

S. VESTDIJK

DE KELLNER
EN DE LEVENDEN

ROMAN

UITGEVERIJ DE BEZIGE BIJ AMSTERDAM

1952

Simon Vestdijk

De kellner en de levenden

Simon Vestdijk

De kellner en de levenden

Colofon

Bibliotheek.nl – DBNL – Letterkundig Museum

Dit eBook maakt onderdeel uit van de eBooks eregalerij. De eBooks eregalerij is een eerbetoon aan de klassieke Nederlandse en Vlaamse literatuur, zoals dat eerder vorm heeft gekregen in de permanente tentoonstelling Het Pantheon in het Letterkundig Museum. Samen met het museum en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) heeft Bibliotheek.nl daaruit voor u als gebruiker een selectie gemaakt van auteurs en van rechtevrije eBooks die u kosteloos kunt downloaden en lezen.

© [Stichting auteursrechten Simon Vestdijk](#)

Bron: Simon Vestdijk, *De kellner en de levenden*. De Bezige Bij, Amsterdam 1952 (tweede druk)

I

Twaalf in een touringcar

Aan de voetbalvereniging, waarvan zij tot laat in de avond een bestuursvergadering hadden bijgewoond, waren Tjalko Schokking en Henk Veenstra wel enigszins ontgroeid. Verlangend om zich als vroegere sterren te doen gelden, sloegen zij nochtans zelden een bijeenkomst over, en dronken meer dan de overige bestuursleden, ook die niet in training waren. Zolang de jicht de botten niet uitstraalde, wàs men er nog, was men nog voetballer mée met de anderen, ook al behoorde men maar tot de eerwaardige braintrust van de club. Veenstra had daarbij zijn beroepsinteressen: het was prettig eerder dan de sportredacteur te weten hoe een competitie-elftal er uit zou zien. Maar een kinderachtig gevoel besloop hen toch steeds op die avonden, waar zij als iets oudere intellectuelen op moesten schreeuwen tegen twintigjarigen en hun eigen roemrucht verleden suggereren in rook en bierwalm, - zo was het eens: de lange Tjalko Schokking geeft de bal aan de lenige Henk Veenstra, - Henk Veenstra schiet, - en de blonde keeper van de tegenpartij heeft het nakijken... Zo ongeveer stond het te lezen in oude vergelende kranten, in het litterair nog weinig gekuiste sportjargon dier primitieve voortijden, - zo snel ongeveer verging van jonge spieren en gewrichten de daverende faam.

In de namiddag hadden langgerekte witte wolken met de vage allures van gerafelde zwaardvissen een zomerse hemel bezeild.

Thans woei er een herfstige nachtwind, die het zweet in de oksels onder de overjassen huiveringgevend deed opdrogen; en tussen de wolken zwierf een enkele winters flonkerende ster. Het was een dier getijdenrijke dagen geweest, vol van een kosmisch initiatief, die schijnen voor te gaan naar kentering en vernieuwing en die het slotslotte toch niet verder brengen dan de bestuursvergadering van een voetbalvereniging waar men aan ontgroeid is. Toen zij de hoek omsloegen naar het hoge flatgebouw, waar zij samen met Schokking's moeder een étage bewoonden, wapperden hun jassen, alsof die door geklapwiek in de toestand verandering wilden brengen. Reeds enkele minuten zwegen zij, - en wat was het gesprek waard geweest, tussen deze dertigjarigen, die ondanks een geestelijk peil, dat aan dat van oudere studenten had kunnen doen denken, nog aan het groene veld vastzaten, als jongetjes die pas hebben leren lopen aan hun vierkante box, hun eigen pas veroverd terrein? - zwegen zij, alsof de vernieuwing tòch nog komen moest, alsof er iets gebeuren ging, iets in de hemel, of over de aarde heen, iets vanuit die eigenaardige wolken, of met een dwarrelwind over het plaveisel, in welks frisheid de rivier haar nabijheid kwam verraden. Maar er gebeurde niets.

Er gebeurde niets anders dan dat een huurauto hen achteropreed, om even later vlak voor de flat te stoppen. Meer naar de straat toe, in de schaduw, stond een tweede, veel grotere wagen. De man, die uitstapte, moest het hoofd buigen om zich niet te stoten. Met grote, veerkrachtige passen liep hij naar de flat, gehuld in een dikke overjas, blootshoofds. Toen hij in de richting van het tweetal keek, bracht Veenstra aarzelend de hand naar de hoed.

‘Niet groeten,’ zei Tjalko Schokking met de kalme, verveelde

bromstem van iemand die voor de honderdste maal dezelfde flater ziet slaan.

‘Het succes is hem zeker naar het hoofd gestegen,’ zei de ander, zich in zijn critiek onmiddellijk aanpassend aan de afwijzende houding van zijn vriend, ‘zat die jongen weer in de auto? Ik weet alleen, dat hij Leo heet en puisten in zijn gezicht heeft. Op de flat is hij nog nooit geweest, geloof ik.’

Schokking keek niet om naar de weggrijdende auto. Zij waren het flatgebouw dicht genaderd; uit de portiek stroomde het schelle, hotelachtige lamplicht, dat de ingang tot acht étages, waarvan de onderste twee aan een tandarts waren verhuurd, enigermate waardig was. - ‘Hij kent je alleen, als je hem op de trap tegenkomt. Dan lijkt hij heel beleefd. Buitenshuis pronkt hij met zijn ongenaakbaarheid. Ik begrijp niet waarom Ma met hem dweept.’

‘Pa, Ma, ik ben vrijgesproken,’ zei Veenstra, sterk geaffecteerd sprekend, ‘je moet toch maar durven! In een café was het, ik heb het je vroeger wel eens verteld...’

‘Ma dweept met hem; ik heb hem nooit zien spelen, ik houd niet van het soort. Zij weet natuurlijk niet van zijn... van Leo en zo.’

‘Toch een opmerkelijke come back, na zoveel jaar. Ik ken geen acteur, hier,’ - Veenstra sprak alsof hij in het voorbijgaan een parallel trok met de toneelspelers van Parijs en New York, - ‘die ik boven hem refereer. Als je hem beter kent, schijnt hij erg mee te vallen. Ik ken iemand, die met hem in een tennisclub heeft gezeten; hij danste wel erg gek onder het tennissen...’

‘Kon hij van hem afblijven?’

‘Absoluut. Every inch a gentleman. Het was trouwens een

meisje. Maar stel je voor: Pa, Ma, ik ben vrijgesproken! In een vol café, hij was toen nog wel erg jong, maar in een vol café. Iedereen kon het horen, ik geloof, dat ze er na afloop nog een feestje van gemaakt hebben ook, die oudeluischeen het niets te kunnen verdommen. Pa, Ma, ik ben...'

'Wacht even.'

Schokking hield Veenstra aan de arm tegen. Van het inwendige van de portiek was nu een groot deel te overzien, en het elektrische licht glinsterde op het deftige, nog maar weinig ingetrapte kiezel, waarin het rode en blauwe en grijze en gemarmerde te onderscheiden was, als een sterk uiteengerukte, met veel wit doorschoten legkaart. Aan weerskanten werd het afgegrensd door de zich gastvrij openende armen van roodstenen muurtjes, die iets als een trechtersvormige oprijweg markeerden naar de flat. Bovenop deze muurtjes het vaalrood van bijna uitgebloeide geraniums. In de portiek stond de man, over wie zij gesproken hadden, tegen twee agenten te praten.

'Zou het weer mis zijn?' fluisterde Veenstra, op zijn beurt Schokking tegenhoudend, die door scheen te willen lopen. 'Pa, Ma, ik ben vrijgesproken: dat zal hij nu niet meer kunnen zeggen, hij is al in de vijftig. Zeg, laten we even wachten, het is verdomd indiscreet...'

'Malligheid.' - Schokking wierp het hoofd in de nek, en schoot naar voren. Onder het lopen keerde hij zich om. - 'Dan moet hij maar groeten. Hij kan me meer vertellen! Hij is God niet, of Titus Andronicus niet!'

'Titus Andronicus...' - Meesmuilend haastte Veenstra zich de ander in te halen. Hij was tenslotte journalist, met een vrijbrief voor

indiscretie in iedere vorm; hij was bovendien een niet onverdienstelijk confrencier van een liefhebberijcabaret, beroemd om zijn in verlegen onhandigheid vermomde onbeschaamdheid; maar Schokking had hem aangestoken met wat hij aanvankelijk voor beduchtheid had gehouden om de acteur te krenken; niet voor niets had Tjalko vroeger altijd mid-voor gespeeld, die de ballen uitdeelde en de doorbraken forceerde. Veenstra's eigenaardig regelmatig chimpansé-gezicht, - des te eigenaardiger omdat het zo rood was als de zitknobbels van weer andere apen, - met de enorme afstand tussen neus en lippen, die, hoewel dun en strakgetrokken, door hun vooruitstekende stand het typische apenheimwee naar moederweelde en nieuws uitdrukten, werd door het buitenlicht helder beschenen; hij schommelde wat onder het lopen, daar waar Schokking, de gebiedende haakneus in de lucht, de drie stenen treden in sportieve rechtlijnigheid beklom, recht op het doel af: de huisdeur, het door gewoonte en slaperige handgrepen geheiligde glimmend bruinhouten bord. De deur was nog gesloten, en nauwelijks versperd door de twee agenten, die de stormband onder de kin droegen en zich niet verwaardigden de protesten van de acteur te beantwoorden. Deze zweeg abrupt, toen zijn twee medebewoners naderden. Hij stond tegenóver de agenten, als een vrij man, niet als een opgejaagde misdadiger. Schokking zei 'goeienavond,' en wilde de sleutel in het slot steken. Een der agenten weerhield hem met een kort gebaar.

'Wat betekent dit?' vroeg hij op hoge toon, zeer onaangenaam beroerd in zijn zorgeloos sportieve stemming.

'De heren zijn vermoedelijk dronken,' zei de acteur met helder keelgeluid, opzettelijk wat vulgair gehouden: de toon,

waarop grote kunstenaars van de planken tot iets lagere confraters spreken, met wie zij zich wel willen verbroederen.

‘Wie, wij?’ vroeg Schokking.

Het was bedoeld als grap voor Veenstra, die verlegen grinnikend achter hem stond. Ter afronding van de grap wendde hij zich nog eens in de richting van de acteur, waarbij hij het hoofd met kleine schokjes zijwaarts bewoog, onderzoekend, als een schalks en enigszins verwijfd fotograaf, bezig de onplastische stugheid van een klant te overwinnen. De acteur staarde hooghartig langs hem heen; het was duidelijk genoeg, dat hij de twee jongelui niet bedoeld had. Zijn prachtig gebeeldhouwd, fijnzinnige verwoesting achter een dunne poederlaag verbergend gelaat drukte niets anders uit dan het niet al te zeer getergde geduld van een grand-seigneur, lastiggevallen door de domestieken van een andere grand-seigneur. Het was, zo trots rechtopgehouden boven die witzijden foulard, eigenlijk een te mooi gezicht voor een acteur op de planken; als specimen van mannelijke schoonheid kwam het pas tot zijn recht tijdens het onmerkbare en laatdunkende buigen, wanneer die spottende ogen, glanzend als edelstenen, onderzoekend de applaudisserende zaal ingluurden, weerloos en veroverend in hun naakte menselijkheid.

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg Veenstra gemoedelijk aan de agenten. Toen ook deze vraag genegeerd werd, zei hij:

‘Wij dachten eerst, dat u moeilijkheden had, meneer Haack.’

‘O neen,’ zei de acteur vaag, ‘ik heb nooit moeilijkheden.’

‘Wat willen ze dan?’

‘Het is me niet duidelijk. Het huis ontruimen misschien,’ zei de acteur, als een kouwelijke vrouw de schouders optrekkend en met de beringde hand de foulard dichter plooiend.

‘Is er dan brand soms?’ vroeg Veenstra; en Schokking, overmoedig van het bier, zei tegen de roerloos wachtende agenten: ‘Jullie zijn zeker stom, hè?’, en: ‘Ik kan toch zeker wel in mijn eigen huis? Jullie kunnen me meer vertellen!’ - losse opmerkingen zonder veel gewicht, die op het verloop van de tijd even weinig invloed schenen te hebben als het schorre kuchje van de acteur, of het knerpende kiezel onder de schoenen van de journalist, die voor het huis ging kijken of er niet iets van de brand te zien was. Een paar tellen was het doodstil, en men hoorde het schokkende geronk van de grote auto, die te ver af stond om goed herkend te kunnen worden. Binnen, op de trap, naderden voetstappen, van drie of vier mensen, misschien meer, al ging dit gestommel niet met het geluid van stemmen gepaard. Terwijl een der agenten de hand uitstak om de deur te openen of onbevoegden tegen te houden, traden Schokking en de acteur als op onderlinge afspraak een kleine pas achteruit, en stonden nu even roerloos als de agenten, het hoofd luisterend opgeheven. Ook dit duurde zeer kort en speelde zich als het ware buiten de tijd af, niet minder dan de bewegingen van Veenstra, die alle étages had afgezocht, en nu met een berustende grimas naar zijn schoenen keek, de handen diep in de zakken, alsof hij na een scheef en bedremmeld hoofdopheffen in een van zijn glansnummers van conférencier zou losbreken, zijn befaamde, laconiek-onnozele, door bakvissen niet zelden te moeilijk geoordeelde inleiding tot de avond met bal na: ‘Dames en heren, geachte... hm... dames en heren, het is weer niets, ik bedoel: het is niets om u over op te winden, u bent natuurlijk welkom met zijn allen, u hoeft niet dadelijk weer wèg, maar ik bedoel: het is allemaal O.K., het was een dag als een ander, een doodgewone leuke rotdag,

en mijn dagblad en alle andere dagbladen kwamen op tijd van de pers, helemaal vol, en er is eigenlijk niets veranderd op de wereld, ook politiek niet, dames en heren, het zijn nog altijd dezelfde rotzakken, dames en heren, van altijd; we hebben niet eens meer dorst dan gisteren... wat wou ik ook weer zeggen... als u het weet, mag ú het zeggen... o ja, ik wou alleen maar zeggen, dames en heren, alleen maar zeggen, dat het in geen geval iets is om u over op te winden...'

Met een klik sprong de deur open. Naar buiten traden de oude dominee Van der Woght, ondersteund door mevrouw Schokking, die Tjalko een olijke blik toewierp, alsof zij hem door de gesloten deur allang had zien staan; vervolgens een agent, nu en dan omkijkend naar de familie Kwets: vader, moeder en de zoon Wim; de onderwijzeres Martha Scheiberlich en de ambtenares van de leeszaal Aagje Slangenburg, dicht tegen elkaar aangedrukt, tasjes in de hand, van boven af bewaakt door een vierde agent; en de hekkesluiters waren de tandarts Van Schaerbeek en de chef van de schoenenzaak Meyer, die de avond bij de Kwetsen had doorgebracht in verband met de voorbereidingen tot de najaarsopruiming. Behalve de huishoudster van dominee Van der Woght, die op familiebezoek was, verdrongen alle bewoners van de flat zich in de portiek, veel witte kleuren markerend: het fijne witte haar van mevrouw Schokking, het witte haar van Aagje Slangenburg, het ondergoed van dominee Van der Woght, die geen tijd was gegund zich behoorlijk aan te kleden, en de bleke gezichten van de meesten. De dikke Meyer was vuurrood, want Kwets had liberaal cognac geschonken en hem veel laten praten. Met de predikant was Wim Kwets de enige die uit zijn bed gehaald had

moeten worden, en het was hem al evenzeer aan te zien; hij hoestte van de nachtlucht, en keek nieuwsgierig om zich heen uit grote, vochtig zwarte ogen.

Reeds wilde een der agenten hun voorgaan naar de auto, toen boven het geroezemoes uit van verbaasde vragen en kwinkslagen van Meyer het harde Brabantse stemgeluid van mevrouw Kwets weerklonk. Zij begreep niet waarom men naar de auto moest, of in de auto; zij scheen te menen, dat er met de waterleiding iets niet in orde was; zij sprak tenminste over water, en waterschade, daar waar Veenstra aan vuur had gedacht. Wim was pas uit het sanatorium terug; zij eiste van de agenten naar boven te mogen om een warme jas voor hem te halen; hij was onvoldoende gekleed. Maar de laatste agent had de deur reeds gesloten, en antwoordde niet.

‘Waarom heb jij niet aan zijn jas gedacht?’ riep zij tegen haar man, die bokkig de schouders ophaalde. Enkelen keken nieuwsgierig naar haar om: men wist niet, of deze, voor haar ongewone moederlijke zorgzaamheid haar door de emoties was afgedwongen, dan wel door de wens zich beter voor te doen dan zij was.

Terwijl zij bij tweeën en drieën naar de auto liepen, voorafgegaan en gevolgd door de agenten, die nog steeds op iedere vraag het antwoord schuldig bleven en zich bepaalden tot werktuiglijke geleidebewegingen, trok de acteur met één vaardige ruk zijn overjas uit en wierp die mevrouw Kwets over de arm. Zonder te bedanken keek zij ernaar; pas bij de auto drong de bestemming ervan tot haar door, maar toen was Wim reeds naar binnen gestapt, als eerste. De overigen schenen niet van zins zijn voorbeeld te volgen. Met de handen in de zakken kwam Veenstra

fluitend aangeslenterd; hij was wat achtergebleven om nog eens naar boven te kijken, naar het verduisterde huis, - verduisterd op de étage van Martha Scheiberlich en Aagje Slangenburg na, die een slordig huishouden voerden en het licht vaak de hele nacht lieten branden. Ook anderen keken naar boven, als om afscheid te nemen. Achter het stuur zat reeds een agent; het was een zeer grote wagen, bijna een touringcar, waarvan de rijen zitplaatsen naar achteren iets opliepen.

Maar niemand wilde naar binnen. Vooral Tjalko Schokking was zeer fel, meer nog tegen zijn moeder, die hem te kalm en te vrolijk was naar zijn zin, dan tegen de agenten.

‘Neem me niet kwalijk, Ma, maar ik vertik het om in dat ding te gaan! Ze kunnen eerst hun mond opendoen!’

Lachend schudde zij het hoofd, en knipoogde tegen de acteur, die onder zijn dure overjas in vrij sjofele plunje gehuld bleek te zijn, hoe elegant ook gedragen: zijn werkpak, of beter: het pak dat hij aantrok wanneer hij gewerkt had.

‘Er is natuurlijk wat loos,’ riep Meyer, ‘en we moeten getuigen. Dat is heel gewoon. Het moet geheim blijven, dat is begrijpelijk.’

‘Daarom hoeven ze niet van hier tot ginder voor stommen te spelen,’ zo opende Tjalko met graagte een nieuw dispuut, ‘ze kunnen me meer vertellen! Het lijkt wel een ontvoering.’

‘Néén toch,’ zei Aagje Slangenburg over haar schouder. Zij sprak kwijnend en beschaafd, met een wat schorre, overslaande stem, alsof zij de baard in de keel had. Hoe jong ook van jaren, - jonger nog dan Veenstra en Schokking, - was zij reeds geheel grijs, tot de wenkbrauwen toe. Zij maakte de indruk van een in een

vochtige weide gevonden elf: geheimzinnig van ogenlicht, de neus spitsjes en gebogen, en nauwelijks een kin, alsof de onderhelft van haar gezicht door een zoet bederf was weggevreten. Haar innemende glimlach bewaarde zij voor de zeldzaamste gelegenheden.

‘Het lijkt waarachtig op kidnapping,’ beaamde Meyer, de a van kidnapping niet Oxfordiaans uitsprekend, ‘wat denkt u ervan, meneer Kwets?’

‘Ze zouden zich eerst moeten legitimeren, het kan best een grap zijn. Misschien zijn het studenten.’

‘Precies,’ zei Meyer met overtuiging, ‘studenten.’

Na geruststellend de hand op Aagje's arm te hebben gelegd, kwam Van Schaerbeek naar voren:

‘Ik stel voor om het niet al te hoog op te nemen. We kunnen instappen, we kunnen het ook laten; maar dan staan we hier in de kou, en eh... de dominee is niet jong meer.’

‘O, dank u, meneer,’ zei dominee Van der Woght, een parate lach op zijn open en dogmatisch en boers ouderlingengezicht, ‘ik kom er niet op aan.’

‘Jawel, jawel, dominee,’ zei Van Schaerbeek.

‘De schaapjes moeten voor de herder zorgen,’ zei mevrouw Schokking, die zelf niet kerks was, verzoenend tot de dominee; en tegen Van Schaerbeek, veel vinniger: ‘Dus wilt u instappen, of niet? Ik vind, dat we te veel praten.’

‘We zouden een wandelingetje kunnen maken tot we er weer in mogen,’ opperde Meyer, ‘ik bedoel in huis. Ik moet trouwens zelf naar huis, verdorie.’

Van Schaerbeek maakte een weifelend gebaar. - ‘Ik sluit mij

aan bij de meerderheid. Als ik morgenochtend om acht uur maar terug ben. Om tien uur moet ik mijn vrouw in het ziekenhuis opzoeken, dat heb ik haar beloofd. Het is natuurlijk niet mijn bedoeling eh...’

‘Wat denkt ú ervan, meneer Haack?’ vroeg mevrouw Schokking vriendelijk.

‘Ik weet niet,’ zei de acteur verstrooid. Hij scheen te luisteren, en fronste het voorhoofd.

‘Verdomme!’ brulde Schokking opeens, ‘zijn we nu helemaal stapelgek met zijn allen? Vooruit, zeg jullie eens wat!’

‘Houd je toch kalm, Tjalko, opgewonden standje dat je bent!’ riep zijn moeder, schuddend van het lachen.

‘Spreken of niet!’ - Met zijn vuist onder de kinband van een der agenten daagde hij het gezag uit. Met een verwijtende blik week de man terug, draaide zich om, en liep om de auto heen. De andere twee bleven staan. In verlegen conférenciershouding kwam Veenstra naderbij.

‘Dit wordt te mal,’ zo begon hij rad en toonloos te praten, nu eens tegen de agenten, dan weer zo maar in het algemeen, ‘er is niets om ons over op te winden, het zijn nog altijd dezelfde schurken, maar er is niets om ons over op te winden. Kunnen jullie zeggen waar het voor is, een bevelschrift tonen, een penning, een gekrabbeld briefje? Neen, dat kunnen jullie niet, maar de *krant* was op tijd, en helemaal vol, en *ik* schrijf vannacht een stukje, en morgen staan *jullie* erin...’

‘Enorm,’ riep Aagje Slangenburg bewonderend.

Schokking trok een vies gezicht. - ‘Je bent dronken.’

‘Alle vier komen ze erin, alle vier de gezichten... vreemd

toch... verdond vreemd...' - Hij zweeg, wankelde even, als onder het gewicht van een of ander applaus, en bracht de hand aan de boord. Meyer was heen en weer gaan lopen, nu en dan omkijkend naar Kwets, alsof hij hem voor een zakengesprek in de nachtlucht uitnodigde.

'Kunnen we niet weer in huis?' vroeg Van Schaerbeek beleefd aan een der agenten, 'ik ben tandarts en moet de hele dag al staan...'

'Vooruit met de geit,' zei mevrouw Schokking, en maakte aanstalten om in de auto te stappen, waarbij zij aanmoedigend omkeek, haar hooggewelfde, naar de neuswortel sterk afdalende wenkbrauwen nog hoger opgetrokken, de ogen tintelend van ondernemingsgeest. Met de voet op de treep plank bleef zij staan.

Ver weg, toch helder verneembaar in de nacht, barstte over de stad een fanfare los van trompetten. Het waren opstijgende vuurpijlen en raketten van geluid, die elkaar zochten en ontvluchtten en de ruimte in zich schenen te dragen, niet alleen van de hemel waarin zij te loor gingen, doch ook van de stenen kazernepoleinen, waar zij aanvankelijk moesten hebben geklonken. Onwillekeurig keek men omhoog om te zien in welke grillige lichtlijnen dit geluid zich verzichtbaren zou, dit zilveren geluid, opstijgend uit kazernepoleinen van marmer en turkoois, want gezamenlijk hadden deze ladderachtige trompetmelodieën de kwaliteit van een barokcantate, waarin het martiale zich ondergeschikt maakte aan de bolle wangen van door keurvorsten gehuurde bazuinengelen in livrei. De muziek ontstak in een zachte, zilveren toorn; cascades naar boven, van trompetten en trompetten. Dit vuurwerk van klank kwam van overal, en stierf niet snel weg, al was het wel snel over zijn hoogtepunt heen. De eenzaamheid in die

brede straat, waar anders om twaalf uur toch wel mensen liepen, werd er des te voelbaarder door, de afstanden, die de schuddende auto in zijn flanken droeg, des te onmetelijker. Zij luisterden, eensgezind; het sein was gegeven; het was nacht, en zij moesten instappen, en ver weg reizen, naar een onbekend en avontuurlijk einddoel.

‘Dat heb ik ook in mijn slaap gehoord,’ fluisterde de predikant tegen Van Schaerbeek, ‘en toen ik van dat bonzen wakker schrok, ook nog. Maar ik ben oud, ik dacht...’

Nu hadden de twee agenten geen moeite meer de hun toevertrouwde flatbewoners in de wagen te krijgen. Zij verdrongen elkaar zelfs een beetje, als brandweerlieden, hunkerend naar hun dwarse zit en leren onaandoenlijkheid. Mevrouw Kwets, slecht ter been, en zich verwarrend in de overjas van Haack, werd door Meyer naar binnen geholpen, de dominee door Van Schaerbeek, die zich vervolgens bij Aagje Slangenburg voegde. Met een zweem van moordende spot in haar hoffelijk terugwijken liet Martha Scheiberlich de acteur voorgaan. Toevallig kwam hij op één bank met Schokking en Veenstra, van wie hij zo ver mogelijk af ging zitten. Zijn overjas had Wim Kwets nog niet bereikt, of met woedend geronk schoot de wagen naar voren, en draaide onmiddellijk een zijstraat in, die onder de brandende lantarens leeg bleek te zijn tot aan het einde. Op de voorste bank zaten twee der agenten; maar om niet door hen verstaan te worden hoefde Veenstra niet te fluisteren.

‘Weet je wat gek is: ik ken deze agenten niet, en ik ken toch alle agenten uit de stad van gezicht. Ik ben om zo te zeggen hun beste klant.’

‘Schurken zijn het,’ zei Schokking met een lachje, ‘maar het kan niets ernstigs zijn.’

‘Niets ernstigs,’ beaamde de journalist.

Hij keek om. Zo juist had het geraas van de auto rust en gestadigheid gevonden op de tweede versnelling, en het hoesten van Wim Kwets was tot hem doorgedrongen. Daarboven uit klonken plotseling weer de zilveren fanfares van zo even, zachter, maar even indringend en wegwijzend door de nacht. Zij kwamen uit de auto zelf, uit de aetherkap die de auto met zich meevoerde. In die aether borrelde en knapte het, en de fanfares braken af, en een mannenstem verkondigde: ‘...niets om u over op te winden. Wanneer iedereen doet wat hem gezegd wordt...’ Alles werd stil. Een der agenten had de hand uitgestoken en een knopje omgedraaid.

‘Radio,’ zei Henk Veenstra, en hij keek aandachtig omhoog, in de dicht bijeengeplante oogjes een aapachtig heimwee naar het teloorgegane geluid.

Zij reden door een uitgestorven stad. Onder de inzittenden had eerst een ietwat zwakzinnige vrolijkheid de overhand gehad, gevoed door slaperigheid, bier en cognac, en de reactie op de schrik en de woede op de agenten. Daarna werd het veel stiller. Dominee Van der Woght sliep in als een kind, de mond open, het hoofd gezakt tegen de schouder van Van Schaerbeek, die, niet al te onzichtbaar, de hand van Aagje Slangenburg in de zijne hield. Hierop werd weinig acht geslagen; dank zij de esoterische berichtendienst van dagmeisjes wist men wel hoe het stond tussen die twee. Van Schaerbeek was streng godsdienstig - ‘de eigenlijke dominee in huis,’ noemde mevrouw Schokking hem, Van der Woght was trouwens allang

emeritus, - maar daar zijn vrouw reeds zes maanden in het ziekenhuis lag en enige weken tevoren een ernstige en sterk verminkende operatie had ondergaan, werd hem deze amourette niet al te hoog aangerekend door de bewoners, te meer daar zijn huwelijk kinderloos was en als ongelukkig bekend stond. Zijn vrouw moest vroeger mooi gezongen hebben.

Achterin zaten de Kwetsen, met Meyer, wiens luid uitgebrulde commentaar op het ongewone der situatie meer en meer genegeerd werd. Niet dat zijn kwinkslagen op zichzelf vulgair of zouteloos waren, - hij debiteerde bijvoorbeeld iets over het 'ontvolken van flats', dat zelfs om Tjalko's lippen een glimlach te voorschijn riep, - maar Meyer zelf werd vulgair gevonden, zowel door zijn stemgeluid, zijn dikte en roodheid, als door zijn positie als ondergeschikte van de Kwetsen, die in de flatwoning zoveel als de zwarte schapen waren. De Kwetsen waren Katholiek, de vader van Johannes Kwets had een schoenenzaakje gehad ergens in de Langstraat. Hij was een harde man, met een Brabants accent en de ronde schedel der Brabanders, evenals zijn vrouw, maar zonder een spoor van Brabantse gemoedelijkheid, terwijl Anna Kwets eenzellig en onhandig was en de onderburen prikkelde met rumoer, waarvan de slome onopzettelijkheid hen nog hinderlijker voorkwam dan wanneer aan dit gekijf en gekwek boze bedoelingen ten grondslag hadden gelegen. Zij kon praten als een slaperig viswif, en dan ineens, als een vreemde op haar lette, werd zij stil en ondoorgrondelijk en cultiveerde het boze oog, zoals Richard Haack zich eens tegenover mevrouw Schokking had uitgedrukt, tijdens een van hun zeldzame trappraatjes. Dat zij zich aan hun enige zoon weinig gelegen lieten liggen, werd de Kwetsen in het bijzonder

kwelijk genomen. Hoewel Kwets schatrijk was, - een zaak met filialen, - had het jaren geduurd voor hij deze stille, overgevoelige teringlijder, die niet goed mee kon op school, toegestaan had een half jaar in een Zwitsers sanatorium door te brengen, waar hij sterk hoestend, doch welgemoed van was teruggekeerd. Johannes was bovendien niet donker, maar blond: een gruwelijke natuurspeling. Gluurde Anna Kwets uit schuine en pikzwarte oogspelen door het traphek naar beneden, stil als het graf, - terwijl zij even tevoren de ergste radio naar de kroon had gestoken, - en werd een der medebewoners dit gewaar, dan was weer eens onomstotelijk vastgesteld wie de heks was in huis. Toch dichtte men haar een goed hart toe, en Johannes kreeg van alles de schuld. Achter in de auto zwegen zij, zoals uitgestotenen betaamde.

‘Zouden we mogen roken?’ brulde Meyer.

Het was zijn laatste schot; toen niemand lachte, zakte hij ineen en bleef bot voor zich uitstaren, het voorhoofd met een glinsterende laag zweetdruppeltjes bedekt. Wanneer Tjalko Schokking omkeek om zijn moeder, die alleen op de voorlaatste bank zat, opmonterend toe te knikken, zag hij ze met hun drieën naast elkaar zitten koekeloeren, lomp en zwaar en sullig, als verongelijkte oermensen, tijdelijk getemd door het contact met een onbegrijpelijke civilisatie. Maar hoe feeëriek - even feeëriek als de witharige Aagje Slangenburg op haar rij naast Van Schaerbeek en de slapende predikant - gluurde daarnaast over de leuning het bleke gezichtje van Wim Kwets in de hoog opkruipende kraag van de veel te grote acteursjas, die aan weerskanten van zijn ongezone bolle wangen iets als de pofmouwen van Hendrik de Achtste markeerde. Hij nam alles in zich op met zijn zwarte kinderoogen, waarin de

puberteit een kostelijk vroegoud vocht alchimistisch scheen toe te bereiden; hij staarde naar de lantarens en de voorbijsnellende gevels en de geulen der verlaten zijstraten, waar lichten zich aaneenrijden als tot ontvangst van een op moordaanslagen bedacht dictator.

Eigenlijk keek Tjalko Schokking om ten einde zich te verstaan met de twee meisjes achter zich. (Hij beschouwde ze nauwelijks als meisjes. Aagje's wit haar stelde haar op één lijn met zijn moeder, die er dan nog frisser en jeugdiger uitzag dan zij; Veenstra en hij, die met een heel ander soort meisjes omgingen, keken op de beide huisgenoten neer als op oude vrijsters, bijna sexelozen, ondanks Aagje's verhouding met de tandarts, die trouwens walgelijk en onbegrijpelijk was). Hij begreep, dat zijn woede op de agenten, door niemand anders gedeeld, aan aanstellerij had kunnen doen denken, en wilde deze slechte indruk uitwissen. Dadelijk al had hij een gesprek met de acteur aangeknoopt, ook wel om definitief en ten aanschouwen van alle weldenkenden vast te stellen, dat hij iemand niet met de nek aanzag alleen omdat hij homosexueel was. Daar was men boven verheven als beschaafd mens; homoseksuelen vond men onder de beste sportslui, en acteurs waren van huis uit tòch al een beetje getikt. Het was waar, dat hij tijdens zijn kort gesprek met Haack geen moment aan de interessante zonde had gedacht. De acteur had hem zeer beleefd te woord gestaan, zijn ogen en die van Veenstra, die meeluisterde, stelselmatig mijddend. Hij begreep er óók niets van, had hij gezegd, maar het zou wel opgehelderd worden op zijn tijd; en toen Tjalko de opmerking waagde, dat hij door het toneel misschien wat afgestompt was voor dergelijke idiote gebeurtenissen, had hij dit heel goed opgenomen. Voor een buitenstaander had dit gesprek aan

niets zozeer doen denken als aan de pogingen van een homoseksueel om de mannelijkste aller acteurs - een berucht vrouwenman - te veroveren; want Tjalko was reddeloos vervallen in zijn vrouwelijke kijkmaniertjes en aanhalige rukjes, vrucht van langdurige omgang met zijn kordate moeder, terwijl Haack zichzelf bleef en alleen maar wat platter sprak dan gewoonlijk.

‘Ik geloof,’ had hij tegen Veenstra gefluisterd, ‘dat hij er alles van afweet, of veel vermoedt, in elk geval. Zou het een acteursgrap zijn? Of een stunt van bewonderaars, die hem willen ontvoeren, met de hele flat erbij?’

‘Waarom de hele flat erbij?’

‘Hm... Omdat we nooit in de schouwburg komen.’

‘Dat moeten ze dan van hem gehoord hebben, en dat kan hem toch zeker niets verdommen? Je kunt even goed veronderstellen, dat er patiënten van Van Schaerbeek achterzitten, om wraak te nemen voor een uitgevallen stifttand. Ik ken iemand, die vroeger bij Van Schaerbeek geweest is; nou, eens maar nooit weer; hij trok een kies met jacket en al - een nieuwe jacket - eruit, en toen zei hij: ik heb me vergist, ik ben een beetje onhandig vandaag... krak, krak. Neen, hij lijkt mij gewoon bang. Haack bedoel ik, en bange mensen schijnen altijd iets te verbergen. In mijn eerste verslaggeversjaren liep ik daar altijd in, ik vroeg de dingen altijd aan mensen die bleek om hun neus waren.’

‘Een slecht geweten zal hij natuurlijk wel hebben...’ - Schokking boog het hoofd, en gluurde onderuit naar zijn vriend. - ‘Ben jij bang, Henk?’

Maar hij had de neen schuddende apentronie niet nodig om te weten, dat Veenstra niets te verbergen had, en dus ook niet bang

kon zijn.

Enige tijd later, mede als tegenwicht tegen wat de anderen toch nog als een verdacht onderonsje hadden kunnen beschouwen, had hij zich tot Martha en Aagje gewend met de reeds stereotiep geworden vraag wat zij ervan dachten. Ook Veenstra draaide zich om, en het had een gezellig gesprek kunnen worden, indien de tandarts, die Aagje's hand niet losliet, hem niet getraceerd had op de dreigend starre glimlach van de man, die in het openbaar weigert te erkennen, dat hij allang betrapt is op iets onmaatschappelijks. Van Schaerbeek glimlachte, en zweeg, als de man in de tram met een affreus stinkende ozaena of een winkelhaak in zijn broek. In het begin gedroegen de beide meisjes zich even afwijzend als hun begeleider; daarna werden zij iets toeschietelijker, ofschoon Martha Scheiberlich vrijwel monosyllabisch bleef. Zij had het gezicht van een pedante en sterk vermagerde snoek, onbetamelijk lang en smal, zelfs onder het laagzittende hoedje. Van de ver vooruitspringende neus werd de koenheid gelogenstraf door de slap openhangende mond, die voortdurend aan verboden dingen scheen te happen en te zuigen. Door sterke brilleglazen starden ongelovig de kleine, groene ogen. Ofschoon fijner gebouwd, leek zij veel burgerlijker dan haar vriendin, wier lichaam iets grofs en mannelijks had en aan afgetrapte schoenen deed denken, een verleden van rein leven, een tikje theosofie of Vrij-Katholicisme. Aagje vooral was het, die de schilderachtige wanorde op de flat voor haar rekening nam, door Martha met periodieke opruimneigingen nog schilderachtiger en daarbij zinloos gemaakt. De onberispelijke gestalte van Van Schaerbeek, met zijn regelmatig gezicht, waarin alleen een fijngekanteeld wratje naast de neus iets bracht van

onverantwoordelijkheid en avontuur, zijn fraai ingeplant grijzend haar, zijn stippeltjesdas en grijze pochette, vormde naast het tweetal een gemakkelijk crescendo: ook in het geestelijke trouwens, met het hoofd van de zachtjes snurkende dominee op zijn linkerschouder.

‘We moesten een weddenschap aangaan wat het is,’ zei Tjalko, ‘ik wed op een misplaatste grap.’

‘Ik op diefstal,’ zei Aagje.

‘Waarom diefstal?’

‘O zo maar. Ik wil niemand beschuldigen.’

‘Je kunt even goed zeggen: moord.’

‘Ik hoor al, dat er voor mij wat afvalt,’ zei Veenstra, zich quasi-belust in de handen wrijvend.

‘En u, juffrouw Scheiberlich?’

‘Ook diefstal.’

‘Dat is flauw; u moet wat anders zeggen.’

‘Een vergissing.’

‘Dat is te vaag. We moeten natuurlijk niet doen of het een nationale ramp is, maar de situatie moet toch wel even bekeken worden, vind ik. Er worden elf - neen, twaalf mensen uit hun huis gehaald, van hun bed gelicht. Wat zit daar achter?’

‘Diefstal,’ gichelde Aagje Slangenburg, van achteren naar voren wiegend en de ogen zielvol opslaand, ‘we worden naar de commissaris gekruid, en krijgen te horen, dat stelen slecht is; en dan worden we weer teruggekruid.’

‘Nu ja, we zullen wel zien,’ zei Tjalko, en wendde zich teleurgesteld af. Hoe geesteloos konden vrouwen zijn. Even later draaide hij zich weer om, en riep in de wagen:

‘Dames en heren, zou het niet goed zijn, wanneer wij onder elkaar even overleg pleegden? Dit is een idiote situatie.’

Niemand antwoordde. Na zijn moeder, die spottend naar hem zat te kijken, een moordende blik te hebben toegeworpen, waarbij hij ook nog even pardoes in de angstig opengesperde ogen van Wim Kwets viel, vervolgde hij:

‘Het schijnt u niet erg te interesseren, maar mij wel. We moeten bij het begin beginnen: wat de agenten tegen u gezegd hebben. Dit moeten we vergelijken. Dit is een punt van uitgang, om zo te zeggen.’

‘Getuigen spreken elkaar altijd tegen,’ zei Veenstra.

‘Ik begin van achteren. U, meneer Kwets, waarom bent u naar beneden gegaan met uw hele familie? Wat bracht u eigenlijk tot een dergelijke stap? Wat heeft die agent tegen u gezegd?’

Alsof hij van iets onnoemelijks beschuldigd werd, zo snauwerig trok Johannes Kwets onder het borstelsnorretje de bovenlip op. Hij wilde wel spreken, hij wilde wel zeggen, dat er een agent in zijn deur had gestaan, die hem door middel van gebarentaal en een dreigende houding in deze vervloekte auto tussen ketterse huisgenoten had gebracht; hij wilde waarlijk wel zakelijke inlichtingen geven aan deze opgewonden jonge hond, die zijn schoenen bij een concurrent kocht; maar alvorens te spreken wilde hij in elk geval eerst nijdig kijken, en daarmee benam hij zich ten eeuwiggen dage de kans om voor het front der kettters zijn getuigenis af te leggen, want hij had de lippen nog niet geopend, of de agent draaide het radioknopje om, en de zilveren klaroenstoten begonnen weer uit de aether te klinken, onduidelijker dan tevoren, en met een vage praatstem er doorheen, alsof er tussen twee stations was

afgestemd.

‘Ik laat me door jou niet van mijn stuk brengen, stuk ongeluk!’ schreeuwde Tjalko met de stentorstem, die elftallen ter overwinning had gevoerd.

‘Tjalko, wind je niet op!’ schaterlachte zijn moeder.

‘Neem me niet kwalijk, Ma!’ riep hij terug, waarbij hij zich half van zijn bank verhief, uittartende blikken op de ouderen werpend, ‘ik ben blijkbaar de enige hier die zijn verstand gebruikt! Als niemand wil zeggen wat de agenten tegen hem gezegd hebben, dan maak ik het portier open en...!’

‘Houd je kalm,’ fluisterde Veenstra hem toe, ‘kijk daar eens.’

Tot dusverre had de journalist geen moeite gehad vast te stellen, dat de bekende straten en pleinen en kaden zo leeg waren als werden er voortdurend kanonskogels doorheengejaagd. Hij vroeg niet: waarom is het hier zo leeg? Of vragen deed hij misschien wèl, maar het antwoord kon hem niet schelen. Hij vroeg immers de hele dag al, en de antwoorden konden hem nooit veel schelen. Dat er niemand op straat liep, paste bij het onbegrijpelijke van het avontuur, de anderen dachten er net zo over. Maar nu had hij ze dan eindelijk ontdekt. Niet één of twee voorbijgangers, doordraaiers of schuwe gebrokenen, doch een hele stoet, langzaam aanschuivend in een zijstraat, waarachter een brug scheef in de lucht scheen te hangen. Het was al weer voorbij. Maar het hek was nu van de dam en, alsof een onzichtbare vuist een politieke propagandaplaat kreukelend vooruitstootte, kwam hun een menigte tegemoet, vier aan vier, of zes aan zes, hier en daar overzweefd door witte borden op stokken. De gezichten waren bleek; sommigen ondersteunden elkaar; er waren ook kinderen bij, keurig lopend hand in hand. Hoe

Veenstra ook tuurde, rode vlaggen ontdekte hij niet. De auto zwenkte; het laatste wat zij zagen was een lange man, gearmd aan het eind van een rij gebogen meisjes, die zijn vrije hand tot een roeper kromde en de wagen iets naschreeuwde. Achteraan kwamen nog twee of drie, zich haastend.

‘Het gekkenhuis schijnt overal losgebroken te zijn,’ fluisterde Schokking.

‘Wat mij opviel was dat het merendeels oude mensen waren, al had je er van alle leeftijden onder. Het is pracht kopij!’

‘Een uitje van de ouden van dagen zeker.’

‘Of een hongeroptocht. Heeft u enig idee wat het kan zijn, meneer Haack? Kijk, daar heb je weer zo'n sliert, het is of ze tegen de wind oplopen...’

‘Ze doen maar,’ zei de acteur met huiselijk aplomb. Daar het vrij warm in de wagen was, had hij zijn foulard losgemaakt, zodat een boordloos overhemd zichtbaar werd, aan de bovenrand besmeurd met rode schmink, die in korstige sliertjes tegen de blanke halshuid opklom.

‘Kunt u ze zien, Ma?’ riep Tjalko, ‘of ben ik weer het opgewonden standje?’

Toen hij achter zich hoorde fluisteren, draaide hij zich nogmaals om:

‘Is er wat, dames?’

‘Wij vinden, dat u uw moeder zo negert,’ zei Martha Scheiberlich, zonder zich aan Aagje te storen, die haar waarschuwend aanstiet.

‘We zijn allemaal een beetje van de kook,’ zei de tandarts op vaderlijk vergoelijkende toon, iets wat Tjalko haast nog meer

ergerde dan het gedoe van die malle wichten. Hij was rood geworden, en stond op het punt om de onderwijzeres alles uit te leggen: dat het niets te betekenen had, dat dit het gewone dagelijkse gekibbel was tussen zijn moeder en hem, een grappige gewoonte, waarvan men het onschadelijke zelfs als niet-ingewijde kon aanvoelen. Maar een dergelijke verontschuldiging - waarmee men het gewoonlijk alleen maar erger maakte - zou te veel tijd hebben gekost; en wat deed het er ook toe, het waren merendeels toch maar domme en bekrompen mensen in deze auto.

Tijdens hun rit door de binnenstad doken telkens nog verspreide optochten op, alsof alle nachtbrakers in hopen waren bijeengeveegd. Kleine, sombere gemeenschappen in beweging waren het, moede mensen zo op het oog, hoewel ook kittige en opgewonden lopers werden opgemerkt, en altijd wel één of twee, die de auto nauwifden. Niemand dacht eraan terug te groeten. Niet zelden werd zo'n stoet aangevoerd door een parmantig stappend heer met een witte band om de arm, die zijn schare moed insprak met één vuist in de lucht. Onveranderlijk bleek waren de gezichten, en het witte haar der grijsaards fladderde onder hoeden van een model, dat ook door de jongste mannen gedragen werd. Nu en dan werd er gezongen, naar de open monden te oordelen; het geronk van de wagen en de steeds nog met de onverstaanbare mannenstem aangielende aetherfanfares stonden niet toe het vermoeden van Henk Veenstra te controleren, dat het psalmen waren.

Door steeds smallere, steeds vollere straten reed de auto naar zijn onbekend doel. In druk gewoel op een plein dook een verkeersagent op bovenop een paard: een prachtig gebarende kolos met een grote

rode M op de witte band rondom zijn arm. Mensen stoven voor de auto uiteen. De grote gebouwen, die dit plein omzoomden, waren onverlicht; alleen achter de bovenramen van de schouwburg meende de journalist hoofden van toeschouwers te ontwaren, al was dit wel zeer onaannemelijk. Het zou wel verbeelding zijn geweest. Alles ging ook zo vlug in zijn werk; thans zwenkten zij alweer naar rechts, tussen een klein plantsoen en een gebouw door, waarvan de benedenverdieping aan verschillende luxezaken was verhuurd, kunstfotografen, schoonheidsinstituten, reisbureau's en dergelijke. Terwijl zij over dit legere gedeelte de tramrails volgden, kwam plotseling van links een golf van zeer verblindend licht. Het was een grote bioscoop, waar zij rondom het plantsoentje op afstevenden, een monsterlijke kubus van plat steen, overplakt met schreeuwende platen van de film van die week. De auto stopte; Veenstra hing nog met zijn hoofd omlaag naar buiten te kijken: het was inderdaad dezelfde film, hij had die gezien, een paar avonden tevoren nog: een Duitse rolprent van spionage en liefde, met als voornaamste trek op die aanplakbiljetten de wijd opengesperde ogen van een weldoorvoede vrouw onder een reusachtige aigrette, die louche, doch regelmatig gebouwde manspersonen van een hoger gelegen plaat de voetzolen kietelde. Plat over de gevel scherend licht bracht de reclames in relief; dit licht werd als het ware getemd door dezelfde zwarte randen, waaronder het alzijdig zijn oorsprong nam. Meer naar beneden, boven de vrij lage, de gehele breedte van het gebouw in beslag nemende ingang, fonkelde kermisachtig een rij dicht opeengeplante sterke lampen, en voor de ingang verdrongen zich de reeds vertrouwd geworden stoeten, de witte banden, de borden, ook vlaggen en spandoeken. De agentengooiden de

portieren open.

De radio zweeg, - neen, zweeg niet, want toen mevrouw Schokking als eerste op het asfalt sprong, gevolgd door Wim Kwets, Martha Scheiberlich en de acteur, die zijn foulard tot over zijn kin had gewikkeld, als om tegenver de zoveel lager staande zusterkunst zijn incognito te bewaren, barstte uit de ruimte diezelfde muziek der sferen los, thans zonder de storende mannenstem. Het waren de trompetten, de zilveren lievelingsdieren der keurvorsten, en alle melodieën liepen naar boven en vielen nimmer samen; uit sonore bastonen stegen zij op; wat er helemaal boven met hen gebeurde was niet na te gaan, evenmin als met de waterstralen van een fontein, die slechts één beweging kennen en de neerdalende resten verheimelijken voor het schuwe kind, dat met een natte wang langs het grasperk loopt.

‘Radio uit de bioscoop,’ fluisterde de journalist zijn vriend in het oor, ‘wie hier binnengaat, late alle hoop varen. Ik geloof nu toch, dat het mis is.’

‘Mis, waarom?’ - Met grote open keek Tjalko hem aan, bevreemd en hooghartig. Men moest zulke dingen niet uitspreken. De toekomst had men zelf in handen. Niet uitspreken, - en zeker niet, wanneer de dicht bijeengeplante oogjes zo weinig emotie uitdrukten en alle schrik en ontsteltenis op de ander laadden, als een verpletterend en nuchter gesteld krantenbericht.

‘Ik voel het in mijn botten.’

O, in zijn botten voelde hij het óók wel; hij weigerde alleen het te voelen in zijn ziel. Daar stonden zij in een lange rij op het plaveisel, bewaakt door drie agenten, terwijl de auto door de opstuwende menigte langzaam wegreed. Een belachelijke groep:

Wim Kwets in een getailleerde overjas, die de vloer veegde ver rondom; en de dominee in zijn nachthemd onder de toegeknoopte jas, de oude, breedgerande flambard scheef (die dertig jaar geleden iets als een kunstenaar van hem had moeten maken: in die tijd imiteerden de dominees de kunstenaars, zoals in de 19e eeuw de kunstenaars de dominees, zei Veenstra altijd); en Van Schaerbeek vaderlijk over Aagje gebogen; en dan zijn moeder, de meest aanstootgevende figuur van allemaal misschien wel, als een kittig meisje uit de leuke touringcar gesprongen om de wandeling naar Goslar of Leutseelkirchen te gaan ondernemen onder de flesvormige benen van de spionne met de aigrette uit de verfoeilijkste aller Duitse films, - bah! Men werd van zijn bed gelicht, en men trok een gezicht als tegen Schlagsahne mit Preiselbeeren! Tegen zulke metgezellen kwam zijn sportieve geest in opstand, meer dan tegen de agenten of de malligheid hier voor het bioscoopgebouw. Die Van Schaerbeek, vrome huichelaar die hij was, die in vieze gebitten peuterde en met een meid naar bed gang met grijs haar! En het ergste: zijn beste vriend, die hem vreemder was geworden dan alles ter wereld... Met een grauw draaide hij zich om en sloop weg, in een richting die hem verder van het plein afvoerde.

Als een rat zocht hij de diepe duisternis naast de schel verlichte bioscoop; daar eerst begon hij sportief en openlijk te draven. Het was verwonderlijk, dat hij als enige op de gedachte gekomen was, als enige weigerde zich als een schaap in een hok te laten drijven door achterlijke agenten, die ten overvloede hun macht afgestaan schenen te hebben aan een heer met een witte band om de arm, een doodgewone burgerprol, die zich in alle opzichten als hun meerdere gedroeg. Hij liep voor zijn leven, hij liep met grote

sprongen, recht als een pijl; de huissleutel had hij bij zich, hij kon het huis in, als hij wilde...

Daar hoorde hij achter zich de stem van zijn moeder: 'Tjalko!' Hij bleef staan, draaide zich om. Juist schoven in een onregelmatige rij de flatbewoners naar de ingang van de bioscoop, voorafgegaan door de man, die met de agenten had staan praten. Alleen zijn moeder was achtergebleven, en tuurde in zijn richting, ernstig, opmerkzaam, niet al te streng, en haar anders zo vol gezicht leek smal. Het was waar, zij kon niet hard lopen, zij kon ook niet alleen achterblijven. Reeds had hij haar te kort gedaan, want bij die stuntelige tocht naar de ingang had zij natuurlijk de leiding willen nemen, en nu stond zij te kijken naar hem, belemmerd in de uitoefening ener natuurlijke functie. Vroeger op wandelingen met zijn vader en zijn jonggestorven broer, liep zij altijd voorop; zijn vader noemde haar 'de spits', niet zonder een goedig misprijzen (als jongen had hij altijd gedacht, dat zijn vader een spitshond bedoelde)... Hij rende terug, met dezelfde snelheid. Toen hij zich bij haar had gevoegd, zei zij kalm:

'We moeten toch maar eens gaan kijken hoe het daar binnen gesteld is. Hij was heel vriendelijk, die man, en vroeg wanneer we geboren waren: allemaal na 1850, de dominee op het nippertje.'

'Goddank,' prevelde Tjalko.

'Van de 20e eeuw scheen hij een afkeer te hebben, maar het kon ermee door. Anders hadden we gescheiden moeten worden.'

'Inderdaad, heel duidelijk, klaar als een klontje...'

Voor ironie, zodra die tegen haarzelf was gericht, was zijn moeder niet gevoelig. Even later stond zij tegen de heer met de witte band op te kijken, alsof hij voortdurend tegen haar het woord

had gevoerd.

II

De bioscoop

Nauwelijks had Tjalko Schokking de hardstenen drempel van het van alle kanten bestormde gebouw overschreden, of de trompetfanfares maakten plaats voor het luiden van klokken. Aan dit mollig en vroom geluid, dat vooral de twee oudere Kwetsen deed ophoren, namen alle soorten klokken deel, kleine en grote, en de allergrootste bromden hun lage toon met de dronkemansvolharding van groene zomervliegen in een gesloten tuinkamer met veel glas. Driftige klokjes probeerden wel eens de boventoon te voeren, maar dan was het of de lagere bronzen broeders aanzwollen in kracht, uit protest tegen dit lichtzinnig geklepel. De geluidswaergeving was overigens te scherp en te krassend; hierin werd spoedig verbetering gebracht, waarna het gedempte geluid abrupt vervangen werd door een dringend gemoedelijke mannenstem, mededelende dat men zo juist naar de klokken van Bethlehem had geluisterd, opgenomen volgens een nieuw geluidssysteem, dat hij met naam en toenaam noemde. ‘Hierna zal onze gewijde muziek enige ogenblikken zwijgen, geachte luisteraars, opdat u allen in de gelegenheid wordt gesteld uw volle aandacht te bepalen bij de verdeling van de groepen. U weet dus, dat voor iedere halve eeuw verschillend gekleurde kaarten zullen worden uitgereikt, waarop de route staat aangegeven, die u zult moeten volgen. Daar er vergissingen voorgekomen zijn,

herinner ik er u nog aan, dat de geboorte datum als maatstaf wordt genomen, niet een andere datum. Dit is bepaald met het oog op uzelf: het is prettiger voor u, wanneer de tijdgenoten bij elkaar blijven. Zo aanstonds gaan de kassa's open, en krijgt u tegen inlevering van uw witte klerenbon allemaal een mooie gekleurde kaart. Niet dringen, dames en heren, jongens en meisjes, hoe minder ongeduld, des te spoediger is alles afgelopen! Er is niets om u over op te winden. Er komt nu eerst nog wat muziek, van onze eigen band, de Armageddon-Ramblers. Is er tijd over, dan nog wat zachte gewijde muziek. Daarna kom ik weertearug, geachte luisteraars, en ik hoop dan te horen, dat alles ordelijk verloopt. Inlichtingen kunt u bekomen bij de heren met een witte band om de arm, waarop een rode M. Dames en heren, jongens en meisjes, - tot straks!' De mannenstem zweeg, en een vrolijke jazzmelodie viel in.

Door de vele aanwezigen was deze toespraak aandachtig gevolgd, ook door de heer, op wiens rechterarm de bedoelde letter M bloedde, en die strak naar boven gekeken had, alsof hij het geluid op zijn aangezicht wilde opvangen. Hij had een vulgair en nietszeggend gezicht met een stompneus, maar was zeer voorkomend, en zo zwijzaam als de agenten geweest waren, zo mededeelzaam was hij, niet alleen tegen de groep van de flat, maar ook tegen de anderen, die langzaam naar binnen schoven, en die zich, onder verwaarlozing van hun eigen heren met armbanden, om inlichtingen vaak genoeg wendden tot hem. Uitentreuren herhaalde hij de slogan 'niets om u over op te winden', - hetgeen hem reeds de verachting van Tjalko Schokking op de hals had gehaald, - zette bespiegelingen op over geboortedata, beschreef in zeer ruwe trekken het inwendige van het bioscoopgebouw, waar liften de

verschillende verdiepingen met elkaar verbonden, alles aangegeven met cijfers en letters, die zij op hun gekleurde kaarten zouden vinden, en maakte zich van de moeilijkheid, dat het twaalftal geen witte klerenkaarten had, af door te decreteren, dat die er ook niet op aankwamen. Wat zij dan wel met hun kleren hadden gedaan, en met hun witte kaarten? Toen Van Schaerbeek hem zei, dat zij hun eigen kleren hadden aangetrokken, helderde zijn gezicht op; zijn fletse ogen streken over het nachthemd van de dominee, het werkpak van Haack, de weelderige acteurspij van Wim Kwets, die deze, na de les van enkele struikelingen, met beige handen omhooghield, als een monnik op het privaat, en zei: 'Dat zegt u dan maar tegen de juffrouw aan de kassa; wacht, ik ga zelf wel met u mee. Wanneer anderen voor de kleren gezorgd hebben, heeft u natuurlijk geen witte kaart; dergelijke gevallen zijn wel meer voorgekomen, hoewel het mij niet helemaal duidelijk is hoe het eigenlijk kàn.' Toen Van Schaerbeek verklaarde, dat hem nog veel méer niet helemaal duidelijk was, lachte hij verstrooid, hief afwerend de handen op, en leidde hen allen dieper de hal in.

Na zijn opschrijfboekje in de zak te hebben gestoken, - hij had aantekeningen gemaakt voor wat hij later tegenover Tjalko een 'keiharde reportage' noemde, - bleef Veenstra enkele ogenblikken praten met een opgeschoten jongen, die iets afzonderlijk stond. Deze jongen viel op, niet alleen doordat hij blootshoofds was, - voor het overige was hij gekleed zoals alle aanwezigen, tot de oudste grijsaards toe, - maar doordat hij een diepe wonde in het voorhoofd had, die niet bloedde en ook niet was verbonden. De woorden van de spraakzame heer hadden nu wel duidelijk gemaakt dat al deze mensen dezelfde kleren hadden ontvangen; wie andere

kleren droeg legitimeerde zich dus vanzelf als verstoken van dit voorrecht.

Terwijl de jazzmuziek weer door gedempt klokgelui werd vervangen, namen zij, in een rij voor een der gesloten kassa's opgesteld, het inwendige van de grote hal in ogenschouw. Het was een geweldige ruimte, die de capaciteit van het halve gebouw haast uitputten moest, en in verticale richting nog veel en veel meer. De vrijwel onversierde roomgele wanden werden, op dezelfde wijze als de reclameplaten buiten, scherenderwijs verlicht. Een grote gouden M in een lauwerkrans met een rechtopstaand zwaard erboven was het enige wat deze onafzienbare vakken op regelmatige afstanden onderbrak; nergens platen, foto's, gedrukte mededelingen, zelfs boven de kassa's niet; deze ruimte had even goed aan de Beurs kunnen toebehoren als aan een tempel der zoveelste Muze. Kassa's waren er zeker veertig, alle voorzien van een koperen hek ervoor, waartegen hier en daar vermoeiden leunden. De glazen deuren, die toegang verschaften tot het inwendige van het gebouw, - voor zover dit gebouw verder nog iets inwendigs had, - waren aan de achterkant met gele, geplooide gordijnen afgesloten. Het was merkwaardig stil, al stroomden steeds nieuwe bezoekers binnen, zodat reeds bepaalde groepen door gearmbanden op de drempel tegengehouden moesten worden. Ook vlaggen, borden en spandoeken mochten niet mee. Verwonderd, beduusd of berustend staarde men voor zich uit; en bepaald opvallend was, dat er slechts tussen de leden van één groep gefluisterd werd, waarbij men niet zelden steels over de schouder omzag. Bagage had niemand bij zich. Over de gladde, spiegelende vloer - een reusachtige M in monogram kunstig in de steentjes verwerkt - gleden de voeten onhoorbaar; en

mocht er al eens enige opschudding ontstaan rondom een man met één been zonder krukken, die zijn begeleider kwijt was, of een vrouw die flauwviel, of een kind zonder moeder, dan werd de stoornis al spoedig opgeheven, hetzij door sussende omstanders, hetzij door een toeschietende heer. Vrij regelmatig werden er glazen waterrondgedragen door deze belangeloze helpers, die zich dan ook wel eens vergisten, want bleek in het gezicht was iedereen, en daar elke nieuwigheid met verlangende blikken begroet werd, leken er meer gegadigden voor het water te zijn dan in werkelijkheid het geval was. Ofschoon niet benauwd, was het allerminst koel in de grote hal, zodat Wim Kwets zijn overjas had uitgetrokken. Zijn moeder droeg het kledingstuk nu weer over de arm, zonder eraan te denken het aan Haack terug te geven.

Bij Tjalko Schokking, die naast zijn moeder stond, van tijd tot tijd met de bovenarm haar schouder beroerend, ter eigen goruststelling of tot de hare, voegde zich Henk Veenstra.

‘Ik heb een nieuwe theorie,’ zei hij zacht, en hij tastte in zijn binnenzak, zonder echter het boekje te voorschijn te halen, ‘ik heb met die jongen gesproken, en weet je wat hij me vertelde? Dat hij in 1801 geboren is, en nog bij de groep van 1750 tot 1800 was gestopt. Die wond in zijn hoofd kwam door een slag met een bootmanshaak even buiten IJmuiden; hij was scheepsjongen, zei hij; het was een ongeluk, niet een gevecht of zo. Wat zeg je van die waanzin? Maar het merkwaardige was, dat hij werkelijk een gek ouderwets Nederlands sprak, hij zei bijvoorbeeld “zelfverwijting” in plaats van “zelfverwijt”, dat is een oud woord, dat weet ik toevallig; maar dat kan natuurlijk ook zijn door dat dialect van hem. “De bootsman hoefde geen zelfverwijting te hebben.” Weet je wat

ik geloof? Dat het allemaal gekken zijn. Het is een revolutie in de gekkenhuizen, en wij zitten ermee.’

‘Maak het nu niet te bont, Henk,’ lachte mevrouw Schokking.

‘Je kunt even goed zeggen: een inval van Marsbewoners,’ zei Tjalko wrevelig, ‘die mensen gedragen zich merendeels even normaal als wij met zijn allen, al moet je natuurlijk een beetje getikt zijn om je naar een plaats als deze te laten slepen. En hoe verklaar je dan die die kleren die ze kregen, en die bonnen, en de hele organisatie hier? Die kerels met die witte banden lijken me niet gek, ze sloven zich uit met glaasjes water, zeg!’

‘Net of een gek zich niet met een glaasje water kan uitsloven. Ik kan wel zien, dat jij nog nooit in een krankzinnigengesticht geweest bent. Een gek kan iedere rol spelen, tot de meest normale toe.’

‘Maar duizend gekken spelen niet allemaal dezelfde rol. Die jongen heeft zich natuurlijk interessant tegenover je willen maken, reporter! Vroeg hij je soms om geld?’

‘Geld,’ herhaalde de journalist langzaam, ‘vreemd, ik heb het gevoel, dat dat nu juist datgene is waar deze mensen niet om geven. Ik heb nog een paar andere lui aangeklampt; veel kreeg ik niet uit ze los, een meisje vroeg me of ze geen mooie kleren aan had, - een wat achterlijk kind, - een ander had het over de grote ruimte hier, - maar allemaal hadden ze iets... of ze van alles los waren, - of de hele boel ze niets meer bommen kon, bedoel ik.’

‘Dat gevoel heb ik ook,’ zei mevrouw Schokking afwezig. Zij staarde naar de kassa, waar zij voor stonden, en die enige ogenblikken later met een harde klap geopend werd, waarna zich

een onpersoonlijk gekapt vrouwenhoofd vertoonde.

‘Dat het u niets meer bommen kan?!’ riep Tjalko verontwaardigd.

‘Neen, zij,’ antwoordde zijn moeder, en drong zich naar voren.

Van Schaerbeek kwam aangelopen.

‘Mag ik even storen? De kwestie is, - ik heb hier ook al met meneer Kwets en meneer Haack over gesproken, - dat we eindelijk op het spoor gekomen menen te zijn van de eh... diepere zin van deze comédie.’

‘Ik spreek u bij voorbaat tegen,’ zei Tjalko.

‘Nu ja, het is maar een veronderstelling.’ - De tandarts hief symmetrisch de handen op, alsof hij alle tegenspraak zijn zegen gaf. - ‘Wij geloven, dat het een reclamestunt is van de bioscooponderneming hier. Dit verklaart alles; tot nog toe is er niets gebeurd wat er niet mee te verklaren is...’

‘Jawel, die muziek.’

‘Die muziek?’

‘Toen we voor de auto stonden, bij het begin van de tocht.’

‘Die kwam toch út de auto?’

‘Misschien, daar wil ik niet over twisten. Dan, dat het zo leeg was op straat.’

‘Een goede organisatie kan dat bewerkstelligen,’ viel Veenstra in, ‘het is een kwestie van posten, of verspreiden van alarmerende strooibiljetten. Dat is te doen. Het is natuurlijk strafbaar, maar de boete nemen ze in de calculatie op. Maar veel zonderlinger is, dat ik het hier helemaal niet herken. Het is veel te groot. Als je die deuren opendoet, moet je vrijwel onmiddellijk in de straat hierachter

terechtkomen,' - hij noemde de naam van de straat, - 'en dat zal de bedoeling toch wel niet zijn. Het is absoluut een ander gebouw, van binnen. Misschien zijn we behekt met zijn allen...'

'Of een droom,' zei Tjalko; en met snijdende beleefdheid tegen de tandarts: 'Zou u eens in mijn arm willen knijpen, meneer Van Schaerbeek?'

'Ik wil mijn mening niet opdringen,' zei deze met een lachje, 'er pleit evenveel tegen als voor. Waar hangen hier binnen bijvoorbeeld de reclameplaten? Dat gedoe op een plein in het centrum midden in de nacht is ook niet te verklaren met posten en zo, meneer Veenstra; met posten houd je de eh... autoriteiten niet weg, de politie. Hoewel, politie, politie...'

'Nee, het was onzin wat ik zei,' gaf de journalist toe, 'ik wilde uw hypothese alleen een kans geven.'

'Juist, juist,' zei de tandarts levendig, 'maar ik heb dit probleem ook speciaal aan u voorgelegd, meneer Veenstra, u als journalist; het was niet mijn bedoeling eh... Meneer Veenstra,' zei hij, alsof hij aan een geheel nieuw gesprek begon, 'meneer Veenstra, acht u de directie van deze bioscoop tot zoiets in staat? Ik heb wel eens eh... vreemde dingen over deze mensen gehoord. Bij geruchte. Ik wil natuurlijk niet eh...'

'O, het paard,' zei Veenstra, na even te hebben nagedacht, 'ja, dat was crazy genoeg. Ze hebben een cowboy op een paard in een van de grachten laten springen; de cowboy dook onder, en het paard zwom naar de kant, maar kon er natuurlijk niet op; die machine van Singer is er nog aan te pas moeten komen...'

'Het paard werd de gracht uitgenaaid,' hoonde Tjalko op zijn gemak.

‘Ha ha ha! Meneer Veenstra, iets anders: wat denkt u van die letter M?’

‘Mörder. Die film met Peter Lorre. Maar dat is een stokoude film.’

‘Begint de naam van de eigenaar soms met een M, of van het concern?’

Veenstra haalde de schouders op. Tjalko zei giftig:

‘Waarom vraagt u het niet aan meneer Haack? Die is zelf in het amusementsbedrijf.’

‘Ho, ho,’ lachte de tandarts, en een schichtige uitdrukking in zijn vrome, grauwe ogen bewees, dat wat hem betrof het onderhoud geëindigd was, ‘dat is wel wat erg kleinerend... Meneer Haack verklaarde zich volstrekt incompetent...’

Toen hij zich onhandig omdraaide, kwam hij in botsing met de heer met de armband, wiens onbeduidend gezicht een ontevreden uitdrukking vertoonde. Hij greep Van Schaerbeek bij de arm en zei met onoprechte vriendelijkheid:

‘Uw beurt niet laten voorbijgaan, heren. Kijk, uw vrienden zijn al geholpen. U moet de dingen niet ernstiger maken dan ze zijn. Vooruit, heren, er komen er nog meer na u.’

Terwijl Van Schaerbeek en Veenstra zich naar de kassa haastten, waar mevrouw Schokking reeds ongeduldig wenkte en een rode, gedrukte kaart omhooghield, nam Tjalko de handschoen op. - ‘U kunt me meer vertellen! Wanneer wij de dingen niet erger maakten dan ze zijn, dan zouden we hier niet staan, meneer! Wij doen aan deze comédie vrijwillig mee, uit nieuwsgierigheid, en ik uit kinderlijke gehoorzaamheid; maar wat gebeurt er wanneer we wegloep? Ik ben zo even weggelopen, en er gebeurde niets; alleen

om mijn moeder ben ik teruggegaan. Wij verwachtten allemaal vrijkaartjes voor de eerste voorstelling, meneer, als de stunt gelukt!’

De heer staarde hem verbluft aan.

‘Nu, wat gebeurt er dan?’

‘Loopt u liever door,’ zei de heer nijdig, en togen de caissière riep hij: ‘Ja, in orde, juffrouw, nog drie, die óók geen klerenbon hebben; daarna niet meer. Ik zal u straks twaalf reçu's geven...’

‘Iets verschrikkelijks zeker,’ zei Tjalko minachtend, en toen Veenstra naar hem omkeek, tikte hij zich demonstratief tegen het voorhoofd, al gaf hij er zich rekenschap van, dat dit gebaar kon worden opgevat als teken van instemming met een onhoudbare theorie.

In een kring stonden de dominee, de Kwetsen en de beide meisjes de rode kaart te bestuderen, terwijl Meyer van de zijne met een ongelovig gezicht letters en getallen oplas. De stemming was veel verbeterd, nu zij hun kaarten hadden, waarin vooral dominee Van der Woght een kinderlijk genoegen scheen te scheppen. Wim Kwets had de zijne met een speld voor op zijn pet gestoken; maar de speld zat slecht, en toen hij een hevige hoestbui kreeg, viel de kaart op de grond, waarna hij haar in zijn zak stak en er niet meer naar omkeek. Wat de tandarts en de twee jongelui betrof, maakte de juffrouw geen moeilijkheden; zij vroeg hun namen en geboortejaar, vulde die in op de kaarten en in een dik boek, stempelde de kaarten, - de stempel bleek te bestaan uit een M met zwaard en lauwerkrans en de cijfers 19-II en 20, - waarna zij ze overreikte en met het hoofd scheef naar nieuwe gegadigden uitzag: een man met een ringbaard en een zwangere vrouw, gevolgd door een rij bibberende grijsaards, die elkaar bij een pink vasthielden en voortdurend vage,

onderdanige buigingen maakten tegen elkaars rug. Eén van hen, de derde van de rij, zat vol met korsten en rode vlekken, hier en daar door een hagelwit verband of een pleister aan het oog onttrokken.

Hierna ging Tjalko's tegenstander het twaalftal van de flat voor naar de ingang tot het inwendige van het gebouw, waar het reeds volstond van de wachtenden. Terwijl achter de glazen deuren voetstappen weerklonken en de gele gordijnen hier en daar bewogen, alsof iemand door een kier keek, werd de gewijde muziek wederom door de mannenstem onderbroken: 'Geachte luisteraars. Het moment is nu genaderd, dat u eindelijk het gebouw kunt binnengaan. Hoe ordelijker dit in zijn werk gaat, des te beter voor ons allen. Sommigen onder u zullen de liften nemen, anderen de trappen. De tijd, die u nog rest, kunt u het best besteden aan het bestuderen van uw kaarten. Het zijn mooie kaarten, zoals u ziet, maar het zijn ook nuttige kaarten, en als u uw gedachten er niet erg goed bijhoudt, dan zijn het moeilijke kaarten. Wie niet lezen kan, de kinderen, de ouderen onder u wellicht, - andere tijden, andere zeden, nietwaar? U hoeft zich daar niet over te schamen, - die vraagt hulp aan een buurman. Op de kaart vindt u een reeks cijfers, telkens met een letter erbij, die de route aangeven, die u zult moeten volgen; deze zelfde cijfers en letters staan goed verlicht op de liften, boven de trappen en verder op elk punt, waar u in onzekerheid zoudt kunnen verkeren. Kiest u één persoon uit, die daarvoor verantwoordelijk... Even onderbreken voor een SOS-berichtje. Catharina Aleida Willemsdochter, geen achternaam, geboren in 1643, is haar groep kwijt. Het is een meisje van 8 jaar, te herkennen doordat zij zwaar van de pokken geschonden is. Niet gewoon pokdalig, maar vers. Die haar kennen, of haar hebben gezien, wordt

verzocht zich naar de buiteningang te begeven. Herhaling. Catharina Aleida Willemsdochter, zonder achternaam, geboren in 1643, is haar groep kwijt. Het is een meisje van 8 jaar, van de pokken geschonden, dat wil zeggen niet pokdalig, maar vers. Die haar kennen, of weten waar zij is, moeten zich naar de buiteningang begeven..... U kiest dus een vertrouwenspersoon uit, die speciaal op de aanwijzingen let en deze telkens vergelijkt met de kaart. Alle kaarten van leden van één groep zijn dezelfde, de anderen hoeven dus niet te kijken, zij hebben niets anders te doen dan zich te richten naar de gids. De heren, die u tot dusverre hebben bijgestaan, gaan niet met u mee; maar bij moeilijkheden, of verdwalen, kunt u zich altijd wenden tot de hulpposten, die op bepaalde plaatsen zijn opgesteld, en waar u alle inlichtingen kunt bekomen. In het gebouw zwijgt de radio, om de aandacht niet af te leiden, maar wij hebben gezorgd voor zachte gewijde muziek. Ik wil er nog op wijzen, dat sommige routes gedeeltelijk samenvallen. Dit was onvermijdelijk: ons gebouw is wel groot, maar niet oneindiggroot, hoe graag we dit ook hadden gewild. U zult van tijd tot tijd dus andere groepen zien, of tegenkomen. Laat u zich in dat geval niet afleiden of verwarren, dames en heren; laat u zich niet in een gesprek met die anderen in; vraag u deze mensen niet om inlichtingen. Dit zijn dingen, die wel vanzelf spreken. Ieder van ons heeft zijn eigen doel, - en een verhevener doel is niet wel denkbaar, - en praatjes over deze dingen, over bepaalde dingen, - u weet allemaal wel wat ik bedoel, - kunnen niet geduld worden. Zij komen maar te uwen eigen laste. En nu, geachte luisteraars, het grote moment is dus aangebroken, u gaat ordelijk naar binnen, u raadpleegt de kaarten, u windt zich niet op, u...’ - De stem werd onderbroken, en er werd voor de microfoon

gefluisterd. - 'O ja, juist. Geachte luisteraars, op de plaats van voorlopige bestemming is alles op een andere wijze geregeld: geen cijfers en letters meer, maar een veel eenvoudiger systeem, waarin men u ter plaatse zal inwijden... Dus, dames en heren, jongens en meisjes, goede reis, en de beste wensen voor u allemaal! Ik herhaal nog eens: het moment is nu genaderd dat u eindelijk het gebouw kunt binnengaan. Hoe ordelijker...'

Inderdaad waren, nog voordat de spreker aan zijn SOS-bericht toe was, de deuren door nieuwe gearmde banden ontsloten, en de menigte stroomde naar binnen, ook de groep van mevrouw Schokking - want zij was het, die zich zonder bedenken tot gids had opgeworpen en door hun mentor ook als zodanig werd behandeld. De ruimte, die zij betraden was veel kleiner, en vooral veel lager van zoldering dan de voorhal. Een twintigtal liftdeuren nam het grootste gedeelte van de wanden in beslag, meer naar rechts waren twee trappen, en geheel rechts een flauw hellende houten vloer, verderop in een smalle trap overgaand; naar de richting der treden te oordelen, boog deze trap onder de beide grote door. Van deze laatste was het einde niet te zien, hoewel zij recht omhoogliepen. Boven de trappen en de liftdeuren waren roodverlichte cijfers en letters aangebracht, en mevrouw Schokking had geen moeite aan de hand van haar kaart haar kleine schare voor de aangewezen deur te brengen, zonder bijstand van de gearmbande, die met een collega aan het begin van de hellende vloer stond te praten, waar zich ook een garderobe bevond met de kleren van de caissières waarschijnlijk, en een enkele hoed en overjas. Tussen de damesmantels hing een half opgeblazen windkussen.

Nog steeds bestudeerden zij de kaarten, en dominee Van der

Woght, die zijn bril niet bij zich had, liet zich alles voorlezen en uitleggen. Veel meer dan de bewuste cijfers en letters, in rijen gerangschikt, was er op de kaarten niet te zien. Veenstra maakte aantekeningen in zijn boekje. Voor hun lift hadden zich nog meer mensen verzameld, maar de gearmbande beduidde hun, dat zij pas later aan de beurt kwamen en op enige afstand moesten gaan staan: iedere groep werd afzonderlijk vervoerd en mocht andere groepen niet inhalen of voor de voeten lopen; dit sprak wel vanzelf, orde en regel moesten er zijn. Reeds werden de trappen beklommen door groepen van twintig of meer, waarbij de tussenpozen in acht werden genomen, die met deze regeling strookten; de gearmbande heren zagen danig toe, dat er geen vergissingen of verwisselingen plaats vonden, en werden voor hun moeite beloond met gewuif, en nu en dan zelfs met een handdruk. Eén groep vergiste zich werkelijk, en sloeg de weg in naar de kleine trap. Onmiddellijk holde hun gearmbande, een mannetje met een gierenkop, hen achterna onder het krijsen van: 'Nee, wacht u even, wacht u even, die is voor ons!' Toen hij met de boosdoeners terugkwam, riep hij tegen de heer van Tjalko's groep: 'Ze dachten zeker, dat dat de kortste weg is, maar hier is geen kortste weg,' - waarop de ander iets mompelde over alle wegen naar Rome, zonder zich voor het incident werkelijk te interesseren. Tegenover mevrouw Schokking herhaalde hij nog eens alle instructies, en gaf zijn verbazing te kennen over het uitblijven van de lift. Andere liften hadden reeds tot tweemaal toe bezoekers vervoerd, en men had er zich van kunnen vergewissen, dat het mooie, ruime, van binnen verlichte kooien waren, door de inzittenden te bedienen.

Onder het wachten hadden Tjalko Schokking en zijn vriend

moeite gedaan enkele van de bezoekers aan het spreken te krijgen. De heer met de armband was daarvoor totaal ongeschikt; die ratelde maar af wat hem geleerd was; en de andere heren leken niet veel beter. Daar men de mensen, die dadelijk naar binnen liepen, moeilijk aanklampen kon, probeerden zij het met de gegadigden voor hun eigen lift, hetgeen nog het voordeel had zo weinig mogelijk opzien te baren. Daar stonden een lange man met één oog, een deftige, volbloedige heer, die zich telkens met de hand over het voorhoofd streek, een kereltje met ongelooflijk diepe groeven in het gezicht, en zo nog een paar. Onder elkaar babbelden deze lieden wel, waarom zou men niet op onthullingen mogen hopen? Met beroepstact spande Veenstra zijn netten, en, zich zo goed mogelijk in hun speciale waanzin verplaatsend, informeerde hij allereerst naar het geboortjaar, dat bij deze vrij talrijke groep eveneens na 1850 bleek te liggen, zonder het eeuwjaar te overschrijden. Op de vraag waar zij vandaan kwamen, antwoordde het mannetje met de groeven, dat zij van dezelfde plek kwamen als Veenstra zelf waarschijnlijk, - tenminste in het algemeen gesproken, want er waren drie mogelijkheden, of zelfs meer, maar daar wilde hij niet over uitweiden, dat had meer met misdaad te maken, lichtschuwe handelingen van ontaarde moeders en zo meer; zoals ook het hele onderwerp eigenlijk iets was om het zwijgen over te bewaren, - of Veenstra de instructies dan vergeten was? De journalist zei, dat hij zich de instructies opperbest herinnerde, maar dat men er toch wel even over bomen kon; waarop de man, met wantrouwen in de open, terugweek en zich achteraf opstelde. Reeds wilde de journalist naar een nieuw slachtoffer uitzien, - maar ook de anderen hadden zich schuw en bevreemd teruggetrokken, - toen de heer met

de armband op hem afstapte:

‘U moogt zich niet met de andere groepen bemoeien, meneer!

Kent u dan geen eerbied?’

‘Weinig’, zei Veenstra, ‘ik ben verslaggever. Mijn krant is mijn alles.’

‘Krant!... U heeft nog veel te leren!’

‘U ook, meneer!’ zei Tjalko nijdig, ‘u heeft bijvoorbeeld te leren, dat...’

Gelukkig voor hem - want hij had nog niet bij zichzelf uitgemaakt waarvan hij de heer met goed fatsoen betichten kon - verscheen op dit ogenblik hun lift. De deuren barstten open, en naar buiten trad een sombere man in blauwe overall, die de heer met de gierenkop toeriep: ‘Hij doet het nu weer, meneer; hij had wel naar beneden kunnen mieteren,’ - waarop de gier geschrokken de vinger aan de lippen bracht en vervolgens de handen ophief, ten teken van volstrekte onkunde aangaande het doen en het naar beneden mieteren van liften. Met veel gebaxen en uitroepen trachtte Tjalko's vijand hen nu de kooi in te drijven, waar mevrouw Schokking reeds bezig was het schakelbord met haar rode kaart te vergelijken. Terwijl zij naar binnen liepen, vroeg Kwets aan de geleider, van wie zij nu afscheid moesten nemen:

‘U garandeert dus, dat we het er levend afbrengen?’

Stomverbaasd deed de man een stap achterwaarts, en zijn open drukten een diep verwijt uit, voor zover zij iets uit konden drukken. - ‘Levend afbrengen? Hoe bedoelt u?’

‘Och, je bent ook maar een nummer,’ zei Kwets over zijn schouder en volgde de kleine stroom. Door dit affront steeg merkbaar zijn aanzien onder de groep. Richard Haack, die zich tot

dušverre tot een superieure glimlach had bepaald, verwaardigde zich zelfs hem in het voorbijgaan op de schouder te kloppen, daarmee een steek van jalouzie toebrengeend in het hart van Tjalko Schokking, want had hij de armband niet veel doeltreffender uitgedaagd? Moest men eerst een uur zijn mond houden, voor men beloond werd voor een niet al te snedige opmerking?

Daar kwam, tussen de aandrommende bezoekers door, die verschrikt uiteenweken, een grote herdershond aangerend. De kop laag, schoot het dier als een aal over de gladde stenen vloer, duizenden voetstappen besnuffelend. Opeens richtte hij de kop op, bewoog de oren als nerveuze windvanen, en buitelde, als door toverslag een andere hond geworden, op Wim Kwets af, waarbij hij een zacht en verruikt gehuil uitstiet. Wim stapte juist in de lift; toen de hond zich aan zijn voeten ineenkrulde, bukte hij zich om de kop te aaien, de open vol tranen, en de hond likte zijn hand. Om op dit ontroerende toneeltje te kunnen letten, waren de anderen te zeer verdiept in het vergelijken van het cijferbord met hun kaarten, aan welke inbreuk op de voorschriften - alleen mevrouw Schokking was hiertoe gerechtigd - hun gearmbande geen aanstoot scheen te nemen. Des te verontwaardigder was hij over de hond! Hij zwaaide met de armen, en riep:

‘Geen beesten mee naar binnen! Hoe komt verdomme die hond hier? Alleen mensen, geen honden!’

‘Waarom niet?’ spotte Tjalko, die het dier niet had gezien en juist bezig was de liftdeuren te sluiten, ‘sommige mensen zijn honden.’

‘Terug dat kreng!’ schreeuwde de man; maar de deuren waren gesloten. Tjalko zag de hond, en de overgegeven liefde van Wim

Kwets, hij riep: 'Druk op de knop, Ma!' - en zijn moeder reageerde als zijn eigen arm en hand.

Met zulk een razende snelheid schoot de lift omhoog, dat de passagiers hulpeloos door en over elkaar heen buitelden, terwijl de hond woest begon te blaffen. Een vreselijk zuigend gevoel in de maagstreek teisterde hen allen, en dit gevoel bleef minuten lang aanhouden, daar de snelheid nog steeds toenam: iets wat de ook maar enigszins ter zake kundigen terstond aan een afwijking deed denken, een technische stoornis, - een afschuwelijk iets in een lift in beweging. Men vroeg mevrouw Schokking, of zij wel op het goede knopje had gedrukt; zij knikte lachend, wat zij zei, was onverstaanbaar door het geblaf. Meyer brulde: 'Dit is een lift van likmevestje, kunnen we er niet uit?' - zijn ogen waren wijd opengesperd, hoewel het dikke gezicht niet oak maar één schakering van het protserig rood verloren had. De beide meisjes hielden zich uitstekend, en Haack was op de grond gaan zitten, naast Wim Kwets en de herder, de handen op de maag geperst, de ogen gesloten, niet uit angst, doch om de weeë duizeling te overheersen. 'Is er geen alarmknop?' riep Veenstra. Plotseling werden zij opnieuw door elkaar geschud, thans door een stoot in dwarse richting, en er klonk geratel vlakbij, als van een steenstorting. De zijwaartse beweging hield aan, de lift moest de smalle koker verlaten hebben. Nu overmande de angst ook de kranigsten. Het was het eerste voorval sinds het optreden der agenten, dat met de wetten van verstand en samenleving onbetwistbaar de spot dreef: met waanzin noch reclametrucs was het goed te praten. 'Laat dat kreng zijn bek houden!' gilte mevrouw Kwets met de vingers in de oren, alsof het aan het blaffen lag, dat

zij als een zigzaggende komeet het luchtruim werden ingeslingerd. Meyer schreeuwde: ‘Verdorie, we zijn erbij, jongens!’ Ook Tjalko hield de oren toe, om iets anders te horen dan dat geblaf, en het gegil van mevrouw Kwets, en de zo irriterend kalme stem van zijn moeder, - iets in zichzelf, de trompetfanfares van zo even, of anders maar de klokken, of gejuich op een voetbalveld. Door zijn vingertoppen heen hoorde hij zijn moeder: ‘Zolang we niet vallen, is er niets verloren, mensen,’ - daarnaast, daaroverheen de machtige perspomp van zijn eigen hart, rhythmisch donker bruisend tegen schedelbeenderen, als de toornige oceaan in een Fingalsgrot vol handenwringende reuzen, verrast door een legendarische springvloed. Ben ik bang? vroeg hij zich af. Hij liet de handen weer zinken, en stond tegen de schuddende wand geleund, doodsbleek, maar rechtop, en met een glimlach om zijn vriend Henk Veenstra, die naar zijn notitieboekje had getast en een sigaret in zijn zak had gevonden, en die nu besluiteloos tussen de vingers hield. Veenstra's dunne lippen bewogen, - ‘niets om ons over op te winden,’ - verstond hij het niet? - maar het steenrood chimpanségezicht droeg geen andere uitdrukking dan die ener voorbehoudloze, door dagbladdirecteuren gehonoreerde opmerkzaamheid.

Na een driemaal herhaalde golving, als een boot in de branding, bedaarde de lift tot een geleidelijker tempo en een aanvaardbaarder baan in de ruimte. De lift kroop terug in haar koker, leerde manieren, en ontzag de maag met het ritardando der beroemde dirigenten. Zelfs toen zij stopte, leidde het schokje tot weinig meer dan een kleine vreugdesprong. Meyer zei: ‘We zijn er, het valt me nòg mee,’ - mevrouw Schokking had de hand op de kruk van de stalen deur. Het was als na zeeziekte, de maag was weer

goed, men was nooit ziek of bang geweest. Van zijn groenbevlekte zakdoek had Wim Kwets een halsband voor de hond gemaakt, al leek dit overbodig, daar het dier de jongen in alles als zijn gebieder scheen te willen erkennen.

Voor de liftdeur stond een man in een blauwe overall. Achter hem strekte zich een gesloten ruimte uit met veel deuren, waarboven de rode cijferborden de enige verlichting vormden. Juist verdween door een der deuren een kleine groep, die met een andere lift was gekomen; zij lieten de deur openstaan; even later werd die toch nog gesloten door iemand die teruggelopen was, een jonge vrouw, die nieuwsgierig naar het gezelschap keek en haar lippen als tot een kus spitste, toen haar donkere ogen die van Tjalko ontmoetten. Zij was dadelijk weer weg, hoewel hij nog enige tijd het gevoel had, dat zij door de kier naar hem stond te gluren.

‘Hoe deed hij het?’ vroeg de man in overall aan Van Schaerbeek, de deftigst uitzierende der nieuw aangekomenen, maar tevens degene die het meest met zijn angst te kampen had gehad.

‘Schudde hij nog?’ - En toen Van Schaerbeek ook deze vraag onbeantwoord liet: ‘Haalde hij nog kunsten uit, meneer?’

‘Ik heb nog nooit een lift meegemaakt, die zo weinig kunsten uithaalde als deze. Er is niets om ons over op te winden.’

Dit was venjnige ironie van Tjalko Schokking, en toen hij de man op de schouder klopte, had hij moeite de slagen niet pijnlijk hard te doen aankomen. Toch voelde hij zich opgelucht. Er kon nu weinig meer gebeuren, hij had de dood onder de ogen gezien, er was inderdaad betrekkelijk weinig reden meer om zich op te winden. Ondanks de pertinente volharding, waarmee hij aan de tandarts zijn vragen had gesteld, als een ondergeschikte, die weet het recht op

inlichtingen te hebben, had de man in overal een vriendelijk, niet al te snugger gezicht, waarin een diepe frons tussen de wenkbrauwen de entplaats aangaf van de gedachten, meningen, bevelen van anderen.

‘Hoor eens,’ zei Tjalko zacht, ‘van die lift deugt geen spat, maar dat doet er niet toe. Vertel eens: hoe lang is dit al aan de gang?’ - Hij wees om zich heen. Om zijn bedoeling tegenover een weinig vernuftig employé nog iets beter te verduidelijken, voegde hij eraan toe: ‘Deze janboel.’

Gewillig, maar met een benepen lachje, alsof hij iets heel onaangenaams had te zeggen, staarde de man hem aan. - ‘Daar vraagt u me wat, meneer. Janboel is wel wat sterk, vindt u ook niet? Ik kan wel zien, dat u de oude mens nog niet afgelegd heeft.’

‘Daar kon je wel eens gelijk in hebben.’

Een nieuwe gek. Veenstra zou nog aan het langste eind trekken, als het zo doorging. Vluchtig groetend wilde hij zich bij de anderen voegen, die onder aanvoering van zijn moeder voor een der deuren cijfers en letters stonden te vergelijken met wat de rode kaart te bieden had, toen de man hem terugriep:

‘Meneer, een woordje alstublieft. Als u werkelijk met u allen die deur in moet, zou ik u willen vragen een oogje op die Engelsman te houden; hij kan er nu tien minuten in zijn, maar ik vertrouw het niet helemaal, alhoewel het natuurlijk mijn zaker, niet zijn, en hulpposten zijn er overal, zèggen ze. Het is voor zo'n Engelsman hier in de vreemde niet alles, moet u maar denken.’

‘Wat deed hij dan?’

‘Hij hoorde wel bij een groep, maar hij moest niets van ze hebben; hij is wel dezelfde deur ingegaan, maar als je het mij vraag

wil hij er zo gauw mogelijk vandoor.’

‘Net als ik. Wat gebeurt er eigenlijk, als je er vandoor gaat?’

‘Echt vandoorgaan kàn niet, zoals ik het bekijk. En als u het probeert, dan bent u nog niet gelukkig.’

‘Alright,’ zei Tjalko lachend, ‘ik beloof je naar deze sympathieke Engelsman uit te zullen zien.’

Zijn moeder wenkte; de deur werd geopend; en gezamenlijk betraden zij een lage, flauw verlichte gang, die in een rotswand scheen uitgehouwen en in overeenstemming daarmee bochten beschreef zonder eind of systeem. Het was er warm en vochtig; op regelmatige afstanden waren op manshoogte sterk beslagen rode lampjes in kleine nissen vastgekit. De bodem was glad. Ver achter zich hoorden zij de deur opnieuw opengaan, maar een stem scheen die volgende groep ervan te weerhouden zo spoedig na hen de gang binnen te dringen. Inderdaad was dit een leemte in de radio-aanwijzingen; niemand kon een groep de snelheid voorschrijven, waarmee zij haar route te volgen had, of aan een desbetreffend voorschrift de hand houden; en niet alleen dat bepaalde routes gedeeltelijk samenvielen, één route werd blijkbaar ook gebruikt door meer dan één groep. Voorop liep mevrouw Schokking, opmerkzaam uitzierend naar nieuwe cijfers en letters; dan kwam Wim Kwets met de hond, gebukt lopend om het dier aan de geïmproviseerde halsband vast te kunnen houden; vervolgens Meyer, die zich het zweet van het voorhoofd wiste, en daarachter de anderen, gedeeltelijk paarsgewijs. Veenstra kwam naast Tjalko lopen:

‘We are in for it.’

‘Exactly. Ik merk, dat je je al vast oefent voor de Engelsman.’

- Hij vertelde wat hij van de man in overall gehoord had. - ‘Beastly

affair this, eh? Look out for the crazy Briton. But that's eat and drink for you, of is het meat and drink? The more lunatics, the more important the selfish reporter will feel himself.'

'Your English wants improving. Overigens wou ik, dat ik wat te drinken had.'

'Daar voel ik me nu ver boven verheven,' zei Tjalko, en na deze jongensachtige dialoog nog enige tijd te hebben voortgezet, vervielen zij tot onbedaarlijke lachbuien, waarbij zij elkaar porren toedienden en elkaar tegen de rotswand duwden. Deze nerveuze vreugde bleek uitermate aanstekelijk. Meyer brulde: 'Ik zie licht, ik zie licht, nog even op de tanden bijten, dames en heren, meisjes en kinderen, dan mogen we in de schiettent!' - een blijk van esprit, dat tot handgeklap toe ontketende, want de associatie tussen de roodverlichte rotsgang - maar was die rots wel ècht? - en een of ander gruwelkabinet, doolhof of spiegelpaleis op de kermis had in hun aller geest gereedgelegen. De tandarts zei op deftige toon, dat er zeker lachgas in de atmosfeer zat. Zelfs de oude dominee verklaarde, dat hij zich opperbest amuseerde, alleen was het wat vermoeiend op zijn jaren, en dat hij er veel van begreep, kon hij óók al niet zeggen. Hij liep aan de arm van Martha Scheiberlich, die nu en dan met ondoorgrondelijke spot op hem neerkeek; wegens het beslaan van haar brilleglazen was zij vrijwel afhankelijk van de oude man, die afhankelijk van háar meende te zijn. Toen de beide jongelui al uitgelatener werden, - 'jongens en meisjes, honden en katten, uw laatste uur is geslagen, hiep hoy!' - of 'volgt niet elkanders route, katten en honden!' - daarbij deerlijk blaffend en miauwend, hetgeen op de herder in de voorhoede zijn uitwerking niet miste, voegde de acteur zich bij hen:

‘Weest u toch wat stil, ik vind de situatie helemaal niet zo vrolijk.’

Tjalko verslikte zich en begon te hoesten. Veenstra zei:

‘Wij ook niet. Maar daarom zijn we zelf vrolijk. Niemand belet het ons, vindt u dat geen lichtpunt?’

‘Meneer Haack vindt, dat je als een kind praat,’ zei Tjalko, ‘hij moest eens weten wat een angsten ik uitsta. En dan weet hij nog niet eens van de Engelsman.’

‘Het is dáarom niet zo vrolijk,’ vervolgde Haack, ‘omdat dit alles alleen kan betekenen, dat we dromen.’

‘Oude theorie,’ zei Veenstra, ‘allang weerlegd door het seniorenconvent.’

Vlot en nasaal, de onderkaak ver vooruit, begon Tjalko aan een min of meer toelichtende tirade. - ‘An Englishman, not an English woman, a young, curlyhaired young rascal, a rather attractive young rascal from Picca...’

Met een ruk wendde de acteur zich naar hem om. - ‘Dank u, meneer Schokking. Wij homoseksuelen staan aan dergelijke toespelingen bloot.’

‘O neem me niet kwalijk,’ stotterde Tjalko, ‘ik vind dat juist helemaal niet...’

‘In het geheel niet. Ik ben het gewend. Ik weet niet, meneer Veenstra, welke argumenten u hiertegen kunt aanvoeren, maar een betere verklaring weet ik niet. Dit is een ongehoorde ervaring, en u loopt hier maar te zingen en te blaffen. Ik weet dat ik droom, het is de enige mogelijkheid...’

‘Bioscoopstunt,’ zei Veenstra zonder overtuiging.

‘Ik weet, dat ik een ander ben. Als acteur heb ik dat gevoel

vaak, - niet als ik speel, tenminste de laatste jaren niet meer, - maar zo sterk als nu heb ik het nag nooit gehad. Het vreemde is alleen, dat ik van u droom... ik bedoel,' - hij lachte kort, - 'dat u in mijn droom voorkomt, en dat u van mij droomt, en zo alle twaalf van elkaar, en dat we dit van elkaar weten, of zouden kunnen weten. Het is een droom in twaalf dimensies, een soort draaitoneel. We kunnen over de droom spreken, we kunnen hem betwijfelen, we kunnen erom lachen, en blaffen, en toch komen we er niet uit.'

'En al die anderen, dromen die dan ook?'

'Neen, dat zijn droombeelden van òns. Na afloop van de voorstelling heb ik een glas apricot-brandy gedronken, wie weet zat daar was in.'

'Wij bier. En bij Kwets rum of cognac geloof ik. Maar mijn moeder niets, voor zover ik weet, en de dominee natuurlijk ook niets, die heeft het aan zijn nieren, en Van Schaerbeek is geheelonthouder.'

'Misschien zijn die óók droombeelden van ons,' zei de acteur, zich opzettelijk tot Tjalko wendend, ten teken dat hij hem niets nahield.

'Wàt, mijn moeder?'

'En hoe zal het ontwaken zijn? Ik ben nog geen moment bang geweest, maar misschien moeten we ons voorbereiden op het ontwaken. Dan... hoe zal ik mij uitdrukken?... dan springs dit twaalfvoudige bewustzijn weer uit elkaar, en het is maar de vraag of we de spanning kunnen doorstaan... Een acteur speelt alle rollen van het stuk, - prachtig, - daverend, - hartveroverend, - hij is de wereld, hij is alles, - dan valt het doch, en hij is weer een doodgewone arme flikker. Arme dominee, tandarts, en de rest.

Journalist, etcetera. Dat lijkt me erger dan een wiebelende lift. Ik amuseer me kostelijk, heren, dáar niet van; het is een wonderlijke ervaring, de droom niet in je, maar onder je te weten, en elf anderen, die ook naar hun droom staan te kijken, onder zich. Maar het ontwaken? Verdorie...'

'In ons bed,' zei Veenstra met simiëske nuchterheid.

'Gelukkig voor u, dat u het zo licht kunt opnemen,' zei de acteur vluchtig en liep naar voren, om zich bij de rij van Martha en de dominee te voegen. Verlangend zijn misgreep goed te maken, riep Tjalko hem nog na, dat zijn droomtheorie hem in elk geval aannemelijker leek dan die van Veenstra, maar Haack bepaalde zich tot een vlot wuiven met de rechterhand, waaruit weinig wrok sprak, doch des te meer onwil om de vrucht van zijn bespiegelingen verder nog aan jonge schreeuwers voor te leggen.

Meyer's optimistische burgermansverwachting ten spijt had de nieuwe omgeving, waarvoor de kronkelende rotsgang onverwacht plaats maakte, niets van een kermisterrein. Zeer donker was het er, ondanks het witte licht schuin achter hen, dat aan een hulppost bleek toe te behoren: twee mannen en een verpleegster, die achter een tafeltje in een rotsnis zaten, juist op de plaats, waar de gang zich verwijdde. Op het tafeltje stond een karaf water met vier glazen, op de grond een verbandtrommel. Zonder zich met deze zwijgende lieden te verstaan, trachtte de flatgroep zich in de schemerige ruimte te oriënteren, waarin wel rode cijfer- en letterborden opdoken hier en daar, maar op zeer verschillende afstanden, op zeer verschillende hoogte zelfs, alsof zij in de lucht hingen in plaats van boven deuren of liften bevestigd te zijn. De vloer daalde iets, en bleef rotsig. Wat bevond zich daarachter, daar

in de verte, in die rooddoorspikkelde ruimte?

Van afmetingen mocht de voorhal monsterachtig zijn geweest, niets was zij vergeleken bij dit brok oneindigheid, dat zich alzijdig uitbreidde, al waren er, afgezien van de verlichte cijferborden, nog wel enkele punten, waar de blik rust vond. Het meest opvallend was een aantal smalle stalen bruggen, kriskras over een of andere afgrond heen gelegd, bruggen die zich vertakten, verbindingen vormden, of zich tot één verenigden; en bij iedere splitsing waarschuwdren met hun klein, somber licht de rode cijfers en letters. Schimmige stoeten, die deze barbaarse plek langs andere rotsgangen hadden bereikt, bewogen zich over de bruggen voort. Barbaars, want deze stalen constructies mochten schrandere mensenhand verraden en volgens een kenbaar systeem geordend zijn, daaromheen, daaronder vooral was het een vergane wereld gelijk, een sterk aangetaste wereldbol met scheuren en spleten, in het holle inwendige waarvan men zich bevond als laatste overlevenden van een onnoembare catastrofe. Zacht klokgelui, stromend her en der, maakte de eenzaamheid nog onmenselijker; ja, zelfs de mensen, die men zag, droegen tot die indruk bij: een mierenhoop, een termietenhuis, van binnen verwoest, en waaruit de laatste insecten zich opmaakten voor de vlucht. Naar boven toe waren de grenzen moeilijk te bepalen; wellicht hingen daar stenen draperieën heel in de hoogte, of het was het Noorderlicht, opgenomen in de aarde, die het anders van uit elektrische krachtvelden flauw en kouwelijk placht te beschijnen van buiten af. Zo was hier nog schoonheid, nog een laatste zweem van wijding en rust; de aan de duisternis gewende blik kon er urenlang dwalen. Het was waar, dat de flatbewoners, de hellende weg langzaam volgend,

vaker naar omlaag keken dan naar omhoog, en wat zij in die diepte zagen was zo gruwzaam, dat Tjalko's moeder, de kaart dicht bij de ogen en de rode seinen afzoekend om haar keuze te bepalen, hen herhaaldelijk aansporen moest het doel niet uit het oog te verliezen.

Onder de bruggen golfde nevel, deinde een ijle mist. Maar wàs het wel mist? Was het niet de tegenzin in het oog om zich zo ver in het onbestaanbare te wagen? Daar lag het, daar lag open en bloot de afgrond van de aarde, bloot als een enorm stuk rottende kaas met holen en gaten, open als een oude waterketel, die vrijelijk regen verzamelt door zijn verroeste en gescheurde, in lang niet meer zwartgeblakerde bodem. De spleten daar diep beneden hen waren vrij smal, wisselden onregelmatig af met de veelal niet totaal perforerende ronde holen, en lieten, ergste gruwel van alles, de blik door op de nachthemel, het nachtelijk gesternte. Het was of men liep met het hoofd naar omlaag, boven de voeten de repen van het uitspannel, de blauwe scheuren vol diamanten. Het was of men zijn eigen tegenvoeter was geworden: een vereenzelviging met Australiërs dwars door de uitgeholde aarde heen. Later onderscheidde men andere, nog onthutsender bijzonderheden. Daar waren traag bewegende vormen, juist op de rand van zo'n spleet, zeer zeker nog behorend tot wat men aarde noemen moest; pikzwart staken deze vormen af tegen de diepblauwe achtergrond. Het waren werklieden, bezig op de grens der oneindigheid een scheur te dichten of te verwijden; het waren stellages, opgericht of neergelaten, de hijskranen gevaarlijk in werking gesteld; het waren de sprieten van monsters. Het kon alles zijn, en het was misschien niets. Over de afmetingen van dat gebroed, die werktuigen, die grensbewoners, was niet te oordelen, men had geen maatstaf voor

de afstand, waarop men ze zag.

Hoog boven het wanstaltige contereitsel van de aarde in haar nadagen, die haar gloeiend magma aan de wereldruimte had afgestaan, bewogen zij zich zwijgend voort, niet zonder een zeker vertrouwen toch de hun toebestemde brug betredend, want deze bruggen waren uiterst solide gebouwd en geen maatregel was verzuimd om een val in de afgrond te verhoeden: hoog afgerasterd aan weerskanten, prikkeldraad langs de bovenrand. Dit schonk moed. De overige bruggen waren op dit moment leeg, op een aantal joelende kinderen na, die stampend heen en weer liepen, vóór zij zich op een holletje bij hun verdwijnende groep voegden. De overtocht duurde niet zeer lang. Alsof deze ruimte met kolossale spiegelbeelden werkte, zo stonden zij aldra voor een rij rotsingangen, in alles gelijk aan die zij zo juist hadden verlaten; alleen de cijfers en letters erboven waren andere.

De gang, die hen opnam, opende op een tweede, kleinere, naar oud leer riekende ruimte, waarvan de wanden bedekt waren met een schubachtig geglinster, waartussen weer de cijferborden. Ook bij deze uitgang bevond zich een hulppost; het enige verschil met de vorige was, dat deze drie lieden zich met kaarten onledig hielden. Hoewel mevrouw Schokking voorgesteld had zich niets aan deze potkijkers gelegen te laten liggen, bleven Tjalko en Henk Veenstra even staan om een praatje te maken, dorst veinzend, die zij mochten stillen met een glas water. Op de opmerking van de verpleegster, dat inbeelding soms erger was dan echte dorst, en dat zij toch wel moesten wéten, dat zij het zich inbeeldden, - het glas was hun overigens gegund, daar wás het water voor, ofschoon een leeg glas eventueel óók zou kunnen helpen, - sloegen zij geen acht.

Juist wilden zij vragen, of de tocht nog lang zou duren, toen achter hen een stem weerklonk:

‘I say, do you speak English?’

Tegen de rotswand stond een kleine, slanke gestalte geleund: een aardig, open jongensgezicht, onder rood krullend haar, - ongeveer zoals Tjalko voor zich had gezien, toen hij de acteur had willen plagen. Ondanks de waarschuwende woorden van de verpleegster, - men mocht zich niet met andere groepen inlaten, de Engelsman was bovendien uiterst oneerbiedig, vrijwel asociaal, een schandvlek voor zijn natie, - ontfermden zij zich over de zwerveling, wiens gezicht ophelderde, toen Tjalko zijn beste Engels bij elkaar zocht om hem uit te nodigen een eind mee op te lopen.

‘You are really very kind,’ zei de jongeman, gemakkelijk tussen hen in slenterend, ‘you are the first people in this damned country... Excuse me. You are not English?’

‘No,’ zei Tjalko, ‘but you have lost your group, isn't it? That seems very stupid to me, - a man said, you did it on purpose.’

‘Sure,’ knikte de jongeman, ‘no Dutchmen for me. I have lived here for four years, as a clerk on the Embassy. A rather unhappy time. Very trying. Women...’

‘When was... were you born?’

‘1661. I have fought the Dutchies in many battles, the little cowards. Chatham, Blenheim, Skagerak...’

‘Zijn kaart is rood,’ mompelde Veenstra. De rode kaart stak uit de jaszak van de renommiërende jongeman.

‘Too bad,’ zei Tjalko, die Veenstra's wenk nog niet verwerkt had, ‘then you must be stock... very old indeed.’

‘Stoneold,’ verbeterde Veenstra.

De Engelsman lachte innemend. - ‘I see, you are the right people, you do appreciate fun. I was born where and when you like, but it is a fact, I am dead alright, and when you like to call a damned corpse stoneold, then I am stoneold.’

‘Dead, metaphorically speaking?’ waagde Tjalko, terwijl hij een knipoogje met Veenstra wisselde.

Zonder deze vraag te beantwoorden greep de vreemdeling zijn twee begeleiders bij de arm en trok hen naar zich toe. Zijn handen leken buitengewoon gespierd, hoe klein en tener hij ook zijn mocht. Hij fluisterde:

‘But it's not my own death that's worrying me, gentlemen. It's the death of the other. For that reason I stay here. No bloody business for me. God, or whoever it is, shall not see me, boys. I stay where I am. Nobody can force me.’

‘Tell me,’ zei Veenstra, ‘why don't you run away? Back the way you come from, I mean.’

‘That stink? O, you mean te other places. Well, boys, I have tried. In the entrance I said to that gent with the mild patronizing voice: look here, you old skunk, I am not a bloody Dutchman, I'll go where it pleases me, and don't you make a mistake. Don't you dare to stop me! And what does the old miser do?’

‘In general,’ zei Tjalko, ‘they do not force one. I have run away myself, but for my mother...’

‘Sure, but I am a hard case, it seems. The fellow put out his hand and touched me on the head, as if he were blessing me. Christ! Such a terrible fit of dizziness, it didn't seem possible to me! I sank, and I sank, and then I saw the face of him, dead awfully pale,

- perhaps he is somewhere here in this precious den of yours... It was hell. Then I came to myself, and there was the old rascal, amiably smiling to me, and saying: Try it, sonny, try to get away from here... Goddam, the old swine, trying to speak English...'

'You cannot remain here,' zei Tjalko met iets van strengheid.

'Can't I?... Oh no sir, for me no trumpets and masquerading and the books of the living and the dead... that rot! And that other fellow, that damned Carruthers, whom I shot in Soho, for dallying with that goddamned girl, in the witnessbox! No, sir. I'm not so stupid as that. Nobody ever knew it, but here they seem to know it allright. I died in my 24th year, in this blessed country, from meningitis, a child's disease, they say; it seems to me, that should have been punishment enough... They say, it is all in the Bible.'

'Do you play football?' vroeg Tjalko, om het pijnlijke onderwerp voor een ander te verwisselen.

'I have played football with Dutch skulls for the last twelve years, if you know what I mean. But listen, boys, you are educated people, do you know something of these things, prophecies I mean, and voices and oracles, and such kind of stuff, in the books? They say... But...'

Hij stond stil, de handen uitgestrekt, alsof hij zijn begeleiders wilde tegenhouden. Met een verwilderde uitdrukking in de ogen keek hij om zich heen; hij scheen de omgeving, hoe slecht verlicht ook, te herkennen. Hoe groot zijn angst was viel moeilijk te beoordelen, want tot het laatst toe was er nog een zweem van het theater der Angelsaksische onverstoorbaarheid te bespeuren, of wellicht ook van de neiging om zijn beide lotgenoten in zijn angst te laten delen. Een stap terugdeinzend, riep hij luid (en de echo

weerkaatste tegen wanden, die stellig niet de gladheid van een marmerpaleis bezaten, want het geluid was vermengd met gezoem en gesidder, als de echo tegen een dichtgeplant dennenbos):

‘Christ, but there they are alright! I’ll be damned if I stay here! A whole library full of our sins, boys!’ - Nu begon hij zachter te spreken, als verschrikt door de nagalm, die zijn angst tot in de verste hoeken kenbaar had gemaakt. - ‘You must excuse me, you two, but I prefer to take an English leave, - so they call it in this goddamned country, eh? So long, boys...’

Reeds had hij zich verwijderd, niet te snel, naar zijn punt van uitgang terug. Toen zij nog eens omkeken, zagen zij zijn slanke gestalte afsteken tegen het licht van de hulppost, en ergens ver aan de overkant zijn kolossale, vleermuisachtige schaduw.

Waarschijnlijk zou hij daar in de buurt blijven rondhangen, zich vastklampend aan nieuwe reizigers; misschien ook zou hij teruggaan en trachten te ontkomen, en door handopleggende beampten ten tweeden male worden verwezen naar het afgrijselijke bleke gezicht van een zekere Carruthers.

‘Een punt voor jouw theorie,’ zei Tjalko tegen zijn vriend, terwijl zij verder stapten. Naar het scheen van een iets hoger niveau, was mevrouw Schokking's waarschuwend stem tot hen doorgedrongen, en zij haastten zich de achterstand in te halen.

In één opzicht bewees de waanzinnige Engelsman zijn verstand nog goed bij elkaar te hebben. De wanden bestonden inderdaad uit boeken. Tot de zoldering toe in lange rijen gerangschikt, weerkaatsten zij het spaarzame licht in flauwe, quasi-vochtige kabbelingen, onderbroken hier en daar door zwarte gapingen, waar een onbekende hand de boeken had verwijderd.

Wenteltrapjes, ladders, ijzeren gaanderijen verleenden toegang tot de verste uithoeken; maar aangezien, vooral op de tegenoverliggende muur, ook de rode seinen tussen de leren of linnen ruggen zichtbaar waren, lag het voor de hand aan deze mysterieuze boekerij twee verschillende bestemmingen toe te schrijven. Inderdaad bleken zich genoeg lage deurtjes tussen de boeken te bevinden, door één waarvan na een vrij ingewikkelde klimpartij mevrouw Schokking de haren voorging in een van alle kanten met oud eikenhout betimmerd gangetje, dat op zijn beurt weer uitkwam op een kamer vol geelgeverfde stoelen, zoals men wel aantreft in ouderwetse buitenrestaurants met een toneel- en vergaderzaal voor de dorpsbevolking. Ook andere rommel vertoonde zich in het vage schijnsel van twee ramen met gedeeltelijk gebarsten ruiten, en Wim Kwets had moeite de herder ervan te weerhouden op ratten te gaan jagen. Het uitzicht door de ramen leerde weinig nieuws: daken, puntig en onversierd, rijen lantarens in de verte, en daarachter het schellere schijnsel van een onzichtbare lichtbron. Uit die richting steeg een rookkolom op: stoom van een locomotief, of de rook van een zich snel verplaatsende brand. Op het allerlaatst ontdekte Veenstra achter de ramen aan de overkant een aantal personen, die zich in dezelfde richting en in dezelfde vage, van rode seinen doorgloeide schemer voortbewogen als zij met hun twaalven; zouden zij in deze richting volharden en niet rechts afslaan, dan kwamen zij niet heel ver, want vijf meter voor hen uit bevond zich reeds de buitenmuur van dat huis, en van de diepe steeg, die erop volgde, was de bodem niet eens te zien. De nachthemel was normaal besterd, met enkele wolken. Maar niemand kon natuurlijk zeggen wat die steegput te

aanschouwen zou geven, wanneer men er zich overheenboog.

In weer een ander vertrek, dat zij door een labyrint van vervallen gangen bereikten, troffen zij een derde hulppost aan, en aangezien hier de route zich onoverzichtelijk splitste, wonnen zij advies in bij de ook ditmaal aanwezige verpleegster. In het gezelschap van de twee mannen of heren had zij op een stoel zitten knikkebollen; deze hulppost was ook zonder licht; wel beschikte een der mannen over een elektrische lamp, die hij nu en dan met insinuerende uitvoerigheid over het interieur liet spelen, waarbij hij lang en liefdevol toefde bij grote stapels drukwerken, strooibiljetten wellicht, waarvan er ook heel wat los verspreid lagen, besmeurd door voetstappen.

De verpleegster was een majestueuze vrouw met het klassieke gezicht van de Sint Bernardshond, tot de treurige, bloederige ogen toe. De rode M op haar wit schort bewoog zich op de mast van haar kreunende ademhaling. Na enige seconden de kleine schare gemonsterd te hebben, vroeg zij met deftig vermoeid stemgeluid:

‘Heeft u uw Bijbels niet bij u?’

Van Schaerbeek raadpleegde zijn burens met de ogen. -

‘Bijbels, eh... neen zuster. Er is ons niets over Bijbels gezegd, toen we opgepakt werden. Er is ons zelfs helemaal niets gezegd, en het is natuurlijk niet mijn bedoeling om eh... maar het wordt misschien langzamerhand toch wel eens tijd om eh...’

‘Op-ge-pakt,’ zei de verpleegster, uiterst vermoeid, waarbij zij het logge hoofd liet hangen alsof zij nadacht, ‘op-ge-pakt. Je verbaast je steeds weer opnieuw over de mensen. Opgeráapt, had u moeten zeggen. Of bij elkaar gezocht. Bah. O, ik kan me

voorstellen, dat u ervan afgezien heeft een Bijbel mee te nemen. Maar de anderen? De anderen!!' riep zij op de schorre commandotoon van een oude, drankzuchtige freule met veel broers bij de ruitery en een vertrouwenspost bij het Rode Kruis.

'Ik heb geen Bijbel thuis,' zei Kwets, die toevallig vooraanstond, 'ik heb daar niets mee te maken, juffrouw, ik ben Katholiek.'

'Dat is nieuw voor me,' zei de verpleegster.

'Och zuster,' zei de tandarts mild, 'waarom opeens zo fel tegen de Roomsens? U schijnt er niet veel van af te weten. Maar wij hebben een dominee in ons midden, dominee Van der Woght, de bekende dominee Van der Woght,' - als om de predikant voor te stellen, wuifde hij in diens richting, - 'wanneer wij behoefte hebben aan geestelijke bijstand...'

'In de bibliotheek,' zo werd het misverstand eindelijk opgehelderd, 'had ieder van u een Bijbel mee moeten nemen. Daar zijn ze voor.'

'Niet bekend,' riep Tjalko, 'wij hebben ons aan de instructies gehouden. Waarom zouden wij met dikke boeken gaan sjouwen? We hebben nu al een hond bij ons, en een overjas van meneer Haack en...'

'We willen wel teruggaan,' viel mevrouw Schokking in.

'Er staan duidelijke aanwajzingen in de bibliotheek, maar u bent natuurlijk maar doorgelopen, als een troep schapen, al geloof ik niet, dat u tot de schapen zult blijken te behoren. Welke eeuw? Ik zie het al, 19e en 20e eeuw, inderdaad! Het is niet voor het eerst, dat deze eeuw zich het slechtst gedraagt... We hebben hier nog een oude Bijbel, met aantekeningen, geloof ik, van een niet al te

godvruchtig mens, die moet dan maar volstaan. Zonder Bijbel kunt u niet verschijnen. Wordt er gevraagd waarom u met zijn allen maar één gebruikte Bijbel heeft, dan kunt u zeggen, dat de andere Boeken u afgenomen zijn wegens onwaardig gedrag...'

'We zullen daar gek zijn,' zei Meyer, hetgeen een algemeen gelach ontketende, waar de verpleegster niet meer op reageerde; zij draaide zich om, griste een Bijbel onder de elleboog van een der mannen weg, waarbij de elleboog met een houten tik op het tafelblad sloeg, en reikte het boek aan mevrouw Schokking over, onder duidelijk voorbijzien van Van Schaerbeek's uitgestrekte hand. Daarna gaf zij de gevraagde inlichtingen, en de tocht werd voortgezet. Daar mevrouw Schokking de kaart moest raadplegen, gaf zij de Bijbel aan Meyer, die het boek aannam met een vragende blik op zijn patroon.

Aan het eind van de kamer bevonden zich drie brede deuren, waarboven de rode cijfers zo misleidend waren verdeeld, dat met name de houders van de rode kaarten - de verpleegster had dit uitgelegd - de grootste moeite hadden zich te oriënteren. Opende men een willekeurige deur van die drie, dan kwam men in een gangetje, evenwijdig lopend aan de kamerwand; in dit gangetje waren zeven zeer smalle deuren, en wanneer men nu de drie brede liet openstaan en terugging naar de kamer, dan bleken de roodverlichte aanwijzingen nauwkeurig te corresponderen met de zeven smalle, waaruit nu gemakkelijk de voorgeschreven keuze was te doen.

Zo smal als deze deuren waren, zo groot was de zaal, of hal, waartoe zij met hun zevenen toegang verleenden. Het gebruik van een speciale deur had een bureaucratische gril kunnen lijken, ware

het niet, dat de grote ruimte door hekken in gangpaden was verdeeld, die tevens de routes uit andere kamers in zich opnamen. Ondanks het gewirwar der paden bleken nog genoeg routes gedeeltelijk samen te vallen; en hier en daar was het een gedrang en een geschuifel, dat de enkele woorden, mochten zij tegen het verbod in tussen verschillende groepen toch nog gewisseld worden, geheel overstemde. Rode seinen op paaltjes vergemakkelijkten de voortgang, althans voor de flatgroep, waar men zo verstandig was geweest elkaar bij de hand vast te houden. Tjalko's moeder, voorop als steeds, hield Meyer stevig vast, Meyer had Veenstra bij de hand en in zijn andere hand de Bijbel, Veenstra werd op de voet gevolgd door Wim Kwets, die de ene hand aan de linen halsband van de hond hield, terwijl hij de andere naar dominee Van der Woght achter zich op moest steken; de dominee leidde Martha Scheiberlich, deze Van Schaerbeek, deze mevrouw Kwets, deze Tjalko Schokking, deze Kwets, en dan nog Haack en Aagje Slangenborg, die weinig behagen in elkaars gezelschap schenen te scheppen, te oordelen naar de vele malen dat zij elkaar loslieten. Zelfs raakte Aagje nog in een geheel andere groep verdwaald, een groep met gele kaarten, waaruit zij verwijderd werd door een gromzieke oude man, die haar onzacht in de bovenarm kneep. Later riep zij nog naar voren, dat de gele kaarten iets met de 18e eeuw te maken hadden, maar men was reeds te zeer afgestompt voor indrukken om daarop acht te slaan.

Tenslotte hielden de gangpaden op, en de richting werd nog maar aangegeven door de lage seinpalen, waarnaast iets als een primitief tourniquet was aangebracht; men had niets anders te doen dan van het ene tourniquet naar het andere te lopen. De cijfers en letters wisselden vaak; volgens mevrouw Schokking zouden zij

spoedig aan het einde komen van hun voorraad, zooals die op de kaart was aangegeven. Men werd wat opgewekter; Meyer riep, dat ze wel een potje bier verdiend hadden voor hun moeite; de tandarts orakelde over de draad van Ariadne, met wie hij Tjalko's moeder bedoelde, die zich ook door de anderen rustig liet fêteren, maar toch wel verklaarde, het niet graag voor de tweede maal te zullen doen, met haar oude ogen en de affreuze verlichting. Tjalko hield zich wat afzijdig; er werden te veel menses geprezen naar zijn smaak; zelfs Kwets kreeg weer een pluimpje, omdat hij zo honds brutaal die rakkers had uitgedaagd, deze gehuurde knechten van een meer dan Amerikaans bioscoopconcern, - de hypothese van de tandarts bleek algemeen ingang te hebben gevonden, behalve bij Haack, mevrouw Schokking, die zich niet voor hypothesen interesseerde, en de beide Kwetsen, die na het Bijbelincident stugger en geslotener wares dan ooit en zich niet in de kaart lieten kijken, terwijl Veenstra... Opeens deed Tjalko, die achteraan liep en de kleine stoet kon overzien, een vreselijke ontdekking. Veenstra was niet meer bij hen.

Des te schokkender was deze ontdekking, omdat het eind van hun zonderlinge reis blijkbaar in zicht was: zijn moeder had nog maar twee afzonderlijke gegevens op haar kaart, en het terrein was sterk van karakter veranderd. Terrein inderdaad, - van lieverlede was de ruimte der gangpaden en tourniquetten overgegaan in iets dat nog het meest op een spoorwegemplacement geleck. Waar de hooggelegen zoldering zich nog geruime tijd voortzette, daar hielden de zijwanden al spoedig op, na enige malen onderbroken te zijn geworden door grote, bewalmde ruiten, later ook door open hiaten, waarvan de begrenzing alle allures had van het lomp krullende, half stoffige, half olie-achtige staal van een veelgebruikt station. Het

uitzicht omvatte loodsen, fabrieken, tanks, rails, draaischijven, en reeds een enkele trein, waarvan er verderop meer moesten zijn, hoorbaar puffend en goed zichtbare stoomwolken verwekkend. Goed zichtbaar was trouwens de gehele omgeving wel geworden: sterke booglampen, geel of violet neonlicht, beschenen de werkzaambeden daarginds, waarvan het belang zeker niet moest worden overschat, maar die toch wezen op een normale voortgang van maatschappij en vervoermiddel. Blijkbaar wares zij de grens van een nieuwe wereld genaderd, blijkbaar rekte de macht van het bioscoopconcern niet verder dan hier. En hier, juist hier, moest Henk Veenstra verwaald zijn geraakt, of zich verstrikt hebben in een roekeloos reportersavontuur!

Er floot een trein. Onder de drommen, die tezamen met hen naar een onbekende uitgang of ingang stroomden, verwekte dit geluid een zekere opschudding; men wees elkaar de treinen; verbaasde uitroepen werden vernomen, in rauwe, ondefinieerbare dialecten. De menigte scheen een ban van zich te hebben afgeschud; alle regelmaat der zorgvuldig afgebakende routes was teloorgegaan. Eendrachtig drong men op naar een lange rij tourniquetten, met de gewone wachthokjes voor de controleurs. Stonden er controleurs? Waarom zouden er geen controleurs staan, men had immers kaarten, men was op reis, en aan de andere kant van de barrière lokten perrons, en rails, en spoortreinen! De stoom kon men ruiken: een vertrouwde, opwindende geur. Boven elk der tourniquetten straalden in definitief rood alle cijfers en alle letters, die iedere afzonderlijke groep tot leidster waren geweest, en die nu eindelijk het sterrenbeeld vormden, waarvan de ontwerper van het plan in slapeloze nachten de verheven omtrekken voor zich had gezien.

Het stationsgebouw, dat in de verte opdoemde, was goed verlicht, van binnen en van buiten, en op de perrons wemelde het van soortgelijke groepen als hier hun voorlopige verlossing stonden te verbeiden.

Reeds wilde, na enig jachtig heen en weer geloop, Tjalko het kwade nieuws aan de anderen vertellen, toen de gezochte plotseling voor hem opdook, de handen in de zakken, maar het hoofd gebogen op een andere manier dan men van Veenstra gewend was: alsof hij zo juist een pak slaag had gekregen. Tjalko moest aan de jonge Engelsman denken, aan de handoplegging, erg de duizeling...

‘Wat is er gebeurd?’

De journalist hief het hoofd op; hij kauwde, zijn apenkaken vermaalden de zoete taaiheid van denkbeeldig kauwgom; zijn oogjes straalden de lucide melancholie uit van iemand die te veel weet en nooit genoeg weet.

‘Wat is er, Henk?’ herhaalde Tjalko, door medelijden beslopen met deze half dierlijke smart om wat kleine feiten de mens al zo kunnen aandoen.

Hoewel leden van hun groep hen door wenken en roepen aan hun plichten kwamen herinneren, bleven zij nog enige minuten samen fluisteren. Men zag Tjalko Schokking afwerend de harden opheffen, men zag de woordenstroom, die Veenstra's dunne lippen ontvlood. Slaagde de journalist erin, zijn duidelijk ongelovige vriend te overtuigen? Toen nam men waar, van het tourniquet, waarvoor men geduldig stond te wachten, hoe Tjalko verslagen het hoofd schudde, terwijl het schelle licht van het naastbijgelegen perron de dodelijke bleekheid onthulde van zijn gezicht.

III

In veilige haven

Dat het spoorwegemplacement, waarvan het station de bekroning vormde, na al het voorafgaande een nieuwe, en vergelijkenderwijs normale wereld vertegenwoordigde, was maar ten dele juist. Tenslotte waren de mensen, zich verdringend aan de andere kant van de tourniquetten, die zo juist hun draai-arbeid begonnen waren, dezelfde gebleven; dat wil zeggen: zij waren nog méér zichzelf geworden, en reageerden op de verse indrukken met een kinderlijke gretigheid, die aan hun gedesoriënteerdheid in tijd en ruimte geen twijfel liet bestaan. Naïeve opmerkingen over het wonderbaarlijke der locomotieven, der stoomwolken, waren niet van de lucht; sommigen wisten niet eens de passende bewoordingen voor deze technische mirakelen, vreesden, dat de locomotieven zouden verbranden, speurden naar menselijke stuwkracht achter de locomotieven, of naar paarden en een koetsier of postillon met een zweep. Bij anderen weer hadden angst en schrik de overhand; groepen vielen op de knieën, gebeden aanheffend tot God en Christus of de heiligen; anderen beproefden het met psalmgezang, waartoe niet zelden de Bijbels opengeslagen werden, die iedereen bij zich droeg. Met dat al kwamen deze woelige scharen de flatgroep toch wel iets nader, te meer omdat het verbod van gedachtenuitwisseling steeds openlijker in de wind geslagen werd. Bij de tourniquetten hadden gesprekken plaats tussen Meyer of

Van Schaerbeek en een aantal lieden, die openhartig genoeg bleken te zijn, al stuitte men telkens op onderwerpen waarover zij het zwijgen wensten te bewaren. Daardoor waren de gesprekken nooit werkelijk interessant; deze bezoekers, of reizigers, of huurlingen, of waanzinnigen, of wat zij mochten zijn, vroegen wel honderd uit over de inrichting der spoortreinen, maar lieten niets over zichzelf los, en drong men aan op opheldering, dan kwam er een terechtwijzing in de trant van 'Dat hoef ik u toch zeker niet te vertellen?' of 'Dezelfde plaats waaru vandaan komt.' Ook Veenstra, hersteld van de schok, interviewde er weer lustig op los, en maakte een paar vluchtige notities. Van zijn ontdekking had Tjalko de anderen dadelijk deelgenoot willen maken, maar de journalist oordeelde het beter daarmee te wachten tot zij rustig onder elkaar waren, zonder dwarskijkers. Muziek werd niet meer gehoord; wel klonk van een der perrons een luidspreker, een mannenstem al weer, vrijwel onverstaaenbaar.

Nu was het waar, dat het station en wat daar in de buurt te zien was ook voor de flatbewoners wel iets onthutsends hadden. Voorlopig werd er nog maar gerangeerd: een locomotief; een locomotief met een goederenwagen; een locomotief met een halve trein, de compartimenten onverlicht. Van de perrons konden zij er drie overzien, alle met grote gebouwen, en vol mensen; de treinen reden af en aan, verlieten moedig de overkapping, stopten bijvoorbeeld onder een reusachtige luchtbrug ergens in de verte, reden weer terug; locomotieven raasden schuin van het ene spoor naar het andere, drie, vier stellen rails kruisend als een schoonrijder op het ijs, beentje over, om vervolgens op een draaischijf capriolen te gaan maken, waar men als zinnig mens maar beter niet naar

kijken kon. Mocht een tienmaal snel in de rondte draaiende locomotief nag met vergeetachtigheid of baldadigheid van beampten te verklaren zijn, een locomotief, die zich onder het draaien een eindje in de lucht verhief en naar alle kanten vuur begon te spuwen, vergde reeds sterker zenuwen van de toeschouwer, die zich zijnerzijds ook onmogelijk verenigen kon met een locomotief, die onder het draaien en zweven eenvoudig in het niets oploste en niet meer werd gezien. De kinderen, overal verspreid staand tussen de volwassenen, waren opgetogen over deze schouwspelen en zwaaiden met hun petten en mutsen. Voor zover daarover op afstand te oordelen was, weken de beampten, de machinisten, stokers, conducteurs en chefs, niet af van de gebruikelijke levende garnituur van zulke stations, evenmin als de controleurs bij de tourniquetten.

De controleur, die de flatgroep te behandelen kreeg, was een breedgeschouderde jongeman met paarsrode wangen en een pimpelneus, een duidelijk schoelje om te zien, maar van een uitgezochte beleefdheid, die niet aangeleerd scheen. Hij hield mevrouw Schokking's kaart bij het licht, bekeek de achterkant, en zei, zonder op te kijken:

‘Ah, die mensen zonder kleren. U zult nog een tijd moeten wachten.’ - Op de kleren had hij in het geheel niet gelet, hij had evengoed kunnen menen met twaalf naaktlopers te doen te hebben. Later bleek de rode kaart aan de achterkant een potloodmerk te vertonen: een naakt poppetje (de naaktheid was aangegeven door twee stipjes op de plaats van de tepels) met het cijfer 12 ernaast.

‘Er was over getelefoneerd,’ zei de man, waarbij hij mevrouw Schokking in de ogen keek, ‘er is ook getelefoneerd, dat u en de

mensen die bij u horen, gewoon zijn zich oneerbiedig te gedragen. Maar daar heb ik niets mee te maken. Ik vind het al heel wat, dat u mij niet met dwaze vragen verveelt over locomotieven die vanzelf gaan, of over mijn knipinstrument, of over de telefoon in mijn hokje. Gaat u daarmee door: altijd maar rustig.'

'Niets om ons over op te winden, hè?' zei Tjalko's moeder met een innemend glimlachje, 'maar wáar moeten we wachten? Hier?'

'Om de dooie dood niet,' zei de man, grappig ontdaan, 'het is hier nu nog vrij kalm, maar u zult straks eens moeten zien, als de 19e en 20e eeuw loskomen uit het Noorden van de stad. Doodgewone proleten, met alle respect voor de gelijkheid van de zielen voor God. Het regent nu al klachten, ik word herhaaldelijk opgebeld, daar is uw oneerbiedigheid niets bij, mevrouw, bij wat die snuiters in het gebouw uitspoken. Ze schijnen nu in de bibliotheek te zijn, en daar slaan ze elkaar met Bijbels om de oren.'

'Ajasses,' zei mevrouw Schokking, 'dat hebben wij tenminste niet gedaan. Maar wat doet u ertegen, als ze hier de boel op stelten zetten?'

Zonder te antwoorden haalde de man met clowneske behendigheid een grote revolver onder zijn lessenaar vandaan, die hij mevrouw Schokking onder de neus hield. - 'Dit is natuurlijk niet serieus, want wat zal zo'n blaffertje uitrichten tegen die heren? Maar dat weten zij niet. Er zijn natuurlijk heel wat zware jongens onder; als die zo'n dingetje zien, halen ze wel bakzeil. Gaat u gewoon naar de wachtkamer, mevrouw; de tweede wachtkamer, die kant van het perron, het is een lege. Daar zult u er wel meer van horen, u hoeft u nergens bezorgd over te maken, mensen met eigen

kleren zien we hier ieder uur om zo te zeggen, en ik heb me laten vertellen, dat ze het er over het algemeen niet eens zo slecht afbrengen. Maar zegt u niet, dat u dat van mij hebt.'

Mevrouw Schokking bedankte de vriendelijke controleur; de kaarten werden geknipt; de man kwam nog uit zijn huisje om de weg naar de wachtkamer te wijzen; en al spoedig drentelden zij met hun twaalven over het dichtstbijzijnde perron, dat op dit ogenblik tamelijk leeg was. Verderop werd een trein belegerd door een opgewonden menigte; één conducteur met afwimpelende hand was voldoende om deze ijverige reizigers te doen afdeinzen; de trein was trouwens nog niet verlicht. Jongens, rondlopend met papieren bekertjes koffie, hadden weinig aftrek, en verzamelden zich slotslotte joelend op een bank voor een der wachtkamers. Eén merkwaardigheid had dit perron nog: de grote elektrische klok was niet alleen zonder licht, maar alles was er uitgehaald, het binnenwerk zo goed als wijzers en wijzerplaat. Hun indrukken vergelijkend, kwamen zij tot de slotsom, dat dit station in niets herinnerde aan het station in de stad van inwoning, al zou men ten aanzien van de onpersoonlijke gebouwen, de dienstvertrekken, de bagageruimten, kunnen twijfelen. In de eerste wachtkamer zaten mensen; de lege, die hun als bestemming was toegewezen, een lange ruimte met veel glas, deed, wat meubilair en aankleding betreft, eerder aan een 2e dan aan een 3e klas wachtkamer denken. Vier kellners in rok stonden bij het grote buffet te praten, waar koffiedamp uit zilverglanzende ketels opsteeg. Juist toen zij wilden binnengaan, denderde een locomotief voorbij, woest en ingewikkeld van wielen en stangen, en van alle kanten stoom en vlammen uitbrakend; zij vingen er maar een glimp van op, het was een

mchtig gedrocht, en ongewoon lang. Op het naambordje stond 'Michael', in grote, gouden letters.

Pas toen zij de deur achter zich hadden gesloten, werden zij er zich van bewust, dat op het perron de luidspreker geen seconde gezwegen had. Alleen was in de wachtkamer het gesprokene veel beter te volgen. Het was duidelijk, dat hier instructies werden gegeven voor de aanwezigen op het station; mogelijkerwijs was dit ook geen radio, maar een plaatselijke installatie, die niets met het bioscoopgebouw te maken had. '...let u vooral op de nummers van de perrons, die u bij de contrôle genoemd zijn. Daze perrons liggen gedeeltelijk in elkaars verlengde, - dezelfde perrons dus, in onderdelen verdeeld, - en u zult naar de plaats van bestemming moeten lopen. Wie moe is of zich ziek voelt, de vrouwen en kinderen ook, kunnen een vrachtlorrie aanvragen; geen misbruik hiervan maken alstublieft. Er zijn 499 perrons, het 500e heeft een aparte bestemming en mag niet betreden worden. Op een ordelijke gang van zaken rekenen wij ten volle. In het gebouw wordt op het ogenblik gevochten. Dit bericht zal u allen ten zeerste schokken; maar het heeft geen zin het u te verzwijgen, en u zult zelf wel kunnen bedenken wat er met de raddraaiers gebeuren zal. In het gebouw is een zekere vrijheid gelaten, ten behoeve van een voorlopige scheiding tussen de bokken en de schapen: om te weten wat voor vlees we in de kuip hebben. Hier, op het station, wordt dit verschil tussen bokken en schapen niet erkend, wat het gedrag betreft. Een bok heeft zich even behoorlijk te gedragen als een schaap; het zou ook al te gek zijn, wanneer een bok aan zijn verworpen staat het recht kon ontlenen de beest te spelen. Een station is niet de plaats waar...' - Hoewel de laatste mededelingen

de binnentredenden een glimlach vol leedvermaak ontlokten, werd het voorafgaande zo werktuiglijk opgelepeld, zonder een zweem van de zalvende hartelijkheid van de radiospreker in het gebouw, dat het niemand speet, toen een der kellners een knop omdraaide en het apparaat tot zwijgen bracht.

Dit was een lange, doch ook zeer zwaarlijvige man, die het midden hield tussen een gecasteerde Napoleon - al deed zijn tint minder aan marmer dan aan biefstuk denken - en een olifant in rok, die zich als zodanig legitimeerde door platvoetenloop en een bedachtzaam zwaaien der handen, ongeveer in het tempo van het zwaaien van een slurf. Zo bewoog hij zich langzaam en golvend, toch ferm en gedecideerd voort, en onder het zwaaien kwamen zijn handen ver naar voren, alsof hij iets beetpakte en onmiddellijk weer losliet. Aan de weke, niet van humor gespeende heerszucht van het Romeins profiel deed de te platte neus gevoelig afbreuk, en onder het geplakte haar ontbrak vrijwel het achterhoofd, hetgeen de engheid en ondergeschiktheid van deze toch zo indrukwekkende gedaante accentueerde. Van de overige kellners waren er twee van het type oude acteur: kaal, perkamentachtig, en met de snelle en verstrooide oogopslag, die volksmenigten niet zozeer gebiedt of negeert als wel tot één symbolisch lichaamsdeel samenvat: de hand die klapt, of de hand die geeft; en de vierde was een vriendelijk, ja uitgelaten lacherig kereltje, stevig gebouwd, rood van gezicht als de lange dikke, en met ontblote snijtanden, hetgeen op een of andere manier niet bij de ronde vorm van zijn schedel paste.

Nadat de olifantkellner de radio had afgezet, bleven zij met hun vieren bij het buffet staan fluisteren, in hangerige houdingen, behalve de dikke, die de borst vooruit had gestoken, en zachtjes in

voor-achterwaartse richting schommelde, zonder de voeten te bewegen. Op gezette tijden keken zij naar buiten, op de gasten sloegen zij geen acht. De wachtkamer was niet ongezellig; de tafeltjes waren netjes gedekt en van asbakjes en tarieven voorzien; op het buffet stond een glazen kast met broodjes en taartpunten, en een heele batterij kopjes en schoteltjes. Achter het buffet leidde een bruingeverfde deur naar een keuken of volgende wachtkamer; de klok erboven was op dezelfde wijze behandeld als die op het perron. Naast de deur, aan de kant waar zij binnen waren gekomen, hing een grote spiegel. Moe van het lopen, had de hond zich reeds bij een der tafeltjes neergevlijd, en instinctief dromden zij nu samen bij ditzelfde tafeltje, waar drie stoelen omheen stonden. Van Schaerbeek riep naar het buffet:

‘Zeg, we moeten hier wachten, is ons gezegd. Kunnen we wat stoelen aanschuiven? - Ik vraag alles maar,’ lichte hij toe, ‘anders krijgen we weer de wind van voren van die lui.’

Een laatdunkend knikje van de vette kellner, die moeite scheen te hebben zijn hoofd om te draaien, bracht Van Schaerbeek onmiddellijk in beweging, maar bij het stoelen halen werd hij alleen geholpen door Haack, mevrouw Schokking en Aagje. De twee jongelui stonden op enige afstand bij het raam te fluisteren, Martha Scheiberlich wilde de dominee niet loslaten, die een instorting door oververmoeidheid nabij scheen, Meyer was in de Bijbel gaan bladeren, wat Kwets hem trachtte te beletten door over zijn schouder te kijken naar wat hij las, en op een stoel verderop zat Wim Kwets de nachtlucht, die hij zojuist achter zich had gelaten, te verwerken in de vorm van een hevige hoestbui. Nog hoestende moest hij van zijn moeder de overjas naar meneer Haack brengen,

die deze over een stoel hing, zonder de jongen aan te kijken.

‘Hé jongelui, helpen!’ riep de tandarts, zonder veel meer te bewerkstelligen dan dat Tjalko vluchtig naar hem omkeek. Toen de kring stoelen steeds groter werd, zonder dat iemand ging zitten, schoot de vrolijke kellner toe:

‘Ik zal een paar tafels voor u in het midden zetten, meneer, dat is wat gezelliger...’

Nu stond de dikke kellner toch over zijn schouder te gluren, het hoofd heel ver omgedraaid. Even keek de vrolijke kellner vragend in zijn richting, maar hoewel de dikke zich verder niet bewoog, scheen in zijn uiterlijk één of ander teken van toestemming zichtbaar te zijn geweest, want de kellner zei tegen Van Schaerbeek:

‘Eigenlijk mag het niet, maar we kunnen wel eens wat door de vingers zien.’

‘Heel vriendelijk van je,’ zei Van Schaerbeek met een zucht, ‘we zijn wat moe, en wie weet hoe lang we hier eh...’

‘Dat valt soms erg mee,’ onderbrak hem de kellner, die reeds met tafeltjes was gaan zeulen, ‘u kunt het u hier gemakkelijk maken, meneer, en u zult wel niet worden gestoord; dit zijn bijzondere gevallen...’

‘O ja?’ zei de tandarts, belangstelling veinzend.

Hoe vlug en behoedzaam werkte de kellner, hoe druk en toch niet overdruk waren zijn bewegingen, hoe feilloos verstond hij de kunst stoelpoten niet over de met zand bestrooide vloer te laten schrapen! Daarbij hield hij bescheiden het hoofd gebogen, lachend in zichzelf, donkerrood in het gezicht, en dit rood fijntjes doorboord door de spitse snijtanden. Het leek of hij wat veel gedronken had, zo vliegensvlug ging alles in zijn werk, zozeer

scheen zijn voorkomendheid op lichamelijk welbevinden te berusten.

‘Bijzondere gevallen,’ herhaalde hij tegen mevrouw Schokking, die haar rode kaart reeds op een der tafeltjes had gelegd, als om er bezit van te nemen in naam van hen allen, ‘ik zie aan uw kleren, dat u geen witte kaart heeft gehad; dat is niet ernstig, maar het kan soms lang duren...’

‘Wat je zegt.’ - Van Schaerbeek gaapte achter zijn hand. - ‘Wat versta je onder lang?’ - En toen de kellner lachend het hoofd schudde: ‘Jullie schijnen de klokken hier afgeschapt te hebben, dat voorspelt niet veel goeds.’

De kellner liet het hoofd hangen, en lachte in de schaduw van zijn eigen gezicht; hij was klaar, en bleef toch nog staan, als verwachtte hij een woord van dank voor al zijn zorgen. De dominee en mevrouw Kwets zaten al. Inmiddels had Van Schaerbeek in zijn vestzak getast:

‘Verdikkeme, ik ben mijn horloge kwijt! Nu ja, zeker vergeten. De ketting heb ik nog, gek, die zat in de voering gehaakt... Meneer Kwets, weet u misschien hoe laat het is? Vroeg kan het niet meer zijn, en ik wou toch wel verduveld graag om acht uur terug wezen. Het is natuurlijk niet mijn bedoeling om eh... maar om tien uur moet ik naar mijn vrouw in het ziekenhuis, zie je, dat heb ik beloofd, en voor die tijd heb ik nog twee vullingen.’

Half en half had hij tegen de kellner gesproken, zonder te zien, dat deze zich reeds naar het buffet verwijderd had, op een gebiedend ‘pst’ van de dikke collega. Met hun vieren gingen zij nu achter het buffet; even later verdween een der oudere kellners door de bruine deur.

Ook Kwets bleek geen horloge bij zich te hebben, Meyer en Haack evenmin, de laatste omdat hij zijn horloge nooit naar zijn kleedkamer meenam, waar wel eens kleine diefstallen waxen gepleegd. Terwijl de eerste, evenals de tandarts, er niet zeker van was, of hij het bij zich had gestoken, - waarschijnlijk een uitvlucht, met het oog op verwijten van zijn vrouw, die, zo moe als zij was, hem achterdochtig zat gade te slaan, - daar begon Meyer een verschrikkelijk kabaal te maken, waarin al zijn opgekropte, door volkse humor in toom gehouden woede zich scheen te ontlasten. Hij brulde, dat het hier een dievenbende was; het horloge was natuurlijk gerold, toen ze tussen dat schorem stonden te wachten bij de contrôle (een veronderstelling, die Van Schaerbeek met luide stem herhaalde, om de kellners niet te prikkelen); hij vloekte, en pakte een stoel op, die hij driemaal krachtig tegen de grond stootte, zodat de kopjes op het buffet ervan rinkelden. Rustig keken de drie kellners toe, de dikke met een verbaasde glimlach op zijn rode imperatortronie. Toen een trein donderend het station binnenreed, staakte Meyer zijn geraas en begon rustig al zijn zakken te doorzoeken.

‘De jongelui!’ riep de tandarts zoetsappig, ‘als ze helemaal klaar zijn met fluisteren, kunnen zij ons misschien zeggen hoe laat het is?’

Tjalko kwam naderbij, aarzelend gevolgd door Veenstra. - ‘Er zijn ernstiger dingen te bespreken, meneer Van Schaerbeek. Henk en ik hebben beraadslaagd of we het u wel zouden zeggen, en wij geloven, dat dit nodig is. Maar het is beter, dat die kellners het niet horen.’

‘Wat een geheimzinnig gedoe,’ riep Aagje, ‘maar ik vied ook,

dat het tijd wordt met onthullingen voor de dag te komen. Het werd was saai langzamerhand...'

'Onthullingen van Tjalko,' zei zijn moeder, 'stet je daar niet te veel van voor. Hij protesteert liever tegen onthullingen van anderen.'

Er werd gelachen; zelfs Haack kon zich niet weerhouden zich met opgetrokken wenkbrauwen naar de gekapittelde om te draaien. Onderwijl schatte Van Schaerbeek de afstand tot het buffet, en nam ook de andere helft van de wachtkamer in ogenschouw, of zij zich daar soms ongemerkt konden terugtrekken.

'Goed, Ma,' zei Tjalko rustig, 'als het u niet interesseert, gaat u zo lang een wandelingetje maken op het perron. Het is trouwens geen onthulling van mij, maar van Henk, en ik zeg van tevoren, dat ik het niet geloof. U krijgt dus gelijk, Ma. Maar aan de andere kant is Veenstra geen fantast, en hij heeft meer opmerkingsgave dan u of een ander...'

'Als jullie niet te hard spreken,' zei Van Schaerbeek, die klaar was met zijn berekeningen, 'geloof ik niet, dat eh...'

'Dus geef ik het woord aan Henk Veenstra, ons allen welbekend,' zei Tjalko.

Met een elegant gebaar wees hij op de journalist, en ging op een stoel zitten, de benen uitgestrekt. Automatisch schakelde Veenstra over op zijn verlegen conférenciersmanieren.

'U moet dan weten,' begon hij op gemakkelijke preveltoon, de blik hardnekkig op zijn schoenen gevestigd, 'dat ik van het begin af aan mensen van andere groepen uitgehoord heb om erachter te komen was deze waanzin te betekenen heeft. Deze mensen zeggen, dat ze geboren zijn in de 18e of zelfs in de 17e eeuw, en verder knijg

je weinig uit ze los. Eerst dacht ik, dat het gekken waren; dat geloof ik nu niet meer, al zijn er waarschijnlijk wel gekken onder, zoals tenslotte onder iedere grote volksmenigte; er zijn trouwens genoeg dingen gebeurd, die een gezond mens gek zouden kunnen maken. Die Engelsman bijvoorbeeld was geloof ik wel een beetje gek...' - Dit laatste zei hij tegen Tjalko, als om bevestiging of steun, maar Tjalko staaarde naar de zoldering, en zei dat hij erbuiten gelaten wenste te worden; wilde Veenstra weten hoe hij erover dacht, dan moest hij dat maar aan zijn moeder vragen.

'Kruidjeroermeniet!' riep mevrouw Schokking lachend, 'maar Henk, kun je niet eindelijk eens to the point komen? Jullie maakt ook altijd zo'n omhaal...'

'Juist gezellig, mevrouw,' zei Aagje, die naast Van Schaerbeek was gaan zitten en met langzame vingers zijn pochette naar buiten trok tot een lange, grijze worst, die zij vervolgens snel in de borstzak liet verdwijnen.

'Vlugger kan ik niet,' zei Veenstra, 'ik wou nog zeggen, dat ook de andere verklaringen niet erg aannemelijk waren. Een stunt van de bioscoopdirectie, daar gelooft u waarschijnlijk zelf niet meer aan, meneer Van Schaerbeek; en de gedachte van meneer Haack, dat we dit met zijn allen dromen, - nu, ik heb wel slaap, en mijn verstand werkt een beetje anders dan gewoonlijk, maar...'

'Gaat u daar nog wat op door,' zei Martha Scheiberlich met een ironisch aanmoedigend knikje.

'Dat is het niet waard,' zei Haack, 'het was een particulier bedenksel van mij, dat ik aan niemand wens op te dringen.'

'Maar nu heb ik iets anders ontdekt, iets volslagen zots.' - Hij liet zijn stem nog meer dalen en begon langzamer te spreken. -

Blijkbaar was al deze mensen verboden iets los te later, van hogerhand. Uit die radiotoespraak kon je dat ook opmaken, ik heb het nog opgeschreven... Maar toen, bij de contrôle, ontmoette ik iemand... ik wil niet beweren, dat hij mededeelzamer was dan de overigen; maar er was iets anders... volslagen crazy... ik... Ik kende hem.'

'Nu, wat zou dat?' zei Martha Scheiberlich, 'u kent mij toch ook?'

'Ja maar... Ik bedoel: ik kende... ik had deze man heel goed gekend. Het was Flip Bouvy, van mijn krant, een oudere man al; de laatste jaren zat hij op financiën...'

'Bouvy,' zei mevrouw Schokking nadenkend, 'dat was toch...'

'Flip Bouvy is vier maanden geleden gestorven,' zei Veenstra zacht, 'het klinkt rot, als je zoiets zegt, maar ik kan er vender ook niets aan doen. Hij is aan hartverlamming gestorven, hij had zich overwerkt, omdat hij voor de Sluikhandel moest waarnemen, die met vacantie was, - onze redacteur economische zaken, - en er was niemand anders om financiën voor hem te doen. Hij was erg knap, Flip, en buitensporig plichtsgetrouw, al hield hij veel van fuiven. Ik ben zelf nog op zijn begrafenis geweest, - u weet wel, mevrouw, die dag dat het zo regende, - en we hebben allemaal onder elkaars paraplu's gestaan en naar lange toespraken geluisterd, en tegen Flip hebben we gezegd, dat het niets was om zich over op te winden, en dat deed hij dan ook maar niet, en toen zijn we met zijn allen maar weer naar de krant gegaan, en die is tenslotte toch nog net zo vol geworden als op andere dagen... Dit is eigenlijk alles. Het was Bouvy, en Bouvy is dood, en toch was het hem. Ik kan er niets aan

doen, maar we vonden, dat we het niet voor ons mochten houden.’

Van Schaerbeek klakte met de tong - ‘Weet u het wel zeker, meneer Veenstra? Kan het niet iemand anders geweest zijn? Een dubbelganger.’

‘In de eerste plaats heeft hij geen ogenblik geprobeerd te ontkennen, dat hij het was, al wilde hij niet zeggen hoe hij op die plek verzeild was geraakt, tussen onbekende mensen. Hij zei maar: ik mag niets zeggen, Veenstra, jongen, ik mag niets zeggen, maar alles is goed, en ik vind het verdomd plezierig je nog een keer gezien te hebben. Die anderen bij hem in de buurt, - merendeels oudere heren waren dat, maar ik kende er niemand van, ze schenen al een tijdje bij elkaar te zijn en noemden elkaar bij de voornamen: Flip, Piet, Jaap, Riksie, en zo meer - ze waren nogal vrolijk; maar die wilden óók niet, dat hij wat zei, daar konden ze maar gedonder mee krijgen, beweerden ze. Juist omdat het nogal lollige kerels leken, viel me dat op... Het was Flip Bouvy, meneer Van Schaerbeek, want niet alleen dat ik Flip Bouvy, die mijn eerste schreden op het verslaggeverspad geleid heeft, uit duizenden zou herkennen, hij vroeg ook naar de krant, en uit allerlei bijzonderheden die hij wist... Nu ja, natúurlijk was het Flip, ik vind het belachelijk om daaraan te twijfelen. Hij heeft me ook nog een hand gegeven, ik voel nòg hoe hij kneep, hij was nogal aangedaan...’

‘Belachelijk voor ú,’ preciseerde Van Schaerbeek, ‘maar wij? Ik houd u voor een volstrekt normaal iemand, meneer Veenstra, maar hallucinaties zijn toch nooit geheel uit te eh... Ik bedoel eh...’

‘Bovendien,’ riep Tjalko ongeduldig, ‘zijn er al die andere mensen. Die dode Engelsman...’

‘Spreekt u wat zachter,’ waarschuwde Van Schaerbeek, ‘die

proleten hoeven niet eh...’

Tjalko draaide zich om naar het buffet, waar enkel de vrolijke kellner en een der oudere nog met elkaar stonden te fluisteren. - ‘Ze mogen het gerust horen!... Maar die Engelsman zei óók, dat hij dood was, al 12 jaar lang. Eerst beweerde hij zelfs, dat hij in zestienhonderd zoveel geboren was, maar dat schijnt een grap te zijn geweest.’

‘En je zei, dat je 't niet geloofde,’ viel zijn moeder in.

‘Neen, maar hij geeft mijn theorie een kans,’ zei Veenstra, ‘zo is hij. Altijd sportief. Of theorie, - ik heb helemáál geen theorie; het is voor mij even onbegrijpelijk als voor u met zijn allen. Wanneer hier gepatenteerde doden rondlopen, dan staat mijn verstand stil, en ik kan niet zeggen, dat mij dat ooit eerder is gepasseerd.’

Op dit ogenblik boog Wim Kwets, die wat afzonderlijk zat, nu en dan nog kuchend en de vuile zakdoek naar de mond brengend, die hij bij gebrek aan beter toch maar weer van de hals van de hond had losgemaakt, zich naar zijn moeder over, en na haar aan haar mouw getrokken te hebben fluisterde hij haar iets toe. Zij scheen niet te begrijpen wat hij wilde; blijkbaar vroeg hij verlot iets te mogen zeggen, want than stond hij uit eigen beweging op, en toen enkelen vriendelijk verbaasd naar hem omkeken, kwam zijn wat hese jongensstem:

‘Er is nog een andere dode teruggekomen. Die hond is onze oude Wanda, en hij is twee jaar geleden doodgegaan. Hij herkende mij dadelijk, en ik hem ook. Niet, Wanda, ouwe jongen?’

De herder (overigens een teef) richtte zich op, en Wim, van melodramatische effecten niet geheel afkerig, knielde bij hem neer, sloeg de armen om hem heen en gaf hem de liefste naampjes die hij

kende. Sprakeloos sloeg men deze demonstratie gade.

‘Hij ijlt zeker,’ mompelde Aagje tegen Van Schaerbeek. Deze ontpopte zich als een streng beoordelaar van jongens als Wim Kwets:

‘Nu moet je geen onzin gaan vertellen, mijn beste jongen! Hoe weet je, dat dat je hond is?’

‘Hij kende me toch,’ fluisterde Wim, de ogen vol tranen, alsof de tandarts hem het wonder weer wilde ontnemen.

‘Nu ja.’ - Met een beslist gebaar, zoals men deze nacht nog niet van hem had mogen aanschouwen, schakelde hij de minderjarige getuige als onbruikbaar uit. - ‘Weet u hier iets van, meneer Kwets? Of u, mevrouw?’

‘Het lijkt mij zeker de hond, die zij vroeger gehad hebben,’ zei Martha, om Van Schaerbeek te plagen.

‘Kom, kom, alle herders lijken op elkaar. Laten we nu niet de redelijkheid uit het oog verliezen, beste mensen. Ik weet óók wel, dat de familie Kwets indertijd een hond heeft gehad, die toen meen ik afgemaakt is moeten worden, omdat hij ziek was en voortdurend jankte. Mijn vrouw, die toen nog wel zong, had er wel eens last van; dit is natuurlijk geen verwijt eh... Maar meneer Kwets, ú bent de man die hier opheldering moet brengen, zegt ú eens wat u ervan denkt!’

Voor het eerst draaide Kwets zich om, - tot dusverre had hij er zich mee vergenoegd vrij macabere grinnikgeluiden uit te stoten, - en zonder dat zijn hard gezicht zich ook maar voorbijgaand verlevendigde, bekeek hij het dier, alsof het een luis was in ongewone afmetingen. - ‘Hij lijkt op onze hond, zeker. Maar ik geloof er geen sikkepit van. Jij, Anna?’

Nog niet geheel bekomen van de vermoedenissen van de tocht, - zij had last van spataderen en een niet te sterk hart, - volstond mevrouw Kwets met een vijandig hoofdschudden, zonder een blik voor de hond. Vingerknippend en tongklakkend stak Kwets de hand nog naar de herder uit, op welke plichtsgetrouwe toenaderingspogingen niet gereageerd werd, ook al omdat het dier nog steeds door de liefdesbetuigingen van de jongen in beslag werd genomen. Meyer van zijn kant verklaarde, dat hij in die tijd nog niet bij meneer Kwets in de zaak was. Hij vond het een mooie, aardige hond, en als er één hond was, wie hij de onsterfelijkheid toewenste, dan was het deze, maar voor het overige...

‘Het lijkt mij de oude hond van de familie Kwets,’ zei Veenstra. Ook anderen beaamden dit; Aagje ontzag zich zelfs niet te suggereren, dat zij het dier al eerder had menen te herkennen.

‘Ik weet het al,’ zei mevrouw Schokking, ‘het is het laatste oordeel.’

Op deze woorden volgde een diepe stilte, - in de wachtkamer althans, want op het perron waren nieuwe groepen gearriveerd, zingend en psalmodiërend, waaruit kon worden opgemaakt, dat de rumoerige groep, waarover de controleur had gesproken, nog op zich liet wachten. Toch waren ook onder deze vrome lieden enkele geestdrijvers, die zich met de keel niet onbetuigd lieten. Achter het buffet verdween juist een der beide kellners, zodat alleen de vrolijke overbleef; hij trok een papiertje naar zich toe, en begon met gefronst voorhoofd bestellingen op te tellen of na te rekenen. Zijn rood gezicht was weer in de schaduw, hij scheen zeer verdiept in deze beroepswerkzaamheden. Maar op dit alles sloegen de flatbewoners geen acht; zij hoorden en zagen niets, zij bleven maar

wachten tot mevrouw Schokking méér zou zeggen, haar woorden toelichten, ze nog terugnemen als het kon... De eerste, die tot zichzelf kwam, was de tandarts.

‘Gaaf dit niet een beetje ver, mevrouw Schokking?’ vroeg hij met iets van schrijnend verwijt in zijn stem.

‘Wat kan het anders zijn?’ glimlachte zij, het hoofd kordaat opgeheven, niet als een zieneres of een geïnspireerde, maar als een huisvrouw, die plotseling weet waar zij een oud wijnglas heeft neergezet, dat al lang onvindbaar is geweest, ‘al die doden, het is toch duidelijk.’

‘Verdomme, Ma,’ riep Tjalko met grote kracht, ‘is het u nu in uw bol geslagen?! Laatst oordeel! Godverdomme, dat moest er nog bijkomen!’

‘Ik zou nu niet vloeken,’ zei Van Schaerbeek mild, ‘maar mevrouw eh... Ik eh... Ja, ik weet werkelijk niet wat ik er nog van zeggen moet.’ - Als een hulpeloos man hief hij de armen op, maar zijn oogen tintelden van slecht verborgen spotzucht.

‘Zeg dan niets,’ zei Martha Scheiberlich, ‘het is zo al onzinnig genoeg.’

‘Maar alles wat we meemaken is onzin,’ zei Veenstra, ‘het laatste oordeel verklaart veel. Denk maar eens aan die M, - de M van Michaël, en die naam stond voluit op een locomotief, ik weet niet of jullie het gezien hebben. En de klokken allemaal weg. Ik ben mijn horloge óók kwijt... Dat er geen tijd meer zal zijn,’ lichtte hij toe, toen de tandarts vragend de wenkbrauwen optrok.

‘We hadden wel avondtoilet mogen aandoen,’ zei Tjalko, en wierp zich achterover in zijn stoel, waarna hij bulderend begon te lachen, ‘godallemachtig, laatste oordeel...!’ - Ook andere lachers

meldden zich. Alleen de Kwetsen zaten wrokkig te kijken, en Meyer trok een gezicht, alsof men hem er niet tussen nemen zou. Toen Van Schaerbeek naar het buffet omkeek, hief de kellner het hoofd op, als verwachtte hij een bestelling.

‘St, st, laten we het nu niet te bont maken, mensen, anders worden we er nog uitgezet, en moeten op dat tochtige perron. De jongeman hier hoest al genoeg, en ik durf er wat onder te verwedden, dat hij verhoging heeft. Ik geef toe, dat de situatie zonder precedent is, en zeker niet verklaard kan worden met een reclametruc van de bioscoop, zoals ik eerst dacht. Ofschoon: als het een film over het laatste oordeel zou zijn, - hoewel ik me eerlijk gezegd niet kan voorstellen, dat die in ons land ooit de keuringscommissie zou hebben gepasseerd, - nu, ik moet toegeven, dat eh...’

‘Hij spreekt weer in volzinnen met haakjes,’ zei Martha tegen Aagje, die met grote ogen voor zich uit zat te staren, alsof zich een nieuwe wereld voor haar opende.

‘Maar wat ik zeggen wou: dat-er-geen-tijd-meer-zal-zijn, - waar staat dat geschreven, meneer Veenstra?’

‘In de Bijbel toch zeker?’

‘Mij niets van bekend. We zouden dit aan onze dominee moeten vragen, het is niet mijn bedoeling om eh... Hm... U doelt waarschijnlijk op Mattheüs 24, maar daarin staat niets over de tijd; wel over de voleinding der wereld, en oorlogen, en verduistering der zon, en de sterren die van de hemel zullen vallen, en een bazuin met groot geluid, en natuurlijk de komst van Christus...’

‘En hebben we die sterren soms niet gezien? In die grote zaal met al die boeken?’

‘Gezichtsbedrog,’ glimlachte de tandarts, ‘een knappe truc.

De moderne techniek staat voor niets. Later stonden ze weer op de gewone plaats, herinnert u zich maar... Misschien heeft u aan de Openbaring gedacht; maar daarin staat wél geschreven, dat er geen nacht meer zal zijn, maar niets over de tijd. Ik ben natuurlijk geen autoriteit, al beschouw ik mijzelf als tamelijk bijbelvast... Dominee, kunt u ons ook zeggen, of er in de Openbaring iets over de tijd staat: dat die niet meer zijn zal, of stilgezet is, of iets van dien aard?’

Met inspanning van al zijn krachten richtte dominee Van der Woght zich op uit de dodelijke vermoeidheid, die hem nog steeds gekluisterd hield. Werktuiglijk glimlachte hij zijn mooie oudemannenglimlach, en wijd sperden zijn fletsblauwe ogen zich open, als om te zien, te weten, zich te herinneren wat hij vroeger geweten had. Voor ieder was het duidelijk, dat op dit moment de Openbaring voor hem een boek was met evenveel zegelen gesloten als het boek, waarvan in de Openbaring wordt gerept. Zijn glimlach verbreedde zich, zijn vierkante kin werd iets strenger en onverzettelijker, en zijn stemgeluid was krakend en dogmatisch en tot in de verste hoeken van de wachtkamer verneembaar, toen hij verkondigde:

‘De Openbaring is een duister boek, waar al vaak misbruik van is gemaakt. Getalmystiek en andere kunsten, - allemaal dwaalleer. Ik zeg altijd: waarom zouden we het moeilijke zoeken, wanneer de “eenvoudigheid die in Christus is” open en bloot vóór ons ligt?’

‘Inderdaad,’ zei de tandarts op zalvende toon, ‘we kunnen ons beter aan de Evangelieën eh... Wacht eens even, we hebben hier

een Bijbel! Meneer Meyer, mag ik even uw Bijbel?... Dank u zeer. Ik hoop de Katholieken in het gezelschap niet te kwetsen, ik zal zeker geen onberaden gebruik maken van het Boek...' - Hij begon te bladeren. - 'Maar eens rondneuzen, als ik het zie, weet ik het weer... Zoon Gods, die zijn ogen heeft als een vlamme vuurs... ik heb haar tijd gegeven, - neen, dat heeft er niets mee te maken... zie, ik werp haar te bed... ene sterke Engel... dag zijns toorns, - ja, zoiets staat ook in Mattheüs, als ik me niet erg vergis: doch van die dag en die ure weet niemand, - nu, ik zou zeggen: wanneer er een dag en een uur is, dan is de tijd ook nog niet voorbijgegaan; bovendien is dit toch ook nog maar het begin van het oordeel, - ik bedoel: wanneer mevrouw Schokking gelijk zou hebben, wat ik voorlopig toch maar liever niet eh... de tijd zou immers pas vernietigd zijn, wanneer de eeuwigheid eh...' - Hij bladerde verder. - '...weegschaal ...hm ...Hemeltje, wat is er gekrabbeld in deze Bijbel, met potlood, in de marge...'

'Dat viel mij ook op', zei Meyer, 'is 't de Bijbel wel?'

'Een beetje godslasterlijk, komt mij voor. Of van een kinderlijke geest afkomstig.' - Hij bladerde terug. - 'Hier bijvoorbeeld, 6: 11. "En aan een iegelijk werden lange witte klederen gegeven, en hun werd gezegd, dat zij nog ene kleine tijd (al weer tijd!) rusten zouden..."', - en daar is bijgeschreven: "Wij zwarte kleren, en niet eens behoorlijk ondergoed, en rust???" - met drie vraagtekens erachter. Onze Lieve Heer heeft toch rare kostgangers... levende fontein der wateren wee degenen die op aarde wonen... schorpioenen... tanden der leeuwen... derde deel der mensen gedood... hoerij...' - Hij prevelde en bladerde haastig verder. - '...stemmen en donderslagen en bliksemen... het grote Babylon, de

moeder der eh... hatelijk gevogelte... het is toch een prachtig Boek, die Openbaring, maar duister, duister...' - Hij bladerde snel. - '...bazuinblazers etcetera etcetera... Ik vind niets over de tijd... Ja toch, hier, het laatste hoofdstuk: 22: 2, dat is dus al in het nieuwe Jeruzalem, het Koninkrijk Gods: "De boom des levens, voortbrengende twaalf vruchten, van maand tot maand voortbrengende zijn vrucht..." - Nu, heb ik het niet gezegd? In de hemel zal de tijd dus wel degelijk bestaan... kijk, hier ook nog: "De tijd is nabij..." - Natuurlijk geef ik deze mening graag eh...' - De woorden stierven weg, en hij bladerde terug naar Mattheüs, de donkere ogen ernstig en vertederd.

'Meneer Van Schaerbeek,' zei mevrouw Schokking, 'ik vind het allemaal erg interessant, erg mooi wat u daar voorleest, maar is dit het laatste oordeel wat we beleven of niet?'

De tandarts kuchte, sloot de Bijbel en schoof hem naar Meyer terug - 'Kom, mevrouw, zoiets is toch niet in ernst vol te houden. In de eerste plaats niet, omdat vrijwel geen enkele profetie vervuld is. Waar is de krijg en de pestilentie, en de aardbeving en de zonsverduistering?'

'God kan toch afwijken van al die profetieën?' zei Tjalko minachtend, 'ik geloof niet in God, en ik geloof niet, dat dit het laatste oordeel is, maar het lijkt me dwaasheid om je aan de letter te houden van die mededelingen...'

'De dwaasheid van het ongelof is niet dezelfde als de dwaasheid van het geloof,' zei de tandarts scherp. Nadenkend streek hij zich met de blanke hand over het voorhoofd. - 'En dan dit: in de Bijbel, ik meen ook in de Openbaring, staat geschreven, dat aan het laatste oordeel het duizendjarig rijk vooraf zal gaan,

gesticht door Christus, tezamen met de martelaars en andere rechtvaardigen; de duivel zal dan in de afgrond gesloten worden. Hoogstens zou dus het duizendjarig rijk begonnen kunnen zijn; maar waar is Christus? Waar is Hij? Waar zijn de martelaars en rechtvaardigen? Aangenomen, dat we werkelijk doden hebben gezien, was het grotendeels toch een bedroevend zootje, erg onstichtelijk, al wil ik natuurlijk niet eh...'

'Kunnen het geen geesten zijn?' vroeg Aagje, die aan Van Schaerbeek's lippen had gehangen, 'volgens het spiritisme...'

Beschermend klopte Van Schaerbeek haar op de hand. - 'Lieve kind, houd jij je nu maar rustig aan het Woord, daar kun je geen kwaad mee... Spiritisme!... En dan nòg, afgezien van alles: waar is de plechtigheid, de wijding, de verpletterende ernst van zulk een geweldige gebeurtenis? Wann'er God de wereld vernietigt, dan zal Hij waarachtig geen gebruik maken van een bioscoop gebouw, en van liften, en van domme heren met witte banden om hun arm, en van verpleegsters met een rooie M op heurlieden buik. Dacht u nu werkelijk, meneer Veenstra, dat God, zo Hij de tijd wil laten stilstaan, bevel geeft om de stationsklokken leeg te halen en de horloges te rollen? Kom, kom...'

'Ik denk niets,' zei Veenstra, 'ik weet er niets van, ik ben een onbeschreven blad, een doodgewone krantenjongen zonder opvoeding. Maar het zou kunnen zijn om de eenvoudigen van geest - waar ik mijzelf graag toe reken - duidelijk te maken, dat er inderdaad geen tijd meer is.'

'Bravo, Henk,' riep Tjalko, 'bovendien, er mogen dan tot nog toe weinig ernst en wijding zijn geweest, die kerels voor de radio, en in het gebouw, stelden er toch wel degelijk prijs op, dat er geen

honden-en-apenspel van werd gemaakt. Ik zeg dit werkelijk alleen om Veenstra te plezieren; zelf geloof ik er geen bliksem van. Jullie kunnen me meer vertellen! Laatste oordeel... Jezus nog aan toe...' - Weer wierp hij zich achterover, en lachte geluidloos.

Uit houding en gebaren der anderen viel op te maken, dat twee partijen bezig waren zich te vormen. Rondom de tandarts, de gelovige-ongelovige, schaarden zich, om verschillende redenen, niet alleen Tjalko en Martha Scheiberlich, wier spottende ogen achter de brilleglazen veel vermaak verrieden met zoveel domheid en onontwikkeldheid, maar ongetwijfeld ook Richard Haack, en de Kwetsen met Meyer, die nauwlettend hun mond hielden, maar weinig geneigd schenen enige waarde te hechten aan een aangelegenheid, waarbij kettters het hoogste woord voerden. Aagje en Veenstra waren stellig geen volwaardige medestanders van mevrouw Schokking, de eerste omdat zij graag alles geloofde met een bovennatuurlijk waas en dit met voorliefde demonstreerde om zich door Van Schaerbeek te laten weerleggen, de tweede door zijn aanleg en beroep: alles wat maar van enig nut voor de krant kon zijn, verbood twijfel, gebod geloof. Maar dan was dominee Van der Woght er nog, de deskundige in zaken van het geloof en tevens de oudste onder hen. Langzaam aan was hij uit zijn seniele sluimer ontwaakt, en het gesprek had hij opmerkzaam genoeg gevolgd. Toen hij aanstalten maakte zijn stem te doen horen, viel Van Schaerbeek, in de waan verkerend van een beslissend woord op komst te zijnen gunste, ijverig in:

'U neemt ons onze voorbarigheid niet kwalijk, wel dominee? Wij zijn natuurlijk geen theologen, en ik leg mij bij voorbaat neer eh...'

Dominee Van der Woght liet zijn blauwe ogen over de orerende tandarts dwalen, glimlachte, schraapte zich de keel, hield op met glimlachen, streek zich met de hand door het zilveren haar, en zei op een toon, die geen tegenspraak gedoogde:

‘In de Openbaring staat, dat daar geen tijd meer zijn zal. Hoofdstuk 10 vers 6, of vers 7, dat ben ik kwijt.’

Van Schaerbeek schrok, hij was zelfs iets bleker geworden dan hij al was. - ‘Maar domjnee... Natuurlijk leg ik mij eh... graag eh... Maar luistert u eens, dominee: zal zijn, dat betekent toch niet, dat er geen tijd meer is? En die maanden dan, van de boom des levens?’

‘Het staat in de Openbaring,’ glimlachte de predikant.

‘Maar eh... zou het niet kunnen zijn,’ - als om hulp wendde de tandarts zich tot de anderen, zelfs tot Tjalko, - ‘zou het niet kunnen zijn, dat hiermee bedoeld wordt, dat er geen nacht meer zijn zal, geen dag en nacht, geen zou en geen maan, - eenvoudig, dat de tijd dan niet meer gemeten wordt, bedoel ik.’

‘Nu vergeet je die vruchtboom weer,’ zei Martha snibbig, ‘hoe wit je maanden bepalen zonder maan?’

‘Goed zo,’ hitste Tjalko, ‘laten we de kosmografie er ook bij halen!’

‘Hè Tjalko, blijf toch een beetje ernstig,’ zei zijn moeder lachend, ‘vaatje buskruit dat je bent.’

‘Ik bèn ernstig! Godverdomme... pardon meneer Van Schaerbeek, pardon domineer; maar is het ook niet om uit je vel te springen om te zien hoe Ma jullie allemaal stapelgek maakt? Ze doet het erom! Nu zegt ze niets meer, maar ondertussen! Neem me niet kwalijk, Ma, ik zeg het misschien wat scherp, maar zo is het!

Ophitsen, zoals u altijd doet, en zelf kalm blijven... Verdomme, zeg jij dan toch ook eens wat, Henk, jij kunt toch niet in die apenkool geloven?! Laatste oordeel! Ik zie me daar al staan... Nu, in de hel komen we vast en zeker met zijn allen, die hond voorop, die mocht er trouwens niet eens bij zijn, volgens die idioot...'

'Gelooft u werkelijk, dat dit het begin van het einde der tijden is, dominee?'

Op trouwhartige en suggestieve toon had Van Schaerbeek deze vraag gesteld. Van oudsher, nog voordat zij huisgenoten waren geworden, had hij dominee Van der Woght zeer hoog gesteld en zijn roem van voortreffelijk spreker alom verbreid, zelfs toen dit niet meer nodig was; in ruil verwachtte hij nu een ontkenning, een pertinente ontkenning! Terwijl de predikant met gebogen hoofd een antwoord voorbereidde, nam Van Schaerbeek een majestueuze houding aan en doorboorde de grijze schedel met de ogen, alsof hij de ander de woorden in de mond wilde geven, solide woorden, ondubbelzinnig, keihard loochenend...

'Ik weet het niet,' klonk het, bijna onhoorbaar, 'maar het zou misschien goed zijn te bidden.'

'Dat kan nooit kwaad,' zei Meyer, een aanschikkende beweging makend.

'Heeft meneer mij geroepen?'

Het was de kellner, die plotseling achter Van Schaerbeek stond, al was het niet geheel duidelijk, of hij tot deze laatste het woord had gericht dan wel tot Tjalko. Zijn houding was hoogst bescheiden; Van Schaerbeek wilde hem reeds met een niet al te ongeduldige handbeweging heenzenden, toen hem het vrolijke en vertrouwelijke in het uiterlijk van de kellner opviel; besluiteloos

wendde hij zich tot de anderen. Tjalko's reactie was scherper omlíjnd:

‘Mogen we soms ook al niet bidden?’

‘Van míj moogt u hier alles, meneer, maar ik zou het niet te hoog opnemen, als ik u was. Ik mag me niet met uw zaken bemoeien; ik mag me zelfs helemáál niet met u bemoeien, en als die dikke Leenderts er achter komt, de ober, - nou ja, ober, ober... en hij ziet me met u praten, dan lig ik er zó uit.’

‘Wil jij ons soms enige opheldering geven?’ - Deze vraag stelde Van Schaerbeek niet zonder een zweem van wantrouwen, na alle slechte ervaringen, die zij in dit opzicht hadden opgedaan.

De kellner bracht zijn servet van de ene schouder naar de andere, en liet zijn stem dalen. - ‘Inlichtingen krijgt u door middel van de radio, meneer. Ik weet ook niet alles.’

‘Het gewone liedje! Daarom zette die vette os de radio zeker af! We hebben maar één ding aan je te vragen, en als je daar geen antwoord op kunt geven, of durft geven, donder dan maar liever op... Pardon Ma, ik spreek nu tegen de kellner. Ik zeg: donder dan maar liever op en ga naar je buffet terug. Is dit het laatste oordeel, ja of neen!’

‘We zouden dit inderdaad graag willen weten,’ verzachtte Van Schaerbeek door toon en gebaar zo goed mogelijk Tjalko's bruuskheid, ‘we weten van niets, er is ons niets gezegd, en één van ons kwam op de gedachte, dat het dàt wel eens kon zijn. Zelf s de theoloog, die we in ons midden hebben, onze dominee, - dominee Van der Woght, de bekende dominee C.W. van der Woght, die in zijn latere ambtsjaren, tot zijn emeritaat tóe, ook wel voor de radio sprak, - maar je bent waarschijnlijk te jong om je dat te

herinneren...' - Ook de overigen hadden zich aanmoedigend tot de kellner gewend, met een 'hè toe' of een smekende glimlach; alleen de Kwetsen hielden zich afzijdig.

'Ik herinner mij de naam,' zei de kellner, die even schichtig naar het buffet had omgekeken, 'ik ben niet zo jong meer als ik lijk. Ik vind het moeilijk hierop te antwoorden, meneer. Zeg ik: ja, dan ben ik ook de man, die het gezegd heeft, in uw ogen; wie veel zegt, heeft veel te verantwoorden, en ik heb hier al geen makkelijk leven tenslotte. Maar wanneer u werkelijk helemaal zelf op die gedachte gekomen bent, dan kan ik alleen maar zeggen, dat ik in uw plaats hetzelfde zou hebben gedacht. Het is voor u natuurlijk moeilijker dan voor de anderen, omdat ze u geen kleren verstrekt hebben, en dus misschien ook minder inlichtingen, of verkeerde inlichtingen. We hebben hier het geval gehad van een meisje, dat verdronken was. Toen zij... nu, u begrijpt wel... toen stond zij aan de wal, poedelnaakt met permissie, en ofschoon men in het algemeen met zulke dingen wel rekening houdt en posten langs de grachten heeft uitgezet, met kleren en badhanddoeken, was deze hulp hier helaas onmogelijk, omdat het in een vaart was, een flink eind buiten de stad. Toen heeft dat meisje bij een boerderij kleren gekregen, ze heeft nog een tijdje rondgezworven, ze beweerde zelfs, dat ze nog aangerand was door een dronkelap, maar dat zal wel niet; en toen heeft ze natuurlijk wel een en ander te horen gekregen, en is tenslotte ook bij een groep ingedeeld, alhoewel dat weer nieuwe chicanes gegeven schijnt te hebben, omdat ze een zelfmoordenares was, en die worden in het algemeen apart behandeld. Maar daar weet ik het fijne niet van.'

'Wij zijn uit ons bed gehaald, en hebben niets te hooren

gekregen,' zei Van Schaerbeek, 'agenten waren het, die geen boe of ba zeiden. Later werden er wel dingen door de radio omgeroepen, en er waren heren, en verpleegsters; maar het beslissende, datgene waarvoor we hier zijn, is ons steeds verborgen gehouden. Op die manier moet je wel op hoogst zonderlinge gedachten komen; want dominee, u houdt het mij wel ten goede, maar dat dit werkelijk...'

'Zeker, zeker, meneer,' knikte dominee Van der Woght, 'ik kan mij dat levendig voorstellen. Ik weet het óók niet zeker, wat weten wij mensen? Ik sta alleen op het standpunt, dat God's wegen onnaspeurlijk zijn, en dat we er ons niet van moeten laten afhouden aan het wonder te geloven, alleen omdat het niet met onze gebrekkige, menselijke voorstellingen strookt.'

'Net wat ik zei,' wierp Tjalko ertussen.

'Wanneer God, bij het oordeel, gebruik wil maken van een bioscoop, of een schouwburg, of nog erger, dan doet Hij dat...'

'Nòg erger: dat is zeker een bordeel?'

Zeer openlijk had Richard Haack zich tot de predikant gewend, de ogen opvlammend als edelstenen, het prachtige masker wit en strak als dat van een Byronistisch volkstribuun, die zo juist een volksoproer zal ontketenen. Dominee Van der Woght wierp het hoofd in de nek en nam hem op met de rechtschapen zelfverzekerdheid van de rijke herenboer, die in de Provinciale Staten eens zegt waar het op staat:

'Oók een bordeel, meneer; wij schepselen kunnen God Zijn gedragslijn niet voorschrijven.'

'Dank u,' zei Haack, 'ik mag dus nog meedoen.'

Nadat de kellner het tweetal met een zekere bezorgdheid had gadeslagen, richtte hij zich weer tot de tandarts. - 'Mag ik u iets

vragen, meneer? Als ik het goed begrepen heb, bent u niet... niet op de gewone manier... U bent gewoon uit uw bed gehaald, zei u. Gewoon levend, bedoelde u dat?’

‘Wis en zeker! Ja zeker, natuurlijk, wat anders?’ - Met drukke bewegingen betastte de tandarts zich armen en borst. - ‘springlevend, het hele dozijn. Die hond daar is de enige, aan wiens toestand men zou kunnen twijfelen...’

‘Een aardig beest,’ zei de kellner peinzend, terwijl hij zich omdraaide in de richting van de herder, die dadelijk terugkeek en begon te kwispelstaarten, ‘ik heb van zulke gevallen nog niet eerder gehoord, maar het is best mogelijk, dat zij voorkomen. Alleen lijkt het mij de vraag, of u mee geoordeeld zult worden met de anderen; tot nog toe dacht ik altijd, dat mensen als u erbuiten bleven, maar je hoort altijd weer nieuwe dingen. Dat u zo slecht ingelicht bent, is overigens niet zo onbegrijpelijk. De inlichtingen worden verstrekt op de plaats van opstanding; daarna alleen in uitzonderingsgevallen; en wanneer de groepen eenmaal gevormd zijn, helemaal niet meer. Dat wil zeggen: dan mag er niet meer over... over wat u het beslissende noemde gesproken worden. Ze werken bijvoorbeeld alleen met de geboortedatum, niet met een heel andere datum, voelt u? Allicht kan niemand de leden van één groep beletten daarover onder elkaar te spreken, dat is ook niet verboden, al kan men het naar mijn idee beter niet doen; maar geen gedachtenuitwisseling tussen groepen. Zoals ik het zie, had men u beter van elkaar kunnen scheiden en bij andere groepen indelen. Dan was u vanzelf wel op de hoogte gebracht.’

‘Juist, juist, juist. Het is dus eigenlijk een fout in de organisatie. Waar kunnen we ons beklag indienen?’

‘O meneer, beklåg,’ zei de kellner, en hief beide armen op, waarbij zijn servet op de grond viel. Terwijl hij bezig was het op te rapen, kwam zijn stem van heel uit de laagte, zacht en sonoor, en het was of hij moeite had zijn lachen te bedwingen; men ried de rode spanning op zijn gezicht, de donkere, vrolijke ogen, de blinkend witte knaagdiertanden, die de mondlijn doorboorden; hij sprak terwijl hij nog beneden was; maar toen hij zich oprichtte, bleek de uitdrukking van zijn gezicht toch ernstiger te zijn dan men had verwacht; alleen de tanden lachten nog: een verticale lach in plaats van een horizontale. - ‘Ik moet oppassen, dat er niet over mij geklaagd wordt... Leenderts is niet mis, en hij heeft de pik op me... Dat er fouten gemaakt worden bij zulk een organisatie, spreekt vanzelf. We hebben hier het geval gehad van iemand die ongeveer in 1600 geboren was; de datum wist hij nog, maar niet het jaar; dat kwam in die oude tijden wel voor. Nu is het regel, dat ze niet verder teruggaan dan de 16e eeuw...’

‘17e eeuw,’ fluisterde Veenstra, die bezig was aantekeningen in zijn boekje te maken.

‘17e eeuw, dank u, meneer. Daarvóór zijn de zielen te vaag; dat wordt misschien later nog wel eens uitgezocht; maar wat zou u bijvoorbeeld met de ziel, en het lichaam, van Jacoba van Beieren willen beginners? Daar heb je toch niets meer aan! Om dezelfde reden hebben ze voor de kinderen de leeftijdsgrens gesteld op vijf jaar: even vóór ze naar school moeten. Een grens moest er zijn: een pasgeboren kind kun je moeilijk voor zijn zonden aansprakelijk stellen...’

‘Laat de dominee het maar niet horen,’ zei Van Schaerbeek, schalks met de vinger dreigend, ‘ik weet werkelijk niet wat hij

denken moet van deze leken theologie...'

'O meneer, laat hij toch zijn gang gaan,' zei dominee Van der Woght gul.

'Laatst was hier iemand,' hervatte de kellner, 'die hield stokstijf vol, dat kleine kinderen juist de grote rakkers zijn op de wereld, zo goed als misdadigers. Maar dat zou zelfs uw dominee me niet kunnen aanpraten, meneer; ik zeg altijd maar: laat de kinderkens tot mij komen.'

'Nu, nu, nu,' zei Van Schaerbeek op mild berispende toon.

'Maar goed, die man dan uit ongeveer 1600 was dus een lastig geval; hij was net op de grens, of liever: ze wisten niet aan welke kant van de grens of hij was; en hij was mée opgestaan en had zijn kleren al, ze konden hem dus moeilijk terugsturen, alhoewel hij daar zelf niets op tegen scheen te hebben. Daar is toen veel over te doen geweest.'

'17e eeuw,' zei Aagje dromerig, 'dan moeten Vondel en Rembrandt hier ook rondlopen. Stel je voor: meneer Van Rijn, wilt u een schetsje van me maken? Hij zou het zeker doen; ik heb Rembrandt altijd zo'n aardige man gevonden, veel aardiger dan Vondel.'

'Ho ho!' - Van Schaerbeek scheen haar aan zijn borst te willen drukken, uit blijdschap omdat zij hem, de halve ironie van haar woorden listig verbergend, in de gelegenheid stelde haar op de vingers te tikken. - 'Maar mijn lieve kind, je moet toch niet alles eh...' - Hij slikte de woorden in, en knipoogde tegen de kellner. - 'Het is allemaal nog wat vreemd voor ons, moet je maar denken.'

'Voor onze Gouden Eeuwers is zeker dat afzonderlijke perron gereserveerd,' zei Tjalko schamper, 'het 500e geloof ik...

Maar zeg kellner, hoe lang is dit al aan de gang?’

De kellner sloeg de ogen ten hemel. - ‘Langer dan ik hier ben, meneer; de voorbereidingen tenminste. Het is een hele verandering voor ons allemaal.’

‘Luister eens,’ zei Van Schaerbeek, terwijl hij onwillekeurig zijn stemgeluid dempte en naar het buffet omkeek, zoals de kellner reeds enige malen had gedaan, ‘wat gebeurt er dan met jou, en met de andere kellners? Zijn jullie ook... ik bedoel eh... het is natuurlijk een delicate kwestie... ik zeg het maar zo duidelijk mogelijk. Hm... zijn jullie particuliere omstandigheden dezelfde als die van ons, of als van... van... degenen die over deze omstandigheden niet mogen eh... of als eh... nu, van die hond bijvoorbeeld?’

Hierop volgde enig geproest, niet zozeer omdat Van Schaerbeek de kellner met een hond had vergeleken als wel om het voornemen van duidelijkheid bij iemand, die alles zo omslachtig mogelijk scheen te moeten zeggen. Bereidwillig meelachend, verklaarde de kellner, dat het bij hem ongeveer was als bij de hond, maar dan weer een beetje anders. Daarna werd nog wat over en weer gepraat, onder klimmende vrolijkheid. Het viel niet te ontkennen, dat de opgeruimde jongeman een grote toenadering had bewerkstelligd tussen de aanwezigen. Had de kellner er geen last mee kunnen krijgen, Van Schaerbeek of een der anderen zou hem stellig hebben uitgenodigd in hun midden plaats te nemen. Dat hij in het laatste oordeel bleek te geloven, wiste de grenzen tusser de beide partijen nog effectiever uit dan de kwinkslagen en lachbuien reeds vermochten: de sceptici bonden in om hem niet voor het hoofd te stoten en de gelovigen begonnen weer te wankelen, omdat men van zo'n ondergeschikt en babbelziek mannetje, dat voor de

ober beefde en zijn servet liet vallen, tenslotte niet alles voor goede munt kon opnemen. Mevrouw Schokking was eigenlijk de enige, die nog sterk in haar schoenen stond, maar dit kwam omdat zij over het hele probleem niet meer nadacht.

Eensklaps richtte de kellner zich op, fluisterde ‘daar heb je hem’, en liep fluitend naar het buffet terug. Inderdaad verscheen even later de vette ober in de deuropening, de lippen gekruld als een zojuist bewierookt dictator. Schommelend, deinend, kalm handjegraaiend schoof hij naar de plek, waar zich de knop van de luidspreker bevond. Toen hij zich naar de knop bukte, leek zijn achterhoofd zo plat alsof men daar een stuk van de schedel had afgezaagd.

IV

Een twistpunt

Het aanzetten van de radio was door de ober goed getimed: er konden geen tien woorden verloren zijn gegaan. Het was niet de met het behandelen van plaatselijke aangelegenheden belaste spreker van de vorige maal, doch een radio-omroeper, kennelijk dezelfde als die zij in het gebouw hadden gehoord.

‘...helaas één uitzondering, geachte luisteraars, en terwijl de groepen uit het Zuiden en het Westen en van de Katholieke en Joodse rustplaatsen zich over het geheel keurig gedragen hebben, daar zijn de Noorderlingen schromelijk te kort geschoten, zo erg, dat er zelfs met de sterke arm tegen hen moest worden opgetreden. Dit is uiterst betreuenswaardig, want wij doen alles om het u naar de zin te maken, en verwachten dus ook enige tegemoetkoming van uw kant. Bedenkt, geachte luisteraars, en ook jullie, jongens en meisjes, zo jong als jullie bent, dat wat u thans beleeft nooit meer terugkomt, en dat uw gedrag, in het gebouw, en vooral ook op het station, bij de eindafrekening mede in aanmerking zal worden genomen. Voor een moord vroeger zult u mogelijkerwijs moeten branden, het is zonde dat ik het zeggen moet; maar denkt u vooral niet, dat een moord na uw verrijzenis een ding is van niets. Sommigen menen zich alles te kunnen veroorloven, alleen omdat ze weer op aarde wandelen. Een moord is gelukkig nog niet gepleegd, al heeft het weinig gescheeld: in de bibliotheek zwierf een jonge

Engelsman rond, die zich reeds eerder schandelijk misdragen had, en die zonder enige aanleiding een van onze verpleegsters, die hun prachtig werk met zoveel zelfverloochening verrichten, een draai om de oren heeft gegeven. Laten de Hollanders zich beter beheersen, geachte luisteraars! Ik zal u maar niet zeggen wat er met de Engelsman gebeurd is; hij zal zijn optreden nu wel berouwen, vermoed ik; maar waar wij in het gebouw reeds over voldoende en gelukkig zeer humane machtsmiddelen beschikken, daar zal op het station geen wangedrag, geen oproer, baldadigheid, agressiviteit, bevuiling of onzedelijkheid geduld kunnen worden; dat kan ook moeilijk anders, er zouden de grootste ongelukken van kunnen komen, dat begrijpt een kind, en degenen onder u, voor wie een spoortrein een nieuwtje is, moeten bedenken, dat zulkemachines, die vanzelf gaan, gemakkelijk uit de rails lopen en op elkaar botsen en uit elkaar springen. In het uiterste geval - en iedere poging tot verzet vertegenwoordigt eigenlijk reeds zo'n uiterst geval - hebben onze ambtenaren de bevoegdheid om op eigen gezag tijdelijk de maatregelen tegen u te nemen, die u te wachten staan ná de grote gebeurtenis, gesteld dat u tot de bokken gerekend wordt, wat naar wij vurig hopen maar bij een kleine minderheid het geval zal zijn. In de bibliotheek is gevochten, dames en heren, - merkwaardig genoeg schijnt juist de bibliotheek, waar door de goede zorgen van een gever, die onbekend wil blijven, zoveel Bijbels voor u bijeen zijn gebracht, tot dergelijke wandaden te inspireren, - wij hebben de boosdoeners in slaap moeten maken, en die liggen nu te ronken en zich te wentelen in hun graf. Hun aankomst op het station zal worden uitgesteld, in verband met de plechtige gebeurtenis, die daar over enkele ogenblikken zal plaatsgrijpen. Naar ik hoor, verloopt

alles ordelijk. Ik herhaal nog eens, dat ieder zich naar het perron moet begeven, waarvan het nummer hem genoemd is, en daar blijven. Koffie voor wie dorst hebben: gratis. U mag op de banken gaan zitten, ook op de grond, als u moe bent, niet in de wachtkamers, dames en heren, behalve de bijzondere gevallen. Besteedt uw tijd - de korte spanne tijds die u nog rest - aan gebeden, vrome overpeinzingen en zelfonderzoek. Proeft uzelf in hart en nieren, en bereidt u voor op het grote moment, dat u van aangezicht tot aangezicht zult staan. Ik wou nog opmerken, dat u uit de toestand van uw nieuwe lichaam niets kunt opmaken omtrent uw persoonlijke vooruitzichten. Wanneer u zich vermoeid gevoelt, of beter: wanneer u zich verbeeldt, dat u moe bent, - en het is niets anders dan verbeelding, - dan betekent dit niet, dat u minder kans heeft om tot de schapen gerekend te worden dan uw buurman, die u met zijn onvermoeibaarheid verontrust. Daar is geen peil op te trekken, en zelfs wanneer u flauwvalt of pijn heeft, of meent te hebben, is er niets om u over op te worden. Vuurtje stoken is verboden, geachte luisteraars! Het is een paar keer voorgekomen, overigens zonder kwade bedoelingen. Vuur is er al genoeg in en bij het station. Het mag dan kil en vochtig zijn in de nachtlucht, uw nieuwe lichaam is tegen iedere ziekte en ook tegen iedere verwonding bestand...' - Hij hield even op en scheen iemand anders te raadplegen. - 'Behalve de wapenen van onze ambtenaren, die zijn net zo gevaarlijk voor u als vroeger; de schietwapenen in het bijzonder, die u allemaal wel kent; opgepast dus, dames en heren, jongens en meisjes! En nu, geachte luisteraars, dierbare lotgenoten, het ogenblik is aangebroken, dat althans enkelen onder u van het geweldige mysterie, waarover wij niet mogen spreken en waaraan

wij toch allen denken, een kortdurende glimp zullen opvangen. Van het Heilige zal een tip... van de sluier, die het Heilige verbergt, zal een tip worden opgelicht. Wel is waar zal het hoogste mysterie, zal Degene, in Wiens naam uw lot zich voltrekken zal, zich nog niet aan u openbaren; maar Zijn Plaatsbekleder, Zijn Schild en Bijstand, heeft goedgevonden de pantsertrein, waarmee hij zich met zijn keurlegioenen naar een der belangrijkste strategische punten begeeft, vlak langs een der perrons te laten rijden, opdat u...'

'Ik kan dat niet langer aanhoren,' zei Haack luidop, terwijl hij opstond om zich naar het buffet te begeven, 'ik ben pacifist, ik protesteer tegen deze kul, ik ga dat ding afzetten...'

'Zoudt u dat nu wel doen?' riep Van Schaerbeek hem na.

De acteur draaide zich om. - 'Ik vind het blasphemisch. Ik geloof geen moment aan wat we beleven, maar zelfs in de droom kan men nog optreden tegen kwajongens.'

De tandarts had een kleur gekregen. Dit was precies zoals hij erover dacht, - precies hetzelfde als wat hij had moeten zeggen en doen, of de dominee, als hij niet zo oud was geweest, of de Kwetsen, - en nu werd hun allen de loef afgestoken door een atheïst. En Schokking, met zijn grote bek, was van zijn stoel opgesprongen als om assistentie te verlenen... De anderen volgden de acteur met de ogen, nieuwsgierig hoe hij het er af zou brengen. Terwijl de vrolijke kellner hem met een vragend gezicht tegemoettrad, begon de dikke op de tenen te wippen: een dreigend teken, dat de naderende echter niet belette zich rechtstreeks tot hem te wenden. Men zag ze samen fluisteren; de ober keek laatdunkend op de acteur neer; toen begon hij langzaam te knikken, wat beteuterd, wat hulpeloos, alsof Haack hem met grote sommen

belaaide; er werd nog wat gefluisterd; en het eindigde ermee, dat hij eigenhandig het knopje omdraaide en voor het raam naar buiten ging kijken, waar juist nieuwe drommen passeerden. Opgeschoten jongens drukten hun neuzen tegen de ruiten plat, zonder door de ober in het minst geïntimideerd te worden; zij zagen hem eenvoudig niet, en hij zag hen niet. Er werd gezongen, de koffiejongens zwermden uit; verpleegsters wiegden voorbij, zware vrouwen van middelbare leeftijd, beladen met dekens en verbandtrommels; hun gang had iets uitgesproken lichtzinnigs, alsof er door lichamelijke oververmoeidheid iets aan de zedelijke remmen was gaan haperen, als bij oorlogsverpleegsters.

‘Hij maakte niet het minste bezwaar,’ zei Haack, toen men hem naar zijn wedervaren vroeg, ‘als het er op aankomt, geloof ik, dat hij veel geschikter is dan die andere. Hij had de radio aangezet voor ons, maar als we niet wilden, hoefde het niet. Die potentaat, die hier straks in een pantsertrein langs komt rijden, is de aartsengel Michaël. Als deze Michaël voorbij is, begint het vertrek van de groepen, naar de plek van het laatste oordeel dan zeker. Voordat het oordeel begint, heeft er nog een eindstrijd plaats, tussen de goddelijke en duivelse heirscharen, in de vlakte Armageddon geloof ik. Maar daar was hijzelf niet helemaal zeker van, tenminste niet van het belang van die eindstrijd. Hij zei: dat is alleen maar voor de show, meneer, de uitslag staat immers van tevoren vast... En nu, dames en heren, jongens en meisjes, zou ik u willen voorstellen niet meer over het laatste oordeel te spreken. Ik weet, dat ik droom, en dat u droomt, en dat we op een onverklaarbare en niet altijd even plezierige manier in elkaars droom voorkomen, en dat we ons voelen alsof we niet dromen; maar dat verplicht mij niet om de

droom moedwillig nog liederlijker te maken dan hij al is. Ik ben bij het toneel, ik heb het recht om mij van tijd tot tijd uit de wereld van de schijn terug te trekken. Ik stel voor wat te gaan slapen met zijn allen, in onze droom. We are such stuff as dreams are made on, and our little life is rounded with a sleep. Dank u.'

Van Schaerbeek boog zich naar voren om hem op de schouder te kloppen, maar liet dit bij nader inzien na. - 'Is dit niet een beetje eh... erg egoïstisch, meneer Haack? We willen ons toch wel eens uitspreken, het is toch zeer ongewoon wat we de laatste uren meemaken. U kunt ons moeilijk het zwijgen opleggen! Ik zie aan het gezicht van onze dominee, dat hij nog het een en ander op het hart heeft!'

'O neen, meneer,' zei dominee Van der Woght.

'Ik antwoord niet meer,' zei Haack, waarna hij de ogen sloot.

Hoewel Van Schaerbeek bijzonder kwistig was met aanmoedigende blikken naar deze en gene en met spottende pruilmondjes in de richting van Haack, bewaarde men nog geruime tijd het stilzwijgen, en alleen het hoesten van Wim Kwets verbrak nu en dan de stilte in de wachtkamer. De ober keek toe hoe een onverlichte trein als sluipend het perron verliet, de vrolijke kellner hing over het buffet, lezende in een voddig boekje. Eenmaal gromde de hond, waarschijnlijk op het horen van vrouwengegil in de verte. Hierop ging de ober naar buiten, en kwam terug met de mededeling, dat op het naastbijgelegen perron, perron 18, een vrouw bezig was te bevallen. Haack sliep, de mond wijd geopend, roerloos en kil, als een Gothisch ridder op zijn graftombe. Het was zo plastisch en indrukwekkend, dat niemand geloofde, dat hij werkelijk sliep. Ook Aagje Slangenburgh had zich enigszins verdacht in zichzelf

teruggetrokken. Meyer las met grote ogen in de Bijbel, ergens in het midden, Veenstra maakte aantekeningen en liep een paar maal naar de ramen, de tandarts speelde met zijn horlogeketting. Hij had de ketting losgemaakt, wond hem om de vinger, liet hem ronddraaien als een springtouw, of peuterde met de nagel wat voeringdraden van het uiteinde, waaraan het horloge had gezeten. Eindelijk stak hij de ketting in zijn jaszak, en zei op gedempte toon:

‘Ik zou wel eens willen weten hoe lang ze ons hier nog laten zitten. Als ik om tien uur niet in het ziekenhuis ben, is mijn vrouw ongerust, en veel hebben kan ze momenteel toch al niet.’

Niemand antwoordde. Iets later zei Van Schaerbeek:

‘Zouden we eruit mogen? Ik heb verbazend veel zin om eens naar de chef te gaan, op een dergelijk station moet toch een chef zijn. Potverdrie, dit is toch een gewoon station, van ijzer en hout en glas...’ - Zijn stemgeluid stierf weg, hij scheen te luisteren, en was zeer bleek.

Tjalko riep:

‘Hé zeg, mogen we er eigenlijk uit?’

Toen de vrolijke kellner op hem af wilde schieten, om het buffet heen, riep hij: ‘Neen, jij niet, die andere,’ waarop de vette zich op de tenen verhief en de wenkbrauwen optrok, maar op een herhaling van de vraag toch bereidwillig verklaarde, dat hem van een verbod niets bekend was en dat de deuren open waren.

‘Dank u,’ zei Tjalko, en tegen de anderen: ‘Misschien moeten we alleen op dit perron blijven. Een bepaald perron is ons trouwens niet aangewezen, alleen deze wachtkamer.’

Niemand scheen er iets voor te voelen de veilige haven te verlaten, zelfs Van Schaerbeek niet, - zelfs Veenstra niet, die het

speurdersstadium tijdelijk verruild had voor dat der summiere boekstaving. Van tijd tot tijd bevochtigde hij de punt van zijn potlood en hij schreef in het onleesbare kriebelschrift, dat zelfs zetttersbazen tot razernij placht te brengen. Even later verdween de ober weer door de bruine deur achter het buffet, en men zag nu, dat daarachter zich een tweede wachtkamer uitstreckte, waarschijnlijk leeg; in stoffering vormde een armetierige palm in een pot op een der tafeltjes het enige verschil met de wachtkamer waar zij zaten; maar natuurlijk had men niet alles kunnen overzien. Op het perron liepen jonge soldaten voorbij, geweer op de schouder, zonder ransel. Dominee Van der Woght streek zich met de tong over de lippen, alsof hij de stilte wilde verbreken, maar er kwam niets, hij bleef voor zich uit staren in de zelfverzekerde houding van oude mensen, die zich over de voorlaatste dingen niet meer druk kunnen waken.

Wie weet zouden zij allen het goed zichtbare en af en toe ook hoorbare voorbeeld van de acteur hebben gevolgd, indien de kellner hen niet was genaderd met de vraag, of zij soms iets wilden gebruiken. Op deze traditionele woordklank veerden allen op, al moesten zij enkele ogenblikken later bekennen nergens trek in te hebben, niet in eten, niet in thee of koffie. Meyer, die met forse stem 'bier' had geroepen, krabbelde dadelijk terug, verklarende dat zijn hart in zijn lijf omdraaide bij de gedachte aan bier.

'Dat is heel gewoon, heren, dames,' zei de kellner, 'niemand lust eigenlijk wat, maar dorst hebben ze toch allemaal, als je ernaar vraagt. Het is heel verschillend, sommigen kunnen geen water zien en zouden hun onsterfelijke ziel geven voor een kop koffie, en het omgekeerde maak je ook vaak mee. Naar mijn ondervinding is

gewoon water de beste drank om de dorst te verslaan, en te kosten hoeft het u niets, zelfs geen fooi, want geld is er niet meer...' - Alsof hij de fooi betreurde, zo diep liet hij het hoofd hangen, hoewel hij in de schaduw van zijn eigen gezicht bedeesd en vriendelijk lachte, de spitse snijtanden ontblotend; men kon menen, dat hij tegenover het derven vain de fooi in gedachten andere voordelen stelde.

'Goed, geef maar een glas water,' zei Van Schaerbeek op beschermende toon, 'eigenlijke dorst heb ik niet, maar mijn mond is als leer, dus zou ik dorst moeten hebben. Zeker van de emoties. De gedachte zit me dwars, dat ik morgenochtend om tien uur niet bij mijn vrouw kan zijn. Is daar niets aan te doen? Zou ik niet een paar uur vrij kunnen krijgen?'

Hulpeloos hief de kellner de armen omhoog. - 'Water dus, meneer. Ook de andere dames en heren?'

Het duurde niet lang, of de kellner kwam met een groot dienblad, waarop twaalf waterglazen, die hij op de twee tafels op gelijke afstanden van elkaar neerzette. In plaats van een karaf bracht hij een grote, blauw geëmailleerde kan van achter het buffet, waaruit hij de glazen vulde door ze hoog in de hand te houden. De drie Kwetsen, Meyer, Tjalko Schokking waren reeds door hem bediend, voordat iemand tot de ontdekking kwam, dat de glazen rode wijn bevatten. Martha Scheiberlich was de eerste die het zag, maar Van Schaerbeek was de eerste die er iets van liet merken; hij begon ongedurig op zijn stoel te schuiven, en keek naar zijn volgeschonken glas als naar de aartsvijand. De overigen volgden de langzame bewegingen van de kellner met slaperige aandacht, te apathisch om hem op zijn fout opmerkzaam te maken, of te zeer beducht om zijn vriendschap te verspelen.

‘Je schenkt wijn in,’ zei Van Schaerbeek, zonder een spoor van verwijt in zijn stem, ‘ik zeg het je maar even, het is natuurlijk niet eh...’

De kellner bekeek de kan van binnen; hid hield haar zo hoog, dat niemand zijn voorbeeld volgen kon. - ‘Daar heb je Leenderts weer! Het is niet mijn schuld, heren, ik dacht werkelijk dat er water in zat. Maar u kunt het gerust drinken.’

‘Ik drink nooit,’ zei de tandarts streng, en dubbel streng omdat de kellner zijn zachtzinnige terechtwijzing niet dadelijk begrepen had, ‘en voor onze dominee is het ook niet goed, en die jongen...’

Misprijzend keek hij in de richting van Wim Kwets, die reeds van zijn wijn had geproefd, en zich overgaf aan het trekken van verheerlijkte gezichten, jongensachtig aanstellerig. Weer wilde hij een teugje nemen, maar bedacht zich en hield het glas de herder voor, die de kop afwendde. Aan dit juveniele theater maakte zijn vader een eind door hem een niet al te harde draai om de oren te geven, prompt gevolgd door een hoestbui, die, hoezeer louter als protest bedoeld, toch heel wat bloederig slijm in de reeds overdadig besmeurde zakdoek bracht.

‘Die jongen kan donders lastig zijn,’ zei Kwets, die voelde te ver te zijn gegaan. De ogen loerend toegeknepen, was mevrouw Kwets getuige geweest van het incident. Men had met een liniaal moeten werken om er geheel zeker van te zijn, maar het was een feit, dat deze ogen, deze in zichzelf besloten blik van Mongoolse boerentante, niet op de jongen gericht was, niet toen hij dronk, niet toen hij hoestte. Er schenen geen aanwezigheden te bestaan voor mevrouw Kwets; nochtans kon men niet zeggen, dat zij verlegen

was, of door angst gekweld, of met haar gedachten er niet bij. Zij was alleen maar zichzelf, - of ook dat nauwelijks.

‘O meneer,’ zei de kellner, die het laatste glas had volgeschonken, ‘u kunt het hem veilig laten drinken. Dit is geen wijn waarvan je op je kop gaat staan. In Frankrijk drinken alle kinderen rode wijn, en ik heb nooit gehoord, dat ze meer geslagen worden dan andere kinderen.’

Men lachte. De gemoedelijkheid van de kellner was onweerstaanbaar, en iedereen dronk, om hem te plezieren, zelfs Van Schaerbeek, die verklaarde, dat het hem nogal meeviel. Tjalko, Veenstra en Meyer hadden hun glas in een ommezien leeg, en de kellner schonk dadelijk weer in. Toen Meyer voorstelde, de kan maar op tafel te zetten, schudde hij het hoofd.

‘Dat zou te gevaarlijk zijn, meneer. De ober zou begrijpen, dat hij zich vergist heeft, en ik kreeg de schuld. Ik zal de kan achter het buffet zetten, en als het nodig is, schenk ik bij. Als de ober u vraagt hoe u aan die wijn komt, zegt u dan, dat u een fles Bordeaux had besteld en dat u die met wat er nog in zat aan iemand op het perron heeft meegegeven.’

Toen hij zich teruggetrokken had, zei dominee Van der Woght, wiens sidderende, bruinegekleurde hand zijn half geledigd glas omklemd hield:

‘We moeten onze belangen... ons geestelijk heil niet uit het oog verliezen, vrienden. Ik wil niemand iets opdringen; voor de overtuigde godloochenaars onder u heb ik evenveel respect als voor de anderen, ook al meen ik dat zij dwalen; maar zou het niet goed zijn te bidden?’

Uit de weerbarstige houding, zelfs door de schaarse

getrouwen aangenomen, viel op te maken, dat het gunstige moment voor het gebed voorbij was gegaan. Misschien was het de wijn, misschien de telkens hernieuwde belangstelling van de kant van de beide perrons, - zo gluurde er een jonge, rossproetige soldaat naar binnen, honende drinkbewegingen mimerend, - was zelfs Van Schaerbeek onwillig het hoofd deed schudden:

‘Ik weet niet, dominee... In stilte misschien, ieder voor zich... We zitten hier in een glazen huis, moet u, denken, en dan de kellner, en stel je voor, dat de ober binnenkomt en tegen die arme kerel begint uit te varen... Zou het niet blasphemisch zijn, nu te bidden?’

Onder het spreken gluurde hij naar Haack, hetgeen deze waarschijnlijk voelde, want hij zorgde ervoor te glimlachen in zijn slaap, te glimlachen als de Gothische ridders op hun marmeren graftomben, waar zij ten aanschouwen van het nageslacht de overwinning op de hel en alle verschrikkingen viëren. Even later keerde hij uit eigen beweging tot de Wakende toestand, of tot het land der dromen, terug om aan het gesprek deel te nemen. De predikant breidde zijn armen uit, berustend, alsof hij het laatste lam uit zijn kudde regelrecht naar de afgrond zag huppelen.

‘Buitendien...’ - De tandarts liet zijn stem dalen. - ‘Buitendien erkennen wij, door te bidden, dat wij in dat laatste oordeel geloven.

‘Dat staat te bezien,’ zei Tjalko, ‘ik wil best meebidden, als ik er maar het mijne van denken mag.’

‘Dat noemt men *reservatio mentalis*,’ glimlachte de tandarts, werktuiglijk zijn glas naar de mond brengend, maar zich halverwege bedenkend, waarna hij met de hand een langzame, draaiende beweging begon te maken, het glas van binnen met de wijn

omspoelend tot aan de rand, ‘aangenomen, dat dit het laatste oordeel is, dat we de aartsengel Michaël zo aanstonds in een geblindeerde spoortrein voorbij zullen zien rijden, dat de duivel met geweren en revolvers bestreden zal worden, “in de plaats welke in het Hebreeuws genaamd is Armageddon,” - waar in de Openbaring overigens alleen maar “vergaderd” wordt tot de krijg, het is niet gezegd, dat de krijg daar werkelijk zal plaatsvinden, - dat Christus weergekeerd is en de doden zal richten aan de rechterhand des Vaders, dat de boeken geopend zullen worden en wij allen geoordeeld naar onze werken, - aangenomen dat dit alles zo is, wie waarborgt mij dan, dat dit het is? Volgens Paulus, in de eerste brief aan de Thessalonicenzen, zal de dag des Heren komen gelijk een dief in de nacht; met bazuïngeschal en tekenen, zeker, maar niet met treinen en liften en bombarie. Mattheüs spreekt van valse Christussen en valse Profeten, die zullen opstaan en met hun wonderen of schijnwonderen, de uitverkorenen zouden verleiden, “indien het mogelijk ware”. Ik houd mijzelf eh... niet voor uitverkoren...’

Tjalko stak een van zijn lange armen uit. - ‘Maar u wilt toch ook niet door een valse profeet verleid worden! Dat zou dan bewijzen, dat u wèl uitverkoren bent...’

‘Het is niet gezegd, dat alléén de uitverkorenen er niet in trappen,’ zei Veenstra op gemoedelijke keuveltoon, ‘wie helemáál niet gelooft, die gelooft ook niet in valse profeten. Dat lijkt me ook het beste: niets geloven en je ogen openhouden.’

‘En wat je ziet óók nog niet geloven,’ viel Martha Scheiberlich in, ‘het kan gezichtsbedrog zijn. We worden hier op een verschrikkelijke manier voor de gek gehouden, geloof ik.’

‘Maar je gelooft toch, dat die wijn wijn is?’ vroeg Veenstra.

Verrast door dit tutoyeren, bleef zij hem lang aankijken, spottend en een beetje dankbaar. Toen schudde zij het hoofd en zei: ‘Zo denk ik erover.’

‘Een droom,’ zei Richard Haack geduldig.

‘Dit is geen droom.’ - Met een beslist gebaar, alsof er nu eindelijk spijkers met koppen geslagen zouden worden, zette Van Schaerbeek zijn glas neer, dat hij toch nog tot de laatste druppel uitgedronken had. Toen hij verder wilde spreken, kwam de kellner bijschenken: de meeste glazen, zelfs dat van Wim Kwets. Van Schaerbeek dreigde hem met de vinger. Het gesprek werd pas voortgezet, toen hij weer naar het buffet terug was gegaan.

‘Dromen zijn anders, veel onsamenhangender. Maar meneer Veenstra, zo even meende ik in u een tegenstander te moeten zien. Nu praat u heel anders.’

‘Hij praat iedere vijf minuten anders,’ zei Tjalko.

‘Ik weet wat,’ zei Aagje, zich langzaam schuddend en wringend op haar stoel, het feeërieke hoofd liefjes tastend naar voren, ‘we moeten allemaal om de beurt zeggen hoe we erover denken. Ik vind het erg gezellig hoor, dit verwarde gepraat, maar het gaat altijd tussen dezelfden. Willem doet net als wanneer hij een brug bouwt: passen en meten, en een ander heeft de pijn; en meneer Schokking ontploft ieder ogenblik...’

‘Hèb je pijn?’ vroeg Van Schaerbeek overdreven galant, om zijn ergernis te verbergen.

‘Geen gek plan,’ zei mevrouw Schokking, ‘maar dan kort alsjeblieft, geen lange redevoeringen of debat onderwijl. Ik begin. Ik geloof, dat dit het laatste oordeel is. Ik heb nooit in God geloofd,

bebalve als meisje, maar dat betekent niet, dat God niet bestaan kan en doen wat Hij verkiest te doen, gewoon voor de lol, - had ik haast gezegd. Ik weet, dat dit het laatste oordeel is, en ik laat het me niet uit het hoofd praten. U bent aan de beurt meneer Haack. Ik weet, dat u het niet met me eens bent, maar denkt u goed na.'

'Dat is suggestie,' zei Tjalko, 'dat mag óók niet. U heeft óók niet nagedacht.'

'Meneer Haack is een man,' zei mevrouw Schokking raadselachtig.

'Een droom,' zei de acteur, 'een enorme, twaalfvoudige droom, misschien meer dan twaalf, mogelijk ook minder. Wie volgt?'

Veenstra bracht één vinger achter zijn boord en liet het hoofd neerslachtig hangen. - 'Ik weet niet wat ik geloven moet. Toen mevrouw Schokking zei: het laatste oordeel, toen dacht ik dadelijk: dat is het. Maar dat denk ik vaak, wanneer mevrouw Schokking wat zegt; ze heeft het bijna altijd aan het goede eind; als ze zegt: het regent, dan regent het ook altijd. Het is natuurlijk onzin, ik geloof het ook niet écht, maar wat kan het anders zijn? Onzin kan óók waar zijn, het hele leven is onzin. Ik zal het wel zien. Het is in ieder geval reuze... het is in ieder geval iets heel bijzonders. Ik heb alles opgeschreven, puntsgewijs, maar of het morgen in de krant zal komen, en of die morgen net zo vol zal zijn als op andere dagen...?' - De woorden gingen teloor in geprevel.

'Dat is dan meteen een antwoord op mijn vraag,' zei Van Schaerbeek, 'en ik kan niet eens zeggen, dat dit standpunt zoveel van het mijne...'

'Wie volgt,' zei mevrouw Schokking.

Tjalko richtte zich op in zijn stoel. Hij sprak zeer ernstig. -

‘Ik protesteer met alle kracht, die in mij is, tegen de krankzinnige veronderstelling, dat dit het laatste oordeel zou kunnen zijn. Gisteren voetbalden we nog en dronken bier en gingen naar ons kantoor, en nu het laatste oordeel! Ik zou zelfs protesteren, wanner het werkelijk het laatste oordeel was, want dan was het geen goed laatste oordeel. Het komt allemaal door Ma. Toen wij nog jong waren, zei ze de gekste dingen, bijvoorbeeld dat de ijscoman in de straat stond met echt roomijs, alleen om te zien hoe mijn broer en ik als dollen naar het raam zouden rennen. Als we dan huilden, lachte ze ons uit en haalde niet eens roomijs bij de banketbakker. Ma meent het niet kwaad, maar verantwoordelijkheidsgevoel, ho maar.’

‘Kom kom kom, jongeman,’ suste Van Schaerbeek, ‘ik heb mevrouw Schokking van een heel andere kant leren kennen.’

‘O ja, in uw spreekkamer, daar kreeg ze de kans niet.’

‘Wie volgt,’ zei mevrouw Schokking. Zij scheen nu toch enigszins in haar wiek geschoten te zijn, al had haar moedige glimlach haar geen ogenblik verlaten. Een glimlach, die al spoedig door Tjalko beantwoord werd, na een overgangsstadium van vlammende blikken, berispemd hoofdschudden en aanhalig plagerige rukjes.

‘Wat mij betreft, mevrouw Schokking,’ zei Martha Scheiberlich, ‘ik denk er net zo over als Henk Veenstra. Wanner dit werkelijk het laatste oordeel mocht zijn, zal ik er ook in geloven. Maar hoe is zoiets ooit te bewijzen? Regen kun je bewijzen, - hoewel het vijf huizen verder misschien niet regent; en soms regent het uit een heldere hemel, en in mijn klas heb ik een jongen met een waterspuitje, waar echte regen uitkomt, ik bedoel met verschillende

straaltjes, absoluut natuurgetrouw. Maar ik vind, dat we ons over deze dingen veel te druk maken. Laatste oordeel, - wat dan nog? Je kunt natuurlijk verdoemd worden, al zou ik persoonlijk niet weten waarvoor...'

Deze hatelijke en van zelfingenomenheid getuigende uitval maakte een buitengewoon onaangename indruk. Zelfs Van Schaerbeek, die Martha als vriendin van Aagje, naar men aannemen mocht, de hand boven het hoofd moest houden, wendde smartelijk het gelaat af, en aan het benedeneind van de tafel, waar de Kwetsen zaten, was enig gegrom verneembaar.

'Heb ik wat miszegd? Dat spijt me dan. Of vinden jullie soms niet, dat het alleen dáar om gaat? Het laatste oordeel hoefde onze koude kleren niet te rakaen, wanneer het die consequenties niet had. Konden we verdoemd worden zónder laatste oordeel, dan was het net zo erg.'

'Maar dat kan toch?' zei Aagje, zich haastend om haar door iedereen afgefallen vriendin bij te springen, 'na je dood kun je toch dadelijk in de hel komen, volgens het geloof?'

Vriendelijk, doch beslist hief Van Schaerbeek de hand op. - 'Laten we nu niet alles door elkaar halen, lieve kinderen. Inderdaad, geoordeeld wordt men tweemaal, de eerste maal vlak na de dood, de tweede maal aan het eind der tijden, dat we, misschien eh... nu beleven. Degenen, die in de hel zijn gekomen, worden opnieuw geoordeeld en dan voorgoed in de hel geworpen.'

'Nu, dat is precies wat Aagje bedoelde,' zei Martha.

'Wat een omhaal,' zei Tjalko, 'is dit zo, dominee?'

Gewoonlijk, als je in hoger beroep gaat, krijg je toch de kans, dat de uitspraak anders zal zijn. Ik ben het met deze regeling niet eens. En

dan iets anders: waar zijn al die mensen, of zielen, die in de hel hebben gezeten? Of worden die soms in de hel geoordeeld??

‘Ik vind u oneerbiedig en kinderachtig,’ zei Van Schaerbeek, nog vriendelijker, ‘in elk geval heeft Martha gelijk: we kunnen veroemd worden, en, verondersteld nog steeds, dat mevrouw Schokking het bij het rechte eind heeft, zouden we er zeker goed aan doen onze zonden eh... te overpeinzen...’

‘Van kinderachtig gesproken! Als de meester komt met de plak, kruipen we in onze schulp! Ik heb mij Christus altijd voorgesteld als een goedertieren man; ik kan niet geloven, dat Hij nu ineens zo op mij gebeten zou zijn.’

‘Dan weet u het niet, meneer Schokking,’ viel Haack in, ‘ik heb vroeger een paar jaar kunstgeschiedenis gestudeerd, en het Byzantijnse laatste oordeel is lang niet mals. Christus treedt hier op als pantocrator, zoals het heet, en Michaël weegt de zielen. Dat zijn helemaal de menslievende heren niet uit de Evangelien, maakt u zich geen illusies.’

‘Ik wist niet eens, dat Christus zelf de leiding had. En hoe doen ze met de twijfelgevallen? Men kan uitverkoren zijn of veroemd, maar als men nu precies op de grens is? Als we nog een poosje doorgaan, geloof ik toch wel, dat we kunnen aantonen, misschien zelfs theologisch aantonen, dat het laatste oordeel niet bestaan kan. Vergeet u ook niet, meneer Haack, dat we hier niet met een Byzantijns, maar met een Hollands laatste oordeel te maken hebben. Hiep hoy voor Holland! Hier laten we ons niet zo gemakkelijk kisten!’

‘Ik ben het helemaal met u eens,’ zei Haack beleefd.

‘Nu is er tòch nog debat van gekomen,’ zei mevrouw

Schokking, ‘door Tjalko natuurlijk weer. Wie is er aan de beurt?’

‘Ik,’ zei Aagje, en begon te gichelen, waarna zij zielvol de ogen opsloeg en op half verontschuldigende toon verklaarde: ‘Ik geloof, dat dit het laatste oordeel is.’

‘Ik niet,’ zei Van Schaerbeek, ‘ik houd het nog steeds voor een bioscoopstunt, of misschien een garnalenvergiftiging of iets van dien aard, dan kom ik meer in het schuitje van onze vriend Haack van Rheden. Het is trouwens opvallend, dat alleen de dames... eh... dat geen van de mannen onder ons eh... erin gelooft. Ik meen mijn argumenten reeds voldoende te hebben ontvouwd. Primo...’

‘Wie volgt,’ zei mevrouw Schokking, ‘dominee, zegt u het.’

Dominee Van der Woght kuchte achter zijn hand en sperde wijd de blauwe ogen open. Met de schouders maakte hij een beweging alsof hij een toga plooide. Zijn geloofs- of bekentenisijver moest hij intussen nog enige ogenblikken opschorten, want juist kwam de kellner de glazen bijvullen uit zijn geëmailleerde kan, en natuurlijk bewaarde dominee Van der Woght het stilzwijgen tot hij weer weg was. De wijn ging er nog mee door, die dronk men ook aan het avondmaal; de kellner was een Christenschepsel, zo goed als Kwets en Meyer, schoon Katholiek; en bovendien was de kellner een vriend en medestander, al was hij ook zo bang als een wezel; zijn aanwezigheid zou de predikant zeker wel hebben getolereerd. De blauw geëmailleerde waterkan, waarmee die vette ober kunstjes had uitgehaald, - dat was het beletsel. Het was geen goede kan, het was een kan zonder wijding, en met geniepige geheimen. Toen de kan weer achter het buffet stond, begon de oude man met zijn geschoolde stem de ruimte te vullen:

‘Broeders en zusters! Er is mij gevraagd: is dit de dag,

waarnaar sommigen onder ons hun leven lang reikhalzend hebben uitgezien, en waarvan Paulus verkondigd heeft, dat hij komen zal “in een punt destijds”, - even dwaalden zijn ogen in de richting van Van Schaerbeek, - ‘in een ogenblik, met de laatste bazuin; want de bazuin zal slaan, en de doden zullen onverderfelijk opgewekt worden, en wij zullen veranderd worden”? Is het deze dag, lotgenoten? Zullen de boeken zo aanstonds worden geopend, het boek des levens, en de boeken, waarin geschreven is hoe wij geoordeeld zullen worden, een iegelijk naar zijne werken?... Een bange vraag, die wel met enig hartkloppen en siddering en knaginge des gewetens gepaard mag gaan! Wat zal ons lot zijn, en wat het lot onzer naasten, onzer magen en vrienden? Wel is waar is ons niet toegestaan deze vraag te stellen, want er staat geschreven: “Zeg niet in uw harte: Wie zal in de hemel opklimmen?” - maar toch, maar toch: het hart blijft vragen, het eeuwig hunkerende, nimmer in vrede en ootmoed zich overgevende mensenhart... Doch laat ons vóór alles...’

‘Dominee,’ zei mevrouw Schokking, die met Van Schaerbeek ongeruste blikken had gewisseld, ‘het is heel mooi wat u daar allemaal zegt, en ik geloof, dat niemand zo mooi preekt als u; maar wij zijn... wij zijn veel te nieuwsgierig hoe u erover dènt.’

‘Typisch Ma,’ fluisterde Tjalko tegen Veenstra, niet zonder geheime voldoening.

‘Zegt u nu gewoon ja of neen, dan hoeft u zich verder niet voor ons te vermoeien!’ besloot zij hartelijk.

Niet verslagen of verongelijkt, doch in eindeloze berusting boog dominee Van der Woght het hoofd. Zijn handen wilden zich vouwen, maar toen vond de rechter het volle glas, en speelde weer,

speelde, zodat de rode vloeistof begon te sidderen en te golven. Even sloot hij de ogen, ademde diep, alsof hij zich wilde vullen met moed, en eenvoud, en vergevensgezindheid, en zei heel zacht:

‘Ik ben een oud man, mevrouw, en ik had in lang niet meer gesproken voor meer dan twee of drie. God zij onze zielen genadig. Ik geloof, dat dit het laatste oordeel is.’

Triomfantelijk wierp Tjalko zijn rechterarm in de hoogte. - ‘Dat is gelijk spel: vier tegen vier! Wanneer we tenminste Veenstra...’

Van Schaerbeek verschoof zich onrustig op zijn stoel, wiegend en wankelend van bovenlijf; de stoel kraakte ervan; hij hief de handen en met veel pathetische aandrang riep hij uit:

‘Waarom?! Uw argumenten, dominee! Dat ú zoiets geloven kunt! Zegt u ons uw argumenten, ik eis het van u, dominee!’ - Hij was zeer ontdaan. Het scheen niet tot hem doorgedrongen te zijn, dat de predikant niet anders gedaan had dan zijn vroegere mening in een iets positiever vorm gieten, hij scheen nog steeds hoop gekoesterd te hebben op een frontverandering, die de oude man aan hem, zijn meest verknochte discipel, verschuldigd was.

‘Argumenten,’ glimlachte de dominee, ‘of men daar ver mee komt... De stem van het hart misschien.’

Hierna waren de paria's aan de beurt. Kwets verklaarde kort en bondig, dat het een goddeloze aangelegenheid was, waar je als Katholiek (hij zei het maar ronduit) zonder pastoor niet aan mee kon doen; de hele zaak was opgezet door andersdenkenden, en tegen andersdenkenden had hij niets, daar waren beste, brave mensen onder, en als zakenman kon je geen verschillen maken; maar bij zoiets als het laatste oordeel en de verrijzenis was het toch zaak

je aan je eigen geloof te houden. Men nam nu maar aan, dat Kwets niet zeggen wilde hoe hij erover dacht, en Tjalko boekte hem stilzwijgend onder de voorstanders, niet zonder leedwezen, want hij had reeds uitgerekend, dat het zeven tegen vijf zou staan, wanneer de Kwetsen ruggegraat toonden. Mevrouw Kwets was zo mogelijk nog vager. Wantrouwend gluurde zij naar Van Schaerbeek, die zij haatte om zijn deftige stem en omdat zij bij een andere tandarts was; zij zei, en daarbij richtte zij haar hand als een klauw op haar eigen borst, dat men moest geloven wat de Moederkerk leerde, en dat zij hoopte, dat haar zonden haar niet aangerekend zouden worden; zij had altijd rouwmoedig gebiecht, en haar andere plichten vervuld jaar in jaar uit, zij had Wim goed opgevoed en naar het sanatorium laten gaan (wat niets uitgehaald had), en een doodzonde zou men haar niet kunnen verwijten... Aan de algemene wrevel, die dit kleingeestig gekef gaande maakte, - men had mevrouw Kwets voor een gesloten natuur gehouden, een wat vreemde vrouw, maar niet voor een vulgaire egoïste op de koop toe, - werd door Van Schaerbeek op prettige keuveltoon uitdrukking gegeven:

‘Ja, we denken allen allereerst aan onszelf. We zullen dus maar aannemen, dat u en uw man ertegen zijn.’

‘Niet duidelijk,’ wierp Tjalko tegen.

‘De jongeman: vermoedelijk hebben we in hem een voorstander te zien? Nu, ik moet zeggen: wanneer mijn hond eh...’

Deze sinistere grappigheid werd door Wim Kwets beantwoord met de verklaring, dat hij er net zo over dacht als zijn vader, - een anticlimax, die teleurstelling en zelfs verveling op sommige gezichten bracht. Thans restte alleen nog Meyer, die rood

was van de wijn en zich in het gezelschap van de zwijgende Kwetsen duidelijk onbehaaglijk was begonnen te voelen.

‘Nu, meneer Meyer, laat eens horen! Meneer Kwets is nu wel uw patroon, en u bent nu wel Katholiek, maar ook Katholieken kunnen er een eigen mening op nahouden!’

‘Zeker meneer,’ haastte Meyer zich te zeggen, die allang begrepen had, dat Kwets en zijn vrouw eerder aan de ontkerstening van Brabant zouden geloven dan aan dit laatste oordeel, ‘ik zal ronduit en eerlijk mijn mening zeggen. Deze is, dat ik er niet in geloof. Ik heb uw argumenten niet helemaal kunnen volgen, ik zat ook nogal ver van u vandaan; maar ik moet zeggen, dat ik me van de jongste dag toch een andere voorstelling maak dan dit gedoe. Alle lui doen precies waar ze zin in hebben, de lui staan hier gewoon naar binnen te gluren, als in een achterbuurt, en zo'n station vind ik nu óók niet erg in overeenstemming... enfin, u denkt er net zo over als ik. Voor het laatste oordeel worden toch ook alleen de doden opgeroepen, voor zover ik weet, en wij zijn levend.’

‘Daar had ik ook al aan gedacht,’ zoo nam Van Schaerbeek dit netelige punt onmiddellijk van Meyer over, ‘als ik me niet erg vergis, is dit een theologische crux: wat er met de levenden zal gebeuren. Precies herinner ik mij niet... Misschien eh... dat de dominee eh...’

‘Ik zou zeggen, dat een levende altijd eerst nog de kans moet krijgen om zijn zonden goed te maken, of zich te bekeren,’ opperde Meyer met de zalvende trouwhartigheid van de eenvoudige van geest, die zijn kans schoon ziet om zich met spitse intellectuelen te verbroederen; maar Van Schaerbeek kende geen erbarmen, en sloot de man, die hem op de gedachte van de levenden en de doden had

gebracht, met een streng gebaar van de verdere discussie uit.

Blijkbaar had dominee Van der Woght enige moeite zich te oriënteren, en zijn geoeffende glimlach riep bij voorbaat clementie in voor de leemten in zijn theologische kennis. Een dogmatisch twistpunt, gaf hij te kennen, was het inderdaad wat meneer (te weten Van Schaerbeek) ter tafel had gebracht, ofschoon men niet kon zeggen, dat hieromtrent geen communis opinio bestond, zich steunende op zekere uitlatingen van de apostel Paulus, die maar voor één uitlegging vatbaar waren. Augustinus en andere autoriteiten twijfelden er niet aan, of bij de parousia, de verschijning Christi, zouden de levenden moeten sterven, opdat alleen over doden, dat wil zeggen: zielen met een herrezen lichaam bekleed, geoordeeld zou kunnen worden. Nog even mocht de ongelukkige Meyer zijn diensten bewijzen, door de Bijbel aan te reiken, die hij nog steeds onder zijn beheer had; Van Schaerbeek liep om de tafel heen, en samen met de predikant zocht hij de bewijsplaatsen op in de brieven van Paulus. Tenslotte was het toch nog de tandarts, die de beide, naar elkaar verwijzende passages vond, - dominee Van der Woght leed onder het gemis van zijn bril, - en met hun beiden gingen zij zich nu aan exegesen te buiten, die voor de overigen niet geheel verstaanbaar waren, laat staan begrijpelijk. Dominee Van der Woght sprak zacht om Van Schaerbeek niet met zijn deskundigheid te verpletteren, en Van Schaerbeek sprak zacht om de anderen met hun gezamenlijke deskundigheid te verpletteren, en omdat dominee Van der Woght zacht sprak. Eindelijk begreep hij, zich aan een asociale handeling schuldig te maken; hij richtte zich op, keek niet zonder welgevallen op de kleine schare neer, stak de duimen in de armsgaten van zijn

vest, en bracht rapport uit:

‘We hebben het nagekeken. Heel erg overtuigend vind ik het niet, al ben ik natuurlijk maar een leek. Bovendien is er weer erg gekrast in deze Bijbel; sommige regels zijn zwartgemaakt, en ernaast staat bijvoorbeeld: “Last naar je kijke.” Een groot licht schijnt het niet te zijn, die hier de potloodstift heeft gehanteerd, maar enfin... Thessalonicenzen I, hoofdstuk 4, vers 15 tot en met 17...’ - hij bukte zich naar de Bijbel, die de predikant hem had toegeschoven, - ‘hier staat: “...dat wij die levend overblijven zullen tot de toekomst des Heren, niet zullen vóórkomen degenen die ontslapen zijn.” Toekomst betekent aankomst, het toe-komen, ergens op toekomen, is het niet, dominee? En dan eerder: “...die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan; vers 17: daarna wij die levend overgebleven zijn, zullen tezamen met hem opgenomen worden in de wolken, de Here tegemoet, in de lucht”, etcetera, etcetera. Prachtige taal toch, een woordkunst waar ze tegenwoordig niet van terughebben... En dan Corinthiërs I, hoofdstuk 15, vers 51 en 52, dat is iets minder duidelijk, dat hoef ik niet allemaal voor te lezen, lijkt me... eh... Neen, maar niet doen. Goed. Mag men hier nu uit opmaken, dat de levenden eerst nog zullen sterven? Dominee meent van wel, ik daarentegen, onder alle mogelijke voorbehoud, als leek, ben de mening toegedaan, dat hier niets anders staat dan dat de levenden niet eerder aan de beurt komen dan de doden en geen betere kansen hebben, - wat ook niet meer dan vanzelfsprekend is, - maar er staat niets over de toestand van de levenden, op het ogenblik dat zij geoordeeld worden, of even daarvoor...’

‘In Corinthiërs I,’ zei dominee Van der Woght, naar Van Schaerbeek opziend, ‘staat, dat wij allen veranderd zullen worden,

meneer.’

‘Zeker, dominee, zeker, zeker, maar waar heeft dat betrekking op? Op de dood? Op het sterven? Nog iets. Het staat voor mij buiten twijfel, dat in de brieven van Paulus niet het algemene laatste oordeel aan het einde der tijden bedoeld kan zijn, - het oordeel, dat wij, volgens mevrouw Schokking en enkele anderen onder ons, thans meemaken of zullen meemaken...’

‘Niet meer dan drie in het geheel,’ preciseerde Tjalko, die opmerkzaam had toegeluisterd.

‘...zullen meemaken, maar de opstanding, die de Openbaring de eerste opstanding noemt: de aanvang van het duizendjarig rijk.’

‘Dat is boud gesproken,’ zei de predikant.

‘Er pleit een en ander voor, dominee, al moet ik erkennen hierover nooit eerder iets gelezen te hebben.’ - Niet zonder bescheiden trots schraapte hij zich de keel. - ‘Zo is het bijvoorbeeld opvallend, dat op geen van deze plaatsen van het oordeel ook maar wordt gerept: er wordt stilzwijgend verondersteld, dat allen, doden en levenden, in deze volgorde, het Koninkrijk Gods zullen beërven. Dit noem ik geen oordeel. Bovendien spreekt Paulus op beide plaatsen van “wij”, - dat is dus van de uitverkorenen.’

‘Paulus heeft zich zeker niet voor uitverkoren gehouden. Daarvoor was hij te ootmoedig.’

‘Zeker, zeker, zeker, maar eh... Nu ja, dominee, laten we wèl wezen, hij kan “wij” in overdrachtelijke zin hebben gebruikt, “wij, de uitverkorenen”, zonder dat hij zichzelf daar uitdrukkelijk bij rekende... In elk geval is het opmerkelijk, dat op geen van deze plaatsen over verdoemden gesproken wordt, over de hel en de eeuwige straf, zoals in de Openbaring, zodra het daar over de

tweede, definitieve opstanding en over het oordeel gaat, in het voorlaatste hoofdstuk meen ik. En wat is een oordeel zonder verdoemenis? Een paskwil, een volkomen ontheologisch begrip, - niet discutabel. Ik druk me misschien wat sterk uit, maar eh... Daarbij komt dan nog, dat aan beide plaatsen passages voorafgaan, - in Corinthiërs I meer in het begin van het hoofdstuk, ik heb hier speciaal op gelet, - waar van de opwekking, de verrijzenis van Christus sprake is. Zeer veelzeggend! Naar mijn bescheiden mening handelt Paulus niet over het laatste oordeel, maar over heel iets anders. Het probleem, of bij het laatste oordeel de levenden eerst nog zullen sterven, blijft dus tot nader order... onopgelost. Ik hoop u niet te hebben verveeld.'

Hij zweeg. Ook de anderen waren stil geworden; zij voelden, dat hier iets aan de orde was gesteld, dat hen allen persoonlijk aanging. In deze stilte, alleen onderbroken door geroep en gejoel op een der beide perrons, waar mannen en jongens voorbijhielden, wandelde Van Schaerbeek met de borst vooruit naar zijn zitplaats terug, waarna de dominee en hij elkaar de waarderende glimlach toezonden van ingewijden, die zojuist in elkanders onmiddellijke nabijheid, de een over de schouder van de ander gebogen, beschaafd en onbegrijpelijk hebben gebekvecht.

'Dus u houdt staande, dat Paulus niet over het laatste oordeel geschreven heeft?' vroeg de predikant, die moeite had zijn ogen opengesperd te houden, zozeer had het dispuut hem uitgeput.

'Op deze plaatsen,' zei Van Schaerbeek voorzichtig, met de vinger omhoog, 'inderdaad. Ook is het mogelijk, dat hij nog niet tussen de beide opstandingen onderscheidde, dat dat iets is van later datum; daarvoor zouden we de moderne Bijbelcritiek moeten

raadplegen, hoewel eh... En het is ook allerminst mijn bedoeling eh... om de autoriteit eh...’

‘Niet mijn sterkste punt,’ zuchtte dominee Van der Woght, terwijl hij zich over het voorhoofd wreef, ‘ik heb mij nooit zo dicht bij de verborgenheden Gods...’ - Hij murmelde nog wat na; het kon zijn, dat hij zich toch nog aan een stil gebed had gewaagd, het kon ook zijn, dat hij de slaap zocht, het eng omgrensde paradijs der bejaarden, de lichamelijke verlossing, die Richard Haack enige ogenblikken tevoren geveinsd had gevonden te hebben.

Mevrouw Schokking richtte zich op en overzag de kleine groep. - ‘Dus dan zijn we nog even ver.’

‘Mag ik even?’ vroeg Tjalko, ‘ik zal nu maar niet weer gaan zeggen, dat ik er niets van geloof, dat weten jullie nu wel...’

‘Zou u denken?’ vroeg de tandarts met giftige schalksheid.

‘Ik bee u, meneer Van Schaerbeek, en ook u, dominee, buitengewoon erkentelijk voor uw uiteenzettingen. Ik meen ook wel uit naam van de anderen te mogen spreken. Ik vind, dat er in de theologie heel wat komt kijken, vind je ook niet, Henk? - het is lang niet allemáal flauwe kul, vind ik; maar... Laten we nu eens aannemen, dat dit het laatste oordeel is...’

‘Hooft, hooft!’ riep Veenstra.

‘Hij draait al bij,’ gichelde Aagje.

‘Ik wou, dat die kerels daar opdonderden,’ zei Meyer, die van de stoornis van buiten de meeste last scheen te hebben. Hij had zich omgedraaid en trok een lelijk gezicht tegen een soldaat, die hem met de dierlijke onbekommerdheid van een jonge veldgod stond aan te staren.

‘...dan weiger ik toch te geloven, dat we doodgemaakt moeten

worden om geoordeeld te kunnen...’

‘Vanwege de uniformiteit,’ lichte Van Schaerbeek toe, knipogend in de richting van de sluimerende predikant, ten teken daarvan dat hij zich willens en wetens aan een lager geestelijk niveau aanpaste, daarbij dan nog een standpunt verdedigend dat het zijne niet was.

‘Misschien zijn we al gestorven,’ zei Aagje.

‘Dat zou net zijn alsof ze in een ziekenhuis, waar ze een geneesmiddel tegen t.b. hebben ontdekt, eerst alle patiënten, ook die met krop en blindedarm en zo, gingen inenten met... gingen inenten met t.b....’

Niemand luisterde meer naar hem, hij merkte het opeens, en de woorden kropten hem in de keel, en hij begreep, dat alles wat ze zeiden en dachten en deden een beetje monsterachtig was, een kalme waanzin van mensen, die moeite hadden hun tijd door te komen, die krasse prikkels behoefden om niet los te breken in beledigend gegeeuw. Prikkel, steeds nieuwe. Het onderwerp van de doden en de levenden was volkomen van de baan, en er vormden zich kleine keuvelgroepjes, en de teleurgestelde theologant Meyer deed in het groot zaken met Johannes Kwets, en onder assistentie van een hoffelijk toeluiserende Veenstra verzusterden zich de drie vrouwen tot een onderonsje, met veel geknik en waarderende uitroepen, alsof zij elkaar voor het eerst ontmoet hadden in deze nacht. Dit geïmproviseerde kransje scheen voornamelijk ten doel te hebben mevrouw Kwets af te straffen, zowel voor haar boerse afzijdigheid als voor haar zelfzucht, die alles bevestigde wat men over trapleuning reeds van haar opgemerkt meende te hebben. Vrij schaamteloos keken de drie, netjes om beurten, in haar richting,

en zij zat daar als een blok, de ogen star naar binnen gewend.

Daar werd de bruine deur opengestoten, en met veel gestommel en gekraak van laarzen kwamen de drie kellners binnen: Leenderts met gevolg. De vrolijke, die juist naar zijn gasten toesloop, zette de geëmailleerde kan bliksemsnel onder een tafeltje en vroeg wat er aan de hand was. Een der oudere zei: 'Daar is hij, zullen we op het perron gaan?' Door de olifantachtige Leenderts werd dit echter afgeraden. Wel gingen zij met hun allen, ook de vrolijke, die de flatbewoners een teken van verstandhouding toezond, naar de ramen aan de kant van het perron, waar de roerigheid het grootst was op dit ogenblik. Veel mensen renden heen en weer, conducteurs en soldaten schreeuwden bevelen, kinderen struikelden, vrouwen wenkten. Ook van de tafels begaven sommigen zich naar het raam; hiertegen werd niet alleen niet geprotesteerd door de ober, maar hij ontpopte zich als een wellevend en sceptisch man, niet geheel afkerig van wereldwijze grapjes over het wachten op grote heren, die wel iets beters te doen hadden dan een plechtige intocht of doorreis zonder enige zakelijke betekenis. En wie zei, dat de aartsengel hier langs zou komen, en niet twintig perron verder? Een spaarzaam verlichte trein, met goederenwagens voor en achter langzaam het perron langsrijdend, scheen dit vermoeden alleen maar te bevestigen. Ten overvloede stond op de treeplank van een der wagons een conducteur neen te schudden en armbewegingen te maken alsof hij de mensen tot doorlopen maande, of de hopeloosheid aangaf van een eindeloze afstand en een nooit vervulde belofte.

V

Een indringer spreekt zich uit

Terwijl de meesten nog voor de ramen stonden, liep vlak voor hen langs een lange, broodmagere man, die met de Bijbel onder de arm onderzoekend naar binnen keek, niet naar de toeschouwers, maar naar de tafel. Na enige weifeling keerde hij op zijn schreden terug, gluurde nog eens naar binnen, minder besluiteloos dan onderzoekend, en begon aan de deurknop te morrelen. De ober bleef in zijn dikhuidigheid verschanst; pas toen de indringer voor hem stond, zei hij op afgemeten toon:

‘Verboden.’

‘Er is hier zoveel verboden,’ zei de man met harde, krakende stem, ‘ik zie daar een familielid van me zitten, het zou mij tenminste sterk verwonderen, als hij het niet was. Als je me tegen wil houden, zul je lijfolie moeten gebruiken!’

‘Op uw eigen verantwoording,’ zei de ober met een onverschillig gebaar, en liet de bezoeker passeren. De twee oudere kellners schenen met het hele geval niets te maken willen hebben en trokken zich achter het buffet terug. Enige ogenblikken later begaven zij zich op het perron aan de andere kant, waar de ober zich bij hen voegde.

De nieuw aangekomene was een bejaard man, zoals er zoveel waren onder de bezoekers, of reizigers, of zielen. Hij viel echter op door zijn buitensporige lichaamslengte en door een waarlijk

cadavereuze vermagering, die alles scheen te logenstraffen wat door de radio was beweerd over de onaantastbaarheid van het lichaam. De boerse snit van zijn scherpe gelaatstrekken was door meedogenloze hand vervormd tot iets geels en doodskopachtigs, iets van ver achter de dood, hoe ontembaar het leven mocht zijn, dat ogen en grijnslach uitstraalden. Alleen kwam deze laatste niet verder dan de mondhoeken. De diepe wangkuilen slokten pardoes de grijnslach op, die nu onzichtbaar achter de mond scheen om te lopen om aan de andere mondhoek opnieuw te beginnen. Deze lach was voor dominee Van der Woght bestemd, op wie hij met uitgestoken hand afstapte, niet achtend op de ontstelde gezichten rondom, of op het geblaf en gegrauw van de herder, dat hem pas tot de dode stempelde die hij was en toch niet was, en zelfs niet op het weinig toeschietelijke gedrag van de in vrome sluimer verzonken predikant. Zijn voetstappen dreunden; de hoed had hij achter op het hoofd; en achter de opgezette kraag van zijn jas stak een gele adamsappel vooruit als een tweede kin, en zijn vreselijke jukbeenderen waren twee andere kinnen: een wilskracht, een onbeschaamdheid, een mannelijke vitaliteit belichamend in étages. Toen hij, zonder de aanwezigen te hebben gegroet, dominee Van der Woght joviaal en gemeenzaam toesprak, fonkelden zijn kleine, staalblauwe ogen en toonden zijn grijns minstens tien paar enorme, bruingele tanden binnen het langwerpige vierkant van lippenzomen zo dun en doorschijnend als de omkrullende rand van verwelkte bloemkelken.

‘Ik laat me hangen, als dat Keesje van der Woght niet is! Ben je het of ben je het niet? Je lijkt sprekend op mijn wader zaliger en op mijn neef Klaas, die in '34 naar de Oost is gegaan, de schlemiel.

Hij is toch een Van der Woght?’ vroeg hij aan Aagje, die het dichtst bij hem zat, met puilogen van de schrik. Aagje knikte, ook anderen knikten, men kon niet ontkennen, dat het een Van der Woght was, die daar achter de tafel de avances van het klapperend phantoom had te doorstaan. Die bij het raam kwamen nu ook nieuwsgierig naderbij.

‘Zeg eens wat!’ hield het skelet vol. ‘Van der Woght, ik kan me niet vergissen! Keesje van der Woght.’

‘Ik heet inderdaad Cornelis van der Woght, meneer,’ zei de predikant op waardige toon, kracht puttend uit zijn kortdurende slaap. Zelfs zijn fijne, bruinegeklepte handen trilden niet meer. Toch was het zonder enige sympathie, zonder enig licht van herkennen, dat hij het luidruchtige spooksel aanstaarde.

‘Ik ben Hendrik Willem van der Woght, je oudoom van vaderszijde, eigenlijk óók een Van der Woght zaliger, ha ha ha! Ik was boer, weet je wel, en tenslotte ben ik over de kop gegaan, juist in het jaar dat koning Willem Twee tot de vaderen verzameld werd, God hebbe zijn ziel, - ik meende hem nog te zien staan op een van die perrons, zoals ze die havenhoofden hier noemen; die treinen zijn overigens niet helemaal nieuw voor me; daar werd in mijn tijd ook al over gebazeld, Here Griet, met de eerste spoortrein kon je nog hardlopen... Hendrik Willem van der Woght! Zaliger! Je familie heeft me toen moeten onderhouden, maar daar sta jij natuurlijk buiten, en trouwens, zeven jaar later heb ik toen die tering of kanker of bloedvinnen in mijn longen gekregen, zodat ze ervan af waren; je oudtante Willemien heb ik nog niet kunnen ontdekken, misschien houdt die zich schuil voor haar dierbare wederhelft, daar is ze goed genoeg voor; dat is namelijk mijn vrouw, Willemien

Boeyink,' zei hij tegen Van Schaerbeek, die met openhangende mond naar hem stond te kijken, het blanke voorhoofd met zweetdruppels bedekt. Terwijl de tandarts, zijn angst zo goed mogelijk verbergend, om de tafel heensloop teneinde zo nodig dominee Van der Woght bij te staan, vervolgde de oude Van der Woght:

'Ik mag eigenlijk niets zeggen over die dingen, maar ze hebben me een post gegeven bij de hemelse heirscharen, en ik vind ook, dat ze voor familieleden een uitzondering moeten maken. Overigens zijn de straffen lang niet mals; op een van die zozegde perrons hebben ze duivels aan de ketting liggen, jong! Die duivels gaan we bestrijden, we laten ons niet lompen door die heerschappen; maar we maken ook van ze gebruik, dat mes snijdt aan twee kanten. Mag ik even gaan zitten?... Wijn ook al. Goed zo. Je bent met je neus in de boter gevallen, jong.' - Uitvorsend keek hij om zich heen, legde zijn Bijbel op de tafel, grijnsde tegen de aanwezigen, maakte een omwippende beweging met de rechterhand, en wendde zich weer met tergende vasthoudendheid tot het weerbarstige familielid:

'Nu, zeg eens wat! Zit er niet zo lamlendig bij! Hoe heb jij geboerd in al die jaren?'

'Ik ken u niet, meneer,' zei dominee Van der Woght, die zijn welbespraakte oudoom nog steeds als gebiologeerd aanstaarde.

De oudoom begon te lachen. - 'Geen wonder. Je kunt me anders best oom noemen, of ben je daar soms te groots voor? Maar toen ik stierf, - ai, laten ze het niet horen, de heren!' - Met burleske schrikachtigheid keek hij over zijn schouder naar het perron. - 'Toen ik... toen ik Van der Woght zaliger werd, was jij nog maar

acht of negen jaar, een hummel van een jongen, maar er zat studie in, zei je moeder altijd; ik heb je nog eens op mijn knie paardje laten rijden, och Here Griet; ik zou jóu natuurlijk óók niet herkend hebben, zonder die gelijkenis; maar ik dacht dadelijk bij mezelf: dat moet Keesje zijn, want alleen als de boerenjongens een studiehoofd hebben, zien ze er zo deftig uit op hun oude dag: mijn ogen zijn nog scherp, of wéer scherp... Wanneer ben jij eigenlijk overleden?’

‘Ik ben niet overleden,’ zei dominee Van der Woght, die in zoverre tot zichzelf gekomen was, dat hij hieraan nog iets ter verklaring wilde toevoegen; maar Van Schaerbeek, die weer naar zijn plaats terug was gegaan, was hem voor, en zei met onvaste stem, terwijl hij zich het zweet van het voorhoofd wiste:

‘Wij zijn geen van allen overleden, meneer Van der Woght. Wij zijn uit ons huis gehaald, en we weten niet waarvoor. Weet u hier misschien meer van? Zou er niet een middel bestaan om weer eh... terug te kunnen? U zei, dat u een baantje had, hier... We zullen absoluut het zwijgen bewaren over wat we hier gezien en gehoord hebben, is het niet, vrienden?’

Men knikte; alleen Veenstra, met mevrouw Schokking de enige, die niet aan schrik of verbazing ten prooi was, zei, dat zijn reportage natuurlijk in de krant moest, maar dat hij voor het overige niet de behoefte had uit te weiden over dingen, die tòch iedereen al wist.

‘Vragen maar, jongens,’ zei de oude Van der Woght, ‘jullie doen net of ik hier koning ben; ik ben maar een doodgewone boer, en alleen om mijn uiterlijk voorkomen - dat vermoed ik tenminste - hebben ze me er uitgepikt voor dat karweitje met die duivels; vechten hoef ik trouwens niet, ik hoef me alleen maar te vertonen,

zeiden ze; ik krijg ook geen uniform aan; dat zou ik ook niet willen; ik moet alleen maar zo'n duivel strak in zijn ogen kijken, voor zover zo'n monster ogen heeft, - dat heb ik er tenminste van begrepen, - in de hoop, dat het hem op zijn hart slaat van de schrik. Dat kan trouwens nog lang duren, alles gaat hier op zijn elf en dertigst, God's molens malen langzaam, - al die zielen! Ik weet verdomd goed, dat ik er als een vogelverschrikker uitzie, dat komt van die verdomde kanker; het verwondert me nòg, dat ze me zo rond laten lopen, want de ergste misvormingen, mensen zonder benen, en kinderen met twee hoofden, en verwondingen en alles, schijnen ze afzonderlijk te houden om de stemming niet te bederven. Net of mijn stemming bedorven zou worden door een kind met twee hoofden, goeie tante Griet... Maar aan de andere kant is dat ook weer schijn en bedrog bij mij, want ik heb me nooit zo puik gevoeld, mijn lichaam is nu onvernietigbaar, en verder maar op hoop van zegen, het zal wel loslopen; en ik heb geen honger meer, en hoef mijn gevoel niet meer te doen, en nergens pijn; ai, die pijnen, en die benauwdheden, mensenkinderen, laat me er niet aan denken; hóesten, dat de longen ervan scheurden, en wat er kwam: een sliertje bloed, voor al die moeite... Zeg, Kees, wanneer is Antje gestorven?’

‘23 jaar geleden,’ zei dominee Van der Woght, ‘ze is nog kinds geworden, maar niet voor haar 90e.’

‘Och stakker. Antje, die had ik altijd graag willen hebben, zo'n deksels knappe meid als dat was. Maar ze nam Piet, en gelijk had ze, die zal het wel ver gebracht hebben, die praatkont... Wanneer is die overleden? Vóór haar?’

‘Ja,’ zei dominee Van der Woght, ‘ja; het jaar is me

ontschoten...’

‘Jullie hebben een rode kaart, zie ik,’ zei de gewezen boer, met knokige vinger naar de tafel wijzend, ‘ik een groene, ze werken met halve eeuwen, alles maar in het groot... Hoe oud ben jij nu? 79 jaar? Flinke leeftijd, jong. Je hebt het langer gebolwerkt dan ik, of minder lang, al naar je het nemen wilt... Ik vind anders, dat jullie er bedonderd bijzitten, maar het is waar, jullie zijn ook niet opgestaan, zoals ik, - als het tenminste waar is wat je zegt, - en jullie moeten er even goed toch óók aan geloven...’ - Hij wachtte even en knikte peinzend. - ‘Tja... Ja ja ja... Zo is het... Wat mij betreft: geen zorgen! Ik heb een goed leven geleid, altijd zuiver in de leer, niemand te kort gedaan, goed voor mijn vrouw en kinderen, al waren dat schoeljes, en van dat failliet is alles door de familie terugbetaald. Aannemen, Jan!’

Dit vlotte bevel van de oude man was nauwelijks nodig geweest, want reeds was de kellner present met de kan en een waterglas. Alle aanwezigen kregen hun glazen volgeschonken. De teruggekeerde Van der Woght had liever jenever gehad; maar niemand die in ernst geloofde, dat hij daar behoefte aan kon hebben, al was het waar, dat zijn onstelpbare babbelsucht, zijn inzinkingen nu en dan, wanneer een of ander schrikbeeld zich aan hem scheen voor te doen, iedere menselijke zwakheid bij voorbaat aannemelijk maakte. Het was voor het eerst, dat de dood hun in al zijn individuele naaktheid voor ogen trad, en bij menigeen verwekte de aanblik van de herrezene een sterker gevoel van beklemming dan scheuren in de wereldvloer of locomotieven die kunstjes uithaalden. Aan zijn toestand, de waarheid van zijn woord, de zinrijkheid van zijn vragen naar Jantje en Pietje, of naar de radio en liften, waarmee

hij zijn jongere bloedverwant nu weer bestookte, twijfelde bijna niemand, wat echter ook weer niet betekende, dat het standpunt van mevrouw Schokking en de dominee meer aanhangers had gewonnen. Het liefst hadden de tegenstanders uit de mond van deze kenner van de dood vernomen, dat hij niet in het laatste oordeel geloofde; maar hierop was weinig kans, hoe weinig de vroeg-19e eeuwse denktrant ook opgewassen bleek tegen de zo recent verworven dogmatische scholing van Tjalko Schokking, tegenover wiens argumenten het spraakzame, doch gemakkelijk afleidbare phantoom weinig anders had te stellen dan de opmerking, dat de jongeman praatte als een dominee. Toen hem hierop de werkelijke dominee in het gezelschap werd aangewezen, barstte hij los:

‘Heb je het tot dominee gebracht? Here tante Griet, als ik het niet gedacht had! Dat moet er dan al vroeg ingezet hebben, want het A-B-C-boekje kende je al voor je naar school ging, zei je moeder altijd. Ja jong, zo gaat het, kinderen worden groot, en ik heb me wel eens laten vertellen, dat uit de boerenfamilies de beste dominees komen.’

‘Wij zijn trots op onze dominee Van der Woght,’ zei mevrouw Schokking, met het doel de toenadering tussen de beide grijsaards te bevorderen, want hoe hartelijk de teruggekeerde ook gesproken mocht hebben, de predikant bleef hem gevoelloos aanstaren, zeer op zijn hoede, zeer gesloten, veel meer boer om te zien dan zijn bulderende oudoom, die geen ogenblik stilzat op zijn stoel, en het onmiddellijk uitgedronken glas onder het spreken achteruithield, waarna de kellner het zwijgend volschonk. Mevrouw Schokking's loftufling scheen hem te prikkelen, er gleed een ontevreden uitdrukking over zijn gezicht.

‘Ik zou hem eerst moeten horen preken, erg spraakzaam schijnt hij niet te zijn... Maar dan weet je er natuurlijk alles van, als je dominee bent. Tenminste, dat denk je. Maar dan zeg ik je: je weet er niets van, jong, en niemand van ons! Het is allemaal verborgen. Je denkt misschien, dat je bij de uitverkorenen bent, - och lieve tante Griet! Daar is niets van te zeggen, jong.’

‘Onze dominee is er zeker niet de man naar om op God's oordeel vooruit te lopen,’ zei Van Schaerbeek met deftige zoetsappigheid.

‘Och Here, wat een hope toon tegen een arme bliksem als ik.’ - Terwijl de oude man deze woorden op jammerende toon uitsprak, loerde hij boosaardig naar Van Schaerbeek, en zijn vooruitstekende gele onderkaak begon te beven van woede of naderend hoongelach. - ‘God zal me lozen, als jij in de hel komt, sluiten ze je vast in het sekreet op, daar kun je helemaal alleen tegen jezelf praten...’ - Tegen zijn zwijgende achterneef vervolgde hij, terwijl hij met de vuist op de tafel beukte: ‘De hel, daar gaat het alleen maar om, waar of niet? Zit nu niet stommetje te spelen, en zeg: ja oom, daar gaat het alleen maar om... Bij de groep, waar ze mij het eerst hadden gedetacheerd, was een pastoor, een deken of zoiets hoogs, Baars heette hij, hij was van de 18e eeuw, zijn kaart was blauw, en die vertelde... Neen, maar dan moet ik je eerst vertellen hoe dat was gegaan met die opstanding; daar weten jullie niets van, en als jullie me voorgelogen hebben, nog niet erg, dan hoor je het voor de tweede maal. Het ging zo. Ineens licht. Later zeiden ze, dat het licht van binnen was, maar mij leek het licht van buiten, net als dat electriekse licht, dat ze hier overal hebben. Vóór die tijd de eeuwige slaap, waar ik mij geen bliksem van herinner, ik lag daar goed, schijnt het; en toen opeens:

daar zij licht! - en daar stònd Hendrik Willem van der Woght, en naast hem tien of vijftien anderen, in hun doodshemden, die je zo aan de voddenjood mee had kunnen geven, en met de kluiten modder nog in hun haar. Het was om nooit te vergeten, jong, ik geloof, dat we allemaal hoezee geroepen hadden, als we ons niet zo miserabel hadden gevoeld, door de plotselinge overgang, snap je; en toen kwamen die snuiters, met kleren, en borstels, en alles, en meteen al vertellen waar we ons op hadden voor te bereiden. We wáren er nog niet... Tja... Ja ja ja... Nu ja, we zullen wel zien, wíedan leeft die dan zorgt. Die Baars dan, die deken, die vertelde, dat het berouw het ergste was van alle helse martelingen, - het nutteloze berouw, volgens Jonas, of Thomas, of zulk een geleerde. Natuurlijk was er ook brandend vuur, zei die paap, maar dat was meer van geestelijke aard, en de knagende wurmen, dat was het geweten, dus, als je het mij vraagt, weer datzelfde berouw. Nu, dacht ik, dat is allemaal wel te overkomen wat die zwartrok daar bazelt (hij was overigens net zo gekleed als wij allemaal, misschien wàs het niet eens een pastoor, en probeerde hij op die manier bij de Heer in een goed blaadje te komen, een rijksdaalder op zijn kop heb ik óók niet ontdekt), - dat is allemaal niet zo heel erg, dacht ik dus bij mezelf, want nutteloos berouw, dat heb ik mijn hele leven lang gehad, en geestelijk vuur... nu ja, geestelijk vuur, geestelijk vuur, dat zal toch ook wel weer net zoiets zijn als dat berouw. Bovendien had ik heel sterk het gevoel: als ze míj in de hel stoppen, wie kunnen ze er dan buitenhouden? - dat is natuurlijk iets wat je niet zeggen mag, en dat zèg ik dan ook niet... Maar toen heb ik andere heren gesproken, uit andere groepen, en later die rare donders van dat Armageddon-comité met hun mooie pakkies aan, en die deden

een heel ander boekje open over de hel, jong! Here Griet, daar werd je koud van tot in je diepste gebeente: wat een verschrikkingen, wat een bedenkzels, dat zou een mens nooit kunnen uitdenken, niet eens een gestudeerd mens, een chirurgijn niet eens. Je denkt bijvoorbeeld, als gewoon mens: kanker, dat is erg. Zeker, zegt zo'n duivel, kanker dat is heel erg, meneer de zondaar, maar mijn kanker, die is nog veel erger, en die duurt eeuwig, want je kunt er niet aan doodgaan, al wil je het nog zo graag. Mijn kanker...' - Rechttop in zijn stoel gezeten, liet hij zijn ogen van heel hoog over de luisteraars dwalen, fonkelend, brandend, fanatiek bezeten door een verwoering, die uit leedvermaak en angst gemengd scheen - '...mijn kanker, die heeft de hele ruimte van de hel voor zich om in uit te groeien, dat groeit en dat fokt maar door, net als een oude boom met honderd jaarringen: eerst een kamer vol met kanker, en dan dwars door de deur heen, en als je je bewegen wilt, dan blijkt je kanker in de klem te zitten tussen de deur van drie kamers verder; endat gaat langzaam, en onder pijnen waar je je hier geen voorstelling van kunt maken. En dat bijvoorbeeld alleen omdat je een beetje hardhandig tegen je vrouw zaliger bent geweest, goeie tante Griet...'

Als gehypnotiseerd zaten ze hem aan te kijken, verschanst in hun persoonlijke houdingen, hun kleine vestingen van ellebogen en trommelende vingers, alles wat nog aan hen leefde, in vertrouwde begrenzing van intacte huid. Klein en gespannen zaten zij daar, machteloos om zich te verweren tegen deze stortvloed van onthullingen. Wel is waar bewees het feit, dat de oude Van der Woght van de dood was opgestaan, niet dat hij meer van de hel afwist dan Veenstra of Kwets. Maar hun gevoel zei: hij weet er alles van af. Richard Haack had zich loerend voorovergebogen, het

gezicht verwrongen van afschuw; Van Schaerbeek's rechterarm schokte nu en dan, hij had daar wel vaker last van, wanneer hij uren achtereen kiezen getrokken had, en hij zag de kiezen voor zich, groot en geel als die van de oude Van der Woght, kantelend over bloederige kaakranden, kletterend in spuwbakjes met het geluid van hagel.

‘Want dat is allemaal nog niets. Je vrouw slaan is geen grote zonde. Ze hebben mij indertijd beschuldigd, dat ik de fik erin gestoken had, maar dat was vals, ik was niet eens verzekerd, en al had ik het gedaan, voor zo'n onbenullig brandje laten ze je niet branden... Dat zal wel loslopen, geen zorgen voor de tijd... Ook de duivels schijnen erg mee te vallen. Je hebt er natuurlijk lelijkmaskinderen onder, want wie ze al niet tot duivel aanstellen: Judas bijvoorbeeld, en Nero, en Constantijn de Grote, en Gog en Magog, en de hertog van Alva, en al die andere oude keizers. Maar die zijn niet de ergsten. Een duivel kan je alleen lichamelijk kwellen, en toezicht uitoefenen, en bij de ovens en fornuizen staan, - maar bij de allerergste dingen is geen toezicht mogelijk, want dat zijn de onzichtbare dingen. Niet het geestelijk vuur, of de knaging der wurmen, of het nutteloze berouw, maar je ziet bijvoorbeeld in je verbeelding, onzichtbaar voor ieder ander, ook voor de duivels, hoe je kind - stel, dat je een kind hebt, anders verbeeld je je dat óók, en als je altijd met je kinderen overhoop hebt gelegen, zoals ik, dan verbeeld je je, dat dat niet zo is - hoe je innig geliefd kind, een aardige bengel van acht jaar, een snort Keesje van der Woght met zijn A-B-C-boekje, hoe die, vlak bij je, goed zichtbaar voor je, langzaam geroosterd wordt, niet door geestelijk vuur, maar door echt vuur, en vlak bij je staat een emmer water om het vuur te

blussen; en je kunt je arm niet bewegen, hoe graag je ook zou willen; al je lijfolie is opgebruikt; en daar ligt je kind, je innig geliefd kind, dat lieve rose wurmpje, te braden en te bakken, en de duivels staan er met meewarige gezichten omheen, en zeggen dat het niets is.' - Hij brak in een krakend gelach uit en beukte op tafel, zodat de glazen ervan rinkelden. - 'Ha ha ha ha! Die zeggen, dat het niets is om je over op te winden!...' - Kalmer vervolgde hij: 'En dat is ook zo, mensen, want het kan nog veel en veel erger. Daar ligt je kind. Je kunt er niets tegen doen, de emmer met water stáát er wel, maar je arm wil niet, je bent godjandorie te lammenadig om je arm te gebruiken! Geen lijfolie meer. Het kind wordt gebraden, dat moeten jullie je goed voorstellen; dat lieve rose wurmpje wordt gebakken en gebraden, en wat mij betreft ook gekookt en gestoofd: genoeg vuur in de hel. Het kind wordt gebraden. Je zou dus zeggen: er komt een korst op dat kind, een bruine korst, later een zwarte korst, en er moet een ogenblik komen, dat het kind ook van binnen helemaal verkoold is, en morsdood, en dat het niets meer voelt. Ja, dat dachten jullie! Maar in werkelijkheid komt er géén korst op het wurm, want ondanks de vreselijke hitte en de onuitstaanbare pijn blijft het bloed vloeien, en breekt naar buiten door de huid van het kind, en door de ogen, niet eens walmend, maar...'

Op dit moment klonk er een geluid alsof iemand hard tegen een tafelpoot trapte. Richard Haack had zich ver voorovergebogen en een der glazen gegrepen. Dit wilde hij de oude man in het gezicht smijten. Mevrouw Schokking was hem voor, en hield de vertoornde, achter Henk Veenstra langs, die geschrokken de handen omhoogstak, aan de arm tegen. Haack's stem was verstikt van woede.

‘Laat die man ophouden, voor de donder! Hij bestaat niet, die schoft! Dit is een droom, en ik heb het recht...’

‘Gelóof er dan niet in, verdomme!’ schreeuwde Tjalko met een forse armzwaai, ‘gebraden kindertjes! God zal daar kindertjes laten braden!...’

‘Die doet nog wel erger dingen met kinderen,’ zei Martha Scheiberlich, die haar bril had afgezet, zodat haar lang gezicht een niet onnobele expressie van zelfopgelegde blindheid vertoonde.

Eerst toen Aagje Slangenburg van haar stoel gleed, merkte men, dat de spanning voor één uit het gezelschap te groot geworden was. Met Tjalko's hulp Iegde Van Schaerbeek haar op twee stoelen, en na het ingieten van wijn, waarbij de kellner de behulpzame hand bood, kwam zij spoedig weer bij, en begon verontschuldiging te lachen, waarna zij dadelijk weer op haar stoel ging zitten. In de algemene opschudding, ondersteund door het geblaf van de herder en het hoesten van Wim Kwets, zat de oude Van der Woght spijtig te knikken. Hij begon nu toch werkelijk te geloven, zei hij tegen de predikant, dat zij de waarheid hadden gesproken: wie eenmaal dood was gegaan, was eigenlijk nergens bang meer voor, ofschoon het natuurlijk waar was, dat juist het feit, dat je in de hel niet dood kon gaan, een van de ergste verschrikkingen was van de hel. En de stank van de duivels. Here tante Griet, wie zou nu op het idee komen, dat die duivels nog stonken ook! Gedreven door ridderlijkheid, werkte Van Schaerbeek zich nu op tot een uitvoerige terechtwijzing van de onverbeterlijke grijsaard: zij hadden nu genoeg over de hel gehoord, zei hij, het was heel belangwekkend geweest, heel interessant, zij konden begrijpen, dat het de oude Van der Woght hoog zat, maar nu was het ook uit: geen woord meer over de hel! De toegesprokene

liet het hoofd op de borst zinken, eerder verslagen dan verontwaardigd; daarna keek hij een hele tijd in de richting van Aagje, als om na te gaan of haar gevoeligheid voor de hel werkelijk wel zo groot was als de tandarts had doen voorkomen. Dominee Van der Woght was in slaap gevallen, Haack betastte met een pijnlijk gezicht zijn linker enkel.

‘Er worden veel praatjes verteld,’ zei de kellner, terwijl hij de gasten nog eens inschonk en de wijn uit het tijdens het incident omgevallen glas met zijn servet opnam, ‘over de hel: wat ik dáarover al niet gehoord heb. Maar anderen weer, en dat waren niet de onverstandigsten, zeiden, dat de hel niet eens bestaan kan. Ik zou me niet ongerust maken in uw plaats.’

Als door een wesp gestoken keerde de oude Van der Woght zich tegen deze nieuwe tegenstander. - ‘De hel niet bestaan? Wat weet jij daarvan?’

‘Ik niets, meneer; ik herhaal alleen wat ik van anderen gehoord heb, dat doer u zelf ook. Heeft u de hel soms gezien, of die duivels, waar u over spreekt?’

‘Als ik naar dat perron was gegaan, waar ze aan kettingen vastliggen, had ik ze kunnen zien, en dat kun jij ook, als je het hart in je donder hebt, en houd dan je neus maar dicht. Hoe kun jij je de volheid der tijden voorstellen zònder hel? Wat komt daarvan terecht? Hel moet er zijn!’

‘Misschien,’ zei de kellner nadenkend, ‘maar dan toch niet zo erg als u zei. Geen martelingen van kinderen.’

‘Waarom niet? Hoe wil de Heer de zondaars dan straffen?’

Na zich nogmaals het voorhoofd afgewist te hebben, klampte Van Schaerbeek zich terstond vast aan de theologische aspecten, die

het vraagstuk hood. - ‘De hel eh... ik hoop niet, dat er weer tot in bijzonderheden afgedaald zal worden, we moeten een beetje om de zenuwen van de dames denken eh... de hel is natuurlijk een integrerend onderdeel van het eh... instrumentarium... van deze... dit eh... Aangenomen natuurlijk dat eh... Kijk eens, een rechter begint tenslotte óók niet veel, als er geen gevangnissen zijn!’

‘Je praat verstandiger dan ik dacht,’ zei de oude Van der Woght.

‘Zeker meneer, er zal ook wel zoiets zijn,’ zei de kellner meegaand.

‘In de Bijbel staat geschreven over de uiterste duisternis, waarin gewezen en gekners der tanden zijn zal..’

‘Hè, nu niet zulke akeligheden,’ zei mevrouw Schokking.

Er ontstond een algemeen gelach, en Tjalko riep: ‘Je valt verkeerd in, Ma!’ - maar dit was niet waar, het was er haar alleen maar om te doen geweest de tandarts te plagen; van de akeligheden had zij geen last gehad.

‘Jawel meneer, maar kan dat niet betekenen, dat de zielen van de zondaars alleen maar niet in de hemel komen? Ze blijven in de duisternis, - waar ze altijd al in waren, - en daarom wenen ze en knersen ze met hun tanden.’

‘Kinderpraat,’ zei de oude man, ‘jij bent bang, net als al die andere mensen hier, en die juffrouw met dat witte haar; God zal me lozen, wat zijn jullie eigenlijk voor stakkers?!’

‘O meneer, bang.. Ik zal u één ding zeggen: ik ben niet een van de moedigsten, en ik geloof ook niet, dat je van een kellner vergen mag, dat hij een held is; maar als er één ding is waar ik bang voor ben, dan is het die dikke Leenderts, de ober, niet de hel.’

Weer werd er gelachen. Niet zonder kameraadschappelijkheid keek Tjalko naar de kellner op:

‘Dan zul jij er ook wel niet in komen... Maar meneer Van Schaerbeek, neemt u me niet kwalijk, maar u bent zoveel als de theoloog van ons gezelschap, de rechterhand van onze dominee: kunt u mij zeggen hoe het bestaan van de hel, in welke vorm ook, te rijmen valt met de goedheid van God? De eeuwige straf betekent toch, dat er aan de zonde geen eind komt, - mèt de wil van God.’

Na hem enkele tellen aangestaard te hebben, om te zien of de vraag ernstig gemeend was, antwoordde de tandarts:

‘In de hel wordt niet de zonde bestendigd, de zondaars worden het, tot zekere hoogte, en dat is niet de wil van God, maar hun eigen wil, hun eigen boze wil.’

‘Verdomd spitsvondig,’ bromde Tjalko.

‘U begeeft zich op glad ijs, meneer Schokking,’ zei de acteur over zijn schouder. Hij was met de rug naar de oude Van der Woght gaan zitten en had een agenda uit zijn zak gehaald, waarin hij veinsde te lezen. - ‘Het is merkwaardig zoals de kinderziekten van de menselijke geest het verstand scherpen; u kan op alles een antwoord krijgen van de heren. Maar vertelt u me eens, meneer Schokking, zit dat sinistere heerschap daar nog altijd, of is hij al in het niets opgelost?’

‘Bedoel je mij?’ vroeg de oude boer kwaad.

‘Ja jou,’ zei Haack, steeds met de rug naar hem toe, ‘ik zou verdwijnen, als ik jou was. Gewoon oplossen; als je het probeert, gaat het misschien wel.’

‘Als jij in de hel komt, dan kom je in de afdeling: lui met een grote bek!’

‘Dan word ik er door jou wel weer uitgeschreeuwd.

Pummel.’

‘Kom heren, kom heren,’ suste de tandarts, ‘laten we nu de aangename stemming eh... niet eh... Het is zo al erg genoeg. Ik moet zeggen, dat ik er niets van begrijp waarom ze ons hier maar laten zitten. Daar moet toch eens een eind aan komen, verdikkeme...’

‘Het is toch het laatste oordeel,’ tergde Tjalko.

‘Zeb ober... ik bedoel... je bent natuurlijk juist niet de ober... pijnlijke vergissing, ha ha ha! - Ik eh... zeg, die Leenderts. Wat is dat eigenlijk voor iemand? Zou daar niet mee te praten zijn? Het is me wel wat waard hier uit te komen. Met mijn vrienden natuurlijk!’

‘Ja, ik begin er ook genoeg van te krijgen,’ riep Meyer, ‘ik zou zeggen: laten we gewoon het perron oplopen, één voor één, zo dat het niet opvalt. Er moet hier toch een uitgang zijn.’

‘Die vinden jullie tòch niet zonder mij,’ riep mevrouw

Schokking

Johannes Kwets schudde somber het hoofd. - ‘Ik voel er alles voor, maar ik vrees, dat je niet ver zult komen. Of je komt wèl ver, maar dan ergens waar je liever niet komt.’

‘Ik blijf hier,’ zei zijn vrouw, ‘ik loop niet wéer dat hele eind. Als je wegloopt, beken je juist schuld.’

‘Net of ik zoveel schuld heb,’ zei Kwets. Hun gekibbel ging in onverstaaanbaar gemompel over.

‘O, Leenderts, meneer,’ zei de kellner, terwijl hij zijn roodbevekt servet van de ene schouder naar de andere liet verhuizen, ‘daar zou ik uren lang over door kunnen gaan. In de grond is hij niet kwaad, Leenderts, maar er ontbreekt iets aan hem. Misschien is het dat rare achterhoofd. Vlees heeft hij genoeg en je

kunt niet zeggen, dat hij slecht gebouwd is, maar dat achterhoofd schijnt er toch op te wijzen, dat hij niet helemaal compleet is, - zoals trouwens een heleboel mensen op de wereld. Daarom zal Leenderts, uit jalouzie, de mensen plagen en hinderen, die completer zijn dan hij, of waarvan hij denkt, dat ze completer zijn.'

'Jou bijvoorbeeld,' zei de tandarts patroniserend, 'maar je hebt gelijk: het is een hoofd voor een prothese, dat van Leenderts; ik kan niet zeggen, dat mijn geneigdheid om hem voor onze belangen te spannen eh...'

'Hij zou u verraden en verkopen, meneer; neen, dat zou hij niet: hij zou u vergeten. Door dat achterhoofd, begrijpt u.' - De kellner liet zijn stem dalen, en gluurde naar het perron, waar de dikke Leenderts ergens moest staan wiegen en schommelen. - 'En ik, in alle bescheidenheid, mag dan niet zo compleet zijn als sommige andere mensen, of als God bijvoorbeeld, - neen meneer, stil maar, wordt u nu niet boos: zoals wij mensen ons God voorstellen, bedoel ik; of anders de aartsengel Michaël, die hier zo aanstonds langs zal komen, - maar ik zal toch nooit iemand vergeten wie ik eenmaal mijn hulp heb toegezegd, nooit. Een beetje gewone trouw, daar kunnen wij mensen het nu eenmaal niet zonder stellen, zeg ik altijd maar. Leenderts zal vergeten, dat hij wijn in de kan heeft gedaan in plaats van water, maar ik zal niet vergeten in te schenken, zolang de wijn nog niet op is. Dat komt alleen doordat ik completer ben dan Leenderts.'

'Gelukkig voor je,' zei de tandarts vluchtig. Juist wilde hij de vriendelijke jongeman de rug toedraaien, - hij had genoeg van dit gebazel over complete kellners; bovendien hinderden hem dit witte muizentanden in dat vrolijke rode gezicht: een aanblik, die aan een

snerpend hoge fluittoon deed denken, - toen de deur van de wachtkamer zachtjes opengeduwde werd en een jonge soldaat op de tafel toetrad, het geweer in de hand. Voor de ramen stonden andere soldaten naar binnen te kijken; voor het overige was het perron tamelijk leeg; alleen stonden verderop nog de drie kellners, de ober breed orerend, waarbij hij nu en dan op de tenen wipte. De soldaat had een blozend gezicht met dromerige koeienogen; hij had misschien al eens eerder naar binnen gekeken, de onderlinge gelijkens tussen al deze soldaten liet daarover geen oordeel toe: zij schenen leden te zijn van één grote familie, één garde, geselecteerd niet op lichaamslengte, moed of wreedaardigheid, doch op animale tevredenheid. Een gezonder jonkman kon men zich haast niet voorstellen, al bleek zijn uniform sterk naar kamfer te rieken, toen hij met een bedeesd lachje het gezelschap naderde en in een zonderling oud dialect de vraag stelde of hij een glas wijn mocht; daarna zette hij zijn geweer tegen een stoel en keek de aanwezigen één voor één aan. Daar de ober zijn gezicht naar de wachtkamer had gekeerd, trok de kellner zich naar het buffet terug, en de soldaat was nu aangewezen op de half geledigde glazen. Om zijn gevoelens te sparen, bood men hem dat van een der dames aan.

Het duurde niet lang, of de oude Van der Woght had zich van de nieuwaangekomene volledig meester gemaakt: stelde hem aan het gezelschap voor als een diergenen, die in Armageddon de slang de kop gingen verpletteren, prees de jonge held voor moed, beleid en lijfolie, weidde uit over hemelse en duivelse strategie, en ontzag zich niet, steeds de instemming of getuigenis van zijn dommelige beschermeling inroepend, een aanschouwelijke voorstelling te geven van hoe het daar wel toegaan zou. Veenstra vroeg hij papier uit

diens opschrijfboekje, en de daarvan vervaardigde propjes schoot hij af op een geïmproviseerde vesting van geledigde glazen. De soldaat beaamde alles; hij was vrijwilliger, zei hij, en schieten moest hij nog leren (in zijn tijd had men andere geweren gehad, en toen had hij óók niet kunnen schieten); maar het was een grote plicht, een grote genade, mee te mogen helpen in de op handen zijnde eindstrijd, en wanneer het waar was, dat de duivels geen geweren hadden (zoals men zei), nu, dan hoefde niemand aan de uitslag te twifelen. Zolang hij sprak, loensden de ogen van de oude Van der Woght van slecht bedwongen afgunst; daarna verviel hij weer in zijn luidruchtige managersmanieren, omarmde de soldaat, drong de soldaat wijn uit damesglazen op, en begon tenslotte weer over de helse martelingen, en de uitverkorenen en verdoemden. Toen hij weer iets zeggen mocht, wees de soldaat erop, dat ook in zijn tijd daar al veel over te doen was geweest, - het hele land in rep en roer alleen om uit te maken, of en hoe lang de mensen verdoemd waren. Veenstra wilde hier meer van weten, maar iets beters dan de steeds herhaalde mededeling dat het in zijn tijd net zo was geweest, kreeg hij niet uit de soldaat los, en historische namen schenen hem niets te zeggen.

Van deze demonstratie uit verschillende eeuwen begonnen de anderen al spoedig genoeg te krijgen. Het was niet eigenlijk interessant; Van der Woght herhaalde zichzelf en dikte zijn gruwelen zo erg aan, dat men er met een glimlach naar had kunnen luisteren; terwijl de jonge soldaat, als herrezen 17e eeuw, een hoogst onwezenlijke gestalte bleef van melk en bloed: was hij werkelijk die hij voorgaf te zijn (de bewijzen, waarover Van der Woght althans beschikte, ontbraken), dan moest hij een der

onbelangrijkste en vervelendste tijdgenoten zijn geweest van lieden, die het tenminste tot het geschiedenisboek hadden gebracht; was hij het niet, dan bewees men hem te veel eer door zijn heldenmoed, waarmee overigens alleen zijn mentor pronkte, ook maar in overweging te nemen. Hetzij door openlijk gegaap, hetzij door wandelingetjes naar het raam of naar het buffet, waar de kellner geheel onzichtbaar was geworden, gaven zij van hun stijgende gemelijkheid blijk. Toen Veenstra een blik achter het buffet wierp, bleek de kellner eronder te zitten. Het was daar heel ruim en donker: geen planken met kopjes of glazen of flessen, maar een onoverzichtelijk hol, waarin de kellner op de knieën lag en van tijd tot tijd een zacht hamerend of borend geluid voortbracht, alsof hij de macht van de ober Leenderts magisch trachtte te beknotten door middel van onopgehelderde huisvlijt.

Kort daarop bleek de soldaat verdwenen te zijn. Waarschijnlijk stond hij bij zijn wapenbroeders op het perron; maar hij was niet meer te herkennen, hij was opnieuw ondergegaan in de anonimiteit van eeuwen en wapenrokken. Dominee Van der Woght was zo juist uit zijn sluimer ontwaakt, zijn zoveelste sluimer, en ditmaal een beslissende. Hij was geneigd alles in een ander licht te zien. Niet dat hij gedroomd had of door een ingeving was bezocht, maar hij kon, met zijn nieuwe, door de slaap gewassen ogen, zijn neerslachtig rondrentelende schaapjes niet aanzien zonder een steek in het hart. Meer dan ooit voelde hij zich verantwoordelijk voor hen, hij wist, dat zij zich overstuur en ongerust maakten, om niets misschien, en dat een kalmerend woord een weldaad zou kunnen zijn. Rondrentelend, - behalve de Kwetsen natuurlijk weer, die

hun vijandige afzijdigheid streng behoedden aan het einde van de tafel. Hoe wantrouwend gluurden zij! Die mevrouw Kwets, een onbeschaafd mens eigenlijk, moest het wel erg achter de mouw hebben! En al die jonge mensen, Schokking en Veenstra, en Aagje en Martha, op wie hij altijd nogal gesteld was geweest, als op sterk op zichzelf levende, toch in een en hetzelfde huis ondergebrachte familieleden, - van de geruchten omtrent Aagje's verhouding met Van Schaerbeek was hij niet onkundig, maar hij had altijd geweigerd er geloof aan te slaan en de tandarts nooit ter verantwoording geroepen, - hoeveel bescherming behoefden zij! Toen zijn lange bloedverwant, al evenzeer door verveling gekweld als de anderen, naast hem op een stoel neerviel, gereed tot het afvuren van nieuwe familievragen, knikte hij enkele malen en legde vertrouwelijk de hand op de arm van de babbelzieke schim:

‘Weet je wat ik geloof? Dat het een streek van de Roomsens is.’

‘Wàt een streek van de Roomsens?’

‘Dit... dit valse laatste oordeel. Het zijn de valse profeten, - nu, en die lui daar...’ - Met de duim over de schouder wees hij naar de Kwetsens.

‘Zijn die Ròòms?’ - Naar gelang de oude Van der Woght de groep der Kwetsens beter in zich opnam, werd zijn gezicht langer en trok hij de mondhoeken meer omlaag. - ‘Ik dacht niet, dat jullie die er bij hadden. Dat zou ik nou verdomd hebben.’

‘Ik geloof ook niet, dat zij het zijn, het zijn beste, eenvoudige mensen; maar hier zit iets achter wat wij nog niet doorgrond hebben.’

‘Jawel, zeker, - maar dit is toch het laatste oordeel? Dat

hebben ze me tenminste gezegd...'

'Mij lijkt het meer een aanslag van de anti-Christ.'

'Die zal verpletterd worden,' zei de oude Van der Woght met overtuiging. De ogen hield hij echter bedenkelijk toegeknepen, alsof hij er niet geheel zeker van was de volgende minuut nog overtuigd te zullen zijn.

'Dit is het laatste oordeel niet. Het betekent iets, maar niet het laatste oordeel.'

'Ze hebben mij anders gezegd.'

'Ze hebben gesproken - jij was het - over het nutteloos berouw. Maar de nutteloze angst is erger. Die arme mensen, die daar maar heen en weer lopen als leeuwen in een kooi, je kunt zelf zien hoe angstig ze zijn. Als dit het laatste oordeel was, zou ik kunnen bidden, en ik kan niet bidden. Heb jij kunnen bidden, zoals het je vroeger geleerd is?'

'Ik heb het niet geprobeerd,' zei de oude Van der Woght, vrij schaamteloos. In de gele doodskop streken ontzag voor de geestelijke en goedige minachting voor het jongere-oudere familielid om de voorrang.

'Het is het laatste oordeel niet, ik ben er zeker van.'

'En je bent zelf niet eens opgestaan...'

'Doet dat er iets toe?'

'Maar... Grote tante Griet!' - De oude Van der Woght bonkte met de vuist in de open handpalm. - 'Als dat waar is! Dan zien ze me ook niet bij de hemelse heirscharen, laat ze voor de duivel het zaakje dan zelf maar opknappen! Dan loop ik over, godver...!'

'Kalm, kalm... Maar laten we de zaak nu eens verstandig bekijken...'

Zij lieten hun stem dalen, en terwijl het gesprek werd voortgezet, keek de oude Van der Woght nog herhaalde malen om naar de Kwetsen. Van tijd tot tijd schudde hij het hoofd, half terneergeslagen, half verlangend om met gebulder en gruwelverhalen zijn tot wankelen gebracht geloof te herstellen en zijn oude positie te heroveren. Maar er waren geen toehoorders meer voor hem. Als een sluipend vergif zoog zijn rabauwenziel de twijfel in zich op, die de ander hem toediende uit een overmaat van goedheid.

VI

Het avontuur van Richard Haack

Hevig rumoer op het perron deed de meesten weer naar de ramen snellen. De sterk aangezwollen, zich steeds hernieuwende menigte was in beweging gekomen. Op pogingen tot orde scheppen, door conducteurs of soldaten, sloeg niemand meer acht; er waren er ook, die door de ramen wenkten naar het andere perron, waar echter geen der reizigers op de gedachte kwam de kortste weg door de wachtkamer te kiezen. Er klonken kreten: 'Hij komt!' Op een holletje, proestlachend van de opwinding, kwamen de drie kellners binnen; zij hadden een stel vragers van zich afgeschud, en riepen de vrolijke kellner, die van onder het buffet was opgedoken, de linkermouw vol zaagsel, toe, dat het zo ver was, ofschoon Leenderts, wiens lichaamsgolvingen iets prils en lichtzinnigs hadden gekregen, eraan toevoegde, dat hij het eerst moest zien. De oude Van der Woght rukte de deur open, en stapte met zijn Bijbel onder de arm naar buiten, zonder een woord tot afscheid. Het perron was zonder trein; boven op de verlichte wagons van een trein aan het tegenover liggende perron stonden lieden met de hand boven de open naar rechts uit te zien. De mensen op het perron naast de wachtkamer bewogen zich evenwel naar links, waarbij de meesten over de schouder omkeken; het was of zij meeliepen met een langzaam rijdende, doch onzichtbare trein. Een vrouw schreeuwde: 'Niet zo ver, niet zo ver, Jan, daar stoppen ze niet!'

Het gedrang was zo groot, dat een koffiejongen vermorzeld dreigde te worden; hoog boven zich uit hield hij het blad met de papieren bekertjes, waarvan er enkele werden weggegrist en baldadig op de rails geworpen. Steeds lager zank de jongen, als een aangeschoten ree die door de knieën zakt; steeds hoger kwam het blad, dat tusslotte, kantelend met lichtflitsen, eveneens tussen de rails verdween. Van verderaf kwam gegil van vrouwen, die, van achteren opgeduwd, op de rand van het perron vogelachtige bewegingen maakten om niet voorover te vallen. Conducteurs floten, soldaten, de geweren dwars, werden tegenstrevend meegevoerd door de stroom. Ergens dook de oude Van der Woght nog op, de armen woest bezwerend omhoog; maar het kon ook een andere lange man zijn geweest, want hij was zijn hoed kwijt, het meest karakteristieke en menselijke aan hem. En ziet, daar naderden - naderden? - ook een stuk of wat heren met witte banden om de arm! Maar gaf men beter acht, dan naderden zij in het geheel niet, deze bescheiden en onbaatzuchtige organisatoren: zij wáren er, heel even, en doken dan onder in een menselijke warrelklomp, waarin al hun goede bedoelingen tot nader order werden fijngemalen, zo vlug, dat het de flatbewoners niet eens tot hoon kon inspireren.

De dikke Leenderts leek zeer uitgelaten. Hij wreef zich in de handen, bokkesprongen woelden in zijn kwabbig lichaam om uitweg; maar deze vreugde scheen eerder op zo juist vernomen of gedebiteerde grapjes betrekking te hebben dan op de aanstaande gebeurtenis, want toen Van Schaerbeek hem vroeg wat er aan de hand was, werd hij grof bejegend. Hij was geen gids bij Lissone, snauwde de kolos, en mensen, die niets verteerden, moesten zelf maar bedenken wat er aan de hand was, als ze daar tenminste niet

te stom voor waren.

‘O, neem me niet kwalijk,’ zei Van Schaerbeek beduusd, ‘we willen best wat verteren, maar er is immers geen geld meer?’

‘Wij zullen die vette os nog moeten inlichten, in plaats van hij ons,’ zei Tjalko duidelijk verstaanbaar tegen Veenstra, waarop na enig oogknippen de ober inbond, en te kennen gaf, dat het geld dan afgeschapt mocht zijn, maar dat dit maar een tijdelijke maatregel was, en dat de geldstukken en de bankjes toch nog bestonden; iedere verstandige kellner had een potje, waarvan hij later gebruik zou kunnen maken; er waren ook kellners, die het lieten opschrijven; weer anderen lieten zich met ringen betalen, veel herrezenen hadden ringen; terwijl ook de mogelijkheid bestond van vergoeding door middel van de belofte van voorspraak, tegen dat het eenmaal zo ver was. Leenderts' mededelingen schenen zich in een metafysisch halfduister te willen verliezen; maar klaarblijkelijk had hij spijt van zijn onbeschoftheid, zodat Van Schaerbeek dadelijk weer een beschermende toon tegen hem aansloeg en op de verteringen niet terugkwam. Toen de twee jongelui hun zakken omkeerden, bleek hun geld nog aanwezig; zij lieten het de ober zien, maar gaven hem niets, waarop hij nog meer bijdraaide, en na lachend het hoofd te hebben geschud uit zichzelf inlichtingen verstrekke. De domheid van de mensen was verbazingwekkend, zei hij; zo was er een oud mannetje geweest, eerste helft 19e eeuw, dus niet eens zo erg stom, zou je zeggen, en die had gemeend alleen op vertoon van zijn Bijbel zo maar in de trein van de aartsengel te molten stappen en toen een soldaat hem wegens deze oneerbiedige uitlating bedreigd had, had het mannetje gezegd, dat een aartsengel, die met de trein reisde, hem een

aartsengel leek... hij, Leenderts, zou maar niet herhalen wat het mannetje gezegd had. In zoverre waren dergelijke idioterieën vergeeflijk, zei Leenderts, omdat die aartsengel natuurlijk tóch niet kwam, dat zou wel met een sisser aflopen; of, als hij kwam, dan kon het even goed een ander zijn, bijvoorbeeld de vorst der duisternis, die privé reisde. De beide oude kellners vermaakten zich kostelijk met Leenderts, en beloonden hem met schaapachtig gegriinnik. Het enige wat nu wel dadelijk beginners zou, zei Leenderts nog, was het vervoer der reizigers.

Reeds wilden zij zich naar de tafel terugbegeven, waar mevrouw Schokking na enig overleg met Martha en Aagje begonnen was met een potloodstompje op blaadjes papier uit de agenda van Haack een spel kaarten te tekenen, toen een langgerekte fluittoon hen allen bij de ramen bracht, tot mevrouw Kwets en dominee Van der Woght toe. De herder blafte, de kellners riepen en wezen; een grote locomotief schoof langs, en meteen al reeksen van verlichte vensters. De grote dingen gebeuren steeds nadat men zich voor de tweede maal met hun uitblijven heeft verzoend, en dan ook zo paraat en onmerkbaar glijdend, dat ze even goed niet hadden kunnen gebeuren, zo kuis en weinig opzichtig, dat zij eerder aan een derde en nog hopelozere uitblijven doers denken. Een geblindeerde trein was het niet, die daar met matige, doch gaandeweg stijgende snelheid het perron langsreed; de locomotief was ouderwets en zonder gouden naambord, en van de inzittenden was wel het merendeel in uniform, doch zonder een zweem van de waardigheid of gespannenheid, die men van een keurbende of lijfgarde had mogen verwachten. Voorzien van geweren en kleine mitrailleurs, lagen boven op de wagons soldaten tegen de toeschouwers te

wuiven; een enkele conducteur stond op de treeplank, vrij dwaas saluerend, alsof het aarzelende gejuich voor hem was bestemd. Wagons met officieren wisselden af met de rokende en zwetsende en symbolisch vuist ballende gemene man. Op de bordjes naast de portieren stond 'Armageddon', en op de wanden en vensters was gekalkt: 'We gaan de Satan halen', of 'Eén Lucifer voor de pijpen van het 5e regiment', of 'Vertrouwt op ons, ook voor u een plaatsje in de hemel', of 'Kiest dooie Willem', - de gewone geesteloosheid van brallende en melige overmoed met zijn allen. Een generaal schoof in het gezichtsveld, toonde zich in roerloos geschitter, was al weer voorbij, en maakte plaats voor wuivende en lachende subalternen. Hoe had de generaal er uitgezien? Een gouden helm met een vederbos, een streng gezicht, jong, oud? Misschien was het een zilveren helm geweest, misschien in het geheel geen helm. Misschien moest de generaal nog komen... Maar daar was het laatste rijtuig al, met een roodharig kereltje voor het raam, een soldaatje beneden de maat, een schandelijk kleine hekkensluis; en het laatste wat men zag waren de spottende kushandjes, die hij de vrouwen toewierp, - de spottende rode lantaarn schommelend aan deze laatste wagen, - de schrijnende spot van het voorbijzijn, het verzwinden in de verte, wanneer de ontgoochelde toeschouwer nog vijf passen meeloopt met wat reeds is geweest.

'Was hij dat?' vroeg Tjalko aan de ober.

'Ja, wie anders? Kijk, nu rijdt de eerste trein voor, nu zult u eens wat zien; er zijn lang niet genoeg conducteurs, en die soldaten zijn niets waard, allemaal 17e en 18e eeuw, omdat die zich het best laten afsnauwen, geen enkele rode kaart is erbij. Bovendien schijnen ze die trein achtergelopen te zijn, de sufferds, ik zie er tenminste

niet één meer...’

‘Wou je werkelijk beweren, dat dat de aartsengel Michaël geweest is, ober?’ vroeg Van Schaerbeek, ‘maar het is waar: de reclame voor een film of een toneelstuk is altijd slechter dan de film of het stuk zelf, waar of niet, meneer Haack? Zoals u ziet, heb ik nog steeds tot mijn vroegere theorie over, heren, ik ben een koppig man.’ - Hij verbreedde zijn borst, en klopte de ober op de schouder; de zalige bevrediging zelfs na het onbeduidendste kijkspel had zich in haar volle omvang aan Van Schaerbeek medegedeeld, en hij liet zijn vernuft fonkelen. - ‘Nu, mijne heren, er schijnt dan toch schot in te komen! Ik ben benieuwd wanneer het onze beurt zal zijn, en of we een coupé apart krijgen. Ja, dominee, het spijt me, maar ik ben nog steeds niet bekeerd; er moet méer gebeuren voor uit deze eh... Saulus een eh... Paulus geworden is... Maar het moet erkend worden: dit is de knapste reclamestunt, die een bioscoop, of wat dan ook, zou kunnen uitdenken! Ik zou wel eens willen weten, of er onder die snuiters daar op het perron werkelijk zijn die geloven, dat die aangeklede meneer een aartsengel was...’

‘O neen meneer, o neen,’ zei dominee Van der Woght met een afwijzend gebaar.

‘Wàt o neen?’

Onderzoekend keek Van Schaerbeek de predikant aan. Wat betekende dit? Vanwaar deze tevreden glans, deze dogmatische zelfverzekerdheid in die oude ogen? Geloofde Van der Woght er soms niet meer aan? Een knagend gevoel van gemis, een diepe ontgoocheling maakte zich van de tandarts meester; was het nog wel de moeite waard, had het nog wel enige zin in deze wachtkamer zijn tijd te verknoeien en de risico te lopen niet om tien uur in het

ziekenhuis te kunnen zijn, wanneer niemand het meer geloofde?... Toen herinnerde hij zich de leeftijd van dominee Van der Woght, de doorstane vermoeienissen, en berustend haalde hij de schouders op.

‘Op wie leek die aartsengel in de trein?’ vroeg Haack plotseling aan Veenstra. Deze staaarde hem niet begrijpend aan, en raadpleegde Tjalko met de ogen. De vraag was niet losweg gesteld, maar als iets waar zeer veel van afhing, een gewetensvraag van de hoogste orde. Hoewel zij beiden volstrekt op de hoogte meenden te zijn van de buitenissigheden en aanstellerijen van toneelspelers, hadden zij reeds bij zichzelf uitgemaakt, dat, wanneer zij allemaal successievelijk hun verstand zouden verliezen, Richard Haack de eerste zou zijn.

‘Ja, op wie hij léek, bedoel ik,’ herhaalde Haack ongeduldig, ‘ik heb een bepaalde indruk, en die wou ik met de uwe vergelijken. Is dat zo vreemd?’

Tjalko keek naar zijn moeder. - ‘We zouden er weer een gezelschapsspelletje van kunnen maken, met tekenjngen. Ik weet niet wat Ma bezig is uit te broeden; zij heeft een waar talent om de boel op gang te helpen op momenten van inzinking; die malle oudoom van de dominee heeft ze natuurlijk óók...’

‘Jezus Christus, kunt u me geen antwoord geven?!’

Zulk een razende woede sprak uit het beeldschone acteursmasker, zo gewild vulgair had de uitval geklonken, dat Tjalko onthutst een stap achteruitweek. Toevallig ving hij de blik van Meyer op, die alles gehoord had en de ogen ten hemel sloeg. Fluitend liep Veenstra naar de tafel: hij was journalistiek oververzadigd, en had zich voorgenomen de gekkigheden onder elkaar stelselmatig over het hoofd te zien en zich strikt te bepalen

tot de zakelijke gebeurtenissen. Van Schaerbeek breidde vredeachtend de armen uit:

‘Kom heren, we zijn allemaal wat prikkelbaar; nu niet eh... Juist, meneer Haack, dat vroeg ik me óók al af: hoe zag die snuiter eruit, die voor aartsengel Michaël speelde...’

‘Dat bedoel ik niet. Ik bedoel: op wie hij leek.’

‘Niet op mij,’ zei de tandarts koddig.

‘Nee, inderdaad, want hij leek op mij.’

Enige tellen schoten de ogen van de acteur tussen de beide mannen heen en weer, hij scheen het effect van zijn woorden te willen peilen. Van Schaerbeek's gezicht stond vriendelijk en behoedzaam, terwijl dat van Tjalko het voornemen tot het maken van excuses scheen uit te drukken, met daarnaast de onzekerheid waarvoor hij deze excuses had aan te bieden, en of het, algemeen gesproken, wel raadzaam was excuses te maken tegenover gekken.

‘Op mij,’ herhaalde Haack, ‘en dat is vrij kras. Ik ga eens kijken hoe lang hij dat denkt vol te houden. Goeienavond.’

Met deze woorden liep hij naar de deur, die naar het andere perron leidde. Op de verbaasde gezichten van de kellners sloeg hij evenmin acht als op de verschrikt verzoenende uitroepen van Van Schaerbeek. Waarschijnlijk - hij voelde dit meer dan dat hij het zag - liep Tjalko Schokking hem nog een eind achterna, met uitgestoken hand; hij kende dat: met de sportieve galm van de jolly good fellow meenden die heren alles goed te kunnen maken... Even voordat hij de deur opende, wierp hij een blik in de spiegel, en moest zich dwingen niet stil te blijven staan, zo diep geschokt was hij door dit voorkomen van klei en stopverf, dat in niets aan dat van een zekere aartsengel Michaël deed denken. Toch wàs de gelijkenis er; hij wist

waarachtig wel hoe hij er uitzag zònder doorwaakte nacht in het gezelschap van hinderlijke imbecielen. Blijkbaar zwierf hij in zijn eigen droom rond met een helm op het hoofd en een laatdunkende trek om de mond, in een trein met soldaten, - uitgerekend hij, die van soldaten, mits niet al te aantrekkelijk, wel kon spugen. Dit was voldoende: hij zou dat heerschap om rekenschap moeten vragen, dat was hij aan zichzelf verplicht. Deze brillante verschijning op te sporen kon bovendien een middel zijn om aan de droom te ontsnappen.

Op het perron huiverde hij, en dacht aan zijn overjas, die nog over een stoel moest hangen. Niet zonder heimwee herinnerde hij zich het kledingstuk, en allen die nu in de buurt ervan zaten, tot mevrouw Kwets toe, en de jongen en de hond, en die schetterende Schokking, op wie hij natuurlijk niet ècht boos was geweest. Zij gingen nu tekeningen maken op het voorbeeld van mevrouw Schokking, de enige van wie hij met vrij grote stelligheid meende te weten, dat zij hem een goed hart toedroeg, al had zij betrekkelijk weinig notitie van hem genomen. Ja, met zijn allen zaten zij nu gezichten te tekenen: eerst de aartsengel; en als dat naar niets leek, dan Richard Haack, en dan konden ze zeggen, dat Richard Haack zelf naar niets leek, wat bovendien waar was, want wederom zag hij zijn grauwe wangen en uitgedoofde ogen in die spiegel, die caricatuur van zichzelf, - ontredderd, - angstig misschien wel... Toch voelde hij, iets voor die mensen, hoe dom en burgerlijk zij zich ook mochten voordoen; niet zonder ontroering stelde hij zich voor hoe de vrouwen nu bij elkaar zouden zitten: twee met wit haar, één jong en één oud, alsof de jonge zich dat rare haar had aangeschaft uit vriendelijkheid voor de oude; en Martha

Scheiberlich, goochelend met haar bril, tuk op twee gezichtsvelden kort op elkaar, een echte zieneres, ha ha! en die vrouw van Kwets, misschien wel de interessantste van allemaal, met haar Golemogen in die burgertoet, en de onverschilligheid van de ware Christenmoeder voor de zoon, die er tòch aan moest geloven... In gedachten zag hij ze zitten, als aardige heksen over de kaarten gebogen, het lot van hun lievelingsacteur becijferend uit schoppenaas en ruitenvrouw...

Prevelend in zichzelf liep hij met snelle pas de richting uit, die de trein met de stralende generaal was gegaan. In hoofdzaak volgde hij hierbij een stroom van reizigers, bestemd voor een trein verderop, waar nu werkelijk werd ingestapt, ja gevochten om plaatsen. Op hem lette geen mens. Het waren schokkende tonelen, waarvan hij getuige was, want menigeen scheen te denken, dat zijn kansen afhankelijk waren van een goed plaatsje, en vooral de vrouwen en kinderen moesten het daarbij ontgelden: bij de haren werden zij de compartimenten weer uitgesleurd, ook door conducteurs, tuk op vergissingen. Haack voelde zijn handen jeuken: hij mocht de vrouwen dan haten, - theoretisch meer, - molest van vrouwen vond hij iets verschrikkelijks, misschien, zo had hij wel eens gedacht, omdat het hem aan verkrachtingscènes herinnerde; paste hij niet erg op, dan zou de droom hem zeker nog zo'n scène voorgoochelen, waarschijnlijk met bloed erbij, waar hij nòg minder goed tegen kon...

Onderwijl dreunde schor en zelfverzekerd de luidspreker: dorre aanwijzingen, cijfers en letters van kaarten, nummers van perrons, en verveelde aansporingen tot rust en stilte en waardig optreden. Dat deze omroeper zijn eigen nutteloosheid niet inzag!

Zo onberispelijk, zij het ook ietwat gekunsteld, de organisatie in het bioscoopgebouw was geweest, zo onvoldoende was alles geregeld hier op het station; en dan waren nog niet eens de baldadige en vernielzieke groepen uit het Noorden van de stad gearriveerd, - Haack ving hierover een en ander op uit de mond van bezorgde beambten, die vol schenen te zijn van deze Noorderlingen en hen bij iedere voorkomende gelegenheid te pas brachten, ter paedagogische afschrikking, want het was natuurlijk zo, dat niemand met een Noorderling vergeleken wilde worden; het woord alleen was vaak voldoende om krachteloze grijsaards, toevallig in een relletje gemengd, van verontwaardiging te doen schuimbekken. Ik een Noorderling?! En dan snauwde zo'n beambte, of conducteur, of een enkele maal een soldaat, dat dat wel zo moest zijn, wanneer iemand zo drong, met vrouwen en kinderen in de buurt. Haack kon echter gemakkelijk vaststellen, dat de grijsaards zelf gedrongen werden door jonge kerels, wie toch de onverschilligheid voor een warm plekje in de hemel op het aangezicht geschreven stond, en nu en dan zelfs - en dit werd door de conducteurs stelselmatig over het hoofd gezien - door soldaten, die andere bedoelingen schenen te hebben dan orde houden. Haast zou men zeggen, dat zij mee wilden in de trein. Eerst toen hij een paar soldaten in een donker hoekje had weten te bespieden, kreeg hij zekerheid hieromtrent. In dat donkere hoekje trokken zij hun uniformen uit. Met het onbaatzuchtige genoegen van de homosexueel buiten dienst stond Haack dit aan te zien; hij wilde alleen maar begrijpen en zijn geest verrijken; en toen de soldaten met twee nog jongere en dommere jongens van kleren verruilden, begreep hij het ook wel ongeveer. Het eerste paar stelde de wapenrok achter bij de kans om zo

spoedig mogelijk onder het mes te komen, voor het tweede paar gold het omgekeerde.

In de gebouwen verderop was niets bijzonders te bespeuren: de gewone ordelijke rompslomp van ambtslokalen, waar typistes leeg voor zich uit tuurden, en een enkele rode pet als een giftige paddenstoel al het gedempte lamplicht op zich verenigde. Voorbij een goederenlift, niet in gebruik, kon hij afbuigen naar het andere perron, waar juist een eindeloos lange trein vertrok. Druk werd hier door de achterblijvenden gewuifd, sommigen hadden tranen in de ogen; het waren duidelijk vrome en minder onopgevoede groepen dan die hij juist achter zich had gelaten; en hoe volgepropt, bijna in twee lagen boven elkaar, de coupé's ook mochten zijn, de toets der wijding werd niet gemist, en lang bleef hem het beeld bij van een oude man met een witte baard, breed zegenend de armen uitgestrekt buiten het raampje, terwijl over zijn gebogen schouders twee piepjonge kinderen gluurden, voor wie er geen andere plaats leek te zijn dan juist op deze twee schouders. Alleen in een goederenwagon werd gezongen en gestampt; wellicht was dit een in wezen wel vrome groep, die echter tot liederlijkheid verviel zonder toeschouwers erbij. De bestemming van deze trein bleef onzeker: alleen het nummer van het perron van vertrek was vluchtig op de portieren gekrabbeld. Onmiddellijk reed een tweede trein voor, en in de verte naderden weer nieuwe groepen; maar Haack was toen al bij een volgend gebouwencomplex, in alles gelijk aan het vorige, behalve dat de beide wachtkamers hier zelfs geen kellners herbergden. Ook hier weer de luidspreker, die met verse longen de schade inhaalde van de afstand tussen twee luidsprekers; ook hier een bestormde trein, en op het tegenoverliggende perron een

wegrijdende trein, die zich terstond in de schuinte begaf en ijverig rails kruiste, alsof hij ratelend van de aarde afgleed. Voor zover daarover te oordelen was, vertoonden de perrons aan de overkant, tot heel in de verte, hetzelfde aspect; het enige onderscheidingsteken was al een flard rook, die hier ontbrak, daar een overkapping vulde, ginder schuw neersloeg en tussen de voeten van de trein verder sloop. Zolang men zich nog tussen de perrons met de gebouwen bevond, was het moeilijk zich van het emplacement een overzicht te verschaffen.

Niet dat het hem daar om te doen was. De aartsengel moest hij hebben, die mooie meneer, die uit een of ander koningsdrama weggelopen scheen. Het was denkbaar, dat, voor zover zijn persoonlijk aandeel aan de gemeenschappelijke droom in het geding was, al deze gestalten, tot die sadist van een oude Van der Woght toe, producten waren, niet zozeer van zijn verbeelding als wel van de toneelstukken, waarin hij opgetreden was. De moeilijkheid school hierin, dat deze stukken hem niet meer helder voor de geest stonden. Met name die van vóór zijn 30e jaar was hij grotendeels vergeten; werden zij in deze latere periode weer eens gegeven, dan moest hij zijn rol altijd opnieuw instuderen, ook wanneer het geen andere was dan de vroegere. Gedeeltelijk kwam dit ook wel, omdat hij tussen zijn 30e en 50e jaar niet opgetreden was, - een opvoering van *The Tempest* op het plezierjacht van Lord Bunthill daargelaten; Bunthill zelf had toen niet onverdienstelijk de Miranda gemaakt, - en zich zelfs in het geheel niet meer acteur gevoeld had. Hij had gereisd, en zijn vaderlijk erfdeel opgesoupeerd, en een beetje gezwind, - om der wille van het harde geld had hij zijn come back moeten enscèneren, ten koste niet alleen van intriges en

vernederingen, maar ook van enkele gunsten, toegestaan aan een rijk jonkman, die het oor had van de kunstautoriteiten. Hij rilde, wanneer hij eraan dacht.

Ja, die toneelstukken... En de rest van het leven daaromheen, uiteraard legde ook dit veel gewicht in de schaal. Een grotere Shakespeare regeerde de ziel, en waar hij zijn figuren vandaan haalde, dat moest men maar afwachten. Die kortgedrongen chef of onderchef daar, die hem ietwat achterdochtig in het oog hield, en wiens gezicht half onder de rode pet schuilging, zou even goed een repliek kunnen zijn op de butler van Bunthill, die zijn meester had willen chanteren en door hem, Haack, even buiten Mentone tegen de railing was gebokst, als op Jago, MacDuff of de tandarts uit You never can tell. Toen hij naderbijkwam, zich door de dunnende menigte een weg banend, bleek de chef alleen maar op Meyer te lijken; dit zou wel toeval zijn, het leek hem onwaarschijnlijk, dat de droom over zo weinig motieven beschikte. Mogelijkerwijs hadden zijn kleren iets opvallends; de chef keek tenminste naar zijn broek; deze roodgerande proleet keek, God betere het, naar zijn welgeschapen dijen, zonder met blindheid geslagen te worden. Een twintig meter verder hield de overkapping op. Het perron zette zich nog een eind voort, geheel leeg; en leeg scheen ook de kolossale luchtbrug te zijn, die naar rechts zijn mathematisch geordend staal in de nacht verhief. Het was niet de luchtbrug, die aan het begin van het station te zien was geweest. Verlangen om dit gevaarte te beklimmen becroop hem onweerstaanbaar, en bijna speet het hem, dat zijn voornemen om de aartsengel op te sporen deze beklimming onmogelijk maakte. Hij had tóch al veel tijd verloren.

‘Bij welke groep hoort u?’ vroeg de chef met gedempte stem,

terwijl hij zijn gezicht dicht bij dat van Haack bracht, niet om hem beter te kunnen onderscheiden, doch om zijn overwicht te bevestigen. Toen de acteur het nummer van zijn perron noemde, begon hij schor te lachen. Weer gleden zijn ogen naar omlaag, over de flodderbroek, die zulke edele ledematen omhulde; hij streek met de tong over de bovenlip en zei:

‘Dan moet u terug.’

Haack nam hem van het hoofd tot de voeten op. - ‘Ze hebben me gezegd, dat ik hierheen moest. Naar die brug.’

‘Dat zal wel niet,’ zei de chef losweg, en knipoogde een paar maal, eerst met het rechteroog, dan met het linker, alsof hij het niet lang volhield aan één kant; het kon ook een tic zijn. De chef had zachte hangwangen, en leek bij nadere beschouwing in het geheel niet op Meyer; Meyer was veel kordater en in zijn soort betrouwbaarder; die hier voor hem stond behoorde tot het gilde van stationschefs in kleine achterafplaatsjes, die allemaal de kat in het donker knepen, en dan moest men zich nog afvragen welke kat. Op zulke tochtige platformpjes in de provincie tierden de pathologische schedels, de kwijlende monden, de glazige ogen, - en de jeneverfles achter de kaartjeskast.

‘Die brug,’ hervatte de chef, ‘afgezien nog daarvan, dat het verboden is, en dat u er tòch niet over kunt, die brug is... nu ja, het is belachelijk: die brug is de brug naar het 500e perron.’

‘Daar moet ik heen.’

‘Och kom.’ - De chef scheen niet goed geluisterd te hebben. Weer belikte hij zich de bovenlip, waarbij hij en passant ook nog een kies leegzoog. Daarna stak hij zijn hand uit, en kneep de acteur in de biceps. - ‘Je moet de andere kant uit...’

‘Dat geloof ik niet,’ zei Haack, die verlangend naar de brug staarde en zich van het enigszins speelse optreden van de chef geen rekenschap gaf, ‘ze hebben me gezegd, dat ik hier moest zijn. Ik heb een opdracht. Van de hemelse heirscharen; daar kan ik natuurlijk niet over spreken.’

‘De andere kant uit.’ - Nu gleed de hand van de chef naar Haack's pols, die hij stevig omklemde. - ‘De andere richting... Is het niet?’ - Waterige ogen blikten van zeer nabij; de man bleek te kwijlen als een Deense dog, en buitendien sterk te zweten, wat hij enige ogenblikken tevoren toch nog niet had gedaan; hij liet Haack los en zei op zakelijker toon: ‘Als u even meekomt, zal ik het u uitleggen.’

Half onder dwang half uit nieuwsgierigheid volgde hij de man, die zo scheutig met zijn lichaamssappen was. De deur, die de chef opende, moest toegang verlenen tot de laatste zaal of kamer van het stationsgebouw aan deze kant. Eerst kwamen zij in een donker gangetje, uitlopend op een schemerig vertrek, waar telegrafisten bezig waren het discrete dronkemansgehek der Morseseinen voort te brengen, waarbij de lange linten uit de apparaten gleden als gestold braaksel; vervolgens duwde de chef, wiens rode pet gedurende deze onzekere tocht een waar baken was voor de nu en dan struikelende acteur, een kleine deur open, en liet zijn gast voorgaan.

Het was een grote, rokerige ruimte, die zij betraden, op acht dikke pilaren gebouwd, en aan het andere uiteinde verhoogd tot een met fraaie bloemstukken versierde estrade, waarop een jazzband plaats had genomen. Goochelaarachtig draafden kellners tussen de talrijke tafeltjes, die alleen in het midden ontbraken, alsof daar

gedanst kon worden. Aan deze tafeltjes, waarop naast de kopjes en glazen en asbakken de Bijbels niet ontbraken, zaten uitsluitend, veelal druk rokend en pratend, ook wel trots voor zich uitkijkend, mannen in avondtoilet in alle leeftijden, behalve vlak onder de tweede pilaar, waar Haack niet zonder vreugde, - want nu eindelijk had hij de droom op heterdaad betrapt! - zijn vader en moeder ontdekte, wier gezichten van blijde verwachting glansden, zonder evenwel naar hem toegewend te zijn. Naast hem fluisterde de chef: 'Kijk, daar heeft u de Heer Aartsengel,' - plotseling werd het heel stil in de zaal, de rook steeg nog maar rechtstandig omhoog van neergelegde sigaretten, en van een der tafeltjes maakte zich een slanke jongeman los, wiens gesteven overhemd, vingers en oorlellen fonkelden van de diamanten. Elegant en bedeesd bewoog hij zich over de kleine dansvloer, trad op Haack's ouders toe, maakte een buiging, en zei met welgeoeffende stem, iets te luid misschien, want het was zo stil geworden, dat gefluister verstaanbaar zou zijn geweest: 'Pa, Ma, ik ben vrijgesproken. Het was een ding van niets, Mr. Teulings was bijzonder aardig voor me.' Terwijl de beide ouders ontroerd opstonden om hem de hand te schudden, te omhelzen als het kon, verhief zich een oudere heer van zijn stoel, en riep: 'Hiep hiep hoera!' - waarop de jazzband inviel met een dolle fanfare, en drommen kellners met kreeft en champagne en caviaar de gegadigden voor de dans voor de voeten liepen. Toch waren in een ommezien acht of tien paren gevormd, aangevuld met de elegante jongeman, die Haack's moeder ten dans had genood, - zij als enige vrouw in dit besloten gezelschap, voor welke onderscheiding zij haar erkentelijkheid betuigde met een blos en een schalkse glimlach. Toen de chef, die zijn rode pet had afgezet en

vrijwel kaal bleek te zijn, als een veroveraar zijn buiging maakte voor Haack, draaide deze zich om en ging naar de uitgang, probeerde deze althans te vinden, maar terwijl hij de zaal rondliep, kwam hij telkens voor tafeltjes te staan, of voor een pilaar, waarbij hij zich voor het eerst begon te schamen voor zijn kale hals en afgedragen kleren, erger dan wanneer hij naakt was geweest. De chef had nog enige tijd met hem mee rondgelopen, op enige afstand, maar nu zag hij hem niet meer, hoewel hij, steeds maar langs deze eindeloze versperring van pilaren en tafeltjes en rokende heren dwalend, een gemakkelijke prooi zou zijn geweest. Eindelijk voerde hem een doorgang naar een donker zitje vlak achter een pilaar; er was daar nauwelijks licht genoeg om porselein en zilveren opschik te doen glinsteren. Glinsteren deed eigenlijk alleen de grote zilveren helm, die op het tafeltje was neergezet; de sigarettenkoker ernaast leek dof, en de ring aan de hand van de heer in avondtoilet, die daar zat, van ongepoetst koper. Een uitgang was hier zeker niet, maar Haack werd door de helm geboeid; hij deed een stap naar voren, trachtte het gezicht van de ander te onderscheiden, en sprak:

‘Eindelijk, in een iets minder schitterende omgeving. Eerder dan ik gedacht had. Maar dit is geen verwijt.’

‘Geen verwijt?’ vroeg de man, het hoofd naar de acteur opheffend, ‘je tracht je groot te houden, merk ik. Men doet dat wel vaker tegenover zichzelf.’

Haack lachte; hij bleef toch maar op enige afstand van het tafeltje staan. - ‘Als ik die helm nu eens opzette...’

‘Dat zou ik niet doen. Je kunt er maar in moeilijkheden door geraken, moeilijkheden die ik hier ontvlucht, tijdelijk, en in een hoogst suspecte omgeving. Wie zou mij hier zoeken? Tussen de

ergste zondaars, volstreckte verdoemden. Maar ik zit hier opperbest, hier vindt hij mij niet.’

‘Wie bedoelt u?’

‘Ik ben opgejaagd wild,’ vervolgde de man, de hand uitstekend naar de sigarettenkoker, ‘edel wild, maar opgejaagd. Ik zou wel met je willen ruilen, maar ik heb al met je geruild, dat gaat niet tweemaal. Bovendien moet je de beenderen nog halen; laat alles tot het allerlaatst in waardigheid worden afgewikkeld, al is het dan ook een verloren zaak. Je weet zelf niet hoe verloren.’

‘Nogal verloren,’ gaf Haack toe, terwijl hij toezag hoe de ander met omzichtige bewegingen een sigaret opstak en om de pilaar heen naar de dansers gluurde, ‘maar wat ik zou willen weten is dit: waarom heeft de aartsengel het uiterlijk geleend van de meest verachte onder de mensen?’

‘Ijdeltuitje,’ zei de man losjes, ‘je keert de rollen om. Wees maar blij, dat je niet in mijn schoenen staat. Hier zit de generaal, die zich in een hoek van het slagveld verbergt, en dit koffiekopje is vol van zijn goddelijk angstzweet. Onthoud ook dit: tussenpersonen, overgangsgestalten, dat is niets gedaan, dat is de mislukking aller mislukkingen. Bij Christus is dat al misgelopen, al wil Hij de nederlaag nog niet erkennen, koppig als Hij is. Een groot man toch, ik heb hem altijd bewonderd en zal dit altijd blijven doen, al deugt Hij niet voor de krijg, en al heeft Hij welbeschouwd zichzelf verloochend door het kwaad te willen straffen: de bron van al onze huidige ellende, want het kwaad is alleen te straffen met het kwaad: there you are. Overigens druk ik mij onnauwkeurig uit: niet Hij wilde het kwaad straffen, maar Hij heeft zich laten lijmen om het te doen, hoogst waarschijnlijk door de zondaars zelf, die naar straf

dorsten. Zoals jij bijvoorbeeld, anders zou je hier niet rondzwerven, als een hond die zijn meester kwijt is. Maar je moet hier nu vandaan, ik wil alleen zijn, en mediteren, zoals een edele Byzantijn past.’

‘Graag,’ zei Haack, ‘niets liever, al stuit het mij tegen de borst u hier in moeilijkheden te laten. Maar hoe? De chef zit mij op de hielen, een berucht homoseksueel.’

‘O, is het dat,’ zei de ander met een zucht, ‘ja, die homosexualiteit is een erge gesel, ik ben blij dat ik die niet meer hoeft te bestraffen. Ik kan je niet anders aanbevelen dan een toverformule te gebruiken, die onder onze stafofficieren zeer geliefd is. Spreek dit uit, en je staat weer op het perron: “Waterman, watervrouw” Noach duurt het langst.’

Haack bedankte, zei hardop: ‘Waterman, watervrouw, Noach duurt het langst’, en liep verder over het tochtige perron, aan dezelfde kant als waar de chef hem had opgevangen. Zeer tochtig was het er, en de wind kwam precies uit de richting van de luchtbrug, als een ijskoude belofte. Des te verlangender was hij deze brug te leren kennen, omdat de aartsengel hem niets meer te zeggen had. Niet dat de gestalte achter de pilaar hem had teleurgesteld; het was stellig iemand geweest met een zekere grandeur, al had hij dan het bijltje van het laatste oordeel er zeer kennelijk bij neergelegd, iets wat trouwens alleen maar voor hem pleiten kon. Maar hij kende hem nu, hij had hem niets meer te verwijten, niets meer van hem te verwachten, en de droom ging zijn gang alsof er niets gebeurd was.

De eerste dertig treden van de luchtbrug besteedde hij met grote snelheid, en keek toen pas om. Beneden aan de trap stond de chef,

zonder echter aanstalten te maken hem te volgen. De luchtbrug was verboden terrein, zelfs voor chefs waarschijnlijk, en misschien bestonden er afzonderlijke beperkingen voor homoseksuele chefs, ha ha! Iets langzamer beklom hij de twaalf of vijftien treden, die hem van het horizontale gedeelte scheidde; daar eindelijk bleef hij staan. Juist donderde een trein onder hem voorbij, en onder een der vele overkappingen aan zijn rechterhand was een trein in aantocht, voortstomend in een baaierd van rookwolken, die het gekromde dak bijna schenen op te vullen en aan beide kanten laag neersloegen, als witte vleugels.

Naar de stationsgebouwen toe onderscheidde het emplacement zich in niets van de gewone structuur van dergelijke terreinen, afgezien dan van de geweldige afmetingen: de luchtbrug, hoe machtig ook gebouwd, omspande maar een fractie van de breedte ervan. De richting uit, waarin de treinen reden, was het beeld echter totaal anders. Geen gebouwen meer, tenzij op grote afstand in het rond. Ook waren hier de booglampen veel minder talrijk. Een van die lampen was iets vlekziger dan de andere en aan de rechterkant aangevreten: een ondiepe hap had de bolvorm aangetast. Daar deze gemutileerde bol aan eenzelfde ijzeren paal hing, of scheen te hangen, als de overige lampen, was er enig overleg voor nodig om te begrijpen, dat hier de maan in het derde kwartier tot de illuminatie bijdroeg van een terrein zo weinig feestelijk en zo schaars bezocht. Haack had steeds een zwak gehad voor de maan in het derde kwartier, zoals men die in eenzame nanachten en een enkele keer in het bleke morgenlicht te aanschouwen kreeg. Daar lag zoiets droevigs in, zoiets tragisch verdraaid, dat men geen Pierrot hoefde te zijn om tot dit mismaakte hemellichaam stomme

klaagzangen op te zenden. Het was niet alleen maar het spiegelbeeld van de tot volheid wassende maan der avondschemeringen: het was een kosmische monstrositeit, de situs inversus der diepste hemelen, zeer erbarmenswaardig. Deze maan evenwel, daar tussen die booglampen, was hem volstrekt vreemd. Het was een satelliet, waarmee hij geen voeling had en die op menselijk medegevoel geen aanspraak scheen te maken.

Gedeeltelijk was dit te verklaren door de positie ten opzichte van de wolken in deze sector van de nachthemel. In plaats van zich achter of althans naast de wolken op te houden, hing de maan er duidelijk vóór. Richard Haack schrok hevig, toen hij aan de rand van een scherp gekartelde wolk een tweede maan zag opduiken, eveneens met een deuk aan de rechterkant. Hij wist opeens, dat dit het was, waarvoor hij zijn hele leven lang bang was geweest, meer dan voor pijn, martelingen, bloed, en alles wat bloedde. De tweede maan! Paniek greep hem aan bij de aanblik van deze apocalyptische gruwel, het leek hem niet onmogelijk, dat de aartsengel er genoeg van gekregen had om dezelfde reden. Wel is waar was hem bekend, dat er planeten waren, waar men om zo te zeggen van vroeg tot laat in de manen zat; maar was het niet sinds onheuglijke tijden de kuisheid, het ingeschapen fatsoen van de aarde geweest slechts één maan te bezitten? Toen die verdoemde tweede satelliet achter een nieuwe wolk schuilging, slaakte hij een zucht van verlichting. Mogelijk had hij het zich verbeeld. Ook in de droom kon men zich vergissen, vooral als men wist dat men droomde.

Hij liep verder, onderwijl de hemel daar aan zijn linkerhand scherp in het oog houdend. Daar broeide het nog wel, daar bewogen van tijd tot tijd de dingen, waarnaar het misschien niet goed was te

kijken. In het blauwe en zilverige gewemel dier mollige gevaarten, in een doorgang, een wolkenstraat, bliksemden fijn en nauwkeurig de tekenen van een groots bedrijf van overwegend krijgskundige strekking: niet angstaanjagend, niet bij de keel nijpend, eerder vertrouwd, als het wegglijpend mozaïek achter de oogleden in het donker. Niet zonder vermaak zag de nachtelijke zwerver figuurtjes van de ene wolkenrand naar de andere schieten, als minuscule parachutisten. Schuin als regenstralen daalden zij neer, zelden het niveau der spoorlijnen bereikend, die daarginds op een brede, naar rechts ombuigende dijk in de nevel verdwenen; ten gevolge van het licht der booglampen dichterbij was dit trouwens moeilijk te onderscheiden. Van tijd tot tijd raasde er een trein weg in dat schimmig verschiet, soms twee vlak na elkaar; het was maar zelden, dat de luchtbrug niet trilde van het gedaver vlak onder hem. Dat de tweede maan hem het genoeg deed weg te blijven, sterkte hem in zijn overtuiging, op een droomfragment gestuit te zijn, dat eerder aan hemzelf toebehoorde dan aan Kwets, Meyer of Aagje Slangenburg. Hij sloot de ogen, keek opnieuw, en trachtte nu het hemelse schouwspel eigenmachtig te wijzigen, trachtte bijvoorbeeld in een of andere blauwe afgrond zich een tafereel te verbeelden, ontleend aan zijn eigen herinneringen aan schilderijen van het laatste oordeel: de Vader, vaag en grijs en streng; daaronder de iets te bedachtzame goedertierenheid van de Zoon, zó uit de Evangelien weggehaald voor zijn nieuwe juridische taak; de Heilige Geest als een half verwiste duif ergens in de lucht; Michaël in blinkend harnas met de ouderwetse lompe weegschaal in de hand; terwijl schuin beneden hem een soort slager in de trant van de ober Leenderts, na de zielen als varkens te hebben gekeeld, de enorme

tuimelende charcuterie naar omlaag bewerkstelligde: zondaars, dieven, moordenaars, wellustigen, naakte vrouwen (die verder niets op hun geweten hadden), enkele homoseksuelen, welke nederwaartse beweging haar pendant vond in de opstijgende zuil der verheerlijkten, een zwart ommantelde Maria in top, de ogen nat van zaligheid en godsvertrouwen. Al die ogen, als geopende oesterschelpen op het heil gericht, beaat als glinsterende kwalsters. Was hij erin geslaagd het traditionele beeld blijvend en overtuigend tussen die wolken neer te zetten, hij zou zeker op een gegeven moment de rollen hebben omgedraaid, de zaligen in de afgrond hebben doen storten, de schavuiten tot de rechterhand des Heren hebben verheven; maar in de verte bleef alles zoals het was: een strategische verschuiving, een verspieden, een simpele regenval en hagelhoos van blinkende lichaampjes, die niet meer aan deze aarde deel hadden, en zich toch ook niet tot een duidelijke Hemel lieten veredelen.

Plotseling bereikte een afschuwelijke stank zijn neusgaten: een vleug van lijkenlucht, hij kon zich niet vergissen! Deze lucht had hij eens op de kust van Algiers geroken, toen daar Moorse schipbreukelingen waren aangespoeld. Het was althans geen geur van bloed... Behoedzaam deed hij enkele stappen in de richting vanwaar de stank aanwoei, de hals rekkend om over de hoge leuning van de luchtbrug iets te zien te krijgen van wat zich daar aan de overkant afspeelde. Hij merkte nu ook, dat de brug halverwege door een groot dwarshek was afgesloten; hij zou dus in ieder geval terugmoeten, stank of geen stank. Aan de overkant, aan de uiterste grens van het emplacement, - daarachter lagen enkel nog fabrieksgebouwen, waarboven een kerktoren uitstak, - zette een der

perrons zich vender voort dan de overige: de brug daalde precies naar het midden ervan, zodat hij, door zich eerst links, dan rechts over de leuning te buigen, het in zijn geheel kon overzien. Aan de kant van het station was het perron eveneens door een ijzeren hek afgesloten, terwijl er zich geen wachtkamers of andere gebouwen op bevonden. Op het perron lagen gedaanten uitgestrekt, die in niets geleken op de gewone groepen der wachtende reizigers. Zij lagen half over elkaar heen, als dieren; zij leken ook naakt als dieren; en als dieren hieven enkele van hen de kop op, zoekend, afwachting; maar hoezeer gehoord en warrig van hardos, dierenkoppen kon men het toch niet noemen; het was iets totaal anders. Het was iets onnoemlijks. Nu en dan bewogen zij zich, en dan klonk het zachte gerammel van ketenen en scheen de stank toe te nemen. Als roofdieren bij de drinkplaats waren zij daar gelegerd, half getemd, wachtend in een soort nobele zwaarmoedigheid op het vervullen van een taak zonder naam, een werk zonder voorstelbaarheid of toekomst erachter. 'Dit is het 500e perron,' zei Richard Haack hardop, en in zijn geest verkreeg het getal 500 een afzichtelijke vorm, erger nog dan de raadselachtige gestalten zelve. Ja, dit was het perron waar niemand op mocht, waarvan geen treinen vertrokken, - het perron waarvan de oude Van der Woght gesproken had... Sommige van die dieren sliepen ongetwijfeld. Die niet sliepen, keken en rinkelden en stonken. Sommigen waren zeer groot, anderen kleiner dan mensen. De koppen richtten zich op, naderden elkaar, bewogen zich weer van elkaar af: het was het volstrekt onmenselijke, dat het 500e perron bezet hield; Haack voelde het in zijn maagkuil, maar hij voelde ook, er niets mee gemeen te hebben. Toch waren het misschien zijn broeders, deze...

duivels. Hij stak de hand op, en keerde op zijn schreden terug.

Onder aan de brug wachtte de chef. Hij leek minder vrijpostig dan een kwartier tevoren, en toen Haack hem voorbij wilde lopen, sloeg hij een smekende toon aan:

‘Ga mee een apricot-brandy drinken...’

‘Dat heb je van mij,’ zei de acteur, ‘je behoort tot een onorigineel stuk droom, zuiver copie. Ik ga nu eens een kijkje nemen daar tussen de rails.’

‘Het viel niet mee op de brug, wel?’ - Terwijl de man achter hem aanliep, hoorde Haack hem slikken, klokkend, alsof zijn mondholte bekertjes vol speeksel afscheidde. - ‘Heb je ze gezien, die mooie jongens? Dat is wat, hè? Allemaal net als wij... Loop nu niet weg!’

Haack keerde zich om. Hij had het eind van het perron bereikt: één sprong, en hij kon het gebied tussen de rails betreden, waarlangs zonder ophouden de treinen donderden, waar helemaal aan de andere kant het 500e perron in uitstak als een gevloekt schiereiland.

‘Dat alle duivels homoseksuelen zijn, betekent nog niet, dat alle homoseksuelen duivels zijn. Scheer je weg, hond!’

Met een sprong van het perron en bukte zich als om een steen op te rapen. De chef reageerde inderdaad als een hond, en sloeg onmiddellijk op de vlucht. Zelfs meende Haack hem te horen janken of huilen, maar dit konden ook uitingen van teleurstelling zijn. Terwijl hij verder liep, trachtte hij vast te stellen wat de nieuwe omgeving hem te bieden had.

Al spoedig bleek, dat hij uren lang zou kunnen voortgaan zonder op iets anders bedacht te hoeven zijn dan op de

voortsnellende treinen. Gevaar liep hij niet, de rails lagen ver genoeg van elkaar af. De maan in het derde kwartier liet hij achter zich: het was een gewone booglamp, waar een of andere origineel een stuk zwart papier over had geplakt; zelfs op deze vrij aanzienlijke afstand was te zien hoe het papier aan de binnenkant rossig verkleurd was van de hitte. Ver voor hem uit werden nog steeds de zilveren parachutisten door de hemel geworpen; het kon een sterrenregen zijn; nu hij aan het schouwspel gewend was, had het weinig indukwekkends meer. Daarentegen bleken, eenmaal buiten het station, de treinen genoeg buitensporigheden te begaan om de dwaasheid van de droom in stand te houden. Onder de luchtbrug kwam zo'n locomotief te voorschijn met de gewone overdreven allures van een metalen overwinningsroes: trots het hoofd omhooggeheven, de buffers als grijphanden vooruit. Als dollen draaiden de zuigerstangen, en er was een rode gloed, alsof de locomotief haar eigen hel onder aan de buik mee voortsleepte. Dan volgden de wagons, de reizigers, de Bijbeldragers: een lange worm van lichtjes en gezichten. Dit alles onder een vrijwel ononderbroken geratel van wissels en railslassingen, want het emplacement versmalde zich zienderogen, en daar waar de spoordijk de door Haack op de luchtbrug ontwaarde bocht naar rechts beschreef, konden niet meer dan drie stellen rails naast elkaar liggen, te weinig bijna voor dit grandioze éénrichtingsverkeer. Nu kwam het herhaaldelijk voor, dat twee naast elkaar rijdende treinen even voor zo'n verenigingsplaats de gevaren ener botsing vermeden door elkaar eenvoudig met de schouder van de rails af te werpen; beide treinen zweefden dan nog een eind voort, op één à twee meter hoogte, eerst naast, dan allengs achter elkaar, en zodra zij geheel los

van elkaar waren, namen zij met een gedecideerd sprongetje hun plaats op de rails weer in, waarbij de locomotief van de achterste trein uit moedwil of bij wijze van hulpbetoon de voorste vaak nog een eind voortduwde, als bij een bergspoor. Dergelijke kunsten traden nog duidelijker aan de dag op de plek waar een brede spoorbaan, aanzwenkend van links, - in de verte wezen talrijke booglampen op de aanwezigheid van een tweede stationsemplacement, - zich met de door Haack gevolgde baan verenigde. Hier reden treinen glad door elkaar heen, of sprongen over elkaar in de houding van een spanrups; het was opwindend om aan te zien, hij had niet geweten, dat de droom nog zoveel technische zotternij te bieden had; maar eindelijk begon het hem te vervelen, en hij sloeg links af, in de richting van een groot vuur, dat aan de rand van de dijk gore rookwolken omhoogzond.

Behoedzaam sprong hij over de rails, telkens nadat een trein was voorbijgeraasd, hoewel deze voorzorgsmaatregel niet altijd voldoende was: eens was hij bijna vermorzeld door een trein, die onmiddellijk achter de eerste aankwam. Al naderend kwam hij tot de ontdekking, dat daar opzij van het nachtelijk verkeer lichtschiuw volkje gebruik maakte van de gelegenheid, geboden door een volledig gemis aan toezicht. In een grote, vrij diepe kuil, in rode aarde gedolven en hier en daar nog vol van het kiezel van de spoordijk, waren vijf mannen met narrenkappen over de oren bezig te graven; hun spaden glinsterden in het vuurschijnsel, dat geen ander doel scheen te hebben dan hen bij hun werkzaamheden bij te lichten. Op Haack sloegen zij geen acht, en waarnaar zij groeven was moeilijk uit te maken. Er lag veel rommel in de kuil: sintels, verroeste potter en pannen, vermolmd hout, spijkers en krammen,

afgewisseld met half vergane kleren of zakkengoed. Ergens lag een grijs plankje, met het woord ‘Slinmiddelen’ in witte letters erop geschilderd. Toen Haack, die op de rand van de kuil was blijven staan, vroeg wat zij daar deden, keken zij alle vijf van hun werk op, en de oudste, wiens neusvleugels voortdurend trilden, alsof het opwaaiende stof hem met niesbuien bedreigde, zei op niet oneerbiedige toon:

‘Daar bent u dus. We dachten al, dat er nooit een eind aan kwam, en dat we hier moesten blijven graven tot... wat was het ook weer?’

‘Till doomsday,’ antwoordde een ander, het hoofd buigend als in schaamte.

‘Jullie zijn potsenmakers,’ zei de acteur, terwijl hij langzaam naar hen afdaalde, daarbij een stofwolk verwekkend, die de oudste graver nu toch werkelijk aan het niezen bracht, ‘zotte beelden uit mijn droom, maar die ik op grond daarvan toch heb te aanvaarden. Jullie graven natuurlijk een lijk op, zeg het maar dadelijk, het hoort bij de grap.’

Leunend op hun spaden keken de gravers elkaar aan. De oudste zei:

‘Dit is een van de plekken, waar de doden liggen, die voor een bijzondere behandeling in aanmerking komen. Zelfmoordenaars, zelfmoordenaressen, Roomse kinderlijkjes ook wel, en vooral ook de lijken, die door verkalking of andere chemische processen - zo is mij gezegd - aan de bazuin van de aartsengel weerstand zijn blijven bieden.’

‘Hoe lang ligt iemand onder de grond vóór hij begint te rotten?’ vroeg Haack.

‘Een goede vraag,’ zei de man, ‘we komen nu op dreef.

Wanneer hij niet is gaan rotten voordat hij sterft, kan hij het acht of negen jaar uithouden: een leerlooier negen jaar.’

‘Connu,’ zei Haack, ‘ik vind het aardig van je, dat je het voor mij vertaald heb, maar dat was niet nodig geweest. Die claus over de leerlooier kun je verder overslaan, en dan komt de passage over de nar van de koning. Waarom dragen jullie eigenlijk narrenkappen? Een nieuwe opvatting?’

‘Ik geloof het niet,’ zei de graver, ‘het is altijd hetzelfde. Straks komt de trein voor de stoffelijke overblijfselen, de enige trein die de andere richting uitgaat, echt een trein voor u, en dan kunt u het meenemen. Het heeft ons moeite genoeg gekost, al was het waar, dat het alleen maar hier kon liggen.’

‘I'll put two or three questions to you, before I go,’ zei Haack, ‘what man dost thou dig it for?’

‘For no man, sir.’

‘What woman, then?’

‘For none, neither.’

‘Who is to be buried in't?’

‘One that was a woman, sir; but, rest her soul, she's dead.’

Met deze woorden wipte de man met zijn spade een doodskop onder de rommel vandaan, vervolgens twee beenderen, die hij Haack voor de voeten schoof. De doodskop rolde er vanzelf achteraan, de zwarte oogholten beurtelings naar het licht toedraaiend en voor het licht verbergend, vijf, zesmaal achtereen.’

‘Zij wentelt zich om en om als op haar bruidsbed,’ zei de man peinzend, ‘we kunnen nu gaan en alles aan u overlaten: een schedel en twee dijbeenderen volstaat, en in de trein zal men u wel

zeggen wat er gebeuren most. The crowner hath sat on her, and finds it Christian burial.’

‘How absolute the knave is,’ zei Haack, zich bukkend om de knekels tot zich te nemen, ‘ha ha! Are you honest? I did love thee once: I loved you not. Listen, you five rude knaves, I have no money for you, I'm not Alexander, nor even Yorick, but I shall convey her to a certain dentist with the skull of a lawyer, his quiddits, his quillets, his cases, his tenures and his tricks. A friend of mine. Here hung those lips, that I have kissed I know not how oft.’

‘Yorick's lips, sir?’

‘Yes, Yorick's lips,’ zei Haack lachend, waarna hij zich met zijn macabere last omdraaide om de steile, rode helling te bestijgen. Achter hem niesde de oudste graver nog eens, en op enige afstand stond een trein, die zich in beweging zette, juist toen Haack de kuil verlaten had. Het was een locaaltrein met een kleine, zwoegende locomotief; de wagons waren van balcon voorzien, waar reizigers stonden of op het hek gezeten waren, de hand aan een verticale ijzeren stang. Dit treintje, dat inderdaad in de richting van het station reed, stopte even voorbij de plek waar de acteur stond te wachten. Achter hem waren de gravers begonnen het vuur te blussen door de vergane kleren erop te gooien en het vlammeende hout met hun spaden te verspreiden. Vragend keek Haack naar boven, maar er was niemand om hem te ontvangen, of te verbieden, of hem aanwijzingen te geven, zodat hij uit eigen beweging de grote stap maar waagde: een ware gymnastentoer met die schedel en die twee grote dijbeenderen in de hand, die hij tenslotte gemakshalve op het balcon schoof, waarna hij op handen en voeten naar binnen

krabbelde. Dadelijk zette de trein zich met een flinke schok in beweging, terwijl op de locomotief een bel begon te luiden, zoals bij de allereerste locaaltreintjes, die nog op koeien en boeren op de rails verdacht moesten zijn. Nadat hij de hem toevertrouwde knekels met de voet in een veilig hoekje had geschoven, keek hij om zich heen. Op het achterbalcon tegenover hem stonden twee mannen en een vrouw, alle drie met voorwerpen in de hand; daar zij zich niet vasthielden, werden zij onbarmhartig dooreengeschud. De compartimenten, die daarop volgden, waren onverlicht, evenals die vlak achter Haack. Zijn nieuwsgierigheid naar de andere medereizigers onderdrukkend, bepaalde hij zich tot het sluiten van de klepperende deur. Aan de overkant van zijn balcon stond alleen nog een korte, gedrongen man met de rug naar hem toe, onder de arm een bolstaande zak of tas, die hij op gezette tijden met de andere hand bevoelde of bestreedde.

Het duurde niet lang, of het station kwam in zicht. De booglampen werden talrijker; links tekende de luchtbrug zich af; het treintje beschreef een koene bocht naar links, talrijke stellen rails overrattelend, en één keer bijna geramd door een sneltrein, die snuivende de oneindigheid instormde. Het treintje helde en rammelde en piepte, en de ijzeren loopplanken tussen de aan elkaar grenzende balcon leverden een knarsend gevecht, als woedende kreeften met hun scharen. De perrons gleden voorbij de zich verdringende groepen mensen die met vlaggetjes zwaaiden; de gebouwen, de verlichte wachtkamers, waar niemand scheen te wachten, en die telkens aan het oog onttrokken werden door een vertrekkende of voorrijdende trein. Het locaaltreintje bleef in het midden tussen twee perrons, zijn doel scheen verder af te liggen.

Opeens werd er geremd, en zowel Haack als de man met de bolle zak vloog tegen het hek; dadelijk reed de trein weer verder; op het perron zag Haack een chef het ouderwetse spoortje naogen en vol leedvermaak het hoofd schudden en tegen de omstanders een gebaar maken alsof hij een klepel bewoog.

‘Dat gaat met horten en stoten,’ zei Haack tegen de man, die weer met de rug naar hem toe stond. Het moest een onbeleefde kerel zijn, hij haalde niet eens de schouders op. Hierdoor geprikkeld, ging de acteur vlak naast hem staan en beroerde zijn vrije arm met de elleboog.

‘Dit is het treintje van de dierbaren blijkbaar. Er waren vijf grappenmakers, die mij het nodige meegaven. Wat heeft u in die zak?’

Langzaam draaide de man het gezicht naar hem toe. Het was de chef, die in het verdachte restaurant met hem had willen dansen. Hij leek zeer terneergeslagen; hij was zonder pet, en zonder een zweem van de geniepige en volbloedige aanhaligheid, die Haack zo had tegengestaan. Toen de acteur zijn vraag herhaalde, begon hij te grauwen en te vloeken:

‘Gaaf dat jou wat aan? Godverdomme, ze hebben me gedegradeerd, omdat bleek, dat ik nog een karweitje op te knappen had met die jongen, die ik had laten ontslaan en die toen de gasslang in zijn bek heeft gestopt. Ze hebben mijn pet afgerukt en voor mijn ogen vertrapt, de rotzakken! En wat ze me toen in mijn handen hebben gestopt: ongelooflijk! Vlegels zijn het! Ik loop over, verdomd als ik het niet doe! Die jongen had me toch zeker willen chanteren? En nu zit ik in dit boemeltreintje, ik, een chef!’

‘Je verdiende loon,’ zei Haack, ‘zelfs in de droom kun je je

behoorlijk gedragen, ik bedoel: zelfs als droombeeld, jij droomt natuurlijk niet zèlf, daar ben je te stom voor. Een stationschef kan er geen verdacht huis op nahouden, wat dacht je.'

De gewezen chef begon te sputteren en te blazen, zijn speeksel verspreidde zich, als de neergeslagen waterdamp van de kleine, zuchtende locomotief. - 'Godverdomme, dat moest er nog bijkomen! Rijke flikker! Dacht jij, dat jij je handen niet vuil hoefde te maken? Dat stinkt van het geld, en dat draagt niet eens een boord, - naaktloper! Miet!'

'Proleet,' zei Haack met de vertrouwelijke minachting, die hij aan de dag placht te leggen tegenover opdringerige medehomosexuelen, die hem niet geheel lagen.

'Heeft zich om jou soms niemand van kant gemaakt? Anders stònd je hier toch zeker niet?'

'Jawel,' zei Haack met zekere trots, 'een vrouw.'

'Een vrouw!' - Na hem enkele ogenblikken onthutst te hebben aangestaard, begon de chef te krijsen van het lachen, en met onvaste bewegingen schoof hij wat dichtër naar zijn tegenstander toe. - 'Hi hi hi! Dan hebben ze jou zeker mannenbloed in je handen gestopt. Of neen, je had die botten... Ik zal je eens wat zeggen, rotflikker: hier onder mijn arm heb ik een varkensblaas vol met vrouwenbloed, zo rood als mijn vroegere pet, en die varkensblaas die ga ik jou, rotflikker, op je hersens kapotslaan!'

Het dreigement was misschien niet ernstig gemeend, en achteraf verbaasde Haack er zich over, dat hij aan dergelijke dwaasheden geloof had kunnen hechten. Maar toen de chef de rechterhand, die de zak, of tas, of blaas omklemde, langzaam achteruitbracht, werd de angst voor bloed hem te machtig, en

zonder zich verder om de beenderen te bekommeren stooft hij achteruit, sprong over het zijhek aan de andere kant, en liet zich vrijwel van de trein afvallen, waarbij hij alleen maar zijn enkel stootte, op dezelfde plek als toen hij de oude Van der Woght een glas wijn in het gezicht had willen smijten.

Hij lag naast de rails, en reeds was daar de trein die hem verpletteren ging. Hij rolde om en om, en klom over ijzer, en viel neer, en lag tussen rails, en het treintje was niet meer te zien, had plaats gemaakt voor het brullende monster uit de andere richting, de goede richting dit keer: voorwaarts naar de hemel! Het rechtschapen koper en staal, gestookt en bediend door de brave zwarte jongens, die waarachtig niet in de hel gestopt zouden worden voor hun moeite. Dat hij zou worden vermorzeld, stond voor hem vast; hij ging liggen als in zijn bed, de knieën opgetrokken, en zei bij zichzelf: 'Ik, Richard Haack van Rheden,' - de naam leek hem lang genoeg om enkele seconden langer te duren dan bijvoorbeeld Kwets. Daar kwam de dood, verheven als de aartsengel zelf, nog niet overwonnen, nog niet moedeloos en verslagen, prachtig luidruchtig veeleer, met het ostinato der metalen bassen en het staccato der druppelende, hete olie. Een malende dood, een molen voor de ware uitverkorenen... Pas toen de locomotief en de goederenwagen over hem heen waren gereden, zonder dat hij iets anders merkte dan stoom en lawaai, begreep hij, dat men in de droom niet sterven kon en dat hij even goed rechtop had kunnen blijven staan.

VII

Vooroefeningen

Toen hij, na nog door een tweede trein bedreigd te zijn, de rand van het perron wilde beklimmen, werd hem de behulpzame hand geboden door een conducteur, die te verstrooid of te verdoofd door het rumoer was om zich over de overtreding op te winden. Zelfs sloeg hij Haack's kleren af, onder het prevelen van 'Gauw maar naar uw plaats,' - een onzinnig bevel, want niemand had een plaats, evenmin als bootjes in de branding, die het goede moment afwachten om te kunnen landen. Weer reed een trein voor, weer werd er gevochten, getrapt en gescholden, weer bezwijmden vrouwen, raakten kinderen van hun begeleiders. Het viel Haack op, dat de beampten uit moedeloosheid tot een volstrekt cynisme waren vervallen en er zelfs behagen in schepten de wanorde te vergroten, door bijvoorbeeld mensen in een compartiment te duwen en ze er even later onder luid getier weer uit te sleuren, of door een oude man op een brancard van de brancard af te stoten, vervolgens pogingen aan te wenden om de brancard in een coupé te krijgen, en, als dit niet lukken wilde, de man naar de goederenwagen te verwijzen en de brancard te laten staan. De luidspreker op dit perron daverde hard en zelfverzekerd; het was bepaald meelijwekkend de zakelijke adviezen uit de metalen longen te vergelijken met de onmogelijkheid om ze op te volgen, of er zelfs maar naar te luisteren.

In den beginne had Haack het perron niet herkend, maar toen hij zich dwars door de menigte tot bij de dichtstbijzijnde wachtkamer had gedrongen, twijfelde hij niet meer. Voorbeschikking, toeval, of zinrijkheid der dromen: het was zijn eigen perron, het was zijn eigen wachtkamer, het ouderlijk huis voor de verloren zoon, al trokken enkele veranderingen zijn aandacht, die in zijn afwezigheid tot stand gekomen moesten zijn. Bij de twee tafels in het midden was een derde bijgeschoven, en alle kameraden zaten erachter, in een lange rij, op één na, Henk Veenstra, die voor de tafels stond te praten, het hoofd gebogen, één hand in de zak. De glazen waren gevuld, de uitdrukking der gezichten was opgewekt; dat van Meyer gloeide als de ondergaande zon. Er werd nogal eens gelachen. Het leek Haack het waarschijnlijkst, dat Veenstra bezig was een lollige voordracht te houden, daar was de journalist nogal sterk in, meende hij zich te herinneren. Achter de rij luisteraars stond de vrolijke kellner. Voor het overige was het lokaal vrij wanordelijk: behalve een aantal papiertjes, waarin hij de zelfgemaakte speelkaarten van mevrouw Schokking meende te herkennen, lagen er twee stoelen over de vloer, een kleedje en een asbak.

Geruisloos opende hij de deur. Ondanks zijn geringe voorliefde voor lollige voordrachten doorgolfde hem een warm gevoel van saamhorigheid op het horen van die bekende stemmen, want Veenstra werd vaak onderbroken, en gaf daar door zijn aarzelende spreektrant ook alle aanleiding toe. Dit waren, zo peinsde de acteur, toch de mensen, waar hij bijhoorde, al waren zij niet veel zaaks; maar wat was hijzelf? Uit de spiegel staarde hem zijn gezicht van klei en stopverf aan, bezoedeld door vele vuile

vegen, waaronder zelfs één rode, van de kuil met de doodgravers afkomstig. Hoe consequent was de droom, maar ook: hoe vernietigend. Hoe had deze ongunstige facie zich ooit kunnen vergelijken met het stralende aanschijn van de aartsengel Michaël (die, het was waar, zelf ook een vrij verlopen sujet was gebleken). Veenstra zei:

‘...dingen die me wel vergeven kunnen worden, pestkleinigheden. Bij de krant kun je niet zo nauw kijken, met liegen bijvoorbeeld. Als je niet liegt, word je eruit getrapt. Als meneer Van Schaerbeek de mensen geen pijn deed, kreeg hij geen patiënten, en als meneer Kwets en meneer Meyer de mensen geen pijn deden, verkochten ze geen damesschoenen meer. Ik vind dit allemaal niets om ons over op te...’

‘Ik geloof niet,’ zo viel Van Schaerbeek hem in de rede, ‘dat ons toegestaan zal... zou worden ons achter onze beroepswerkzaamheden eh... Lieve help, daar heb je onze vriend Haack!’

De begroeting van de acteur was van een buitengewone hartelijkheid. Hij werd naar de tafel gebracht, kreeg een glas wijn van de kellner, steeds nog uit dezelfde blauw geëmailleerde kan, die onuitputtelijk scheen, en moest vertellen. Niet dat zij erg naar hem luisterden; hij merkte wel, dat zij allemaal een beetje dronken waren. Zelfs de Kwetsen kwamen hem een hand brengen. Van Schaerbeek liep met opgeheven armen stilte te gebiedten, en Tjalko zat op zijn stoel te rijden en stompte Veenstra, toen die zich verlegen grinnikend weer bij het gezelschap had gevoegd, hard op de schouder, met de opmerking, dat hij het er niet kwaad had afgebracht voor zijn doen. Alleen Wim Kwets hield zich achteraf,

een roodbevlekte zakdoek op zijn knieën, en aan zijn voeten de listig knipogende herder.

Eindelijk slaagde de tandarts erin zich verstaanbaar te maken. Bezwerend verhief hij zich op de tenen en wandelde op Haack af:

‘Meneer Haack! Het wordt tijd, dat we u inlichten over de gebeurtenissen hier! Onze jonge vriend Veenstra heeft u zo even voor de tafel zien staan, welbespraakt als steeds, een jonge Savonarola hm... Bossuet hm... en veel begrepen heeft U er natuurlijk niet van. De kwestie is dat onze kellner, onze goede en gewaardeerde vriend, de man die ons met zoveel weldaden heeft overladen, en ons deze overheerlijke wijn uit zijn eigen...’

‘Vertel eerst van de ober,’ viel mevrouw Schokking in.

‘Ah juist... Hoe is dat ook weer gegaan?... O ja. Even nadat u weg was, zijn hier akelige tonelen voorgevallen, meneer Haack. We zaten te kaarten, sommigen van ons, toen ineens die ober, die Leenderts, binnen kwam stuiven...’

‘Binnendonderen, zeg maar,’ zei Tjalko.

‘...om het ons te verbieden. Nu, dat was tot daaraan toe; we zijn langzamerhand wel gewend geraakt aan dergelijke Amerikaanse onbeschoftheden, van die knechten; maar was onze goede kellner al zo lang gevreesd had gebeurde: hij kreeg de schuld, en Leenderts gaf hem een harde draai om de oren. Is het niet, ober, kellner, bedoel ik?’

‘Hard niet, meneer,’ glimlachte de kellner, ‘als hij me hard had geslagen, zou ik hier nu niet staan. Leenderts lijkt slap, maar als hij het erop aanlegt, gaan al je tanden eraan.’

‘Dan kom je maar bij mij, zeker, dan kom je maar bij mij! Neen, neen, absoluut... Kosteloos, kosteloos. Erg mooi zijn ze tòch

al niet.’ - Van Schaerbeek straalde van jovialiteit. - ‘Nu, was is er toen verder ook weer gebeurd?’

‘Toen heb ik Leenderts eruit gedonderd,’ zei Tjalko met gewilde onverschilligheid, ‘en Henk heeft me een handje geholpen.’

‘Inderdaad,’ zei de tandarts met gerimpeld voorhoofd, ‘het was een hele consternatie, de dames aan het gillen...’

‘En jij onder de tafel,’ zei Martha Scheiberlich.

Minuten lang kon de tandarts niet verder spreken door het daverend gelach, waarmee zelfs dominee Van der Woght instemde, wiens buik onder de gevouwen handen rhythmisch op en neer bewoog. Verbaasd keek Haack van de een naar de ander: zij moesten werkelijk veel gedronken hebben. Van Schaerbeek koos de wijste partij: lachte mee, verborg het gezicht in de handen, en trappelde, en wiegde in de heupen. Toen het gelach bedaard was, vervolgde hij:

‘Inderdaad, meneer Haack, inderdaad, een vuistgevecht is nu eenmaal mijn fort niet, en onze goede vriendin Martha heeft er niet bij verteld, dat de poot van een stoel, die een van deze jonge Goliaths rondzwaaide, mij bijna eh... rakelings eh... Enfin, Leenderts was weg, en bleef weg, al had hij nog de brutaliteit om even later zijn hoofd om de deur te steken en ‘boe’ te roepen. Bepaald een akelige man, je kunt gerust zeggen een rotvent. Toen, weer een poosje later, - zo was toch de volgorde, hè? - kwam het gesprek weer op dat fameuze laatste oordeel, en onze zonden.’ - Dit laatste woord sprak de tandarts uit met humoristische grafstem, terwijl hij de ogen over de aanwezigen liet glijden, van wie er nog velen zaten na te proesten. - ‘Onze zonden, hm... Nu, u weet hoe ik erover denk; u denkt er net zo over als ik, meneer Haack; dit is een schandelijke bioscoopgrap, een Amerikaanse

onbeschaamdheid, meer niet, en ik ben eh...' - Hij begon nu zeer uitdagend te spreken, één vuist op de heup. - '...ik ben niet van plan om dit zogenaamde laatste oordeel ook maar één seconde au sérieux te nemen! Onze dominee is ook geheel van zijn aanvankelijke dwa... mening teruggekomen, gelukkig maar. Maar in elk geval spraken we over onze... hm... zonden, heel in het algemeen, we moesten toch èrgens over praten, nietwaar? Toen kwam de kellner, wat zei die ook weer?'

Mevrouw Schokking loosde een diepe zucht. - 'Ik zal het verhaal maar afmaken. De kellner beweerde, dat het geen kwaad kon over onze zonden te spreken.'

'Ma gelooft er namelijk altijd nog in,' zei Tjalko tegen Haack. 'En dat we, als we geoordeeld zouden worden, onze zonden toch óók zouden moeten toelichten, en ons verdedigen.'

'Mag ik u even in de rede vallen, mevrouw?' zei de kellner, 'ik heb alleen gezegd, dat dit algemeen wordt geloofd. Er zijn ook mensen, die beweren, dat men helemáal niet gehoord wordt, omdat tòch alles van tevoren al vaststaat.'

'Predestinatie,' knikte Van Schaerbeek, die uit protest tegen de onderbreking was gaan zitten, 'onze kellner is voor de predestinatie. Ik ook. Onze dominee ook, onder een zeker voorbehoud. Nu, ik moest toegeven, dat de raad van de kellner, aangenomen dat dit het laatste oordeel is, voor wie in deze waanzin...'

'Meneer Haack weet nog niets van een raad van de kellner af,' zei mevrouw Schokking, 'de kellner ried ons aan om er maar vast mee te beginnen.'

'Een soort vooroefening,' beaamde Van Schaerbeek, 'onder

elkaar. De kellner zei, dat ontzaglijk veel mensen hun zonden eenvoudig vergeten zijn, en dat het voordeel van een eh... soort eh... openbare biecht, net als bij het Leger des Heils, voor dronkelappen, of bij de Oxfordbeweging, voor liberalen, het voordeel had, niet alleen van het schoonpraten en onderlinge vermaning en stichting, maar ook van ons geheugen op te frissen. Ik moet zeggen, dat ik het plan, behalve kinderachtig, ook een beetje profaan, ja blasphemisch vond, en de heer en mevrouw Kwets, die trouwens ten stelligste geweigerd eh... is het niet, meneer Kwets?’

Kwets knikte nors. - ‘Ja zeker, alleen als er een pastoor bij is; als die het goed vindt.’

‘Ik wil zó wel,’ zei Meyer, zijn glas tot de bodem toe ledigend, ‘meneer Kwets niet verbieden; toch alleen maar voor tijdverdrijf: vergeet u erbij te zeggen.’

‘Zeker, voor mij, en voor de anderen die er niet in geloven, is het niet meer dan tijdverdrijf, hoewel eh...’

‘In elk geval geen potje van maken,’ zei Meyer, wiens spreektrant een zekere vereenvoudiging had ondergaan; daarna hield hij zijn glas de kellner voor, die het onmiddellijk weer vulde. Ook de anderen schonk hij bij.

‘Daar heb ik op aangedrongen,’ zei dominee Van der Woght, het hoofd in de nek, de kin zeer vierkant, ‘een grap op zijn tijd; maar wanneer we met zoiets beginnen, dan geschiede het op een waardige wijze. In een onderlinge biecht, onder bepaalde omstandigheden, kan ik uit pastoraal oogpunt geen bezwaar zien. Sommigen van ons geloven, dat dit het laatste oordeel is, anderen weer niet; maar hoe dit zij, deze gedachte, waarvoor toch ook wel het een en ander pleit, is ons door God gezonden, en wij moeten

daar als mens partij van trekken, op onze wijze.’

‘Knap gesproken, dominee!’ riep Meyer enthousiast, zijn glas voor meer dan de helft ledigend, ‘precies zoals ik erover denk! Meneer Kwets niet verbieden tegen mijn medemensen te zeggen hoe ik over ze denk... hoe ik over mezelf denk, bedoel ik, en pastoor ook niet. En waar is pastoor? Ik zie geen pastoor! Allemaal gesmeerd!’

‘Pas maar op, Meyer,’ zei Kwets op rustige toon.

‘Pastoor zie ik niet,’ hield Meyer vol, ‘allemaal gesmeerd.’

‘Ik zou nog willen zeggen,’ viel de kellner in, ‘juist omdat er een nieuwe bijgekomen is, dat alles geheim moet blijven en dat u niet moet zeggen, dat ik u op het idee heb gebracht. Dit soort dingen zijn streng verboden; je mag al niet eens over het laatste oordeel spreken, of over de dood of de opstanding, en als ze nu horen, dat u zich op het laatste oordeel voorbereidt óók nog...’ - Onder het spreken had hij zich over Aagje heengebogen, die haar hand op haar glas hield. Maar tegen zijn milde aandrang was zij niet bestand. Mèt Meyer was zij degene, bij wie zich de invloed van de wijn het sterkst deed gelden; meestal zat zij te gichelen, en Van Schaerbeek moest haar nu en dan met de hand voor opzijzakken behoeden, hetgeen hij nagenoeg gedachteloos deed. Dan vielen haar ogen toe; er kwamen witte schelpen voor in de plaats, en men zag, dat het haar toch niet helemaal wit was, maar staalgrijs, en dat het vroeger donkerder geweest moest zijn dan men had kunnen vermoeden.

‘En is het tot nog toe naar wens gegaan?’ vroeg Haack.

‘Ja en neen,’ zei de tandarts, ‘misschien hebben de belanghebbenden er geen bezwaar tegen, wanneer ik even verslag

uitbreng van de eh... biechten; heel in het kort, anders gaat mevrouw Schokking weer op haar achterste benen staan, hm... We hebben geloot, en mevrouw Schokking was de eerste. Zij zei, dat zij nog nooit van haar leven een zonde had begaan.'

'Dat is nu wel was héel erg kort,' protesteerde mevrouw Schokking, 'ik heb alleen gezegd, dat ik graag alle zonden wil bekennen, die ik ongetwijfeld begaan heb, maar dat ik de aanwezigen niet vervelen kan met fouten in het huishoudboekje of paedagogische misslagen. Ik heb Tjalko natuurlijk verkeerd opgevoed, hij herinnert er mij iedere dag aan. Toch houdt Tjalko veel van mij. Er is niemand die mij haat, ook nooit geweest, vroeger. Ik vind zonde zo'n groot woord.'

'U gelooft dus niet, dat u in de hel komt?' vroeg Haack.

'Dat zeg ik niet.'

'Dat hangt van de maatstaven af,' zei Tjalko, 'ik wou alleen zeggen, dat als Ma in de hel komt, ik er ook in wil!'

'Braaf zo, jongeman,' zei Van Schaerbeek, 'met mevrouw Schokking konden we dus niet veel eer inleggen, al kan het natuurlijk zijn, dat zij zichzelf juist beoordeelt. Ik ken haar als patiënte eh...'

'Eén moment,' zei Tjalko, 'zou het niet beter zijn, ook in het vervolg, wanneer wij ons tot de biechten bepaalden en er geen commentaar, of plagerij, of flauwe aardigheden aan vastknoopten?'

'En jij schreeuwde er het meest doorheen, toen ik aan de gang was!' riep Veenstra verontwaardigd, 'als je je grote mond gehouden had, was er heus nog wel een erge zonde voor de dag gekomen!'

'Ik zal het niet meer doen. Maar meneer Van Schaerbeek doet net, of hij Ma zal oordelen. Meneer Van Schaerbeek is een

doodgewone zondaar, net als wij allemaal, behalve Ma dan.'

'Er zal helemáál niet geoordeeld worden,' zei Van Schaerbeek zoetsappig, 'door mij noch door een ander. Mag ik doorgaan? Graag. Dank u. Na mevrouw Schokking was Martha aan de beurt. Martha bleek niet zo goed te weten wat zonde eigenlijk is, is het niet Martha? Als ik het verkeerd zeg, verbeter je me maar. Ik kreeg de indruk, dat waar mevrouw Schokking op het huishoudboekje neerzag, jij je zonden het liefst in zo'n boekje zou onderbrengen. Ik zal meneer Haack niet vervelen met voorbeelden; het waren zéer kleine zonden, maar voor Martha zijn het grote zonden, begrijpt u? Zuinigheid is misschien haar ergste ondeugd, en ik ken veel mensen die dit niet eens als een ondeugd beschouwen. Ik heb nog wel enige hoop voor Martha. Pardon, meneer Schokking, ik zie u al weer springen en dansen op uw stoel. En... O ja, bij onze goede vriendin Martha trad de neiging aan de dag om van haar eigen (kleine) zonden over te stappen op de zonden van anderen. Dit zou ik voortaan ook vermeden willen zien, vindt u dat goed, meneer Schokking? Graag. Martha weidde bijvoorbeeld uit over de zonden van Aagje en de zonden van mij: ik had op een keer kaarten voor de schouwburg gekocht, bij vergissing twee in plaats van drie, - of door een misverstand eigenlijk, - en toen heb ik mijn knopen geteld, en nu gelooft Martha niet...'

'Wees in Godsnaam niet zo vervelend,' zei Martha, 'ga dóor. Ik heb nooit erge zonden begaan, als jullie het nog eens willen horen, maar de vele kleine zonden, die ik begaan heb, wijzen erop, dat ik best tot erger in staat ben. Ik wil me niet mooier voordoen dan ik ben. Er zijn ook zonden in gedachten; maar als we dáarmee beginnen, zijn we morgen vroeg nòg niet klaar.'

Van Schaerbeek schudde het hoofd. - ‘Morgen vroeg... Ik ben benieuwd, of we voor acht uur nog losgelaten zullen worden; het komt mijn arme vrouw op een rechute te staan, wanneer ik niet eh... Juist, en toen alleen meneer Veenstra nog, onze dienaar van de Koningin der Aarde! Gedeeltelijk hebt u dit zelf aangehoord, meneer Haack; gedeeltelijk, - het hele verhaal van meneer Veenstra was nogal eh... gedeeltelijk, nogal fragmentarisch. Het is niet mijn bedoeling om eh... maar ik moet er u toch een denkbeeld van geven, is het niet? De grondgedachte ervan was, dat Veenstra zonder de krant een vlekkeloos leven zou hebben geleid.’

‘Verdomme,’ zei Veenstra kwaad, heftig malend met zijn sterke kaken, ‘verdraai toch niet de hele boel! Ik heb alleen gezegd, dat mijn zonden niets waren om ons over op te winden! Als ik de hele dag lieg, dan mogen de lezers zich daar natuurlijk over opwinden, maar toch niet langer dan tot de volgende editie. Zonder de krant zou ik misschien een moord hebben begaan, dat weet je nooit; wie weet waar de krant mij voor bewaard heeft; maar liegen, dat moest ik. Voor dat liegen wil ik ook best gestraft worden, maar dan moeten ze eerst de krant straffen, en dat moet ik zien; en dan zal ik ervoor zorgen, dat het geval nog onder rechtszaken wordt vermeld, met een grote kop, voor ze me de hel indonderen!’

Met grote overtuiging had hij gesproken, scheef op zijn stoel, en het hoofd scheef de andere kant op, zodat het toch weer recht kwam te staan, agressief recht. Als biechteling was de zittende Veenstra stellig indrukwekkender dan de staande, causerende. Tjalko applaudisseerde geluidloos. Haack zei:

‘Na meneer Veenstra is dus een ander aan de beurt. Ik heb niet meegeloot; vindt u goed, dat ik nu eerst mijn ziel voor u

uitstort? Niemand bezwaar? U moet dan weten, dat ik een en ander heb meegemaakt, dat ik u misschien later wel eens vertel, en dat in zoverre ook in het geheel niet interessant is, omdat ik het alleen maar heb gedroomd. Maar een droom is niet zinloos. Van dit gedeelte van mijn droom, waaraan u allen geen deel hadt, - tenminste dat vermoed ik, - heb ik veel geleerd; dit incident heeft mij doen beseffen wat mijn ergste zonde is geweest, - nu wij tòch over zonden praten. Allereerst iets wat er rechtstreeks mee in verband staat. Ik ben homosexueel. Dat wil zeggen: ik ben het verachtelijkste individu dat men zich denken kan, een paria, half belachelijk half afschuwwekkend. Niet dat ik het zèlf zo voel, en ik kan zeer zeker een beroep doen op wetenschappelijke theorieën en medische hypothesen, maar dat versmaad ik; want zo kan men ook een lustmoordenaar verontschuldigen. Als homosexueel voel ik mij niet zondig of schuldig; maar ik kan niet ontkennen, dat de homosexualiteit mij op paden heeft geleid, die volgens alle denkbare maatstaven regelrecht naar de hel zouden voeren, indien de hel bestond. Ongetwijfeld is dit te verklaren door mijn pariaschap: wij homoseksuelen slaan terug, wanneer men ons slaat, en wij slaan terug voor alle andere homoseksuelen, ook de schoften onder hen, - waaraan het niet ontbreekt, - zoals wij ook de zonden dragen van alle...'

Reeds enige ogenblikken had mevrouw Schokking als gekweld op haar stoel zitten draaien, en dit was voor haar zo ongewoon, dat Tjalko haar met grote ogen aankeek, zich afvragend of zijn moeder zich niet wel voelde. Nu strekte zij de hand uit, en sprak op bedeesde toon, terwijl een blos haar ronde wangen kleurde:

‘Meneer Haack, verbéeldt u zich dat niet allemaal?’

‘Verbéelden?!’ - Maar toen de acteur haar in de ogen keek, herinnerde hij zich, dat zij zoveel als zijn enige supporter was onder de huisgenoten, en veel vriendelijker voegde hij eraan toe: ‘Hoe bedoelt u, mevrouw Schokking?’

‘Ik kan het me niet van u voorstellen. Zoiets vóel je toch als vrouw, en u heeft zoiets mannelijks, en u speelt zulke mannelijke rollen.’

‘Ja, daar kan ik verder ook niets aan doen,’ zei Haack verlegen, en wendde zich naar Tjalko, als met de stomme bede om zijn moeder het zwijgen op te leggen, iets waaraan Tjalko prompt voldeed:

‘Klets toch niet zulke onzin, Ma! Je doet net of je van die dingen niets afweet; straks ga je ons nog vertellen, dat je niet eens wist, dat de... nu ja, je weet wel... dat dat bestònd!’

‘Ik houdd er niet van, dat iemand, die ik hoogacht, zichzelf zwart zit te maken.’

‘Maar daar zitten we hier nu eenmaal voor, mevrouw,’ zei Van Schaerbeek met een quasi-spijtig gebaar.

Martha Scheiberlich lachte schamper. - ‘Zó zwartmaken, dat we allemaal moeten protesteren; dat wist hij natuurlijk van tevoren...’

‘O ja?’ vroeg Haack.

‘Ik heb niets gezegd,’ zei Martha Scheiberlich zedig.

‘Meneer Haack heeft zijn overjas aan Wim Kwets gegeven,’ hield mevrouw Schokking vol.

‘Dat is niets. Waarom zou een homosexueel zijn overjas niet afstaan? Wacht u nu tot ik uitgepraat ben, mevrouw, dan denkt u er

wel anders over.’

‘Tjalko gaat óók niet met meisjes om, daarom is hij nog niet...’

‘Verdomme!’ schreeuwde Tjalko, ‘wie snoert Ma de mond? Net of Haack dat prettig vindt, zo 'n verdediging! Ze moet dronken zijn! Door dik en door dun, als altijd! Alles opofferen, iedereen afvallen, als ze maar gelijk krijgt! Ik niet met meisjes omgaan! Henk, jij weet...’

‘Ik stel voor,’ zei Veenstra, ‘om elkaar voortaan tijdens de biechten óók niet te verdedigen, want daar komt blijkbaar nog grotere ruzie van dan van zachtjes pesten à la meneer Van Schaerbeek.’

‘Dank u,’ zei Van Schaerbeek, en hield zijn glas de kellner voor, dat deze vulde met de bescheiden opmerking, dat men degene, die aan het woord was, beter zo weinig mogelijk in de rede kon vallen. Zouden zij inderdaad nog gehoord worden vóór het oordeel, dan was natuurlijk niet aan te nemen, dat anderen, engelen, heiligen, of zelfs maar duivels, toegestaan werd er doorheen te schreeuwen.

Weldra keerde de rust weer, en Haack zette zijn bekentenis voort, niet echter dan na mevrouw Schokking in het oor gefluisterd te hebben hoeveel waardering hij had voor haar optreden.

‘Alle schanddaden op te sommen, die ik in de loop der jaren heb begaan, zou weinig zin hebben. Deze schanddaden waren grotendeels het natuurlijke gevolg van mijn onnatuurlijke, of althans ongewone aanleg; het waren schanddaden, gemeten aan een bepaalde norm, niet omdat ik andere mensen benadeelde of ongelukkig maakte; en ook wanneer dit er het gevolg van was. had ik dat toch nooit beoogd. Wij homoseksuelen zijn uiteraard

aangewezen op andere homoseksuelen. Wij bijten elkaar niet, wij kunnen niets aan elkaar bederven. Dat zou nu allemaal heel goed en mooi zijn, maar praktisch gaat het niet op, aangezien niemand volledig en voortdurend homoseksueel is, zelfs ik niet. Van beroepswege ben ik gedwongen normale mannen voor te stellen: gevallen van duidelijke homoseksualiteit zijn mij in de toneelliteratuur niet bekend, hoe ijverig ik er ook naar heb gezocht. Minstens drie avonden in de week ben - ben - ik verliefd op vrouwen; ik kan niet maar doen alsof, ik moet werkelijk door niet-homosexuele passie verteerd worden, uiterlijk, en ook innerlijk. De mensen zouden hun geld terugvragen, wanneer dit anders was, ze zouden het evengoed terugvragen als wanneer ik in een regelrecht flikkerstuk optrad, excusez le mot. Alle passies, alle zonden, van de mensen, die ik uitbeeld, zijn de mijne; ik heb MacDuff vermoord, en ben gierig geweest als Harpagon, hoezeer Richard Haack van Rheden met het smerige geld mocht smijten. Als Romeo was ik de modelminnaar, als Othello was ik jaloers als Othello zelf. Nu moet u zich voorstellen, dat ik niet alleen op die avonden verliefd op een vrouw ben, - een confrater dus, een actrice, - maar dat dit altijd nog wel enige tijd aanhoudt...'

De bewegingen van Van Schaerbeek, alsof hij op zijn horloge wilde kijken of een zakboek wilde raadplegen waren tot dusverre steeds langs een omweg uitgelopen op een teugje van de rode wijn, waarmee de kellner zo scheutig was en aan de voorraad waarvan maar geen eind scheen te komen. Thans evenwel schraapte hij zich luid de keel, en zei op gedecideerde toon:

'Meneer Haack. Ik vind het allemaal buitengewoon boeiend, véél boeiender dan die flodderige brochuretjes van het Humanitair

Comité, die wel eens in mijn brievenbus verdwalen. Ik zie zelfs de mogelijkheid voor u opdoemen, met behulp van de actrices uw... eh... eigenaardigheden niet alleen maar voor één avond, maar blijvend te overwinnen. Maar werkelijk, als u zo doorgaat, dan geloof ik niet, dat wij nog aan de beurt komen.’

‘Tijd genoeg,’ zei Tjalko, ‘de tijd bestaat trouwens niet meer. Volgens Ma.’

‘Ik zal alles op haren en snaren zetten om in elk geval vóór tien hier vandaan te komen. Het is nog donker buiten, het kan niet later zijn dan vier uur. Ik ben dit aan mijn vrouw verplicht.’

‘Dan is Haack nog lang niet klaar,’ zei Martha, ‘hij heeft er niet het minste belang bij, dat je naar je vrouw gaat; dat vindt hij onnatuurlijk. Misschien is het dat ook wel.’

Na haar met een grimas te hebben beduid, dat hij desnoods wel kans zag haar stekelige grapjes te appreciëren, zei de acteur:

‘Ik bied mijn excuses aan. Maar wat ik zeggen ga, is ook van belang voor de anderen, o stelt u zich gerust, meneer Van Schaerbeek, ik ben niet van plan u tot mijn eigenaardigheden te bekeren: u heeft er niet de minste aanleg voor, u zou iedere homoseksueel afschrikken door uw verbazingwekkende welsprekendheid. Maar er is een algemene conclusie, waarmee u misschien uw voordeel kunt doen, - u allen, bedoel ik. Ik wou dus duidelijk maken, dat mijn min of meer onvolledige homoseksualiteit mij nu en dan de vrouwen in de armen werpt. De zaak is trouwens nog iets gecompliceerder, omdat wij homoseksuelen uit de aard der zaak verliefd worden op andere onvolledige homoseksuelen, vaak halve homoseksuelen of daaromtrent; en dan moeten wij dikwijls een stoot in de goede richting geven. Vooral bij zogenaamde

minderjarigen kan dit wel eens tot onaangename gevolgen leiden; de wet waakt hier dan ook tegen, terecht, zeer terecht. Van het standpunt van de wetgever is het natuurlijk beter, dat een halve homoseksueel een duwtje krijgt in de verkeerde richting, en bijvoorbeeld naar een bordeel gaat...’

‘Meneer,’ zei Kwets, die opmerkzaam had toegeluisterd, ‘heeft u er wel aan gedacht, dat mijn zoon erbij zit?’

Boosaardig had de vraag niet geklonken, nauwelijks verwijtend zelfs, want Kwets had een zeker respect voor de acteur, vrucht van Roomse voorliefde voor het spectaculaire en openbaar toegejuichte. Aller ogen richtten zich nu op Wim Kwets, die, nog steeds geflankeerd door de dommelende herder, kennelijk niet naar het relaas over de homosexualiteit had geluisterd. Af en toe hoestte hij nog, de donkere glansogen op een of ander onzichtbaar doel van zelfvertering gevestigd, de vuile zakdoek tegen de mond geperst, - ook hoestte hij wel vrijelijk de lucht in, waarbij hij de gekromde handen met de vingers tegen de borst bracht: een traag, pathetisch gebaar, alsof hij zijn longen beschermen wilde of op hun plaats wilde houden. Haack boog zich voorover om naar de jongen te kijken:

‘Geeft u hem een schone zakdoek. Ik zal van nu af aan alles voor volwassenen formuleren, ik had niet aan hem gedacht, wat van mij vergeeflijk is, van u niet. Er is één voorval in mijn leven geweest, dat ik niet alleen betreur, maar dat mij zeker ook zwaar zou worden aangerekend, wanneer dit alles geen droom was, maar werkelijkheid. Ik was 24 jaar, en gevierd als acteur. Van de minorennen voornoemd had ik mij tot op dat tijdstip verre...’

Meyer stak de hand op. - ‘Wat zijn minorennen?’

‘Geen Minorieten. Daar had ik mij dus altijd verre van gehouden, van de minorennen wel te verstaan; en ook later heb ik mij steeds tot jeugdig wild bepaald, dat het klappen van de zweep al kende, - de beeldspraak is afgrijselijk, maar wanneer ik tegelijk kort en voor minorennen onbegrijpelijk moet zijn, kan ik niet op de litteraire inkleding letten. Maar op mijn 24e jaar maakte ik mijn enige zijsprong, en kwam, zeer terecht, met de strafrechter in aanraking. Ik ben van goede familie; mijn ouders waren ruimdenkende mensen en stonden in het volle leven; maar dit proces was natuurlijk een slag in hun aangezicht, te meer omdat ik mijn ware neigingen altijd voor hen verborgen had weten te houden. Ik slaagde erin hen te doen geloven, dat alles laster was, gedeeltelijk wàs het ook laster; aan laster en afpersing staan wij homo... wij geïnverteerden nu eenmaal bloot. Ik speelde hoog spel, ik zei tegen mijn ouders: ik wòrd vrijgesproken, wees maar niet bang; maar ik wil ook, dat iedereen dit weet, en dat iedereen weet, dat u beiden onvoorwaardelijk op mijn hand bent. Inderdaad werd ik vrijgesproken, wegens gebrek aan bewijs, - de minorenn was een leugenachtige psychopaath, een kwal van een j... adolescent; bovendien was de rechter, Mr. Teulings (hij is allang dood) er ook niet helemaal vies van, - en samen met mijn ouders heb ik toen in een drukbezocht restaurant een kleine vrijspraakscène ten beste gegeven, die veel opzien heeft gebaard en waarover jaren later nog gesproken werd. Ik maak me sterk, dat één van u allen, al is het dan 27 jaar geleden...’

‘Ik heb er wel eens van gehoord,’ zei Veenstra, ‘ik was toen twee jaar, dus volstrekt minorenn, maar ik heb het verhaal gehoord, toen ik achttien was, op de krant natuurlijk. Ik vond het altijd nogal

een kras verhaal.’

‘Dat was het ook,’ zei Haack met een goedkeurend knikje. ‘Het was zeer provocatief, en in zekere zin gevaarlijk, want de hele wereld wist nu waarvan men mij verdacht had. Maar nu moet u verder horen. Mijn ouders waren natuurlijk niet helemáál gek, en in zekere kringen waren mijn neigingen even bekend als die van Wilde, Platen of Goethe; ik vormde het gesprek van de dag; de acteur in mij, moet ik bekennen, was wel eens afgunstig op de ho... geïnvverteerde in mij...’

‘Goethe?’ vroeg Martha Scheiberlich wenkbrauwfronsend.

‘Wij geïnvverteerden zoeken onze broeders graag onder de Groten,’ lichtte de acteur bereidwillig toe, ‘bovendien: Goethe en Schiller, Goethe en Herder, Goethe en Eckermann, - men hoort nooit: Goethe en Charlotte, of Goethe en Christiane; dat geeft te denken... Ter wille van mijn ouders besloot ik dus een tijdlang de Don Juan uit te hangen, wat hierop neerkwam, dat ik mijn vluchtige, professionele verliefdheden op actrices in mijzelf aanmoedigde en voor het oog der wereld overdreef. Een jonge actrice, ik zal haar naam niet noemen, is hiervan het slachtoffer geworden; zij heeft zelfmoord gepleegd. Dit is het ploertigste wat ik ooit heb uitgehaald; en het is goed dit te weten, of liever: er opnieuw aan herinnerd te worden, zoals vannacht is geschied. U zult het misschien niet willen geloven, maar ik was het namelijk glad vergeten. Wij geïnvverteerden vergeten gemakkelijk, wat in zekere zin merkwaardig is, want zoveel gelegenheid om iets wezenlijks te beleven hebben wij niet.’

‘Wat mij niet duidelijk is,’ zei Van Schaerbeek, toed de acteur met een kort knikje te kennen had gegeven gereed te zijn, ‘dat is het

algemeen belang waar u over sprak. Niemand zal u veroordelen alleen omdat...’

‘Geed commentaar,’ gebood Tjalko.

‘Dat komt nog. Mijn bekentenis is hiermee afgelopen, of het zou moeten zijn, dat ik diet geheel oprecht, althans diet geheel volledig ben geweest wat mijn drijfveren aangaat. Die affaire met de actrice was een comédie in de comédie, en als zodanig, zou men zeggen, vrij onschuldig van opzet. Maar de manier, waarop ik die vrouw behandeld heb, zou mijn hogere rechters wel eens op andere gedachten kunnen brengen. Zo op het oog alleen maar instrument tot maatschappelijk eerherstel op korte termijn, - huiselijk eerherstel beter gezegd, - is die vrouw tenslotte het object geworden van wraakzucht, sadisme, de laagste driften... Wou u iets zeggen, juffrouw Scheiberlich?’

‘Nee, het is niet meer nodig,’ zei Martha, ‘ik had u juist hiernaar willen vragen, maar u voorkomt mijn wensen.’

‘Ik doe niets liever,’ zei Haack met een galante grijns, ‘deze drijfveren, wou ik alleen maar zeggen, hadden niets meer met de inversie te maken, zij waren een toegift, die men ook wel bij niet-geïnverteerden opmerkt. Men heeft wel eens gezegd, dat wij geïnverteerden de vrouw haten; misschien is dit waar, misschien ook koesteren wij alleen maar angst voor de vrouw; ik weet het niet, het interesseert me ook niet erg. Maar wat ik wèl weet is, dat ik, aangenomen dat dit het laatste oordeel is, niet in de hel terecht zal komen voor mijn inversie... Vertel eens,’ zei hij tegen de kellner, die schuin achter hem met de blauwe kan in de hand stond toe te luisteren, ‘wordt men bij het oordeel gestraft uitsluitend voor homosexualiteit?’

De kellner kwam een stap naderbij, en boog zich tot de acteur over, waarbij hij de ogen over de anderen liet glijden, alsof hij verlot tot spreken vroeg in zulk een delicate aangelegenheid. - 'Ik ga alleen af op wat ik hier in de wachtkamer opgevangen heb, meneer. Over wat de ergste zonden zijn, en de minder erge, doen allerlei verhalen de ronde, en het is moeilijk daarin weg te weten. Naar mijn idee weet niemand wat de ergste zonde is, ook God niet; dat hangt van allerlei omstandigheden af, en van het hart, dat altijd weer nieuw en altijd weer anders is, en waarop je geen vaste regels kunt toepassen. Men heeft wel eens gezegd, dat liefdeloosheid het ergste kwaad is; maar dan vraag ik mij toch weer af: wie benadeelt men eigenlijk door liefdeloosheid? En daar gaat het toch alleen maar om: wat men anderen aandoet.'

'En zichzelf,' zei Van Schaerbeek, 'wie de waardigheid van de mens, zoals hij door God geschapen is, door het slijk sleurt, heeft bitter weinig te hopen, komt mij voor. Ik voor mij geloof overigens niet, meneer Haack, dat u uitsluitend voor uw eh... ondeugd zwaar gestraft zou worden. Wat denkt u ervan, dominee?'

Met een goedige glimlach, de oude, harde boerenwangen rood bevlamd van de wijn, had de predikant toegeluisterd, alle woorden in zich opgenomen, en ze als spel en vermaak gekeurd aan zijn allengs rotsvast geworden overtuiging, dat dit alles kon zijn: een carnaval, een gekkenhuis, een dol familiefeestje, maar niet de jongste dag. Daze overtuiging werd steeds weer opnieuw gevoed door deernis met zijn kudde. Maar daarom kon hij hun bekentenissen en zelfbeschuldigingen ook moeilijk ernstig nemen. Hij maakte er zich van af door te zeggen:

'Ik houd het ervoor, dat de verborgenheden Gods een

antwoord op deze vraag niet toelaten. Vele laatsten zullen de eersten zijn, en ook de misdadiger aan het kruis heeft het paradijs gezien.'

'U heeft het allemaal heel goed met mij voor,' zei Haack, 'eigenlijk had ik wat meer strengheid gewenst; het is meer dan ik had mogen verwachten...' - In deze woorden trachtte hij enige ironie te leggen, zonder er echter in te slagen zijn ontroering voor de anderen verborgen te houden.

'Mag ik u nog iets vragen, meneer?' vroeg de kellner, 'die vrouw, over wie u sprak... Het zou misschien van belang zijn te weten, of u van haar gehouden heeft of niet.'

'Niet. Zeer beslist niet. Ofschoon... wie zal dit uitmaken? Wij geïnvverteerden zijn geen onmenssen; wanneer een vrouw, een kind, een beest, die hond daar, ons liefde geeft, kunnen wij onszelf niet beletten wederliefde te voelen, in zekere mate. Je bedoelt misschien, dat deze liefde alles goed zou maken?'

'Alles niet,' zei de kellner, zijn spitse snijtanden ontblotend tot een spijtig wit lachje, 'maar sommigen zouden zeggen: iets. Neem Leenderts bijvoorbeeld. Dat Leenderts een beest van een vent is, daar zal wel niemand onder u aan twijfelen: als er één in de hel thuishoort, dan hij; ik heb wel eens gedacht, dat hij van af zijn geboorte nog geen moment buiten de hel geweest is. En dat hij mij haat en vervolgt en slaat, dat heeft u met uw eigen ogen kunnen zien. Maar waaróm doet hij dat? Misschien is het toch liefde wat Leenderts drijft; niet op de manier van u, - hoewel alle soorten van liefde toch ook weer op elkaar lijken...'

'Over Leenderts matig ik mij geen oordeel aan,' zei de acteur, 'hij kan een schop van me krijgen, als ik je daar een genoeg mee

doe. Maar dat de liefde altijd een verzachtende omstandigheid is, dat ben ik toch niet met je eens. Wanneer ik iemand uit liefde of met liefde benadeel en kwel, dan is dat erger dan wanneer hij mij onverschillig laat.'

'Maar nòg erger is, wanneer u iemand kwelt, omdat hij u onverschillig is, of omdat u hem haat. Dàt bedoel ik, meneer: wordt er eenmaal gekweld, dan is liefde een verzachtende omstandigheid, want dan kwel je jezelf er bij. Zo is mij tenminste gezegd, door iemand die langer over deze dingen had nagedacht dan ik.'

'Aan commentaar al weer geen gebrek,' zei Van Schaerbeek ontevreden, 'wij zijn nu eenmaal geboren moralisten, hier in Holland; het theologiseren zit ons in het bloed. Wie is er eigenlijk aan de beurt?'

'Meneer Schokking,' zei Martha, 'maar eerst moet Haack nog tot zijn algemene conclusie komen. Voor zover het hele gesprek niet uit algemeenheden bestond...'

'Tot uw dienst. Maar overigens: was praten wij? Zonde! Ik had moeten beginnen te zeggen, - misschien heb ik het ook wel gezegd, - dat naar mijn bescheiden en geïnverteerde mening zonde niet bestaat. Ik heb maar was comédie gespeeld voor u, mij in uw gedachtengang verplaatst, mij in de droom gevoegd naar de waan van droomgestalten. Ik leef, ik handel, - ik ben de toeschouwer van mijzelf, op een onmetelijke afstand. Dacht u werkelijk, dat ik, Richard Haack van Rheden, een zonde zou kunnen begaan? Wat, vraag ik, zijn dan de zonden van het waterstofatoom en de ster Orion, en in welke hel zullen zij verdwijnen? Wordt het waterstofatoom veroordeeld, omdat het zich een keer met stikstof verbindt in plaats van met zuurstof?... Genoeg. Mijn conclusie

Mocht een van u moeite hebben zich zijn zonden, zijn zogenaamde zonden, te binnen te brengen, probeert u ze dan te spelen. Roept u de levende beelden op uit uw eigen ziel; dat kunt u, want u droomt, wij dromen allen, u bent mijn vrienden in de droom! Roept u de beelden op, haalt u ze naar boven! Dat geval met de jonge actrice was ik vergeten, - niet mijn ziel; en tijdens mijn uitstapje van zo even zorgde die ziel, die eigenaardige ziel van Richard Haack, ervoor, dat het mij in de vorm van een zinnespel, een groteske variant op een scène uit de Hamlet, naakt voor ogen werd gesteld. De Hamletrol heb ik vroeger altijd willen spelen, zonder dat het er ooit van gekomen is, door de omstandigheden, door tegenwerking, wellicht door een innerlijke schroom. Ik was Hamlet, zo even, zij Ophelia, en ik stond op het kerkhof, en haar gebeente werd mij toevertrouwd door die aardige hansworsten van Shakespeare. Ik hield van haar: ik hield niet van haar. One that was a woman, sir. Get thee to a nunnery. Het was hartverscheurend, het was van een laatste, mensonterende, goddelijk verheven schoonheid; ha! - maar ik wist, dat ik droomde, dat iets in mij dit spel wilde, te voorschijn lokte, speelde, en dat ik slechts de ogen had te openen om te zijn de Richard Haack zonder geheugen weer, met de schmink van de vorige avond op het gelaat, de apricot-brandy in het bloed, en mijn bibelots en mijn Perzische kat Hafis, mijn vrijgezellenschandkamertje in uw flat... Wij dromen! Laten wij proberen, door één geweldige, gezamenlijke krachtsinspanning de ogen te openen en deze wachtkamer en dit station te vernietigen! Vrienden, tezamen deze waanzin verbreken en ontkennen, deze straf en zonde...! Ach, de onzin...'

Met een schamper snikgeluid wendde hij het gelaat af, dat

plotseling weer asgrauw geworden was. Hij haalde zijn zakdoek te voorschijn, bekeek die enige tellen, keek naar Wim Kwets, borg de zakdoek weer op. Met een schuw gebaar greep hij zijn glas, alsof hij de anderen wilde toedrinken; hij ledigde het, en zette het met een harde tik op de tafel. Zijn woorden hadden grote indruk gemaakt. De meesten hielden het hoofd gebogen, Van Schaerbeek zocht nerveus naar zijn horloge, Martha had haar bril afgezet, Aagje had tranen in de ogen. Toen de acteur met een handbeweging beduidde, dat men door kon gaan, zei Van Schaerbeek met bewogen stem:

‘Ik geloof hier niets aan toe te hoeven voegen, en uit naam van ons allemaal te spreken, wanneer ik zeg, dat ook wij onze arme, begaafde vriend Haack eh... als onze vriend eh... eh... beschouwen. Meneer Schokking is aan de beurt.’

VIII

Vooroefeningen

(vervolg)

Tjalko stond op. Toen niemand naar hem opkeek, ging hij weer zitten. Het liefst was hij voor de tafel gaan staan, net als Veenstra, en met iets meer recht zelfs, want hij was van plan zichzelf als een geroutineerd openbaar aanklager te beschuldigen, hard en meedogenloos, daarmee alle anderen overtreffend. Het leek hem de kostelijkste sport die er bestond, dit soort zelfbeschuldigingen, om niets. En hij had nog méer op het hart, na dat van Haack kregen ze zijn lesje te horen! Hij stak zijn neus in de lucht en zei:

‘Ik sluit mij geheel aan bij wat meneer Haack heeft gezegd. Niet wat betreft de homosexualiteit, Ma, - hoewel niemand hoeft te denken, dat ik daarop neerzie, ik heb vroeger met een homoseksuele keeper gespeeld, weet je wel, Henk, en dat was een fijne vent, - maar wat betreft de zonde en de straf. Straf, - dat gaat er nog mee door. Het leven is een wedstrijd, zo zie ik het; en als je fouten maakt, grijpt de scheidsrechter in, en als je je misdraagt, kun je geroyeerd worden door je bestuur. Een voetballer, die zich een uur voor een beslissende wedstrijd bezuipt, wordt eruit getrapt, nogal glad. Maar daarom hoef je je niet tot in het stof te vernederen en je die fouten je hele leven lang aan te trekken. Dat is ook een van de redenen waarom ik niet in het laatste oordeel geloof, nu niet, en nooit niet! Je straf krijg je tijdens je leven, en als de straf is

afgelopen, ben je weer vrij man, en niemand heeft het recht om op je neer te zien, zo denk ik erover. Stel je voor, dat alle straf na afloop weer eens opnieuw opgeteld zou worden! Nu wat mijzelf betreft. Waar meneer Haack ons heeft willen doen geloven, dat hij zoiets als een moordenaar is, daar stel ik me aan jullie voor als een dief. Ma zit me met grote ogen aan te kijken, en ook Henk weet niet wat hij ervan denken moet, maar het is een feit. Een doodgewone, vulgaire rotdief. Twee jaar geleden was ik penningmeester van onze voetbalvereniging; ik had plotseling een grote som nodig, ik heb mij de kas toegeëigend, grotendeels, en na een half jaar heb ik alles weer van mijn salaris aangezuiverd.'

'Dat is geen diefstal,' zei Veenstra, en ook mevrouw Schokking haalde glimlachend de schouders op.

'Als ik in dat half jaar was gestorven, was het wèl diefstal geweest, dus is het diefstal. Bovendien hadden ze het tussentijds kunnen merken.'

'Waarvoor had je dat geld dan nodig?'

'Dat doet er niet toe, dat heeft niets met een zonde of zoiets te maken...' - En toen de journalist een ongelovig gebrom liet horen: 'Goed, als je het dan weten wil: Ma zou 60 jaar worden, en ik wou een goede beurt maken.'

'Dat collier!' riep mevrouw Schokking uit, 'maar dat is toch niet écht...'

'Het is echt, maakt u zich niet ongerust. Ik had mij voorgenomen het u op uw 70e verjaardag te vertellen, maar nu is dit laatste oordeel ertussen gekomen. Bovendien was het een soort levensverzekering. 80 durfde ik niet, 75 is geen kroonjaar, - of wel? - nu, in elk geval is het een onbelangrijk jaar; maar ik dacht: als ik

mij voorneem het haar op haar 70e te vertellen, dan moet Ma ook 70 jaar worden, want ze kan toch niet het graf ingaan zonder geweten te hebben, dat die briljanten echt waren. Van die diefstal zou ik natuurlijk niets hebben gezegd.’

‘Diefstal, onzin,’ zei Veenstra, ‘het is een tijdelijk cadeautje geweest van de voetbalclub aan mevrouw Schokking. Als we hier ooit uitkomen, zal ik voorstellen je dat geld terug te geven, we zijn kapitaalkrachtig genoeg.’ - Hij stond op, met zijn glas in de hand. - ‘Mevrouw Schokking heeft ons hierheen gebracht, zij heeft aan één stuk door op die rode kaart gekeken, zij heeft ontdekt, dat dit wel eens het laatste oordeel zou kunnen zijn...’

‘Dát zou ik nu maar achterwege laten!’ riep Tjalko.

‘Zij heeft zich geen moment uit het veld laten slaan; zonder háar zouden we God weet waar zitten, misschien wel al in de hel; zij heeft voortdurend op het standpunt gestaan, dat er niets is om ons over op te winden, en dat we morgen allemaal in de krant komen, die net zo vol zal zijn als op andere dagen, misschien wel voller, als mijn stukje er nog in kan, en daarom stel ik voor, dit glas rode wijn te ledigen op de gezondheid van mevrouw Schokking, ons aller Soldatenmoeder en Schutspatrones! Lang zal zij leven!!’

Deze oproep ontketende een onbeschrijfelijk enthousiasme. Er werd gejuicht en ‘hiep hiep hoera’ geroepen; de glazen werden geleegd, gevuld of bijgeschonken, nogmaals geleegd; de kellner kwam mevrouw Schokking een hand brengen; Van Schaerbeek riep, dat bij gebrek aan een collier hij haar die drie vullingen, neen vier vullingen zou kwijtschelden, absoluut; Meyer liep stommelend om de hele tafel heen om te klinken met mevrouw Schokking; de herder blafte; Haack zei, dat dit de goede manier was, de goede

zondeloosheid: als iemand een collier gegapt had, kreeg hij er nog een collier bij: wie neemt zal gegeven worden. Van Schaerbeek zette Aagje recht op haar stoel, en dronk een nieuw glas uit de onuitputtelijke blauw-geëmailleerde waterkan. Wat er op het perron voorviel, daar letten zij allang niet meer op, noch op het steeds herhaalde, met dooddringen gepaard gaande vertrek van groepen, noch op het verwijderde, doch allengs naderende rumoer: geschreeuw, gegil, honende spreekkoren, die de beambten en de sinds kort weer in de bres springende soldaten bezorgd naar 't bioscoopgebouw deden uitzien.

‘Uit naam van mijn moeder, die weer geen tien kan tellen, naar het schijnt,’ zei Tjalko, nadat hij met alle aanwezigen geklonken had, ‘dank ik u allen uit de grond van mijn hart! Wij zullen dit nooit vergeten, Ma en ik! Ma is onze belhamel, en ik ben haar profet, en beiden zijn we groot! Ik verzoek u evenwel niet uit het oog te verliezen, dat u zo juist de moeder van een vent met lange vingers heeft toegedronken. Natuurlijk trek ik mij daar niets van aan, maar een dief ben ik, net zo goed als Haack een vrouwenbeul, en Van Schaerbeek een praatjesmaker, en Henk een journalist is. We zitten allemaal in hetzelfde schuitje. Maar nu dit. Er is ons gezegd, door zekere mevrouw Schokking, bijgenaamd Ma, dat dit het laatste oordeel moet zijn. Het laatste oordeel, goed, best, ik had me van deze avond iets anders voorgesteld, maar goed, het is dan het laatste oordeel geworden. Waarde clubgenoten! Wij zullen geoordeeld, beoordeeld en waarschijnlijk veroordeeld worden door de Scheidsrechter, die deze hele show op zijn geweten heeft! Maar in de voetbalwereld, de enige wereld waar ik een sikkepitje verstand van heb, is een scheidsrechter helemaal niet feilloos, en hoewel hem

toegestaan wordt tijdens een wedstrijd de grootste bokken te schieten, - het publiek gilt en fluit dan, zoals u allen uit de krant weet, - is het toch helemáál niet zo, dat een scheidsrechter zich alles veroorloven kan en er niet uitgetrapt wordt, wanneer hij ongeschikt blijkt te zijn voor zijn taak. En wie trappen hem eruit? Dezelfde lui, van wie hij hands en offsides over het hoofd heeft gezien, of die hij gestraft heeft voor iets wat zij niet deden...'

'Zeg nu eens in tien woorden wat dit te betekenen heeft, Tjalko.'

'Tien woorden? U bent onverzadelijk, Ma. Laat eens kijken... maar dan ook geen woord minder dan tien... even tellen... juist. Als wij geoordeeld worden, mogen wij God dan ook oordelen?'

'Een echt gezellig grapje van u,' zei Van Schaerbeek, die zijn verontwaardiging reeds meester was geworden tijdens het met voetbaljargon doorspekt betoog, 'u zei, dat wij geen commentaar mogen leveren op degene die aan het woord is. Ik zou hieraan het verbod toegevoegd willen zien voor degene die aan het woord is om commentaar te leveren op God.'

'Dit is geen commentaar leveren,' zei Haack, 'Schokking vraagt alleen, of wij commentaar op God mogen leveren, wanneer wij geoordeeld worden.'

'Uw gevoeligheid voor blasphemie, meneer Haack, schijnt ietwat afgestompt te zijn, het laatste uur.'

'Waarom zou de mens niet over God mogen oordelen? Is God bang voor dit oordeel? Dan deugt Hij niet als God.'

'Ik kan over dergelijke grofheden niet met u van gedachten wisselen; het spijt me, maar dit gaat me te ver, absoluut te ver. God is volmaakt, critiek is in beginsel uitgesloten...'

‘Zó volmaakt,’ viel Tjalko in, ‘dat Hij deze knoeiboel in het leven heeft geroepen: mensen die aan kanker sterven, mensen die sterven, - waarom schept Hij mensen die doodgaan? Waarom mag Ma niet ouder worden dan 100 jaar, en moet ik een collier jatten om haar niet voor haar 70e te verliezen? Dit is niet alleen een verkeerde Scheidsrechter, meneer Van Schaerbeek, maar het is een vent, die verkeerde spelregels heeft uitgedacht, en te zware ballen in de handel brengt, en knellende voetbalschoenen. Dat doen meneer Meyer en meneer Kwets niet eens!’

‘Laat u mij er alsjeblijft buiten,’ zei Kwets; maar Meyer vatte vuur, en sloeg met de vuist op tafel, en brabbelde iets dat het midden hield tussen een apologie voor de schoenenzaak en een ruwe schets voor een theodicee. Onderwijl liep Van Schaerbeek om de tafel heen om dominee Van der Woght kalmerend toe te spreken, met de arm om diens schouder. Hoewel de predikant zich dit liet welgevalen, mocht hij zeker niet zonder meer tot de tegenstanders gerekend worden van een voortzetting der godslasterlijke discussie. Opmerkzaam gleden zijn blauwe ogen tussen Tjalko en Haack heen en weer, en meer dan eens knikte hij, met iets van waardering, zo al niet instemming.

‘Ik voel veel voor Schokking's redenering,’ zei Haack tegen de anderen, ‘wanneer het erom gaat, of wij in de hemel of in de hel zullen komen, dan moeten wij ook gelegenheid hebben om te zeggen hoe wij over de persoon van de rechter denken. Anders wordt het machtsverschil al te monsterlijk. Veroordelen wij God, en is dit blasphemie, - wat het natuurlijk is, in zekere zin, - dan is dat alleen maar een nieuwe zonde, die op dezelfde wijze behandeld kan worden als gappen en brandstichten; is het géén blasphemie, laat

God er dan Zijn voordeel mee doen.’

‘Uitstekend! Hoort u dat, Ma? Meneer Haack is het helemaal met ons eens! Ik ben ook niet van plan God van alles de schuld te geven: wij maken óók fouten, dat spreekt vanzelf. Hij heeft de wereld geschapen, en de mens, dat is een enorme prestatie, dat moeten we in aanmerking nemen. Maar als Hij mij verwijt, dat ik gegapt heb, dan mag ik Hem verwijten, dat Hij de kleine kinderen van honger laat creperen, en de tyrannie duldt, en zo. In de Franse revolutie hebben ze een zekere prinses de Lamballe vermoord, - ik heb dit eens in een geschiedenisboek gelezen, - haar hoofd werd op een piek rondgedragen door een idealist, die haar darmen om zijn arm had gewonden, en haar hart zat op een andere piek. Dat vind ik smerig. Franse revolutie, - goed; dat was misschien nodig, al had God die markiezen naar mijn idee best op een andere manier kunnen uitschakelen, - maar geen darmen.’

‘Goeie hemel, daar heeft het mens toch niets meer van gemerkt,’ zei Martha minachtend.

‘Nee, maar ik heb er iets van gemerkt, namelijk toen ik dat boek las. En Marie Antoinette, die stond voor het raam, toen die heren voorbijmarcheerden, en het was haar beste vriendin, - die heeft het óók gemerkt. En als ik zulke dingen nu aan God verwijt, dan zijn we quitte, en dan moet ik zien wat er dan van het laatste oordeel terechtkomt!’

‘Alles goed en wel,’ zei Veenstra, ‘maar je wordt niet door God, je wordt door Christus geoordeeld. Dat is mij tenminste altijd geleerd.’

‘Je kunt me meer vertellen! God en Christus, dat is toch hetzelfde...’

‘Deze geniale jonge exegeet,’ zei de tandarts, terwijl hij naar zijn plaats terugliep en de kellner een knipoojie toezond, dat deze terstond vertaalde in een verzoek om meer wijn, ‘vergeet, dat wij op het laatste oordeel, - een ogenblik verondersteld, dat wij dit vannacht nog zullen beleven, hm, hm, - niet in de stemming zullen zijn om God met onze critiek lastig te vallen. Ik laat het kwajongensachtige van al deze redenaties nog daar; maar het hele uitgangspunt is absurd...’

‘Niet zó absurd, meneer,’ zei dominee Van der Woght, ‘Paulus zegt, dat de rechtvaardigen mee zullen oordelen, zelfs over de engelen. Waarom zouden zij God dan niet mogen beoordelen? Het is een oud probleem, of God, en zo ja, waaróm God de zonde en het kwaad en de onvolmaaktheid op de wereld heeft toegelaten. Zodra men dit probleem stelt, heeft men critiek uitgeoefend op God. Zelfs door God volmaakt te noemen, - wat Hij ongetwijfeld is, ook al heeft Hij mede het onvolmaakte geschapen, - oefent men critiek op Hem uit, want daarmee geeft men stilzwijgend te kennen, dat men de mogelijkheid heeft overwogen, dat Hij níet volmaakt zou kunnen zijn. Dat is de vrijheid van onze consciëntie. Daarenboven: er is de goedheid van God. Die vergeten wij wel eens. Ja vrienden, gij allen hebt niets te vrezen, want God is goedheid! En nu dit: kan iets dat goed is wel tegelijkertijd volmaakt zijn, voor zover het zich in werken openbaart? De goede maakt fouten, alleen een machine maakt géén fouten. Wij hoeven dus niet àlles te aanvaarden; dat wil God zelf niet eens; oefenen wij critiek op Hem uit, en op Zijn werken, dan heeft Hij dit zelf gewild.’

‘Maar niet op het laatste oordeel,’ zei de tandarts bits, ‘daar ging het alleen om. Verdorie, ik praat erover als over het laatste bal

van het seizoen, - tijdens het laatste oordeel bedoel ik natuurlijk. De jongelui hebben me helemaal in de war gebracht. Wie is er eigenlijk aan de beurt?... Ikzelf, geloof ik, kijk eens aan, kijk eens aan... Pardon, meneer Haack, ú reken ik natuurlijk niet tot de jongelui, ha ha ha! U staat zelfs zo ver mogelijk van de jongelui af...'

'Er was eens een zwanneus,' zei Veenstra dromerig, 'die het heus zo goed meende.' - Hij boog het hoofd, mompelde nog wat, alsof hij naar een aanvaardbare voortzetting zocht; tenslotte gaf hij met een hulpeloos manuaal de volzin aan de anderen prijs. In de stilte, die enkele seconden duurde, zwol het geschreeuw op de perrons beangstigend aan, begeleid door iets dat niet anders kon worden geduid dan als verre geweerschoten. In de wachtkamer had men zich van het eigen leven der perrons zo doeltreffend afgesloten, dat niemand erop lette. Zelfs de hond blafte niet meer, opende nauwelijks de ogen. Hoe de beambten, de zenuwen tot brekens toe gespannen, de reizigers, die daar door zwakheid of meegaandheid voor in aanmerking kwamen, als balen wol voortstompten, en hoe sommige soldaten er het bijtje bij neer hadden gelegd of zelfs gemene zaak maakten met de oproerige broeders, - men zag het niet.

'Er staat ons nu nog één ding te doen,' zei Richard Haack, 'en dat is de mening van de kellner vragen. Hij is onze autoriteit in zake de practijk van het laatste oordeel, een welingelichte figuur uit onze gemeenschappelijke droom. Meneer Van Schaerbeek kan hier geen bezwaar tegen hebben: hoe langer zijn biecht wordt uitgesteld, des te liever zal het hem zijn.'

Ondanks het geproest, dat hierop volgde, vergaten enkelen

niet, door wenken en knikken de kellner te beduiden, dat zij zich bij het verzoek van de acteur van harte aansloten. Inderdaad scheen de vriendelijke jongeman enige aanmoediging te behoeven. Reeds een paar maal had hij niet zonder bezorgdheid naar buiten gekeken. Wel lachte hij nog steeds, en het wit-rode kruis van zijn tanden en lippen drukte genoeg gedienschtigheid uit en paraatheid in kellnerzaken en laatste-oordeel-aangelegenheden, - een paraatheid, die hem er nu toe bracht zich vlak achter Haack te posteren, in diep gebogen houding, opdat de bijschuivende gasten hem allen zouden kunnen verstaan.

‘Wat meneer vraagt is niet zo dwaas als sommige andere heren menen. Het omgekeerde oordeel, noemen ze het. Er wordt beweerd, dat er heel vroeger al eens eerder een laatste oordeel is geweest, - zoals er na dit ook weer andere laatste oordelen zullen komen, bijvoorbeeld voor al die zielen van vóór 1600, waar nu nog geen beginnen aan is, - en ze zeggen, dat God toen door de stervelingen gevonnist is geworden, en zich alleen staande heeft kunnen houden door hun aanvoerder, Lucifer, in de hel op te sluiten, niet als straf voor zijn zonden dus, maar gewoon uit zelfverdediging.’

Van Schaerbeek deed een minachtend gesnuif horen. - ‘Lucifer is een gevallen engel, geen sterveling.’

‘Daar weet ik niets van, meneer. Dat maakt, dunkt mij, ook weinig verschil, wannier het waar is wat de dominee zei, dat ook de engelen geoordeeld zullen worden...’

‘Kunnen worden, volgens Paulus,’ verbeterde dominee Van der Woght met een vermoeide glimlach.

‘Kunnen worden, dank u dominee. Met dat vroegere laatste

oordeel - ja, u moet me niet kwalijk nemen, heren, maar zo is het mij gezegd, ik sta er zelf helemaal buiten, - met dat vroegere laatste oordeel is het dus helemaal misgelopen: er werd om zo te zeggen geknokt tijdens de rechtszitting, dat is nooit zo mooi. Een laatste oordeel is altijd min of meer een gok, moet u denken; je moet maar afwachten hoe het afloopt, en of de duivel geen roet in het eten doet. Het beroerde is immers, dat je op het laatste oordeel de duivel te veel macht geeft: met het oog op de straffen, begrijpt u? Als er iets niet klopt met de organisatie, - en eigenlijk kloppen doer het nooit, dat ziet u zelf, - dan is het vaak meteen ook helemaal mis. Maar als u mij vraagt: mag ik over God oordelen en Hem in Zijn gezicht zeggen hoe ik over Hem denk, dan antwoord ik: zeker, meneer, zo kan het óók, u heeft volkomen het recht om God en Christus en Michaël en alle anderen te zeggen waar het op staat. Alleen moet u dan maar afwachten wat zij zeggen; het is een hele risico, en je moet al heel erg sterk in je schoenen staan, en niet tot de allerergste zondaars behoren, om zoiets aan te durven. Maar erge zondaars zijn er toch niet onder u, naar het mij voorkomt.'

'Wat noem je dan een erge zondaar?' vroeg Haack met iets van teleurstelling.

'O meneer, een erge zondaar, dat noem ik iemand die jaar in jaar uit afschuwelijke dingen doet en het niet eens meer van zichzelf weet; niet iemand zoals u, of meneer daar, die uit onbezonnenheid iets doen, waar ze later spijt van hebben, of wat ze later nog kunnen goedmaken. Die vrouw heeft om u zelfmoord gepleegd, zei u, en dat is natuurlijk heel erg. Maar in ieder geval bent u er niet mee doorgegaan, en wie zal zeggen hoe gelukkig u haar nog gemaakt heeft, de eerste tijd. Zonder u had ze misschien zelfmoord gepleegd

zonder de liefde te hebben gekend. U heeft er haar toch ook niet toe gedwongen, ze heeft het toch vrijwillig gedaan?’

‘Aardig van je,’ zei Haack, terwijl hij vluchtig de hand opstak, ‘maar vertel eens: hoe ver kan die critiek op God gaan? Er zijn waarschijnlijk toch wel grenzen?’

‘Practisch zijn er geen grenzen, voor zover ik weet. De dominee heeft gelijk (zoals ik het zie): men staat als vrij man tegenover God, men mag Hem alles verwijten, niet alleen wat Hij gedaan heeft, maar ook wat Hij noodgedwongen altijd zal blijven doen: de wereld in stand houden zoals die nu eenmaal is. God is onverbeterlijk, net als de erge zondaars, Hij kan zichzelf niet veranderen, Hij kan zich niet beter voordoen dan Hij is, zoals de meeste zondaars op aarde altijd nog wel. Huichelarij zult u Hem dus moeilijk kunnen verwijten, maar voor de rest: alles. Hij doet Zijn best, maar kan geen ijzer met handen breken. Maar omdat Hij dat niet kan, zult u gerust mogen zeggen, dat Hij als God een mislukking is, dat er een betere God zou moeten komen, dat u het zelf veel beter zou doen in Zijn plaats, dat het leven en het bestaan niet deugen, dat u het bestaan verwerpt en vervloekt, - al is dit laatste een beetje gewaagd, want mèt het bestaan verwerp en vervloek je ook jezelf, en dan blijft de heren al niet veel anders meer over dan je aan je woord te houden...’

‘Het bestaan verwerpen?’ zei Haack, ‘dat lijkt mij zinloos. Ik weet niet eens wat bestaan is, - dergelijke abstracties.’

Ook anderen gaven door schouderophalen en hoofdschudden te kennen, dat men uit hun mond zulke krasse uitlatingen niet vernemen zou. Intussen was het duidelijk, dat voor menig een de discussie een te hoge vlucht had genomen, en waar dominee Van der

Woght stellig alleen maar door vermoeidheid in slaap gevallen was, en Aagje van de wijn, daar duiden het gegaap van Martha Scheiberlich en een brommerige alleenspraak van Meyer veeleer op verveling. Tegen dit kwaad trad Van Schaerbeek met grote promptheid op. Na de kellner met een weids gebaar het zwijgen te hebben opgelegd, verhief hij zich van zijn stoel en liep met hupse danspassen om de tafels heen naar de plek, waar Veenstra had gestaan, toen Haack van zijn uitstapje was teruggekeerd. Opgewekt monsterde hij de aanwezigen; aan alles was te merken, dat hij zich voorbereidde tot een modelbiecht, een les in de eschatologische goede vormen, die zij allen ter harte konden nemen.

‘Ik zal kort zijn. Ik verwacht, dat er niet doorheengeschreeuwd wordt. Ik verklaar mij schuldig, primo, aan het gebruik van sterke drank, nadat ik meer dan 30 volle jaren geheelonthouder ben geweest, ingevolge een belofte als aankomend student afgelegd aan mijn goede wader zaliger. Secundo, aan plichtsverzuim; verleden jaar heb ik mij vergist bij het maken van een prothese en toen de boel maar zo gelaten; het was een tweeling, twee mannen van 57 jaar, geen éeneiige tweeling helaas; klachten hebben mij nooit bereikt, maar het was een fout. Ik had alle afmetingen door elkaar gehaald, die twee kerels konden de gebitten dus ook niet omwisselen, maar aangezien ze nooit geklaagd hebben, waren het misschien lieden die met een gebit van iedere afmeting overweg konden. Tertio, aan overspel. Ik hoef niet in bijzonderheden te treden, u weet er alles van. Mijn arme vrouw, die ik om tien uur in redelijke welstand hoop aan te treffen, heeft een hart van goud, en ik geloof, dat zij een voorbeeldige moeder geweest zou zijn, wanneer God hier niet anders over had beschikt en haar

niet aangetast had in eh... wat tenslotte ook eh... in zover uiteraard ook eh... voor het echtelijke leven eh... Hm... Ik bedoel eh... In elk geval is zij op de hoogte van mijn overtreding, die ik wel, maar zij niet als zodanig beschouwt. De vrouw, die ik liefheb, zou ik zeker eh... huwen, - ik kan dit in haar bijzijn wel zeggen, zij slaapt, het arme kind, - indien mijn beginselen zich niet tegen echtscheiding verzetten. De verhouding tussen mijn vrouw en Aagje is voortreffelijk, zoals u weet; er wordt niemand te kort gedaan; van de buitenwacht, bent u, mijn huisgenoten en vrienden sinds vannacht, eigenlijk de enigen die ervan afweten. Toch is het van mij een zonde, en niet goed te praten. Dank u.'

Met een buiginkje wandelde hij naar zijn stoel terug, waar hij de telkens scheefzakkende Aagje met de nodige zorgen omringde, haar voorzichtig het witte haar streefde, en tenslotte met haar hand in de zijne tevreden bleef rondkijken. De reacties waren gemengd; de meesten waren enigszins overbluft door deze vlotte wijze om met de eigen zonden om te springen. Meyer riep: 'Knap werk, jongens, korter kan het niet,' en mevrouw Schokking, die door Aagje wel eens in een door de huiselijke omstandigheden afgedwongen vluchtig vertrouwen was genomen, zond Van Schaerbeek een begrijpende glimlach toe. Veenstra daarentegen, na zijn laatste uitval niet weinig op de tandarts gebeten, gaf te kennen, dat korthed geen waarborg was voor volledigheid, in de journalistiek niet en nergens; en vooral Martha Scheiberlich trad het verbod van commentaar met voeten door uitdrukking te geven aan haar bevreemding over twee kleine zonden en één grote, die helemaal achteraan kwam; men zou haast menen, dat daar nog twee of meer kleinere op hadden moeten volgen.

‘Bedoel je vanwege de symmetrie?’ vroeg Van Schaerbeek, haar strak in de ogen kijkend.

‘Vanwege de nauwkeurigheid.’

‘Ik ben zo nauwkeurig mogelijk geweest! Ik hoef niet te vertellen, dat ik eens een bedelaar van mijn deur heb weggestuurd, dat doen de anderen ook niet. Op zo'n laatste oordeel moet je je tot de grote lijnen bepalen, mijn beste kind. Jij wordt vast vrijgesproken door een overmaat van kleine zonden; dan gaat het ze vervelen, zie je. Ik ben zo niet.’

‘Nee, zó niet,’ bevestigde zij ironisch, en zette haar bril weer af, zodat het langgerekte gezichtsovaal verlevendigd werd door de blinde twinkeling van groene ogen. Zij stak één vinger omhoog, niet tot schuddend vermaan, maar als tot het afleggen van een gehalveerde eed, en herhaalde met lage, bijna dreigende stem: ‘Zó niet.’

Inmiddels had men pogingen in het werk gesteld om dominee Van der Woght te wekken: van de mogelijkheid om hem over te slaan, geopperd door Veenstra, wilden de anderen niet horen. Door hun korte duur kwamen de slaapjes van de predikant wekpogingen als vanzelf tegemoet; wat echter niet betekende, dat hij niet telkens uit de diepste diepten had op te stijgen om te kunnen ontwaken, diepten, waarin hij geladen werd met kracht en frisheid van geest niet alleen, maar ook met een klimmend godsvertrouwen en een groeiende onverzettelijkheid. Toen hij de ogen opsloeg, was zijn eerste gedachte: dit is het niet, God is anders. Of: God is elders; maar hij wist maar al te goed, dat God overal was, - een ruimtelijke aanduiding van het onuitsprekelijke mysterie. Bijgevolg was God niet alleen anders, maar God was OOK DIT. De

verantwoordelijkheid van zijn kudde stak hem in de ziel: was God OOK DIT, dan was dit, misschien, tòch het laatste oordeel, en dan... dan bestond de kans, dat een van hen allen, een van de zondaars, een van die lieve mensen, die zo aardig tegen hem waren geweest, het er niet goed zou afbrengen. Kon hij al hun zonden maar vergeven, vóordat God het deed... Neen, neen, het was en bleef veiliger niet aan het laatste oordeel te geloven... Hij zei:

‘Moet ik al?’

Zeer wijd breidde hij de armen uit, niet als iemand die zich gaat openbaren en bij voorbaat vergiffenis afsmeekt of clementie inroept, maar als een goedertieren, enigszins rhetorisch aangelegd vader tegenover zijn kinderen: hij vestigde de blik op de tafel vlak voor hem, alsof de wijnvlekken op het kleed de tekst voor een preek vormden, en sprak met harde, doordringende stem:

‘Wij zijn hier bijeen om onze zonden te belijden, op een niet geheel duidelijke aanleiding, maar steeds in het vertrouwen, dat God alles ten beste wendt en ons ook dit heeft gezonden voor ons aller bestwil. Om ons te beproeven, te louteren, en te doen vermeerderen in zelfkennis. Wij zijn allen zondaars: niet door wat wij doen of nalaten zozeer als wel krachtens de staat sinds onze geboorte en de erfzonde van Adamswege. Men heeft gezegd, onberaden denkers, of in het geheel geen denkers, hebben ons diets trachten te maken, dat de verdoemelijke staat van het vlees iedere bestraffing aan het einde der tijden overbodig of zelfs onmogelijk maken moet, aangezien deze staat zelf reeds een straf is voor de oorspronkelijke overtreding in de tuin van Eden. Het is de oude verlegenheid, die de dienstknecht Job reeds kwelde: “Uw handen doen mij smarte aan, hoewel zij mij gemaakt hebben,” - Gij, o mijn God, straft mij voor

zonden, die ik al niet anders kòn dan bedrijven, ingevolge het menszijn, dat Gijzelf mij hebt opgelegd... Doch dit behoort nu eenmaal tot de verborgenheden Gods, - wat echter ook weer niet betekent, dat het door ons armzalig mensenverstand niet zou zijn te peilen. Want waar zou de prikkel tot zedelijk handelen zijn, indien ons geen straf of beloning in het uitzicht was gesteld? Waaruit zouden wij de kracht putten de bekoring te weerstaan en van vroeg tot laat, zo goed wij kunnen, naar het heil te streven? Straf dus, straf, straf, straf, - ja, - maar géen onredelijke straf, géen verdoeming zonder toereikende grond, geen afstoten en uitbannen van de arme verdoelden, die - hoe vaak - slechts zondigen uit onwetendheid! Daarom, mijn vrienden, weest vol goede moed, vertrouwt op de genade; laat het lijden van onze Heer Jezus Christus ons ten voorbeeld zijn, - “want u is uit genade gegeven in de zaak van Christus, niet alleen in Hem te geloven, maar ook voor Hem te lijden,” - en weze Zijn liefde ons een nimmer verzwakkende waarborg, dat dit aardse leven na velerlei, soms ondraaglijke beproevingen geheiligd en door God's wonderdadig erbarmen opgeheven zal worden tot de staat van eeuwige gelukzaligheid, waartoe ieder menskind in wezen is voorbestemd. Dan zullen wij, gelijk geschreven staat, afleggen de werken der duisternis en aandoen de wapenen des lichts”...’

Deze woorden waren geduldig, uiterst welwillend en door Van Schaerbeek onder handenvouwen, aangehoord. De oude predikant sprak goed, diep onder uit zijn borst haalde hij de tonen, en steeds weer wilden zijn armen die brede, zegenende stand innemen, ook waar hij, zeker niet van ganser harte, van straf en verdoemenis repte. De verwachting was hoog gespannen, want

welke zonden waren ernstig genoeg om zulk een knappe, zij het ietwat pompeuze inleiding niet geheel onwaardig te zijn? Toen de oude man het hoofd bong en de handen verstrengelde en zachter begon te spreken, was er niemand die de oren niet spitste.

‘Ik zou willen bidden, voor u allen, maar ik kan niet bidden, ik zal het misschien nooit meer kunnen. Deze onzekerheid... Neen, géén onzekerheid, want ik weet, dat dit schijn en bedrog is, een droom, zoals een uwer heeft gezegd! En toch... Waar zullen wij, wij twaalf levenden tussen al deze doden, waar zullen wij het hoofd moeten verbergen, indien ik mij vergis? Indien na verloop van tijd zou blijken, dat God ons de gelegenheid schonk ons waardig voor te bereiden, terwijl wij maar grapjes verkochten en elkaar toejuichten en wijn dronken, en steeds maar, steeds maar niet geloofden was met letters aan de wand geschreven stond? Ik weet het niet... “En wordt geen afgodendienaars, gelijkewijs als sommigen van hen, gelijk geschreven staat: Het volk zat neder om te eten en te drinken, en zij stonden op om te spelen.” Wellicht is dit onze grote zonde, de grote verzoeking die ons omspint! Maar die zullen wij dan gezamenlijk moeten boeten, vrienden, ik in uw midden, als oudste, en ik zal pogen alle schuld op mij te nemen, als enige... Maar neen, ik kan niet... Ik zeg het voor het laatst, en vergeet het niet voor de tijd dat ik wederom aan het wankelen mocht geraken: dit is het laatste oordeel niet! God is groot en machtig en goed, maar dit is het laatste oordeel niet, en daarmee doe ik Hem niet te kort... hoop ik.’

Nog dieper boog hij het hoofd, zijn borst verbreedde zich: hij zuchtte. Hij bleef zwijgen: hij was klaar. Opmonterend keek hij de rij langs, knikkend tegen deze en gene. Hij was helemaal klaar, en

vatte zijn glas, en schoof het weer van zich af, en streek de hand over de gekreukelde kraag van zijn nachthemd, langzaam en met iets van kouwelijkheid.

‘Ik heb gedacht,’ zo verbrak Tjalko schuchter het stilzwijgen, ‘als dít onze zonde is: dat wij niet in het laatste oordeel geloven, dan geeft het ook weinig om ons voor te bereiden door het oprakelen van andere zonden...’

‘De kleine theoloog,’ zei Van Schaerbeek op onbeschaamde toon, ‘we zijn er nog niet, dominee, zoals u ziet; alles zal opnieuw bekeken moeten worden... Maar dominee! We vonden het allemaal buitengewoon stichtelijk wat u zei, en tot nadenken stemmend en eh... ontroerend eb... Buitengewoon! Maar! Uw zonden, dominee, waar blijven die?! Veel kunnen het er niet zijn, en het is natuurlijk niet mijn bedoeling om eh...’

‘Ja dominee, daar komt u niet onderuit,’ zei mevrouw Schokking, ‘u hoeft natuurlijk niet alles te vertellen. Als het maar een beetje lijkt. We lijken wel grote kinderen,’ zei zij met een verontschuldigend lachje tegen het gezelschap.

De predikant fronste het voorhoofd en liet de ogen dwalen. - ‘Mijn zonden... Ja, u heeft gelijk, die zijn nu aan de beurt... Laat eens kijken... Mijn geheugen heeft sterk geleden met de jaren; het is geen trots van me, ik wil me zeker niet onttrekken...’

‘Trots bijvoorbeeld,’ hielp mevrouw Schokking.

‘Hoogmoed, zeker,’ knikte de oude man dankbaar, ‘geestelijke hoogmoed. Als kanselredenaar ben ik een tijdlang nogal in de smaak gevallen, en toen ik voor de omroep sprak, kreeg ik iedere dag stapels brieven, die ik niet eens allemaal beantwoorden kon...’

‘Luiheid, een klein beetje,’ stelde mevrouw Schokking voor,

knipogend tegen de anderen.

‘Luiheid, ongetwijfeld, ongetwijfeld; ik had veel méer kunnen doen dan ik gedaan heb. Hoogmoed en luiheid, dat lijken me wel... Maar dat zijn eigenlijk meer slechte eigenschappen dan feitelijke zonden; ik zou toch wel graag willen, dat ik u nog wat beters... Ik wil u niet met een kluitje in het riet sturen...’ - Ingespannen peinsde hij, de vuist tegen het gerimpelde voorhoofd gedrukt. Hij zat wat in elkaar gedoken: een kleine, verschrompelde grijsaard, niet zozeer verpletterd door het gewicht van mogelijke en gewenste zonden, als wel op zoek naar zichzelf, naar dat bepaalde middelpunt, die kern, waarrond zijn lichaam en geest waren opgebouwd. Het was misschien een beetje wreed bedrijf, de oude man nog langer te kwellen met het gezelschapsspel, en op Van Schaerbeek en mevrouw Schokking werden reeds boze blikken geworpen, toen de laatste er een eind aan maakte door een gemoedelijk:

‘Maar zo is het allang goed, dominee! Spant u zich toch niet in; het is zo heel mooi geweest...’

‘Wàcht,’ zei dominee Van der Woght opeens, terwijl hij langzaam de vinger opstak, die hij, even langzaam, heen en weer bewoog, schalks en dreigend. Naar gelang hij verder sprak, heel precies en bedachtzaam, helderde zijn gezicht hoe langer hoe meer op, en begon te lachen en te stralen. - ‘Ik weet nog wat; het schiet me zo juist te binnen, merkwaardig, merkwaardig. Als jongetje van tien jaar heb ik mijn jonger broertje Hendricus eens geslagen, omdat hij geklikt had. Ik weet het nog goed: ik had die ijzeren hoepel uit de schuur gehaald, en dat mocht niet, omdat het hard regende; mijn moeder zei, dat de hoepel dan roestte, maar het was natuurlijk om mijn goed, en daar wou ze geen beroep op doen, omdat dat vanzelf

sprak, daar was al zo veel over te doen geweest. Ik weet het nog: het was een bruin, ruim hesje met een ceintuur, ik vergat het altijd te borstelen vóór ik uitging, - van kinderen werd toen meer gevergd dan tegenwoordig, - maar de gesp van de ceintuur, dat die glom en glansde, dáar zorgde ik altijd wel voor! Bij Hendricus was het krek andersom, die had meer de aard van mijn moeder, ik van de Van der Woghts: die borstelde het hesje, en verloor de ceintuur: toen ik eruit gegroeid was namelijk...'

Nadat dominee Van der Woght zijn hart had opgehaald aan deze en andere jeugdherinneringen, werd Meyer aangemoedigd zich voor de tafel te presenteren, als enige vertegenwoordiger van de Roomse sector. Hij deed dit zonder protest, maar met veel stommelende omhaal, en toen hij eindelijk stond, bleek hij achter een heel ander tafeltje te staan, waar hij met beide handen op steunde, paarsrood in het gezicht, de haren verward, en de ogen lodderig en met bloed doorschoten, als van een getergde, doch humoristische stier. Zijn goede wil was intussen enorm. Hij zou zich wel eens even gaan blootleggen voor die vriendelijke ketters! Het zweet stroomde over zijn gezicht, het zou een najaarsopruiming van zonden worden, waar ze niet van terughadden! Door twee dingen werd hij echter afgeleid: Van Schaerbeek tegenover hem, joviaal achterover in zijn stoel, de handen uitgestrekt alsof hij de zware biechteling wilde wiegen; en meer naar rechts, in het hoekje der verworpenen, waar hijzelf vandaan kwam, de duistere weerbarstigheid van Johannes Kwets, zijn patroon, en een stuk van zijn Rooms geweten, - al kende hij Kwets van haver tot gort, en al paste het de opgeklommen leerlooier en schoenenklopper zeker niet om zo woedend te kijken,

en zijn linkervuist te ballen, en met de rechterhand op gezette tijden op de tafel te kloppen. De algemene hilariteit, die Meyer's verschijning wekte, vatte hij eerder als een aanmoediging op. Had men zich tegenover dominee Van der Woght zo goed mogelijk ingehouden, thans haalde men zijn schade in, en vooral toen Meyer na een aanloopje van 'U wilt dus weten wat ik op mijn kerfstok heb' plotseling niet verder wist en burlesk gehypnotiseerd naar de aanmoedigende handen van de vrolijke tandarts bleef staren, liet men zijn spotlust de vrije teugel. - 'Alsjeblieft niet!' - 'Foei, Meyer, foei!' - 'Hij steekt ons allemaal de loef af, we zullen helemaal opnieuw moeten beginnen!' - uitroepen, van Tjalko, van Veenstra, van Van Schaerbeek, die de wachtkamer deden daveren van het gelach. Men riep de kellner toe, dat het zijn schuld was: hij had Meyer dronken gevoerd, en nu stond hij met een mond vol tanden, op het laatste oordeel, foei, foei! De kellner lachte hartelijk mee. De hond knorde, Wim Kwets sloeg zich op de dij van plezier, en om ongemerkt te kunnen meelachen had dominee Van der Woght de handen voor het gezicht gebracht.

'Vooruit, Meyer, nog maar eens proberen! Hiep hoy! Daar gaat ie!'

'Als jullie wat minder schreeuwen, anders wil het niet. In jaren niet over mijn zonden nagedacht...'

'Slechte Katholiek!' galmde Veenstra.

'Mijne heren,' riep Van Schaerbeek, 'we brengen deze arme ondergeschikte in verwarring. Laten we hem op gang helpen. Een beetje luiheid, Meyer, probeer het dáar eens mee!'

'Gegapt van Ma,' zei Tjalko bitter.

Van alle kanten bestookt, bracht Meyer de handen voor de

oren, en begon te trappelen en te stampvoeten als een klein kind. Eindelijk slaagde hij erin het gelach te overstemmen:

‘Als jullie zo doorgaan, helemaal niet zondig!’

‘Ik zal maar niet zeggen hoe je mij begapt,’ zei Kwets, zijns ondanks meelachend, ‘je moest je schamen daar zo te staan, stomlazarus. Biechten noemen ze dat...’

‘Ze zijn allemáál dronken,’ zei mevrouw Kwets.

Tjalko vatte het wachtwoord op. - ‘Diefstal dus, net als ik! Ik stel je voor, Meyer, samen eens een kraak te wagen. Is er soms nog iemand, die gelooft dat dit het laatste oordeel is? Dat dergelijke zotternij geduld zou worden?! Nog altijd vast overtuigd, Ma? Nog altijd hetzelfde domme vrouwtje, Ma?’

‘Maar,’ zei Meyer, opzwellend van de inspanning om zijn weerbarstige tong meester te worden, ‘biecht... echte biecht: altijd al verrekte moeilijk! Ja meneer pastoor, nee meneer pastoor, maar dan moet je weer wat zeggen dat wat lijkt. Hou eens even je smoel! En dan: wie controleert? Als ik zeg: nog nooit van levensdagen zonde begaan... Nee, laat nu uitspreken, verdomme!... Wie bewijst: niet zo is? Als ik dat zeg tegen die hoge pieten van laatste oordeel!!’

‘Het is werkelijk niet om aan te horen,’ zei Kwets tegen dominee Van der Woght, ‘ik begrijp niet, dat u dit goedkeurt, als predikant.’

De oude man keek Kwets recht in de ogen. - ‘Dat is omdat deze mensen gelukkig zijn, meneer. U bent als Michal, Sauls dochter, die David verachtte, omdat hij gehuppeld en gespeeld had voor het aangezicht des Heren.’

‘Dat gaat me te hoog,’ bromde Kwets.

‘Kellner,’ riep Haack, ‘je hulp wordt weer gevraagd. De heer Meyer legt je een probleem voor. Doorziet God, doorziet Christus de zielen dermate, dat zij Hem geen zand in de ogen kunnen strooien?’

Voor het eerst werd Meyer boos. - ‘Wat weet die rokploert ervan, govvedomme? Ik zal zeggen: ik Meyer, alle zonden begaan, maar ben onverbeterlijk...’

‘Het lijkt mij van wel,’ zei de kellner bedachtzaam.

‘Zo niet, dan zou zich inderdaad de mogelijkheid voordoen, waar ook de dominee al op zinspeelde: dat een van ons allen de schuld op zich nam. Die zou dan de verschrikkelijkste zonden moeten bekennen. Ik wil wel. Onder voorwaarde, dat jullie me niet dankbaar zijn.’

‘Daar doe ik niet aan mee, Christus te bedriegen,’ zei Van Schaerbeek, ontwakend uit een langdurige aanval van koddig hoofdschudden over het humoristische intermezzo, ‘dit hele punt is aan het ingenium van Meyer ontsproten, het lijkt me niet nodig om eh...’

‘Maar als Hij zich láat bedriegen? De kellner is er niet helemaal zeker van.’

‘We zouden erom kunnen loten,’ zei Veenstra.

‘Volontairs voor!’ brulde Tjalko, ‘of we nemen Meyer! Natuurlijk: Meyer! We coachen hem in onze zonden...’

‘Neen, dàn meneer Kwets,’ zei Meyer met een brede grijns.

‘Waarom, Meyer, waarom?!’

‘Ha, onthullingen!’

‘Goed, Kwets wordt onze zondebok!’

‘Vooruit, Meyer, spreek!’

‘Hij is mijn patroon. Kwets en Co. Maar ik ben niet Co, en zou niet eens willen wezen, Co.’ - Meyer knipoogde tegen zoveel mogelijk personen tegelijk. - ‘Belasting betalen: niets voor meneer Kwets. Hij vervalst de balans.’

‘Ik zou mijn grote smoel nu maar dichthouden,’ grauwde Kwets, zich zwaar op de rechterarm steunend, terwijl zijn linkerhand hele sprongen op het tafelblad volvoerde.

‘Vervalst de balans.’

‘Wil je je smoel houden, godverdomme.’

‘Vervalst de balans.’

‘Meyer niet,’ zei Aagje, die enige ogenblikken tevoren door het gelach ontwaakt was en tegen Martha aangeleund zat, de mond weggetrokken in een wezenloze glimlach, ‘ik’.

Quasi verontwaardigd richtte Van Schaerbeek zich op:

‘Alleen over mijn...’

Hij maakte de zin niet af. Er was hard op de ruiten gebonsd, aan de kant van het perron, waar de opschudding van vertrekkenden en vechtenden tot dusverre het grootst was geweest. Daar werden vuisten opgeheven, stokken gezwaaid, daar werd een kleine, gebochelde chef gemolesteerd door vijf, zes man tegelijk. De trein, die juist vertrok, was tot op de treeplanken vol, en de conducteurs, die deze clandestiene reizigers op het perron wilden trekken, kregen van de inzittenden de volle laag: Bijbels en bekertjes koffie. Dit was wat op de achtergrond voorviel. Maar datgene wat de aandacht van de flatbewoners trok, toen zij geschrokken of nieuwe leut verwachtend omkeken, bevond zich vlak voor een der ramen. Het was een forse, blonde vrouw in een avondmantel, die een glanzend décolleté vrijliet. Eén hand, de hand

waarmee zij tegen het raam had gebonsd, hield zij opgeheven. Zij glimlachte, maar daar haar ogen rond en groot bleven, had deze glimlach iets onheilspellends. Nauwelijks had Van Schaerbeek haar gezien, of hij sprong van zijn stoel en deinsde lijkbleek achteruit. Tjalko en Martha moesten hem opvangen, anders zou hij gevallen zijn.

IX

Het verboden lied

De tandarts was spoedig weer op de been. Toen hij zag, dat de vrouw nog steeds naar binnen stond te staren, wendde hij zich af en greep Haack bij de arm als om hem in vertrouwen te nemen. Toch verstonden ook de anderen hem, zo dicht drongen zij zich om hem heen. De kellner was bij het buffet gaan staan, en verhief zich op de tenen om beter te kunnen zien wat er op het perron voorviel.

‘Dat is mijn vrouw,’ stootte Van Schaerbeek uit, gekromd als onder een te zware last, ‘het is Lien. Dat kan alleen betekenen, dat zij gestorven is!’

Tjalko keek om naar het raam, eerder uitdagend dan onderzoekend. - ‘Ik zou haar niet herkend hebben.’

‘Dat komt door die mantel,’ zei mevrouw Schokking, ‘mevrouw Van Schaerbeek was altijd heel anders gekleed.’

‘Ja, anders,’ fluisterde Van Schaerbeek tandenklapperend, en bracht de hand aan de keel, en wilde nog eens omkijken, maar durfde niet.

‘Zal ik naar buiten gaan?’ stelde de acteur voor, ‘ik heb enige ervaring met die droomgedachten. Je vrouw is veilig in het ziekenhuis, Van Schaerbeek, maak je niet ongerust; dit is een spook, een aanstelster in avondmantel, ik heb ervaring van deze kleine vampiers; het is overigens een prachtvrouw, men zou wensen normaal te zijn, alleen op het gezicht van die blanke boezem en die

grote blauwe ogen. De gelijkenis met je vrouw is niet zeer opvallend, de nabootsing is slecht.’

‘Anders,’ herhaalde Van Schaerbeek, ‘thuis was ze altijd een sloof, en ze droeg haar ziekte op het gezicht. Nu neemt ze revanche.’

Nauwelijks had hij uitgesproken, of degenen die naar het perron stonden toegewend, bemerkten, dat de vrouw haar mantel had opengeslagen en een houding aannam, nog trotser en koninklijker dan haar van nature of onnature reeds eigen was. Haar corsage fonkelde van de diamanten, het was meer een toneelcostuum, de verblindende tooi van een diva, dan een avondtoilet. Toen opende zij de mond, en zong. Een krachtige altstem, zeer geschoold, zeer ver dragend, galmde over het perron. De handen, die de mantel vaneenhielden, bewogen zacht op de maat van het lied, het blonde hoofd wiegde beheerst, de boezem ving het licht en deinde uit het licht. Hoe gemakkelijk overstemde dit geluid het steeds nog toenemende lawaai. Zij zong:

‘In diesem Wetter, in diesem Braus,
Nie hätt' ich gesendet die Kinder hinaus!
Man hat sie getragen, getragen hinaus!

Ich fürchtete, sie erkrankten;
Das sind nun eitle Gedanken.
In diesem Wetter, in diesem Graus,
Nie hätt' ich gelassen die Kinder hinaus,
Ich sorgte, sie stürben morgen;
Das ist nun nicht zu besorgen.’

‘Kindertotenlieder,’ fluisterde Veenstra.

De zangeres zong niet verder dan de laatste twee regels, en scheen het slot van het lied, de serene berusting, de bovenaardse troost die dit bracht, te versmaden of te duchten. Steeds weer opnieuw herhaalde zij de woorden, al luider en klagender, hoe weinig de beheerstheid van haar orgaan ook van haar innerlijke bewogenheid te lijden had:

‘Ich sorgte, sie stürben morgen;
Das ist nun nicht zu besorgen.’

Van Schaerbeek was op een stoel gaan zitten; ineengedoken als een oude man; nu en dan hief hij de handen, de wijsvingers puntig; maar om de oren voor het steeds weer hervatte refrein uit het midden van het lied af te sluiten, daar kwam hij niet toe. Hij fluisterde:

‘Dat had ze altijd willen zingen. Ik heb haar tegengewerkt, ik heb niet alles gezegd zo even... Dit is mijn straf, o God, hoe moet dit aflopen...’

‘Kalm nu, Van Schaerbeek,’ zei mevrouw Schokking met de hand op zijn schouder, ‘als je aan God gelooft, kun je ook op Hem vertrouwen.’

‘Ja, maar ik heb niet alles gezegd. Ik heb haar jaren gepijnigd, altijd tegengewerkt. Ik zei haar, dat ik niet tegen haar gezang kon, onder mijn werk, dat mijn handen ervan gingen trillen. Dat was ook wel zo, maar voor háar was het alles, en zij had een prachtige stem en had het ver kunnen brengen. Ik tergde haar: de kleine Hey, een oefenboek, noemde ik ‘de kleine zij’, daar bedoelde ik dan mee, dat het tòch niets zou worden. Toen kreeg ze die stembandverlamming,

en toen was het afgelopen, de hoge tonen wilden niet meer; en zij heeft altijd volgehouden, dat het door mij kwam, door mijn voortdurende tegenwerking. Keelarts, speciale leraressen, niets hielp; het was een nerveuze aandoening, - o, zij twijfelde er niet aan, of het kwam door mij! Daarmee heb ik haar erger gewond dan met Aagje... En met de kinderen. Ik wilde geen kinderen hebben, en later kon zij ze niet meer krijgen, - toen die inwendige kwaal begon, - en ook dáartussen legde zij een verband. En nu zingt ze dat lied. Wat zou ze verder willen? O God, o God...' - Hij brak in gesmoord snikken uit.

'Niets,' suste mevrouw Schokking, 'niets, je moet kalm blijven. We maken allemaal fouten.'

'Wanneer ze onaangenaam mocht worden,' zei Haack, 'zal ik wel naar haar toegaan. Deze spoken lijden aan een geweldige zelfoverschatting, ik weet dit uit ervaring. Eigenlijke macht bezitten zij niet; hoe zouden zij ook?'

'Nu gaat ze heen en weer lopen,' riep Tjalko, 'nu komt er een chef naar haar toe om het haar te verbieden, maar ze zingt door, nog harder, - wat een geluid, het galmt onder de kap. Ze lijkt toch weinig op de vrouw van Van Schaerbeek, vind ik...'

'Niets,' zei Martha Scheiberlich, die oplettend naar buiten stond te kijken.

'Daar verderop schijnen ruiten ingeslagen te worden,' riep Veenstra, 'van de wachtkamer hiernaast; straks komen wij nog aan de beurt...'

Terwijl Haack zich opmaakte de zingende vrouw in verwarring te brengen door haar als een veroveraar te fixeren, liep Aagje Slangenburg op de snikkende Van Schaerbeek toe, haar lomp,

verpleegsterachtig lichaam sterk vooroverhellend. De morbide feeërie van haar gezicht vervloede tot een moederlijke en boetvaardige grimas, toen zij met tranen in de stem de tandarts haar troost bond. - ‘Als er iemand gestraft moet worden, laat mij het dan zijn, Willem. Ik wil me voor jullie allemaal wel opofferen, wat ben ik waard? Ze haatte mij, hoe lief ze ook tegen me was. Ik heb haar te kort gedaan...’

‘En mij,’ zei Martha snibbig, ‘ze dacht immers, dat ik jullie aan elkaar gekoppeld had! Echt iets voor mij. Als je goed oplet, kijkt ze meer naar mij dan naar jullie, maar ik sla mijn ogen niet neer. Ik denk er niet over!’

‘Dát in elk geval nooit doen,’ zei Haack, die zijn pogingen tot biologeren had gestaakt, toen hij merkte, dat de zangeres niet op hem lette, ‘ze speculeren op angst, deze verschijningen. Een chef, een proleet, heeft mij met een varkensblaas vol bloed op mijn kop willen slaan; was ik niet bang geworden, - ik kan niet tegen bloed, - dan was hij in het niets opgelost, de ellendeling. Vooruit, Van Schaerbeek, zeg telkens in jezelf: dit is een droom! Foei, je bent zo bleek als een vaatdoek; kijk liever eens om naar die prachtvrouw vol kunstenaarstemperament, deze kroon op onze gemeenschappelijke droominspanning.. Die chef, alleen omdat ik bang ben voor bloed, - een karakterloosheid - ontstond hij, kòn hij ontstaan. Dit zijn toch bekende dingen. Iedere droom werkt zo... Als ze agressief wordt, ga ik naar buiten, haar het hof maken; wij homoseksuelen zijn onweerstaanbaar...’

‘Ze wordt door twee kerels achteruitgetrokken,’ riep Veenstra, ‘maar het helpt niets, ze zingt door...’

‘Ja,’ zei Tjalko, ‘flink van haar, ze hoort meer bij ons dan bij

die vuilakken. Ich sorgte, sic stürben morgen, - ja, ja, dat weten we nu wel. Verder komt ze niet. Ik ken dat lied niet, maar ze zou toch verder kunnen zingen... Daar komen ook soldaten, die schijnen er weinig zin in te hebben... Jezus, wat is dat?!

‘Schieten,’ zei Veenstra, ‘verderop. Ik denk, dat dit die kerels zijn waar de radio over sprak, weet je wel? Zullen we de radio aanzetten? Kellner, hé...’

Reeds had de kellner aan het verzoek voldaan. Boven het gezang en het geschreeuw op het perron van ‘Stilte daar!’ en ‘Wilt u uw mond wel eens houden?!’ klonk de humeurige stem van een omroeper:

‘...lankmoedigheid een eind gekomen. Deze wanorde op de perrons kunnen wij niet langer dulden; er wordt daar voortdurend gevochten, de mensen uit het Noorden van de stad gedragen zich als beesten, molesteren onze beambten, worden grof als er geen trein met eerste klas-coupé's voor hen is, verscheuren en bevuilen hun Bijbels of leggen ze op stapels op de rails, spreken voortdurend, en dan nog in twijfelende of spottende zin, over datgene waarover wij allen uit eerbied voor de Allerhoogste het zwijgen zouden bewaren, en wijzen zich uit als wat ze naar mijn persoonlijke mening altijd al geweest zijn: als rapaille. Geen dreigementen of goede woorden hebben gebaat, zodat nu eindelijk besloten is, de zeer effectieve tegenmaatregelen te nemen, waartoe men eigenlijk al veel eerder had moeten besluiten, al doet men zoiets natuurlijk niet met een licht hart. U weet het: was de bokken onder u te wachten staat, dat kan ieder ogenblik door ons in werking worden gesteld, tegen u allen. Dit zijn geen prettige maatregelen, luisteraars, en er is misschien wel enige reden om u voor het eerst een klein weinig op te winden.

Ik wijs er echter met nadruk op, dat deze maatregelen, en dan nog op beperkte schaal, alléén genomen zullen worden tegen het 19e perron, dicht bij de ingang. De reizigers daar krijgen nog gelegenheid, ze krijgen nog twee minuten... wat zegt u, drie?... nog drie minuten om zich in allerijl naar perron 18 en 20 te begeven, in hun eigen belang. Wie blijft, krijgt het erg onplezierig. De druppel namelijk, die de emmer heeft doen overlopen, is het optreden van een vrouwspersoon in groot toilet, - waarschijnlijk gestolen, - die zich met de oproerkraaiers geëncanailleerd heeft en zich verstout heeft tot de onkiesheid om een lied aan te heffen, een Duits cabaretliedje, waarin bij herhaling het woord voorkomt, dat wij in geen geval zouden uitspreken! Baldadige groepen juichen haar toe, verbrijzelen ruiten, kortom, het is daar een beestenboel en een leven als een oordeel, pardon, als een eh... eh... brouwerij. Over enkele minuten dus, geachte luisteraars zal het 19e perron, dat zich zo afschuwelijk misdraagt, en waar het vertrek der groepen tijdelijk is stop gezet, iets te merken krijgen van de kant van een ander perron, en waar dreigementen, smeekbeden, ja zelfs geweesalvo's en bajonetsteken niet...'

De kellner, die bij het knopje was blijven staan, draaide het weer om, en begaf zich haastig naar de flatbewoners in het midden van de zaal. Op het perron was de zingende vrouw verdwenen, even later zweeg ook haar stem. Veenstra meende gezien te hebben, dat zij weggesleurd en geslagen was; hij stond nu vlak voor het raam, en voor hem langs trokken reeds de vluchtelingen. Een jongen morrelde aan de wachtkamerdeur, maar liep door. Het was zeker overdreven geweest te veronderstellen, dat de vrouw het oproer ontketend had; van de baldadige doden uit het Noorden van de stad

waren er niet eens zoveel meer op het perron, althans niet op dit gedeelte naast de wachtkamers.

‘Dames en heren,’ zei de kellner met gedempte stem, ‘ik ben in een moeilijk parket geraakt. Ik zou niet graag willen, dat er iets met u gebeurde; ik voel me zo'n beetje uw gastheer; en nu vraag ik me af, of u beter hier kunt blijven, of naar het volgende perron gaan...’

‘Het perron hiernaast?’ vroeg Veenstra over zijn schouder.

‘Neen meneer, dat is ook 19. In het algemeen worden de wachtkamers niet tot de perrons gerekend, en de mensen, die er zitten te wachten, niet tot de groepen die vervoerd worden. Dat u hier bent, bewijst trouwens, dat u niet aan die opstootjes mee heeft gedaan. Maar het is maar de vraag, of de heren, met wie we zo dadelijk te maken zullen krijgen, daar wel rekening mee houden; en dat geldt ook voor het geval, dat u naar 18 of 20 gaat, want al deze perrons liggen in elkaars verlengde, 20 begint bijvoorbeeld al voorbij de wachtkamer hiernaast... Welke heren? Dat zal ik u zeggen. Het zijn eigenlijk helemaal geen heren, tenminste niet wat je onder beschaafde mensen heren noemt. Het zijn duivels en monsters, die ze op het 500e perron vasthouden, en die nu hier orde komen stellen op de zaken. En wat dáarvan terecht komt...’

‘Die heb ik gezien,’ zei Haack, ‘ze stonken.’

Deels angstig, deels met een ongelovig lachje stonden zij allen, ook Veenstra nu, om de kellner heen geschaard; alleen Meyer zat zich op een stoel achter het oor te krabbelen, alsof hem nog een zonde te binnen was geschoten.

‘Stinken, en was het dat maar alleen. Het is misschien beter, als u rustig hier blijft, maar geeft u mij vooral niet de schuld, als dit

achteraf fout geweest blijkt te zijn. Als de dames misschien achter het buffet willen gaan... Tjonge, het is al zo ver, hoor maar. Dat is ook geen drie minuten, zou ik zeggen...'

Terwijl de vier vrouwen met Van Schaerbeek en Wim Kwets achter het buffet gingen, klonk er van het perron een kort angstgehuil, van de linkerkant. De beweging der vluchtelingen was zonder uitzondering naar rechts; er waren ook nog enkele soldaten, die hen nerveus tot spoed maanden, zelf vluchteling mee. Toen Veenstra, Tjalko en Haack naar het raam holden, zagen zij de hemel rood gekleurd van een beginnende brand, tamelijk verweg. Maar zij zagen méer. Met een geweldige snelheid kwam een klein dier aanrennen, tussen de benen van de enkele achterblijvers door, in een kaarsrechte lijn. De herder, die Wim Kwets was gevolgd, draaide zich grommend om, de nekharen steil overeind; hij moest het kleine monster geroken hebben. Er was geen dier, mens of plant, te land of te water, waarmee dit gehaast wezen naar vorm en gedragingen te vergelijken was; het leek nog het meest op een harige komma ter grootte van een jakhals, en ongeveer van dezelfde kleur. Niet op poten, maar eenvoudig op het dunne uiteinde van het kormavormige lichaam, stooft het monstertje voort, en was al voorbij; de kromming van de komma was naar achteren gericht. De reizigers op het perron hadden niet eens gezien wat daar voorbijglipte.

'Ja, zo begint het,' zei de kellner hoofdschuddend, terwijl hij zich bij het drietal voegde.

Tjalko was bleek geworden. 'Wat was dat voor beest?'

'O, ik heb ze wel erger gezien,' zei Haack, die roerloos naar buiten tuurde, 'groter tenminste.'

De kellner trok Veenstra aan de arm achteruit en zei op dringende toon:

‘Gaat u liever óók naar het buffet, heren. Het vervelende is, dat het perron dadelijk leeg zal zijn, en dan komen ze misschien hier op af...’

Inderdaad bevonden zich bijna geen mensen meer op het perron. Alleen van links kwam nog angstgeschreeuw, alsmede het regelmatige geroep van een conducteur, die op een der aangrenzende perrons de reizigers tot instappen maande of andere bevelen gaf. Terwijl de beide jongelui schoorvoetend gehoorzaamden, bleef Haack waar hij was, zeggende dat hij over zijn zenuwen niet te klagen had en dat iemand het later toch moest kunnen navertellen. De overigen verzamelden zich voor het buffet, met de kellner. Achter het buffet probeerde Martha Scheiberlich, of zij koffie uit een der grote ketels in een kopje kon laten lopen. Aan de hoek van het buffet, het dichtst bij het raam, hield mevrouw Schokking zich op. Juist had de herder, nagrommend nog en telkens omkijkend, zich bij Wim Kwets gevoegd, die aan een zware hoestbui ten prooi was. Meyer haalde zijn Bijbel van de tafel, lallende, dat hij nooit aan de duivel had geloofd. Even later drong de beheerste stem van de acteur tot hen door:

‘Daar komen ze. Het perron is volkomen leeg, voor zover ik zien kan...’

‘Komt u hier, meneer,’ waarschuwde de kellner. Zijn glimlach had hem nog geen seconde verlaten; alleen beet hij zich nu en dan op de lippen, met die fijne, spitse, tot het toebrengen van uitgelezen wonden voorbestemde tanden; men had kunnen menen, dat hij zich ervan weerhield in lachen uit te barsten.

‘Twee grote monsters, zoals ik die op het 500e perron heb gezien,’ kondigde de acteur aan, ‘lopen vlak langs de rand van het perron, als luie schildwachts, de koppen naar omlaag, het is of ze een grasrand afgrazen. Ze doen aan neushoorns denken, of aan nijlpaarden, maar ze hebben horens op hun kop; hun adem is zichtbaar. Ze stralen geen licht uit, ze werpen geen vlammen, het zijn maar gewone monsters. Daar komen er meer...’

‘Komt u hier, meneer. U vergroot het gevaar. Sluit u in elk geval de deur, de sleutel zit er van binnen op.’

‘In de droom bestaat geen gevaar. Ik blijf hier op mijn post. Ik mag dan een moordenaar zijn en een flikker, maar ik ben niet bang voor demonen, die mijn eigen geest heeft uitgebreed... De deur, zei je.’ - Hij ging naar de deur, en draaide de sleutel om.

‘Verdomme, laat hij hier komen!’ krijste Van Schaerbeek, de troostende Aagje van zich afstotend. Hij vouwde de handen. - ‘Mijn God, ik houd het niet langer uit! Dominee, laat ons bidden. Bidden tot God. We hebben gezondigd, dit is het laatste oordeel, en we hebben het niet geloofd; dit is onze eigenlijke zonde, dit, en niets anders! Die twee monsters, - ik wil ze niet zien, o God, ik wil ze niet zien, - maar wat zijn die twee monsters anders dan de Leviathan en de...’

‘Lijkt er niet op,’ kwam de snijdende stem van de acteur, ‘maar hier heeft u een geduchter knaap, dames en heren, jongens en meisjes; erg op zijn gemak, net als die anderen. Lichtgevend, ha! Zo is het goed: lichtgevend, goed zo, monster. Ik miste dit licht, en mijn droom doet mij onmiddellijk het genoeg. Dit is een mens, maar met horens natuurlijk weer, en een meer dan afschuwelijke tronie. Ik ruik hem nu ook. Loop maar door, schoelje, ik ben

Richard Haack van Rheden, - hij kijkt naar binnen, hij steekt zijn tong tegen me uit, en die tong bestaat uit een bundel kronkelende wormen, zoals ze bij het aalpoeren gebruiken... Neen, wees maar stil, Van Schaerbeek, hij kijkt niet naar binnen, ik heb alles gefantaseerd...'

Uit de verte kwam getrappel, geschreeuw, het geluid alsof iemand met een stoffer op een blik sloeg. De tandarts was tot geprevel overgegaan; behalve Veenstra, Tjalko en diens moeder verdrongen zich allen om hem heen.

'Laten we bidden. Dominee, het is uw plicht om te bidden!'

'Ik ga tot honderd tellen,' zei Veenstra, wiens kaken allerheftigst maalden, 'ik heb geen zin om bang te worden. Als ze hier binnenkomen, zullen Tjalko en ik ze er weer uitmieteren, net als die ober. Nooit bang zijn. Het zijn nog altijd dezelfde schurken van altijd...'

Tjalko wilde niet achterblijven en riep van zijn plaats:

'Ik tel tot tien, en dan mieter ik ze eruit!'

'Ik kan niet bidden, meneer,' zei dominee Van der Woght, die vlak naast Martha stond, kleintjes, en reeds steun zoekend bij haar arm, die zij nog altijd uitgestrekt hield naar de kraan van de koffieketel, waaruit een bruin, stroperig straaltje droop, 'ik heb het geprobeerd; maar dit, dit begrijp ik niet meer.'

'Mensen, weest nu kalm,' riep mevrouw Schokking, 'het is een gewone verkleedpartij, ik zie ze nu ook: mannen met blote armen en voorschoten en bijlen en pieken. Het is een hele optocht, en ze kijken niet naar binnen...'

'Een hele optocht,' beaamde de acteur.

'Voor het te laat is,' fluisterde Van Schaerbeek, innig de

handen vouwend en deze zachtjes heen en weer schuddend, ‘Onze Vader, Gij die zijt in de hemelen, Uw naam worde geheiligd, Uw wil geschiede... O God ik kan óók niet bidden, ik vergeet het koninkrijk, ik denk aan andere dingen; het oordeel is nabij, en hier staan we met onze schulden, die niet vergeven zullen worden! Luister, jullie allemaal: ik ben een slecht mens: ik heb mijn vrouw bedrogen met Aagje, en Aagje bedrieg ik met Martha. Met beiden heb ik...’

‘Wát?!’ gilte Aagje met overslaande stem, ‘dat kan toch niet? Mijn beste vriendin, dat kan toch niet; nu ja, alles kan, het zal wel zo zijn, maar waarom vertel je het me, nu die vreselijke dingen gebeuren? O, het is zo gemeen... Och, het kan me eigenlijk niets schelen... Wat staan we hier eigenlijk, wat staan we hier eigenlijk...’ - Zij was begonnen te mompelen, nagenoeg onverstaanbaar.

‘Ja, wat een ellende. Deze zonde staat niet eens onder de tien geboden, maar dat geeft niet, hè dominee?’ - Van Schaerbeek sprak gretig, alsof hier zijn laatste kans op redding lag. - ‘Het is toch even goed hoererij, hè dominee, het is toch... ik bedoel eh...’

‘Toch alleen Aagje, meneer, toch alleen Aagje?’ stotterde de predikant, tot wie de betekenis van Van Schaerbeek's woorden slechts langzaam was doorgedrongen, ‘en dat heb ik immers óók nooit willen geloven. O God wees...’ - Hij stortte in. Hij beet zich op de tanden, wilde zich aan Martha's arm vastgrijpen, maar deze stiet hem van zich af:

‘En was zou dat? Wat zou dat?!’

‘Ik weet niets meer,’ zuchtte Aagje, zich aan het hoofd grijpend, ‘laat dit voorbijgaan, gauw; waarom zijn jullie allemaal zo bang; dan moet ik ook bang zijn, en dat kan ik zo slecht...’ - Haar

ogen begonnen te draaien, zij maakte vreemde, ijl betogende gebaren met de rechterhand. Onmiddellijk stevende Martha op haar af en greep haar stevig bij beide polsen, zeer efficiënt, alsof het haar dagelijks werk was.

Van Schaerbeek, die nauwelijks op Aagje lette, had nog niet genoeg van zijn wellicht nuttige zelfvernedering. - ‘Dubbel bedrog. En steeds maar ingewikkelde intriges, dag en nacht, omdat ze vlak boven me wonen; en ze waren verdomme ook zo onvoorzichtig, allebei! Jarenlang heeft me dat gedrukt. Dáar heb ik mijn onsterfelijke ziel voor op het spel gezet, dáar zal ik voor moeten branden! Maar misschien helpt deze biecht. Biechten jullie ook, voor het te laat is; gooi er alles uit... O God, o God...’ - Met het hoofd op het buffet lag hij te schokken van het snikken.

‘De eerste troep is voorbij,’ kwam de stem van Richard Haack, ‘nu komen er andere kerels, erg langzaam, ze staan telkens stil en houden toespraken en zo. Monsters zie ik niet meer. Het is in zekere zin oninteressant.’

‘Oninteressant, zegt u dat wel,’ mompelde Tjalko met komische berusting.

‘Ik kan verdomme mijn boekje nergens vinden,’ zei Veenstra, met bevende vingers in zijn zakken tastend, ‘een heel artikel naar de bliksem; morgen ben ik natuurlijk alles weer vergeten, dan is er een uitslaande brand, en fttt...’

‘Biechten,’ zei Kwets, ‘ik weet niet of het mag, maar ik heb ook geen zin om te branden. Ik ben altijd slecht geweest voor mijn vrouw en mijn zoon, en die hond heb ik laten afmaken, omdat hij me verveelde; de veearts zei, dat hij het nog wel halen kon...’

‘Dat is niet waar!’ gilde Wim Kwets, opspringend, maar hij

kon niet verder. Geteisterd door zijn verscheurende hoest, hurkte hij naast de herder neer, de hand voor de mond, de hand verstolen aan zijn nachthemd afvegend, onder zijn jasje, toch met de andere, strelende hand de herder niet vergetend.

‘Ze hebben een beroerd leven bij me gehad, nooit een goed woord. En ik heb het nooit gebiecht aan meneer pastoor, want verdomme nog aan toe, ik wist het niet! Net zoals die kellner zei. Want ze weten niet wat ze doen... Zo is het. Biecht jij ook, Anna, jij ook, Meyer, alles is vergeven en vergeten, Meyer, misschien halen we het nog. Ik meende het niet slecht; maar altijd maar werken, werken: dan denk je tenslotte, dat je net zo hard tegen je familie moet zijn als tegen je concurrenten. Als je werkt en wat bereiken wilt in de wereld, dan zondig je al voordat je er erg in hebt. Vooruit, Anna.’

‘Ik ben zondig,’ zei mevrouw Kwets, met inspanning van al haar krachten haar verstarring overwinnend, ‘ik voel me niet goed. Ik weet wat ik tegen God zal zeggen, maar waar al die mensen bij zijn: neen.’

‘Ik ben een schurk,’ zei Meyer ijverig, ‘gewoon een schurk! Lui als de verdommenis, als jongen zelfbevlekking met permissie, en later geregeld naar de hoeren, en dan geef ik mijn vrouw altijd een cadeautje...’

‘Wat een taal,’ mompelde mevrouw Kwets.

‘Vooruit, Wim,’ zei Kwets zacht, ‘jij ook. Zeg in elk geval, dat je je wader vergeeft, wat die hond betreft.’

‘Neen, die jongen hoeft niet,’ riep zijn vrouw, ‘hij haalt zich tóch al van alles in het hoofd... God, wat is dat nu weer?!’

Onder het uitstoten van een rochelende kreet had Haack zijn

uitkijkpost bij het raam verlaten. Eerst wankelde hij naar de tafels, vervolgens, steun zoekend aan stoelruggen, naar het buffet. Mevrouw Schokking was nu nog de enige, die naar buiten keek, waar het schreeuwen en het rhythmisch bonken van hout op ijzer weer toegenomen waren. Zwarte voetstappen daverden over het perron. Wat zij zag was dit: een breedgeschouderde man, die zijn onderlip ver naar binnen zoog, hetgeen aan zijn behaard gezicht een uitdrukking van kleinburgerlijke belustheid verleende. Op een korte piek droeg hij een bebloed vrouwenhoofd, over zijn rechterarm een kluwen druipende darmen. Door woeste trawanten met rode mutsen was hij begeleid; één van hen had aan een gerafeld touw een klein monstertje, een hond met een papegaaienkop, die een bloedstolsel ter grootte van een noot in de snavel hield geklemd. Rustig wendde mevrouw Schokking zich af: zij was tenslotte een vrouw, herinnerde zij zich. Haack fluisterde:

‘Ik kan niet tegen bloed, dat is het enige. Het is diezelfde vrouw, de zangeres. De prinses de Lamballe; u, meneer Schokking, sprak daarover. Dit is voor mij het bewijs, dat wij dromen, het laatste wat ik nog nodig had. Er komt niets uit wat er niet in...’

De dreunende stappen kwamen tot stilstand, en een mannenstem riep: ‘Van Schaerbeek!’ en: ‘Kwets!’ Verder werden de namen niet voortgezet. Reeds wilde aan deze zelfbeperving de acteur een nieuw argument voor de droom ontlenen, toen er kort en gebiedend op het raam werd getikt: ‘Open, of we slaan de ruiten in!’ Met één sprong was de kellner achter het buffet, Haack en Tjalko aan de arm meesleurend, Veenstra en mevrouw Schokking met een hoofdbeweging bij zich wenkend.

‘Vlug,’ zei hij, ook de andere getrouwen om zich heen

verzamelend, 'Leenderts is erbij, ik had het wel gedacht! Leenderts is een vriend van de opzichter van het 500e perron. Hij heeft altijd al bedreigd, de hel los te zullen laten, wanneer hij de kans kreeg; ik heb dit niet willen zeggen, om u niet nodeloos ongerust te maken. Het was veel te gewaagd, die rakkers op dat perron te houden; altijd maar dreigen met het 500e perron, en het 500e perron, en nu zitten ze er zelf mee. De kelders onder dat perron communiceren regelrecht met de hel, en die opzichter schijnt sleutels nagemaakt te hebben. Maar ik wil u hier niet laten martelen en afslachten; komt u mee, hier onder het buffet is een luik, dat heb ik vannacht nog afgemaakt, en beneden is een onderaardse gang, die loopt u uit tot u bij een groot hek komt. Daar kunt u niet door, maar rechts is een deurtje, en daarachter een gang, die zich tenslotte in tweeën splitst; u slaat rechts af, en na tien minuten lopen ongeveer komt u in de hal van het station dat u allen kent.'

De verbrijzeling van een der ruiten van de wachtkamer maande tot spoed. Reeds was de kellner onder het buffet gedoken, waar een groot luik, gemakkelijk op te lichten, toegang verleende tot een smal trapje, dat verderop - bij het schemerige schijnsel van omlaag was dit te zien - in een stenen trap overging. Allen hadden zich achter het buffet klein gemaakt; Martha hield Aagje de hand voor de mond, hetgeen waarschijnlijk onnodig was, daar zij na haar instorting met stomheid geslagen scheen te zijn. Door het stukgeslagen raam, door de opengetrapte deur nu ook, drongen de belagers de wachtkamer binnen, onder steeds herhaald geroep naar Van Schaerbeek en naar Kwets, die nu met de vrouwen en de jongen en de hond het eerst het trapje afdaalden, Van Schaerbeek meer dood dan levend, Kwets nors en gesloten als altijd. Toen mevrouw

Schokking als laatste verdwenen was, vroeg Haack aan de kellner, of hij niet met hen meeging.

‘Neen meneer, dat kan ik niet doen,’ fluisterde de kellner met de vinger aan de lippen, ‘mijn plaats is hier. Er kunnen nog meer mensen in de wachtkamer komen om te wachten, later, en ik zou geen rustig ogenblik hebben, als ik wist, dat ze aan de genade van die dikke Leenderts waren overgeleverd...’

‘Dan ga ik ook niet,’ fluisterde de acteur, en ook Tjalko en in navolging van hem Veenstra verklaarden, dat zij het verdomden om de kellner in de steek te laten. Op dit moment - de predikant, ondersteund door Meyer, die zelf ondersteuning behoefde, maar gelukkig zijn mond hield, had zich juist op het trapje gewaagd, - werd over de rand van het buffet, scherp geprofileerd tegen de witte zoldering van de wachtkamer, een lange hand gestoken, die onmogelijk aan een der lieden kon toebehoren, die zich tierend door de zaal verspreidden en nog steeds niet schenen te begrijpen waar hun slachtoffers zich ophielden. Het was een hand, omdat het geen poot of klauw kon worden genoemd: de vorm van de mensenhand was bedriegelijk nagebootst, maar de vingers eindigden in kleine vossekopjes, die groenachtig vuur spuwden, en op iedere knokkel - de handrug was naar beneden gekeerd - vonkte een slangen- of basiliskenoog. Dit fraai bewerkte kunstgewrocht der hel scheen niet van zins te grijpen, te bijten of te branden. Als om zich te laten bewonderen bleef het maar hangen in de lucht, vlak over de donkerbruine buffetrand, en wanneer de dierlijk gesmukte vingers zich al bewogen, dan was dit minder uit doelbewuste kwaadaardigheid dan uit blinde bewegingsdrang.

Meyer en dominee Van der Woght sulden vrij geruisloos het

trapje af; Haack, Tjalko en Veenstra, die alle drie de hand hadden gezien, volgden, na een laatste blik op de rustig naast het luik gehurkte kellner.

De verschijning van de hand had nog maar kort geduurd, toen zich achter het buffet twee monsters vertoonden. Zij waren harig, vrij simpel gebouwd, en zonder kop; tussen de niets dragende schouders bevond zich een rose, vochtig glinsterende spleet, in de diepte waarvan een geel bokkenoog omhooggluurde. Met dierlijke felheid wierpen deze monsters zich op de kellner, toen hij het luik wilde sluiten. Over het buffet vloog de blauw geëmailleerde waterkan, en kletterde tegen de deur, voor het eerst water spillend, schoon water, dat langs de bruine panelen droop. Van omlaag kwam de klagelijke roep van Wim Kwets: ‘Wanda...’ Daar stooft de herder naar boven, hevig grommend, de tanden ontbloot. Om de hals van de kellner had zich een harige arm geslingerd, als de vangarm van een octopus. De kellner pakte de hond bij het nekvel, fluisterde hem iets in het oor, en onmiddellijk buitelde het dier weer terug naar zijn jonge meester beneden. Al zijn krachten verzamelend, richtte de kellner zich op, trapte het luik dicht, en maakte met de rechterhand het kruisteken, waarop het monster, dat hem beet had, als een zak met molm verpulverde en weggezogen werd door de leegte om zich en in zich. Het tweede monster maakte zich uit de voeten. Over de rand van het buffet, vlak naast de met slangenogen beringde hand, gluurde het vette gezicht van de ober Leenderts.

X

De verzoeking

In het kille gewelf, waar zij in het schijnsel van bestoven lampjes, gekramd in het steen van muren en zoldering, angstig opeengedrongen stonden, bracht eerst de slag van 't luik hen tot bezinning. Het geluid van de worsteling, die daarboven moest plaatsvinden, drong nauwelijks tot hen door. Terstond nam Richard Haack de leiding, en zonder zijn tijd aan commentaar te verspillen, ging hij de anderen voor door de lange gang, die bij het door de kellner genoemde hek moest eindigen. Voor hem uit liep de hond Wanda, die zijn zelfstandigheid tegenover zijn jonge meester tijdelijk hernomen had. Telkens besnuffelde hij de vochtige vloer; hij scheen nieuwe monsters te ruiken. Achteraan had dominee Van der Woght oudergewoonte de steun van Martha Scheiberlich opgezocht, mevrouw Kwets die van Meyer, terwijl Van Schaerbeek met Aagje gearmd liep. Op Aagje's toestand lette hij nauwelijks. Dat zou wel weer in orde zijn, dacht hij vaag, zij was natuurlijk overstuur geraakt toen zij hem zo angstig en radeloos zag, maar dat behoorde weer tot het verleden, dus behoorde ook haar zenuwtoeval, waarmee zij de boel wel erg op stelten had gezet, tot het verleden... Van zijn biecht had Van Schaerbeek danig spijt gekregen. Hij was wel zeer voorbarig geweest daar achter het buffet, hij had toch minstens kunnen wachten tot zo'n duivel hem werkelijk zou hebben aangerand! En wat dan nòg? Dan ontwaakte

men misschien ook meteen! Inderhaast namelijk had de tandarts, beweeglijk van geest als hij was, en sterk opgemonterd nu hij de nachtlucht van zijn vertrouwde stad reeds meende te ruiken, zich tot de zienswijze van Richard Haack bekeerd: het was een droom, waarin zij ronddoelden, al was het natuurlijk tevens een beproeving van God, zoals nu eenmaal alles op de wereld. Maar het was hem nu, of die droom al veel en veel langer had geduurd, jaren en jaren al: of hij nooit zijn vrouw had bedrogen, en later met haar eigen goedvinden gekrenkt, of hij nooit Aagje had bedrogen met weer een ander, de tweede huisgenote, die vergeetachtigheid huichelde, op dat zij 's nachts het licht aan kon laten, om niet te vallen over stoelen en tafels, en wier enige deugd daarin bestond, dat zij Aagje nooit belasterde: de ware nederigheid van een in de grond misschien toch maagdelijke natuur, die alleen maar tot haar kleine plichten als vrouw rekende met de tandarts van beneden naar bed te gaan. Hij wachtte op een goed moment om Aagje dit te kunnen zeggen: het is een droom, mijn kind, een droom; ik heb dit nu ontdekt, er zijn talloze argumenten voor, wetenschappelijke argumenten, theologische argumenten... Brachten zij het er zonder kleerscheuren af, dan zou zij het uit zichzelf niet eens willen geloven, van Martha, en die hield haar mond wel... Maar hoe zat het dan met de droom?... Verdorie, dacht Van Schaerbeek, hoe zit dat nu? Als het allemaal een droom is, dan hoeft Martha immers haar mond niet te houden? Dan had hij immers nooit een verhouding met haar gehad, dan was zij nooit zwanger geweest, - en, sapisti, nu herinnerde hij zich niet eens meer, of hij tijdens zijn onberaden biecht, toen zijn zenuwen het finaal hadden begeven, ook iets gezegd had over dat aborteren van Martha... Het bleef toch zeer verward en kwellend

allemaal, vond Van Schaerbeek.

Het hek, waarvoor zij stilhielden, bestond uit dikke, ijzeren staven, zonder deur, deurtje of hangslot. Zo op het oog hadden alleen de herder en Wim Kwets er zich doorheen kunnen wringen, voor het geval dat dáár hun redding had gelegen, in plaats van in het lage zijdeurtje aan hun rechterhand. Wim Kwets was echter ook degene die een verdere voortgang vooreerst verhinderde. Na de afdaling had hij ononderbroken lopen hoesten, de handen op de maag, struikelend om zo snel mogelijk mee te kunnen komen, en bovendien vertwijfeld omdat de hond hem in de steek gelaten had. Bij het hek werden zijn longen hem te machtig; een golf bloed stroomde over zijn kleren; hij moest gaan zitten, maar onderwijl beduidde hij door handbewegingen naar het deurtje, dat zij zonder hem verder moesten gaan. Mevrouw Schokking en Haack knielden bij hem neer; zijn moeder, in dispuut met Meyer gewikkeld, omdat die zijn Bijbel in de naar haar toegekeerde hand droeg, zodat zij het harde ding telkens in haar zij voelde, merkte in het eerst niets van het ongeval. Toen de herder, zonder zich om de lijder zelf te bekommeren, de bloeddruppels op de vloer begon te besnuffelen, barstte de jongen in snikken uit, en hoestte weer bloed, steeds meer bloed, in scheuten en klodders over de stenen uitgeworpen ver van hem vandaan, tot voorbij de ijzeren staven van het hek. Tjalko spoorde Haack aan, hem met hun beiden op te tillen en geen kostbare tijd verloren te laten gaan.

Maar de acteur bleef roerloos naast de jongen gehurkt, de ogen star gevestigd op het bloed, dat in beweeglijke plassen en tongen tussen de staven doorkroop. Menende, dat zijn walging hem weer de baas geworden was, ging Tjalko voor hem staan, om hem

het uitzicht op het vocht te benemen. De anderen stonden al bij de deur, zij geloofden dat de beide mannen het goede ogenblik afwachtten om de zieke op te tillen. Maar de acteur schudde het hoofd, en wees naar de grond, voorbij de staven. Hij wees naar het verboden en ontoegankelijk gebied, dat niemand, niemand van hen nu meer zou kunnen en willen betreden, zelfs de herder Wanda niet; want daar leefde het op die stenen vloer, ja, de vloer zelf leefde, wàs niet van steen, was een mozaïek geworden van onzegbaarheden, bestond uit gevarieerde vormsels en fragmenten in iedere grootte, die slechts één ding met elkaar gemeen hadden: dat zij bloed slurpten, zacht en gretig en zo dat men het horen kon: een geplas, een gezuig, een geplons als van kikvorsen op een zomeravond met weinig wind in het bepluimde riet. Daar waren tongen en lippen in reeksen, rood als het bloed dat zij proefden, daar waren slurven en slurfjes, kleine bekjes, zwellende bloedzuigers en koppen, wormen en muggenlarven, vissenmuilen in ziekelijk schone tint; maar ook bevatte dit naarstig werkzame tapijt van vleselijke ophoogsels de brokstukken van gezichten, menselijke aangezichten, soms volledig afgewerkte gezichten, ingeweven in de rode moederbodem, waar een vloer gevoed werd als een levend wezen bestaande uit alle wezens. De gezichten schenen te midden van de bloedige bekkentroep gevangen; zij worstelden om vrij te komen, verdraaiden de ogen, rimpelden het voorhoofd. De lippen, die bij zo'n gezicht horen, zogen er niet minder gulzig om. En verderop andere openingen, slobberend in bloed: oren, neuzen, navels, aarzen, scheden, open wonden; het wilde niet eindigen, daar in dat duistere gewelf, en in de verste verte waren nog de gezichten te onderscheiden, zich opheffend tussen gorgelende padden en

salamanders, uitziend of het bloed nog niet tot hen doordrong. En daar was een Aagje bij die gezichten, een Tjalko, een jonge voetballer, een journalist, daar werden schoenen verkocht en verkwanseld in het bloed, - wie was daar niet! En allen zagen het, en waren al evenzeer verward van schrik als de acteur.

Toen geschiedde alles heel snel: Aagje gilte alsof men haar wurgde, en Wim Kwets stond kreunend op en strompelde naar de deur, begroet door een opspringende herder, alsof die hem voor het eerst herkende; de hond had zich merkwaardig stilgehouden tegenover het levende bloedmoeras. Achter in het gewelf, waar de gezichten dicht gezaaid lagen, werd een deur geopend en helgeel licht viel naar binnen, zijn sterkste schijnsel richtend op een luid slurpend en rode bellen blazend manspersoon ergens in de poel, die niet alleen zijn hoofd, maar ook een bleke schouder boven het niveau uitstak. In die verre deuropening stond de ober Leenderts hen te wenken met de hand. Tjalko schreeuwde: 'Vooruit, weg!' - maar hij kon zelf niet weg, zijn voeten zaten vast in klodders bloed, en wilde hij zich bewegen, dan was die beweging, de drang ertoe, naar de staven toe gericht in plaats van ervan af.

Niemand riep nu meer. Want de machtige ober Leenderts wenkte, en men zag zijn vette glimlach, en men had te gehoorzamen. Dit kostte ook niet de minste inspanning, want de vloer, de staven, het bloedveen, al die dingen gehoorzaamden mee, doordat de vloer hen voortdroeg als een tapis roulant, de staven vaneenweken als schuifdeuren, het bloedveen de elastische deugden bleek te bezitten van het moederlichaam voor het naakte kleine kind dat kruipen en spelen wil. Zonder naar omlaag te zien liepen, schoven, gleden zij voort; de staven lagen ver achter hen, en de

deuropening werd groot, en Leenderts werd groot. Toen opeens was Leenderts verdwenen, zonder dat dit echter enig verschil maakte ten aanzien van hun goede bedoelingen. Een laatste blik in het gewelf verderop, - een donker gat, een trechter diep de aarde in, een geplas van grotere, zelfstandige, niet aan burens vlaksgewijs verkleefde lichamen? - en reeds overschreden zij de drempel van een geheel anders gearde ruimte, waar de vloer zo droog en hard was, dat hun bloederige schoenzolen er voorgoed aan dreigden vast te kleven.

Deze ruimte was niet door lampen verlicht, maar door het egaal helgele vierkant der zoldering. Er was geen andere ingang dan waardoor zij binnen waren gekomen. In het midden bevond zich een draadafrastering rondom een groei van verwonderlijk hoop opgeschoten brandnetels. In een der stengels zat een klein, rond vogeltje. Maar het was geen levend vogeltje, het was een ruw boetseersel van bloedkoek, met twee dennenaalden als snavel. Drie van de wanden waren met gele gordijnen bedekt, neergelaten van heel hoog, waarvan de somptueuze plooien herinnerden aan de gordijnen, die in de voorhal van het bioscoopgebouw de glazen deuren hadden afgesloten. Toch was er verschil. Deze plooien verliepen niet op een natuurlijke wijze, doch vertoonden knikken en bochten, die zelfs niet te verklaren waren geweest, indien de gordijnen uit verschillende stukken hadden bestaan, of indien zich vlak erachter uitpuilende voorwerpen hadden bevonden. Deze indruk werd nog ondersteund doordat de grote M, in het midden geborduurd, moedwillig verminkt was door sneden of houwen: het was nog een letter, maar een zeer ingewikkelde en tegennatuurlijke letter. De plooien deden denken aan fragmenten van

kindertekeningen, of aan de slecht aaneensluitende lijnen en vlakken op een geestenfotografie. Aagje Slangenburg, die zich een tijdlang met spiritisme had beziggehouden, was de enige onder hen, die dit had kunnen beoordelen, ware het niet, dat haar gemoedstoestand zorgwekkender scheen dan die van de andere zwakken in het gezelschap: Van Schaerbeek, mevrouw Kwets, of zelfs Wim Kwets, die wel bleek en uitgeput was, en tot de binnenkant van zijn jasje met bloed besmeurd, maar helder en opmerkzaam uit zijn ogen keek, geen ondersteuning behoefde, en de grommende herder stevig in het nekvel hield. Aagje had de hand voor de mond, en haar ogen draaiden, zodat soms alleen het wit ervan te zien was. Zij stond daar met een knik in de rug, als een oude vrouw. Martha Scheiberlich had de arm om haar heengeslagen.

Datgene waartegen de herder gromde was het gordijn, dat de wand tegenover hen bedekte, en dat uit twee helften bestond, die van onderen iets uiteenweken. Zij konden daar nog geen minuut hebben gestaan, toen het gordijn aan weerskanten met schokjes werd opengetrokken, waarna zich een grote, roodgeverfde houten troon onthulde, gedragen door een rij van zes monsters uit het dierenrijk: een krokodil, een klein nijlpaard, een tijger, een buffel, een haai en een reusachtig grote tor, alle zes met de koppen naar voren en de ogen gesloten. Dat deze gruwzame karyatiden leefden, bleek uit de ademhaling, of een enkele rilling, - hoewel zij zich over het algemeen onberispelijk kweten van hun taak en de troon geen ogenblik deden wankelen, - bleek ook ten duidelijkste uit het gedrag van de herder Wanda, die, vreselijk grommend, door zijn meester met moeite in toom gehouden werd. Op de bovenrand van het voetstuk was met krijt het getal 666 gekrabbeld. Onder de

roodsatijnen troonhemel, met gouden en zilveren kroontjes versierd, stonden vier gouden zetels; één grote aan de voorzijde, en daarachter drie kleinere, die iets hoger waren geplaatst. Op de grote zat de ober Leenderts, breeduit in een rode kardinaalsmantel, die betere dagen scheen te hebben gekend en op verschillende plaatsen de zwarte stof van zijn kellnersrok liet doorschemeren. Zijn vlezige handen, gevouwen op de buik, waren met robijnen versierd. Zijn hoofd was verlengd met twee horens, die niet bij elkaar pasten: de een was sierlijk gedraaid als die van een antilope, de ander vertakt als een hertengewei; het was of ze inderhaast bijeen waren gezocht uit de tropeën van een jachtslot. Een onnoemelijke hoogmoed sprak uit zijn houding en vette gladiatortronic.

Achter hem, van links naar rechts, werden opgemerkt: de oude Van der Woght in soldatenuniform, en met de helm op, die Haack als de hoofdbedekking van de aartsengel Michaël herkende, terwijl hij in de rechterhand een gouden rijksappel hield; dan, in het midden, de zware verpleegster met het Sint Bernardshondengezicht, nog steeds in haar witte tenue, de M op haar schort door vegen van bloed of rode inkt onkenbaar gemaakt; en vervolgens de ontslagen chef of onderchef, met wie de acteur tijdens zijn uitstapje in botsing was gekomen. Op het hoofd droeg hij een enorme, rode sjako. Deze drie trawanten, of hovelingen, onthielden zich nauwlettend van vreugde-uitingen; niets was met name zo star en onheilspellend als de gepolitoerde doodskop van de oude Van der Woght, wiens grijns alleen was toe te schrijven aan het feit, dat zijn lippen te dun waren om zijn tanden te bedekken.

En toen opeens begon de ober Leenderts te lachen. Geluidloos te lachen, onder machtig buikschudden en wanggebibber.

Zijn ogen trokken weg achter het vet, zijn slecht gesorteerde horens waggelden op zijn schedel, en de troon en de zes monsters eronder hadden het hard te verduren, zo zeer werd zijn lichaamsgewicht met vrolijkheid vermeerderd, schoksgewijs, alsof hij zichzelf volpompte. Zijn buik zwoegde als onder een onhoorbaar hiksalso: een obscene lach, een zelfbevrediging van darmen onder elkaar, een lach bijna die stonk, naar zweet en naar al het andere. Het was natuurlijk waar, dat hij deze geruisloze en inwendige oefening niet lang vol zou kunnen houden. Dit probeerde hij dan ook niet, hij hield op met lachen, even plotseling als hij ermee begonnen was, richtte zich hoog op in zijn zetel, en strekte de hand naar Meyer uit:

‘Gooi die Bijbel weg.’

Meyer schudde het hoofd. Misschien had hij het bevel niet verstaan, want toen Kwets hem de Bijbel uit de hand nam en voorzichtig op de vloer legde, verzette hij zich niet. Onmiddellijk raapte Tjalko het boek op en begon erin te bladeren, rood van verlegen trots omdat hij als enige, althans eerste, moed dorst te tonen. Waren zijn moeders ogen op hem gevestigd? Hij durfde niet te kijken.

‘Ik heb gezegd: weggooien, niet: neerleggen en oprapen. Gooi die Bijbel weg.’

‘Waarheen?’ - Steeds nog bladerde Tjalko, zonder de ober in het gezicht te zien. - ‘In jouw snuit?’

‘Probeer het.’

‘Hier staat: “Wie de spotter tuchtigt, behaalt zich schande,” - maar vooruit dan maar!’ - Daarmee smeed hij met een geweldige zwaai van zijn lenige lichaam de Bijbel keihard in de richting van de

gehoorde usurpator, die het boek uit de lucht opving en het met dezelfde handbeweging in de brandnetels wierp, waarbij zich geplas van water of ander vocht en gezoem van muggen liet horen. Na deze verrichting ging de ober Leenderts iets gemakkelijker zitten op zijn gouden stoel, en sprak:

‘Dat ik jullie hier heb laten komen, is niet in de eerste plaats om wraak te nemen voor de behandeling, die mij is aangedaan, toen ik nog op aarde wandelde in de vermomming van oberkellner. Natuurlijk zullen jullie hiervoor een tijdlang gemarteld moeten worden, maar wanneer jullie verstandig zijn, valt er na afloop wel met mij te praten. Ik ben ongehoord machtig, zó machtig, dat ik mij veroorloven kan edelmoedig te schijnen, - edelmoedig zijn kan ik niet, dat kan de Heer der helse heirscharen niet, dat spreekt vanzelf. Jullie hebben eraan getwijfeld, of dit het laatste oordeel was. In zekere zin terecht, want dit is het laatste oordeel niet meer. Wij duivels en rijksgenoten uit de helse rot hebben de macht in handen genomen, voorgoed. Strijd is er nauwelijks gevoerd: enkele schoten met losse flodders, enkele brandstichtingen, enkele ontmanningen van conducteurs waren voldoende om ons de zegepraal te verzekeren, en onze goede vrienden van het 500e perron, door mij eigenhandig van hun ketenen bevrijd, en met collega's uit de hel (of beter: de voormalige hel: alles is nu hel) aangevuld, deden de rest. De aartsengel, die zich in een soldatenbordeel had verscholen, hebben wij in mootjes gehakt; hij wordt nu opgediend als Ris de Veau Prince Michel, overheerlijke zwezerik, bruin en gaar gebakken in de boter, 15 minuten, de jus afmaken met wat room en zwezerikbouillon. Wij laten de tijd weer lopen (tweemaal zo vlug, behalve gedurende feestjes; maar dat is voorlopig, ik hoop het op

de duur tot viermaal zo vlug te brengen), wij nemen de verstokte zondaars in onze gelederen op, en straffen de volgelingen van Christus en de andere bleekscheten. De doden van het noordelijke kerkhof hebben ons voortreffelijk geholpen, maar een positie is natuurlijk niet voor hen weggelegd; zij zijn te revolutionair, zij zouden ons weer kunnen onttronen. Mijn naaste medewerkers koos ik zorgvuldig uit. Hier, de oude Van der Woght, een onvroom man in zijn tijd, heeft zich zonder voorbehoud aan onze zijde geschaard, en waar hij anders zou branden, daar mag hij nu heersen. Hier, zuster Poesje, of Snoesje, ik weet nooit goed hoe het mens heet, is de gebiedster geworden van alle vrouwen, die door aborteren, masturberen, perverteren, adoreren, lamenteren, cocufiëren, calumniëren en klaarstaan voor de heren zich het recht hebben verworven op een leidende functie bij de administratie der hel en derzelve bordelen en onderbordelen. Zij bekleedt de rang van Hoer van Babylon. Zij is verliefd op mijn rug, ik voel haar bloederige ogen branden op mijn rug. Zij is groot. Hier, de gewezen stationschef Adriaan Dirk Exel, eruit getrapt wegens sodomieterij, heeft nu de macht om zijn vijanden, onder wie een zekere Haack of Naack...'

Richard Haack verhief zich op de tenen en kromde daarop de hand voor de mond: 'Aannemen!'

Deze tweede daad van onverschrokkenheid verwekte enig proestlachen: Veenstra was het, die tot dusverre de berustende houding aangenomen had van de onbegrepen en weinig begrijpende confèrencier.

'Lachen maar,' zei de ober Leenderts op effen toon, 'aannemen roepen maar. Ik zal jullie straks enkele van onze

martelmethode uitzet. Martelingen voor mannen en vrouwen afzonderlijk. Godzalig zootje dat jullie zijn. Biechten in de wachtkamer. Mij eruit mieteren. Schokking, dat heb jij gedaan, hè? Weet je wat er met je gebeuren zal?’

‘Neen,’ zei Tjalko, ‘maar breng mij een kop koffie.’

‘Goed, Schokking, goed, mijn jongen. Een kop lekkere hete koffie, langzaam in je ogen gedruppeld, goed, lieve, kleine Schokking... Ook andere martelingen tekenen zich reeds in mijn illuster brein af: voor Haack van Rheden bijvoorbeeld een bastonnade met prikkeldraad op het veel misbruikte zitdeel, en voor Slangenburg een dagje in een bordeel voor de lagere duivels, en voor Kwets de schoen met de rat, en jongeheer Kwets mag een weeklang kwispeldoor zijn in een Zwitsers sanatorium. Ik zie dit allemaal in grote trekken al voor me. Overigens zijn dit disciplinaire maatregelen van tijdelijke aard die over de toekomstige staat geen uitsluitel geven...’

‘Mag ik een woordje zeggen?’ zei Kwets, zich naar voren dringend, ‘ik heb er erge spijt van, als ik u oneerbiedig behandeld heb; dat zal niet meer gebeuren, op mijn woord. Het was de schuld van die kellner. Hij heeft ons verleid, met die biechten, en alles. Hij haatte u. Ik heb die man nooit vertrouwd: hij schonk wijn uit een geëmailleerde waterkan van een paar kwartjes...’

Met een handgebaar legde Leenderts hem het zwijgen op. - ‘De straf van Kwets wordt gewijzigd. Hij zal op een bepaalde plek tussen de ribben gekieteld worden tot hij driemaal kraait als een haan. Niet maar driemaal kraaien om ervan af te zijn, maar driemaal ècht kraaien, kukelekùùuu, - schor, landelijk, ochtendschemeringachtig, omdat hij niet anders meer kàn. - De

toekomstige staat hebben jullie zelf in handen. De martelingen laat ik nu verder rusten, maar daarna komen nog jaren en eeuwen en eindeloosheden, die jullie in onze hel zullen moeten doorbrengen, want alles is nu hel: wij hebben bezit genomen van deze wereld, de aartsengel is de kop gekloofd, en zijn helm zit op de kop van de oude Van der Woght; en God... God is misschien bezig ergens in een uithoek van het heelal, ergens in de buurt van een onbeduidende spiraalnevel, een klein wereldje voor zichzelf te scheppen, als beginner. Men kan niet overal tegelijk zijn, en onder ons duivels zijn ook wel stemmen op gegaan om de stumper nog een kansje te geven, teneinde hem later des te beter te kunnen vernietigen. Jullie lot hangt in de eerste plaats af van jullie houding tegenover mij, jullie heer en gebieder. Zijn jullie bereid mij te aanbidden en mijn teken te dragen aan rechterhand of voorhoofd, zodat jullie voortaan alleen in naam van dit teken koopt en verkoopt, kiezen trekt, kranten volschrijft en comediespeelt (alles in de hel), dan heb ik het goed met jullie voor: na de marteling krijgen jullie een baantje bij me, een postje, en bij gebleken goed gedrag en ijver bij het martelen kunnen jullie opklimmen. Ik geef jullie tien seconden om daarover na te denken. Stemmen jullie toe, dan verwacht ik van jullie allen de kus op de navel, elk vijf minuten lang, de navel met de lippen goed omsloten houdende en het gebruik van de tong niet sparende. Jullie hoeven niets te zeggen, ik zie al, dat jullie het niet doen; ik wist dit van tevoren, want...' - Hier zwol zijn stemgeluid aan tot een sonoor gedonder en zijn spekwangen trilden van tomeloze woede. - '...want dachten jullie nu werkelijk, dat ik in de hel jullie ook maar het schoonhouden van een plee zou toevertrouwen?! Ellendige bleekscheten! Mensen! Lévende mensen bovendien, die niet eens

de dood hebben ervaren, zoals wij allen hier, wij, de duivels en aspirantduivels, die ondanks onze huidige onomvaambare macht eens, in grauwe voortijden, óók de benauwdheid hebben gekend, en de pijn en de wanhoop, en het snikken om God, omdat we nog niet beter wisten?!... Ik heb mij was opgewonden, Van der Woght, neem jij het even van mij over.'

Hij liet het hoofd zinken, en staarde somber naar omlaag. Voorbijgaand helderde zijn gezicht op, toen hij een der monsters onder zijn voeten, het kleine nijlpaard, een nijdige trap gaf, waartoe hij het rechterbeen onnatuurlijk ver had te verdraaien; het dier kromp ineen, en uit zijn bobbelige neus kwam een klein wolkje.

Na als een jongleur de rijksappel van hand te hebben doen verwisselen, opende de oude Van der Woght, steeds nog in die onbewogen, kaarsrechte houding, de mond tot spreken:

'Jullie zijn er dus bij, krek als ik gedacht had, want ik was zoveel als verspieder, in die mooie wachtkamer van jullie, waar een fatsoenlijk mens niet eens behoorlijk uit kon spreken. Grote tante Griet, wat zullen jullie ervan lusten! Die pijnen! Dat weegeschrei! Dat nutteloze berouw van die paap!'

'Korter,' prevelde zijn gebied.

'Er staan twee wegen voor jullie open. Of jullie worden eeuwig gemarteld, niet zo erg als die straf die jullie in elk geval moeten ondergaan, maar wel in dezelfde trant, - en dan niet als straf voor overtreding of oneerbiedigheid, maar als straf omdat jullie geen erge zondaars willen zijn en in Christus zeggen te geloven...'

'Ik geloof niet in Christus,' zei Tjalko, 'maar als je even hier komt, dan trap ik je dood!'

'Ik ook!' riep Veenstra, 'nu is het uit! Die schoften!'

‘Kalm mensen, dit kan nooit lang duren; ga er niet op in,’ zei mevrouw Schokking, die het hoofd in de nek had geworpen, als een dame van goeden huize, belaagd door scheldend dienstpersoneel; maar ook Haack balde de vuisten, en zelfs Van Schaerbeek en de dominee schenen niet ongeneigd te zijn een paleisrevolutie te ontketenen, naar hun verontwaardigde blikken te oordelen. Het vertrouwde taaleigen van de oude Van der Woght had veel gedaan ter vermindering van hun geïmponeerdheid. En dan was de grommende herder er nog, die de zes monsters onder de troon geen ogenblik uit het oog verloor, en die een kostbare bondgenoot zou kunnen zijn.

Leenderts gaapte luid en richtte zich weer op. - ‘Ik ben weer uitgerust; het is wèl zo, Van der Woght. Wat willen jullie? Opstand? Een goddelijk relletje organiseren? O, maar dan zullen we wel eens even...’ - Gezwind bukte hij zich, en raapte iets van achter zijn voeten op, dat nog het meest op een koord geleek, al vertoonde het hier en daar eigenaardige verdikkingen. Dit koord wierp hij met een gemakkelijke beweging in de ruimte, waar het zich alzijdig ontvouwde, kronkelend en in scherpe lussen uitschietend.

Terstond maakte een vreselijke paniek zich van de aanwezigen meester. Als geëlectriseerde lasso's sloten de geheimzinnige slangen zich om hals en ledematen, dreven hen naar elkaar toe tot een kluwen spartelende lijven, en openbaarden de neiging om hen gezamenlijk in het afgeperkte brandnetelbosje te drijven. En daar stak en gonsde het; daar borrelde bloed, ja bloed, daar beneden; zij roken het bloed, en het rode vogeltje kwinkeleerde vlak bij hun oor: bloed, bloed, bloed, zoals ik, zoals ik, zoals ik. Tegen elkaar aangeperst tot een massa hijgend vlees, vochten zij om

los te komen, om de steken niet te voelen, om het bloed niet te ruiken, om elkaars lichaam niet te voelen, - voor het eerst één, voor het eerst een flatgroep zoals de duivel die beoogde. Zij sloegen en stompten elkaar met een nog vrijgebleven vuist, zij werden gebeten door de herder Wanda, die mee was opgesloten, en van ver kwam het vette geginnik van de ober Leenderts, die bij deze worsteling toezag met een lodderoog. Toen enkelen om genade krijsten, liet hij af, riep de lasso terug, die weer achter zijn voeten ineenkronkelde, en bewerkstelligde alleen no met een bezwerend handgebaar de ruwe toegift van een plens bloed, omhoogspuitend uit de moerasbodern, waarin de brandnetels wortelden. Geen ont kwam hieraan, het bloed spoor in de ogen, kleefde in het haar. Waar de meesten met zakdoeken de schade trachtten te herstellen, daar was Haack de enige, die zijn zelfbeheersing verloor en tot een burleske theatraliteit verviel, die hem op enig verbaasd gesnauw van de hem toch zo welgezinde mevrouw Schokking te staan kwam. Zich schuddend en daarbij enkele bloeddruppels om zich heen verspreidend, kroop hij op handen en voeten rond, steunend, klappertandend, zinloze woorden mompelend uit lang vergeten toneelrollen. Daarna sprong hij op, vuurrood van schaamte, en wilde de ober Leenderts te lijf; Tjalko en Veenstra moesten al hun krachten inspannen om nieuw onheil te voorkomen. Maar, Haack mocht zich dan van een ietwat hysterische kant hebben laten kennen, de overigen waren er niet veel beter aan toe, nog afgezien van Wim Kwets, mevrouw Kwets en de dominee, en de niet anders meer dan geestesgestoord te noemen Aagje. Voor het allereerst was het geen weerbare flatgroep, die daar stond in afwachting van verdere kwellingen. Zelfs de hond scheen verdoofd en gromde niet

meer.

Zonder zijn overwinning anders dan met 'n spottend ooggetwinkel uit te buiten, ging de ober Leenderts voort op de plaats waar hij de oude Van der Woght had onderbroken:

‘Of jullie worden dus voor eeuwig gemarteld, met mate, maar zonder hoop; òf, en dit is de tweede mogelijkheid, en spits nu jullie oren, - òf jullie worden volkomen vernietigd, lichaam en ziel. Uiteraard is dit laatste te prefereren, te meer omdat jullie er niets van zullen merken, zoiets gaat in een vloek en een zucht. Maar juist omdat de tweede mogelijkheid zoveel gunstiger is, verwachten wij ook een tegenprestatie. Deze tegenprestatie komt hierop neer, dat jullie het bestaan, en God, die dit bestaan op zijn geweten heeft, vervloeken. Ik vermoed, dat jullie dit niet zullen afslaan, want wat is het bestaan waard? En God is zeer zeker de schepper ervan, dat kunnen zelfs wij niet meer ongedaan maken. Wij kunnen alleen de failliete boedel overnemen, vernietigen kunnen wij het bestaan niet; alleen de zielen kunnen vernietigd worden, de aparte fijnere vormen, al datgene wat enige verre gelijkenis met God vertoont en geneigd is hem te aanbidden. Welnu...’

‘Let op,’ zei Haack met gedwongen kalmte tot zijn vrienden, ‘hoe hij onze gedachten steelt van een uur geleden. Bewijs voor de droom.’

‘Houd jij je smoel, flikker!’ grauwde Leenderts, het gezicht van haat vertrokken, ‘jullie gaptten mijn gedachten, die in de wachtkamer rondzweefden, waar ik goedgevonden had mij enige tijd in nederig incognito op te houden. Wie zou zich willen meten met Satan zelf? Opgepast! Ik neem dus aan, dat jullie er geen bezwaar tegen hebben om het bestaan te vervloeken en God af te

zweren; dit houdt niet in, dat jullie je tot mij bekennen; desnoods mag je mij erbij vervloeken, dat rondt de zaak nog wat beter af, en tenslotte hoor ik toch óók bij het bestaan, als de hoogste vorm van bestaan om zo te zeggen. De tweede mogelijkheid, die der vernietiging, heeft inderdaad veel voor.’

‘Wij vervloeken niemand,’ zei mevrouw Schokking, ‘ik zou niet eens weten hoe ik dat doen moest.’

‘Dat zullen wij jullie wel voorzeggen,’ zei Leenderts met een zekere haast, ‘ik vergat nog te zeggen, dat wij in dat geval zullen overwegen de voorafgaande strafmartelingen achterwege te laten. Nu, ben ik niet edelmoedig? Het is een heel prettige regeling, denk er maar eens goed over na.’

Vragend keken de flatbewoners elkaar aan. Van de ernst der keuze waren lang niet allen overtuigd, en naar gelang hun geschokt zelfvertrouwen zich weer herstelde, versterkte zich de neiging om deze potsierlijk toegetakelde oberkellner te houden voor een praatjesmaker, - dit dan nog in het voor hem gunstigste geval. Want het geloof in Haack's droomtheorie was niet tot de tandarts beperkt gebleven, en als aan een riethalm grepen zij zich aan dit meest broze en onstandvastige aller menselijke voortbrengselen vast: droom, droom, droom, - zo zij het al niet bij zichzelf prevelden, dan vormden hun hersenen dit woord wel buiten hun wil... Maar, droom of geen droom, er moest nu toch iets gezegd worden. Van Schaerbeek zocht het in de diplomatie, en zei op beleefde toon:

‘Dat is een hard gelag, meneer Leenderts. Ik geloof in God, en ik geloof niet in de mogelijkheid van mijn eigen vernietiging, want dit wil God niet, naar mijn bescheiden eh... Ik neem zelfs aan, dat God zou goedkeuren, dat ik Hem vervloekte, indien Hij mijn

onsterfelijke ziel daarmee ook maar voor de geringste schade behoeden kon...’

‘Maar God heeft niet de minste macht meer, mijn beste tandarts,’ zei Leenderts op meewarige toon, ‘probeer het nu maar: vervloek God, en je zult zien, dat de vernietiging meevalt. Of liever: je zult het niet zien: je bent vernietigd, in een vloek en een zucht; er is geen tandarts Van Schaerbeek meer om zich over een vernietigde tandarts Van Schaerbeek te verheugen of te bedroeven. Begrijp je dit, of zal ik het je nog iets duidelijker uitleggen?’

‘Vernietiging vind ik geen beloning voor zoiets ernstigs en onvergeeflijks, meneer Leenderts. U moet zich in onze gemoedstoestand verplaatsen. Ik begrijp trouwens niet, waarom u, die zo op ons gebeten zijt, ons niet gewoon zó maar vernietigt. U schijnt een zekere waarde te hechten aan deze vervloeking. Volgens aardse maatstaven kunnen wij dus onze eh... eigen stellen.’

‘Dat viel mij ook al op,’ zei Haack, ‘dit heerschap zoekt zijn eigen voordeel; voor een droomgestalte gaat hij niet zonder list te werk.’

‘Ja goed,’ zei Van Schaerbeek, ‘maar wij zitten zelf in de droom, vergeet dat niet; en een marteling van duizend jaar is niet minder erg wanneer men die droomt dan wanneer ze in werkelijkheid gebeurt. Ik heb mij nu al een paar maal allerellendigst gevoeld, en als die snuiters met dat treiteren doorgaan, sta ik niet voor mezelf in. Ik ben niet van ijzer of staal. Dan zou ik ertoe kunnen komen de nagedachtenis van mijn eigen vader en moeder te vervloeken. We moeten toch ons verstand gebruiken.’

‘Dat komt, omdat u een lafaard bent,’ zei Haack, ‘ik vervloek niets en niemand, en zeker niet op bevel van een oberkellner, van

wie ik toevallig droom. Het zou mij erg van u allen tegenvallen, wanneer u niet hetzelfde standpunt innam. Ik zweer u, dat dit een droom is. Vergeet dit nu geen ogenblik. Houden wij vol, dan kunnen wij van deze droom profijt trekken, voor ons gevoel van eigenwaarde, en de gelovigen onder u houden hun geweten zuiver. Ik laat mij door deze menagerie niet de wet stellen! Aan dat bloed ben ik nu wel gewend. Tegen pijn ben ik bestand, ik heb trouwens een masochistische inslag. Ze doen maar.'

'Zo denk ik er ook over,' zei Tjalko, en ook Veenstra knikte bevestigend.

'Meneer Kwets,' vroeg Haack, 'zou u bereid zijn om God te vervloeken?'

'Neen,' was het stellige antwoord, 'voor geen geld. Ik ben Katholiek, ik heb geen zin om in de hel te komen.'

'Ik ook niet,' zei Meyer, die sterk ontнуuchterd was na het incident met de lasso, 'ik houd mij aan meneer Kwets, mijn patroon. Toen ik hem pestte, is alles begonnen; dat zal me niet voor de tweede maal overkomen.'

'Maar je bent al in de hel, mijn beste man,' viel Leenderts in, die geduldig had toegeluisterd, 'alles is hel, vrijwel alles. Haack weet niet wat hij zegt, hij is tenslotte maar een toneelspeler, en daarbij van de verkeerde richting. Spiegel je vooral niet aan Haack. Ik heb nu geen zin om nieuwe demonstraties te geven, maar ik kan deze mannelijke slet verzekeren, dat ik hem pijnen kan doen lijden, waarbij hij mij niet alleen om genade smeekt, zoals zo even, maar waarbij hij mij werkelijk liefheeft, zoals een gelovige zijn God; niet uit berekening, niet door masochisme of iets van die aard, maar doordat zijn geest is geworden tot die van een heel klein kind, of

van een hond, die door zijn meester wordt mishandeld... Maar Van Schaerbeek, een gestudeerd man tenslotte, redeneerde niet onverstandig, toen hij zei, dat ik prijs stel op jullie keuze der vernietiging, ook al waren zijn conclusies daaruit absurd: hij wou er een koehandeltje van maken, daarbij ten enenmale uit het oog verliezende, dat tot kopen en verkopen, bieden en afdingen, ruilen en huilen, alleen diegenen bevoegd zijn, die mijn keizerlijk merkteken aan het voorhoofd dragen of aan de rechterhand. Ik zal open kaart spelen. Allereerst dit: alleen de levenden kunnen het bestaan en God vervloeken. Bij de doden is dit niet van kracht. Hieruit volgt, dat jullie voor mij een zekere waarde vertegenwoordigen. Ik heb nog geen informatie gewonnen bij onze bibliothecaris, die de boeken van de aartsengel Michaël bestudeert en bevuilt, maar levenden worden hier eigenlijk niet gezien; en nu vang ik er opeens twaalf tegelijk! Waarom de doden het niet kunnen, of ikzelf bijvoorbeeld, is ook mij niet geheel duidelijk; theologie is nooit mijn fort geweest, ik houd mij liefst zo weinig mogelijk met dergelijke problemen op. Wij duivels kunnen natuurlijk zeggen: ik vervloek God, God is een schelm, God is een prutser; en dat is natuurlijk allemaal waar; maar de ervaring heeft geleerd, dat het geen effect heeft, en we dóen het ook niet graag, omdat iedere gedachte aan God een erkenning inhoudt. Misschien is het, omdat degenen, die reeds éénmaal gestorven zijn, op hun sterfbed God dermate vervloekt hebben, dat zij geen kracht meer overhebben voor een nieuwe vervloeking; misschien hangt het ook met het bloed samen: de doden hebben daar maar bitter weinig van; jullie hebben zelf gezien hoe belust de demonen op jullie bloed waren...'

‘U praat al heel anders dan zo even, meneer Leenderts,’ zei Van Schaerbeek, zo zoetsappig als hij maar kon, waarbij hij het hoofd scheef hield en zich aangenaam in de handen wreef, ‘u praat veel menselijker, ik bedoel eh... Misschien kunt u toch enige consideratie met ons eh... Wanner u uw goed hart... ik bedoel eh...’

Vermoeid wuifde Leenderts met de hand. - ‘Voor dentistische vleitaal ben ik volslagen ongevoelig, waarde heer. - Nu is het evenwel niet de vervloeking, die mij zo hoog zit: het is de vernietiging. Maar deze vernietiging kan niet bewerkstelligd worden bij iemand, die zich niet in volle overtuiging van God heeft afgekeerd. Want God, die sinds kort al zijn macht verloren heeft, leeft toch nog, héerst nog in zekere zin, in het bestaan zelf, dat hij schiep, - het is zonde dat ik het zeggen moet, maar inderdaad, God en geen ander schiep het bestaan, en jullie erbij, als zogenaamde sieraden ervan; hij schiep mensen, hij schiep wezens die elkaar het licht in de ogen niet gunnen, - dat is prachtig - maar die daarbij zeggen God's wil te doen en die dentistische praatjes verkopen. Hij schiep mensen, die op hun fooien beknibbelen in restaurants, die stinken onder hun kleren, zich meestentijds godsliederlijk vervelen en hun verjaardagskalenders op het schijthuis hangen: even drukken, mijn tante is vandaag jarig. Hij schiep kleine jongetjes met peenhaar, krioelend in modderbuurten. Hij schiep de landen China en Indië om er in goddelijke overmoed hongersnoodje te kunnen spelen. Hij schiep de Leviathan en de Behemoth, waar ik met mijn edele en weldoorvoede aars bovenop zit, en hij schiep de sterren aan het uitspansel, die ik met mijn eigen poten naar beneden heb gebaald. Hij schiep de ziekten, de gebreken, de ouderdom en de dood. De minste onderduivel van Perron 220 - waar wij onze

feestjes houden - zou het hem verbeteren, en zònder die meer dan ergerlijke hoogmoedswaanzin. Maar niettemin... hij is nog altijd machtig, de schavuit, in weerwil van zijn duizend maal gebleken onmacht; want tenslotte is hij dan toch maar op de gedachte gekomen het bestaan in het leven te roepen. Ook wij hadden dat gekund, - wie zou daaraan twijfelen? - maar hij was ons voor. Dit is niet zo gemakkelijk meer ongedaan te maken; en - het is natuurlijk een schande zoiets te moeten zeggen - in zekere zin doen wij duivels hier in de hel, en ik, de Opperduivel, Satan zelf, geprezen zij zijn naam, nog zijn wil bij alles wat wij verrichten, beramen en nalaten. Niet vrijwillig, maar wij kunnen niet anders, want ook wij bestaan, en zelfs het bloed, dat wij jullie om de oren smijten of aan jullie aderen onttrekken onder onnoemelijke pijnen, is zijn bloed, omdat hij het eerst wezens van vlees en bloed heeft geschapen, en niet bijvoorbeeld van leem en cider...'

‘Waarom wilt u de vernietiging dan?’ vroeg mevrouw Schokking, ‘dan vernietigt u zichzelf toch mée?’

‘Dat is onze bedoeling,’ knikte de Opperduivel, ‘jij bent een schrander vrouwtje: dat is het, en niets anders. Wij willen weg, eer we ons gaan vervelen, zoals vroeger de mensen op aarde. Ik neem aan, dat zelfs wij van duizend jaar martelen zullen gaan kotsen, al zou ik niet graag de vindingrijke geesten de kost geven, die wij in ons midden tellen. Maar daarvoor moet eerst het bestaan weg. En nu is onze hoop, door zielen te vernietigen, - wat tenslotte zonder precedent is, - een soort luchtledig te scheppen, een luchtledig, dat mogelijkwijs om zich heen zal grijpen en het bestaan van binnen uithollen, zoals deze aarde reeds in materiële zin is uitgehold, - door God zelf trouwens, toen hij bevel gaf weer eens een laatste oordeel

te houden, en daarbij de zwakzinnigheid van zijn dierbare stervelingen wel tegemoet wilde komen met enkele apocalyptische toverkunstjes, - de idioot, nooit weten dat laatst laatst is, steeds maar hopen, dat wij duivels het niet voor hem zullen verpesten, zoals wij tot nog toe altijd hebben gedaan, en nu voorgoed, onherstelbaar, tenminste in de eerste paar miljard jaar... Maar wij kunnen niemand vernietigen, dat kan alleen de mens zichzelf, de nog levende mens wel te verstaan. En de enige weg daartoe is de vervloeking van het bestaan en God: hartgrondig, volstrekt, uit volle overtuiging. Jullie zien dus welk een grootse taak voor jullie is weggelegd. Was het mogelijk jullie na de vernietiging te belonen, ik zou het doen, werkelijk, dat meen ik, op mijn woord van Opperduivel.'

Onder het spreken was hij steeds meer rechtop komen zitten, en zijn laag voorhoofd glom van de inspanning om zijn gedachten op begrijpelijke wijze onder woorden te brengen. Toen onder hem de krokodil een weinig verschoof om een gemakkelijker houding aan te nemen, keek hij met een soort weemoedige spot op het monster neer. Achter hem had de oude Van der Woght nu en dan instemmend geknikt; de verpleegster en de chef daarentegen zaten roerloos als wassen beelden.

'Ja, mijn dier,' zei Leenderts tegen de krokodil, 'ook voor jou komt eens de tijd, - de verlossing, - de oplossing in het niet-krokodil-zijn... Welnu, hoe denken jullie erover? Toeslaan? Maar denk erom: serieus, en geen uitvluchten of andere kunsten! Ik zie bijvoorbeeld Van Schaerbeek er best toe in staat om te zeggen: ik vervloek God, en onderwijl te denken: lieve God, vergeef de oude Van Schaerbeek, dat hij woorden in de mond neemt, waar hij geen

donder van meent. Het zou me ook hard van jullie tegenvallen, wanneer jullie me op die manier zouden willen beduvelen... Ik zal met de oudste beginnen: jij, Van der Woght!’

‘Meneer,’ zei dominee Van der Woght, wiens blauwe ogen glazig stonden van goedwillende hulpeloosheid in een volstrekt onbegrepen situatie, ‘ik weet niet wie je bent of wat je wilt en wie achter je staan. Maar mijn God en mijn Zaligmaker vervloeken: noon!’

‘Over zoonlief spreek ik niet, laat die er maar buiten. Je bent oud en onwijs, Schokking!’

Tjalko liet 'n minachtend gegrom horen en keek naar zijn moeder. - ‘Vraag eerst aan die hond, daar heb je misschien meer succes bij dan bij mij. Breng liever een kop koffie!’

‘Slangenburg.’

Toen Aagje, geleund op Martha's arm, geen antwoord gaf en alleen maar de ogen verdraaide, gaf Leenderts door een sussend gebaar te kennen, dat hij haar toestand begreep.

‘Kwets!’

‘Ik kan het niet doen,’ zei Kwets, na even te hebben nagedacht, ‘het is niet om u tegen te werken, denkt u dat nu vooral niet, maar het gaat niet, werkelijk niet, meneer de duivel. Ze hebben gezegd, dat dit een droom is, en als ik God in een droom, maar dan toch helemaal bij mijn positieven, vervloek, dan kan ik daar een lelijke pijp aan roken. Het spijt me verschrikkelijk, maar op mij moet u niet rekenen...’

‘Rooms rund!’ stoof Leenderts op, maar hij beheerste zich terstond. - ‘Ik ben nog niet duidelijk genoeg geweest, naar het schijnt, het moet jullie ingestampt worden, merk ik. Kijk eens.’ -

Een werpende handbeweging naar een der zijgordijnen had tot gevolg, dat dit door onzichtbare krachten opengetrokken werd. - 'Daar heb je een selectie uit onze martelwerktuigen. In die glazen kastjes liggen messen en schaar-tjes, pincetten en tangen, net als bij Van Schaerbeek thuis, gummi slangen en lavementspuiten.

Daarnaast een kleine oven, vrij primitief nog van vorm. Vervolgens modellen van het kruis in alle historisch geboekstaafde varianten. De windas voor de darmen, goed gesmeerd, geen piep piep onderwijl. De vijf-puntige ster voor het kloven van schedeldaken, steeds opnieuw, steeds opnieuw, duizend maal, duizend maal, duizend maal, en nooit dood, en steeds die slag en die pijn in het vooruitzicht. Daarop volgen: het ijzeren druppelinstrument, de ontmannings-sleuf, de oge-nvlijm, de ballenkraker, het kietel-veertje, de kunstmatige geitentong voor de voetzolen. Dan, verder naar links, niet zo goed herkenbaar, het meer subtiële instrumentarium voor de geestelijke folteringen: aardige kijkkastjes merendeels, waarin vertoond wordt hoe de moeder wordt opengereten, de geliefde schandelijk verkracht, het kind bevlekt op een wijze die mij het decorum en de aanwezigheid van zuster Poesje verbieden ook maar aan te roeren. Maar dit alles is... Wat zeggen we in zo'n geval, Van der Woght, mijn trouwe satelliet?'

'Dat alles is niets,' sprak de oude Van der Woght met krakende grafstem.

'Droom,' zei de acteur, half in zichzelf.

'Dit alles is niets,' herhaalde Leenderts langzaam, 'ik kan het vannacht niet allemaal laten zien, de boel is nog een beetje in de war vanwege de machtsovername; maar wij beschikken over: kankerkamers; spiegel-paleizen, waar men waanzinnig wordt als die

kleine, geile Slangenburg daar; bordelen voor mannelijke krokodillen en tweegeslachtelijke diepzeemonsters; wanneer een vrouw een jaar in een krokodillenbordeel is geweest, - onze krokodillen vechten om vrouwen, - dan bestaat ze van binnen nog maar uit stalactieten. Spinnengalerijen voorts, waar kruisspinnen netten weven van het ene oog naar het andere, dwars door de hersenen. Spelonken voor het gevoel van verlatenheid; filmzalen voor het berouw en de wroeging; blasphemische kabinetten; koelkelders voor het merg van het gebeente. Vilhuizen en lijkenrestaurants. Ondervragingscellen, waarin duizend jaar aaneen naar de uitkomst van een som wordt gevraagd, en het klopt nooit, want het getal 6 mag niet gebruikt worden, omdat het in mijn getal voorkomt; maar degene, die zit te rekenen, weer dit niet, en wordt wanhopig, en snikt en snottert, en smeekt de meester om hem dan maar liever levend te braden op een fornuisje. Een vrij kleine, exotisch ingerichte ruimte, - om nog een willekeurig voorbeeld te geven, - een verfijnd dichterboudoir, waarin op een ivoren tafel een groot kristal ligt. Met dit kristal, dit fraaie, fonkelende voorwerp, is men opgesloten, en maanden lang gebeurt er niets. Dan, plotseling, bemerkt men, dat het kristal niet hetzelfde is gebleven: één kleine, zeer snelle verschuiving, een kristallografische sprong, en een der kristalhoeken heeft zich gewijzigd. Dat gaat zo door, maanden, soms jaren aaneen, telkens verspringt het kristal, alsof het ergens van schrikt; en opeens steekt het kristal een lange vlijm uit. Doorboort deze vlijm het hart, - waar men niet aan sterft, - dan begint alles weer van voren af aan; wordt het hart gemist, dan moet men wachten, nu eens jaren, dan weer eeuwen, tot het kristal er beter in slaagt. Dit is een der ergste martelingen, niet door de pijn, maar door de angst en het wachten,

en de voortdurende oplettendheid, die vereist wordt: niemand weet van tevoren waar, wanneer en in welke richting het kristal zo moorddadig uit zal schieten. Maar wat bazel ik? Dit alles is óók nog niets. Ik vertel het alleen om jullie te tonen hoe het bestaan is. In plaats van op jullie angst en angstige berekening, op de Van Schaerbeeks onder jullie, doe ik een beroep op jullie eergevoel, jullie verontwaardiging, jullie protest! Zo is het bestaan! Deze dingen gebeurden op de wereld, en nog veel erger dingen, in oorlog en in vrede, en steeds met de goedertieren glimlach van God over alles heenwevend, - God, die dit aanzag, die dit kon aanzien en van wie in geen heilig geschrift bericht wordt, dat hij zichzelf een schoelje vond. Jullie God! Jullie bestaan! Dit bestaan, dat niets waard is, en dat toch steeds maar weigert tot niets te worden, omdat God er de hand in blijft hebben, als een koppige zakenman in een ten dode opgeschreven onderneming. Wie zou het bestaan niet vervloeken?! Het vervloekt, het vervloekte zichzelf, iedere seconde, iedere voorjaarsdag, dat de vogels, paarden en de wormen opgevreten werden, te midden van een niet te schatten hoeveelheid opgestapelde ellende op de wereld, verraad, misdaad, wreedheid, geniepigheid, wanhoop, pijn, - vervloeking. Ik eis van jullie niet eens, dat jullie God vervloeken. Daarvoor is hij te min. Bewaar maar een week plekje voor hem in jullie hart. Vervloek alleen het bestaan!... Nu, hoe staat het ermee? Al tot inkeer gekomen? Moet mijn duivelse welsprekendheid nog andere snaren bij jullie aanroeren? Hoofdschudden? Lange gezichten? Klamme handen en een natte broek, maar in de gedegeneerde schedelvormen die éne vaste dwanggedachte: God is goed, God is groot, God is machtig, en het bestaan... is... nog... zo... kwaad... niet? Vooruit stumpers,

toont jullie mannen en wijven! Vooruit, Van der Woght, modepredikant met het veren bed en de luie pen, die drie straten verder de arbeiderskinderen liet creperen, - vervloek! Vooruit, begin met jezelf te vervloeken, dan komt de rest vanzelf wel! En jij daar, Van Schaerbeekje, ellendig reparateurkje van het menselijk kauwwerktuig, beurzensnijder en pilaarbijter, met een eigen vals gebit voor de stoep van de kerk, die je schandvlekte door je geparfumeerde aanwezigheid, - vervloek jezelf, en het bestaan dat flapdrollen als jou mogelijk maakte! Een leven vol mislukkingen, één op de drie stifttanden altijd mis, een huwelijk van niets, en mufte vrijerijen nu je impotent begint te worden... bah, Van Schaerbeek, bah! Vervloek: het is het minste wat je doen kunt, je hebt het waarschijnlijk al eens gedaan. Kwets, waarom zou je niet één ogenblik van de Roomse dogmatiek afstappen en Meyer meeslepen in je val? Nog niet begrepen, dat schoften en runderen en pingelaars met het leer alleen maar goed genoeg zijn om de duivel een handje te helpen? Mevrouw Kwets, - God betere het, - nog niet voldoende uitgerust om uw onbeschaafd stemgeluid in het koor der vervloeking te mengen? Kleine Kwets met hond: doen jullie je bekken toch open! Slangenburger, word nog iets gekker, en vervloek, en laat Scheiberlich niet achterblijven! Haack van Rheden, gebruik je verstand; je bent nu wel een flikker, maar verstand dat heb je; en je bent ijdel als een kalkoen: kom jij als eerste over de brug! Alle duivels zullen applaudisseren, en van mij krijg je een krans van asfaltbloemen om je magere, blote nek en de verzekering, dat je een groot creatief artist bent, en niet alleen maar een aap en een poen! En daar, onze journalist, de aansteller en naprater. Is hij nog niet tot het inzicht gekomen, dat hij, zo niet als eerste, dan toch als tweede

in de krant moet, die morgen net zo vol zal zijn als op andere dagen, namelijk van de angstdiarree van de hemelse heirscharen? En Schokking?... Die straffeloos een oberkellner een stationswachtkamer meende te mogen uitmieteren?!... Vervloekte hond, voetbalimbeciel, moederszootje, praatjesmaker, ploert dat je bent!..’

De toespraak scheen in een scheldpartij te willen eindigen. Leenderts schuimbekte. Zijn wangen waren paars, en hij golfde en steigerde op zijn gouden zetel, zodat de zes monsters van inspanning kreunden; uit de ogen van het kleine nijlpaard biggelden zelfs tranen. Maar opeens had zichzelf weer in de hand. Hij tuurde de gezichten af, bestudeerde de houdingen; hij zag, dat het niet meer nodig was zich tot mevrouw Schokking te wenden, en dat ook de anderen in hun afwijzend hoofdschudden volhardden, met aanmoedigende blikken naar elkaar, met schouderophalen, en koppig radeloze schurkbewegingen van Meyer, en, als rotsen in die branding van langs slinkse wegen wellicht toch nog aan te tasten onwilligheid: het stenen gezicht van dominee Van der Woght, de kin vierkant als een hoeksteen van het huis, en het marmeren gezicht van Richard Haack, die de Opperduivel geen seconde met de ogen losliet.

‘Vrienden,’ zei de Opperduivel met matte stem, waarbij hij het hoofd liet hangen, zodat zijn linkerwang niet minder dan drie plooiën vertoonde, vet als modder, ‘ik begrijp jullie aarzelings. Mensen als jullie, levende mensen, aardige levende honden, gaan niet over één nacht ijs. Jullie zien nog iets in het bestaan. Goed, daar valt over te praten. Het lijkt soms wel iets, dat bestaan op aarde, vooral wanneer de maag vol is, de ledematen tot rust

gekomen zijn, en de onderbuik zijn streling tegemoet ziet. Dan kan men wel eens tevreden een pijpje smoren. De zwaluwen piepen, de meidoorn geurt, de kinderen spelen en zingen en doen, het boertje werkt in zijn moestuin, en dat zijn vrouw kanker heeft aan de dikke darm, dat voelt het boertje niet in zijn eigen dikke darm, die net zo vol is als op andere dagen. Bovendien, het mag er dan eens om spannen, het mag dan eens mislopen, er is toch altijd nog het geestelijk spaarpotje, de verzekeringspolis voor de kwade dagen, de hulp en steun en toeverlaat, waar dominee zulke lieve verhaaltjes over weer te vertellen. Van der Woght, jij sprak over je Zaligmaker! Jij gelooft, dat deze maker inderdaad in zaligheid doet en het vermogen bezit om het leven iets minder ondragelijk te doen zijn dan het is, en het bestaan iets minder zinloos. En eerst recht na de dood, is het niet waar? Ik zie je knikken met je oude kop: het is waar. Dan verschijnt hij jullie immers in een stralend gewaad, een mooie, heilige, voetvrije rok, en bij het laatste oordeel verschijnt hij jullie nogmaals en speelt voor rechter, - een rol, die deze van huis uit nogal teerhartige figuur ongetwijfeld opgedrongen is, maar dat hindert niet, want God's wegen zijn onnaspeurlijk, - en dan is hij een machtig potentaat geworden, maar altijd nog goed, goed, goed, zoals God zelf, die ook zo goed, goed, goed is. Amen. Toen hij stierf, zegt men, is hij na drie dagen weer opgestaan; hij had er geen speelman bij nodig. Sindsdien, menen jullie, troont hij aan de rechterhand des Heren, in afwachting van de dingen die komen zullen. Ik vrees, dat dit niet geheel juist is. Ziehier!'

Wederom wierp de ober Leenderts, die zich Satan en Opperduivel noemde, magische kracht uit zijn gespreide vingers, thans in de richting van het gordijn aan de andere zijde, tegenover

de wand waar de folterwerktuigen te pronk stonden. Het gordijn spleet en vloog aan weerskanten omhoog, het schouwspel prijsgevend van drie kruisen, aan elk waarvan een menselijke gedaante hing, de knieën licht opgetrokken, het hoofd op de borst. De middelste, wiens kruis een halve meter boven de beide andere uitstak, was de kellner, die hen zo goed geholpen had en rode wijn uit de blauw geëmailleerde kan had geschonken. Deze kan was op zijn borst gebonden, de opening naar boven, hij scheen te staren in deze opening. De figuren ter weerszij waren de beide oudere kellners, de geelachtige oude acteurs, wier lichaamsstand verdraaider was dan die van de hoofdpersoon en wier gelaatstint met wasbleke natuurgetrouwheid de dood uitbeeldde, daar waar het gezicht van de middelste even rood was als de twaalf toeschouwers het bij zijn leven hadden gekend. Nog ontblootten zich in deze rode schaduw als een vage, witte stift de verticaal glimlachende tanden, die de glimlach der lippen schenen te doorboren, kruisgewijs. Alle drie droegen zij de zwarte kellnerrok, maar die van de middelste was het meest ontheiligd: gescheurd op meer dan één plaats, en in de lendenstreek en bij de onderbuik rood van het doorgesijpelde bloed. Misschien was het naar deze afgrijselijke verminking dat zijn gebroken ogen staarden, zonder dat evenwel de blik verder doordrong dan tot de bodem van de waterkan op zijn borst, die leeg was, en eeuwen lang leeg geweest scheen te zijn, en zo droog van binnen als de dorst zelf. Over de rechterschouder hing het servet, bevlekt met wijn of met bloed. Geen doornenkroon, geen houten bord met opschrift. Wel was de speer aanwezig. Deze stak door een der scheuren in de rok, maar had geen bloed doen vloeien, en werd gehanteerd door een kleine, geharnaste soldaat op de

voorgond, die het gelaat van de toeschouwers hield afgewend. Deze gestalte was onvoltooid gebleven: van de dijen af waren slechts schimmige omtrekken zichtbaar, die de vloer niet bereikten van het houten schavot, waarop de drie kruisen waren opgericht.

Het was zeer stil geworden in het vertrek, op het zachte geplas en gegorgel na onder de brandnetelstruiken. Met de kin in de hand nam de ober Leenderts het schriktooneel in ogenschouw. Achter hem had alleen de oude Van der Woght de ogen naar de heilige-ontheiligde wand toegedraaid. De flatgroep stond daar bleek en bevend, Haack met gebalde vuisten, Van Schaerbeek met diep gebogen hoofd, terwijl Martha de hand op Aagje's ogen had gelegd, mevrouw Schokking de hare op die van de jongen. De herder lag met de kop op de voorpoten, nu en dan nog oogkierend in de richting van de zes monsters.

‘Dat is hij,’ sprak Leenderts op plechtige toon, ‘de Zoos des Mensen, de edelste bloem van het menselijk geslacht, - een bloedig vod, een kellner, die zichzelf overschatte en mij durfde trotseren. Aanschouwt hem: zo is hij altijd geweest: altijd het onderspit gedolven, altijd, altijd. En jullie aanbidden hem, - dwazen dat jullie zijn! Wat is het bestaan waard, waarin deze dingen kunnen gebeuren, altijd gebeuren? Wie zou God niet vervloeken, God, die dit offer wenselijk achtte voor zijn creaturen, - maar hij kon niet anders, het was zijn laatste kans, meende hij, - en die zichzelf nog een kroon (geen doornenkroon) op het hoofd zette van goedertierenheid en onmetelijk gunstbetoon? God, die te laf en te beroerd was om zelf de berg Golgotha te beklimmen onder de schandelijke last? De edelste, de wijste, de zachtmoedigste, - gekruisigd. O, ik heb altijd iets voor de knaap gevoeld; ik,

Leenderts, de Opperduivel, wiens ware naam ikzelf niet eens durf uit te spreken, heb op zwakke momenten zelfs wel eens iets als liefde bespeurd voor deze rampzalige misleide, die in zijn soort zeer zeker volmaakt was te noemen, ook al was hij een mens als jullie allemaal, die at en dronk en pijn kon lijden en zeker een weinig naijverig was op Johannes de Doper, - een oude zienswijze, die in de tijd, toen ik als Simon de Magiër, in gezelschap van zuster hier, die toen voor Helena speelde, over de aarde rondzwierf, onder de Joden en de andere Christenhaters opgeld deed, niet geheel zonder mijn toedoen... Maar vergelijkenderwijs was hij een edel mens, het beste wat het mensdom had te bieden. En dit is zijn lot. De geringste, meest verachte onderduivel, een gedrochtje, nauwelijks waard om de pek en de zwavel aan te kruien, bezit de tovermacht om dit, dit daar, daar tegen die muur, ieder uur van dag en nacht naar luim en believen te verwerklijken. Hij speelt met hem, dat duiveltje, hij laat hem een tijd zijn gang gaan, en water in wijn veranderen, - een oude liefhebberij van hem, - dan vangt hij hem en kruisigt hem, zoals daar is geschied. Hij ontmant hem, hij richt de speer, hij zet een Romeins soldaat neer ter wille van de iconografische juistheid, en voor de symmetrie hangt hij aan weerskanten twee nietswaardigen, die toevallig bij de hand zijn...'

Een luid gekraak en geknap ergens in de buurt van de geelverlichte zoldering deed de aanwezigen opzien. Dit geluid, dat hen allen vertrouwd was, werd onmiddellijk gevolgd door een schorre mannenstem:

'Hallo, hallo, is de oberkellner Leenderts daar? Hij wordt verzocht zich dadelijk naar het 220e perron te begeven, waar onderduivel nummer 514 in de gewelven een feestje geeft. Hij moet

daar bedienen. Hallo, hallo, waar is Leenderts, de oberkellner? Wie hem ziet, sture hem dadelijk hierheen: perron 220, waar hij bedienen moet op een feestje. Hierheen met Leenderts! Hij zit natuurlijk weer ergens zielen te martelen en theologische wartaal uit te slaan! Hallo, hallo, laat de oberkellner Leenderts, de dikke Leenderts, dadelijk hierheen komen, perron 220! Wanneer hij er over een kwartier (nieuwe tijd) nog niet is, mag hij een jaar lang niet voorsnijden bij het martelen op de feestjes! Hallo, hallo...'

Terwijl deze oproep in beledigende gevarieerdheid telkens opnieuw door de ruimte daverde, had er om en bij de gezochte een grote verandering plaats. De hel zei de dienst op. Na voorzichtig naar boven te hebben gegluurd, trokken de zes monsters zich één voor één terug, eerst het kleine nijlpaard, vervolgens de krokodil, de tijger, die, ontslagen van zijn karyatidentaak, nog gauw even tegen de herder blies, de haai, de buffel en de reuzentor. Het gevolg hiervan was, dat Leenderts' troon deerlijk begon te wankelen. Hij brulde: 'Godverdomme, donderstenen, niet weglopen!' - hij golfde en wipte om zijn evenwicht te hervinden, en onderwijl behoedde met beide handen de chef zijn rode sjako voor omvallen, en keek de oude Van der Woght, die met een gauwdievenbeweging de rijksappel in zijn zak gestoken had, achter de troon, alsof zich daar ergens een uitgang moest bevinden. De verpleegster viel voorover, stijf als een pop, Leenderts bijna in haar val meeslepend.

De deur naar de gang stond nog open. Terwijl de ober wanhopige pogingen deed om van de troon af te komen, slopen de flatbewoners achter elkaar naar buiten, weinig acht gevend op de woedende stem: 'Ik krijg jullie nog wel, schoften, en dan branden voor eeuwig!' Toen de laatste man het vertrek had verlaten, duidde

een zware plof erop, dat Leenderts, of wellicht de pop, of een der beide anderen, van de troon gevallen was. Machteloos getier begeleidde hun korte tocht naar de ijzeren staven, over een opgedroogde vloer, met hier en daar nog een rode vlek, of sliert, om aan de gewezen gruwelen te herinneren. Reeds had Wim Kwets zich door een der openingen gewrongen, op de voet gevolgd door de herder. Tjalko, Veenstra, Martha, en met haar hulp Aagje, hadden geen moeite hun voorbeeld te volgen. Bij de anderen ging het iets lastiger, en met name Meyer moest zich tot de gordel naakt uitkleden, waarna hij als een aal tussen de staven doorgleed, bezweet als hij was. Telkens omziend naar achtervolgers, holde men naar de zijdeur. Een flauw verlichte gang strekte zich voor hen uit, zonder nieuwe verschrikkingen. Bij de splitsing moesten zij rechts afslaan, had de kellner gezegd.

XI

De tocht terug

Op het plein voor het station waren zij opeens thuis: het was hun eigen stad, het was het stenen décor dat maar één naam droeg en hen niet gemakkelijk verraden zou. Een rosse gloed in de hemel en gillend rumoer uit verschillende richtingen wezen erop, dat alles nog niet tot rust gekomen was. Ook was de straatverlichting zeer onvoldoende. Hun grootste teleurstelling na het aanvankelijk herademen beleefden zij, toen de klok midden op het plein op dezelfde wijze vernield bleek te zijn als de stationsklokken; zij werden er meer door terneergeslagen dan door helse monsters en het overwicht van het kwade. Het was toch nog niet de stad die zij, sommigen van kindsbeen af, kenden... Achter hen lag het station, alle ramen onverlicht, en geen locomotief deed meer haar schelle fluittoon horen. Maar er lag nu tenminste een weg voor hun voeten, en rossig beschenen mochten de dunne nevels langs de nachthemel trekken, tussen die nevels flonkerden de sterren als vanouds.

Van Schaerbeek nam de leiding. De paarden ruiken de stal, zei hij, en zelf ontleende hij aan deze geur de kracht om na de vreselijke vernederingen, in het bijzijn der anderen ondergaan, nog éénmaal tot de oude Van Schaerbeek te worden: ijdel, woordenrijk en eigenwijs, maar toch van een zekere allure, die mevrouw Schokking, hun eigenlijke gids, miste. Daarbij was zij voor de eerste maal aan een inzinking ten prooi, en leunde zwaar op Tjalko's arm. Zeker de

helft der zwaarbeproefde flatbewoners had steun nodig: de dominee, mevrouw Kwets, Wim Kwets, wiens hoest weer was komen opzetten, en dan Aagje, naar wier toestand niemand maar meer informeerde, zo pijnlijk werd het gevonden. Aagje's waanzin was het tastbare bewijs van hun gezamenlijke nederlaag. En wat stond hun nog te wachten?

‘Ik geloof,’ zei Van Schaerbeek, toen zij de brede verkeersader voor zich zagen liggen, die hen tenslotte naar hun buitenwijk zou moeten voeren, ‘dat dit de naweeën zijn. We hebben vreselijke dingen meegemaakt, mensen, maar eh... eind goed al goed. Is dit een droom, dan zullen we ontwaken, of we zijn al ontwaakt; is dit een stunt van die bioscoopdirectie, dan zullen we een aanklacht indienen. Veenstra mag er over schrijven in de krant, we zullen hem allemaal helpen... Kunt u nog, dominee? Langzaam aan maar, dan breekt het lijntje niet, ha ha ha!... God, wat een nacht... Maar het is nog niet eens ochtend; als het een beetje meeloopt, zie ik mij om tien uur nog wel in het ziekenhuis verschijnen, - als mijn vrouw tenminste nog eb... Maar natuurlijk, natuurlijk! Een droom. Gewoon een droom. Haack heeft het van het begin af aan goed ingezien; kunstenaarsintuïtie is toch maar eh...’

Langzaam, twee aan twee, strompelden zij over het asfalt. De verkeersweg lag verlaten tot aan het nevelige einde. Nergens in de huizen lichten, nauwelijks op straat. Dwars over de daken gleden de rosse nevels, en het rumoer, vreemdsoortig gegil en gejam, en soms een harde slag ertussendoor, scheen van links te komen. Mevrouw Schokking stelde voor, zo spoedig mogelijk rechts af te slaan, maar Van Schaerbeek was hiertegen; hij prefereerde de koninklijke weg en had het niet op steegjes

begrepen; het was hier op de weg al donker genoeg, en daarginds, verdorie, leek het wel'n grote uitslaande brand; een brand maakte alles donkerder om zich heen... Helemaal vooraan trippelde de herder Wanda. Van Schaerbeek trachtte zich aangenaam tegenover het dier te maken door het opmonterend toe te spreken:

‘Hij krijgt een klui! Ja, ja zeker, hij krijgt een klui! Brave hond... Brave hond van de baas... Zeg mensen,’ vervolgde hij op verstrooid zakelijke toon, zich omdraaiend naar wie vlak achter hem liepen, ‘we moesten elkaar beloven nooit aan iemand iets te vertellen over wat we... ik bedoel: van die biechten eh... Ik heb de grootst mogelijke onzin uitgeslagen over mezelf, en mijn vrouw en mijn twee bovenbuurtjes; dat kan allemaal beter met de mantel der liefde bedekt blijven, vind ik...’

‘Daar ben ik helemaal voor,’ riep Kwets, ‘en zeker wat Meyer allemaal over mij verteld heeft. Ik begrijp dat nog steeds niet van hem; ik heb hem altijd behoorlijk behandeld en hem meer salaris gegeven dan hem toekwam. En dan iemand zo maar de kroon van het hoofd nemen...’

‘Wat voor kroon? Wat heb ik gezegd?’ - Meyer liet de arm van mevrouw Kwets los. - ‘Ik weet er niets meer van, meneer Kwets; ik weet niet eens wat ze over mij gezegd hebben...’ - Nog geruime tijd drong zijn gemompel tot de anderen door: eindeloze verzekeringen, dat hij van niets wist, en van niets ooit iets geweten had.

Van Schaerbeek neuriede. Hij voelde zich krachtig en welgemoed, en dat na zó'n nacht; het enige wat hem nog hinderde was, dat hij wijn gedronken en zijn belofte gebroken had. Een beetje schandelijk. Maar misschien was het tòch water geweest...

‘Zeg,’ riep hij, juist toen zij een steeg waren gepasseerd, waarin het geruststellend stil en donker was, en die geflankeerd werd door twee fraaie winkelpuien van gehouwen steen, ‘hoe gaat het nu met Aagje?’

‘Slecht,’ kwam Martha's stem uit de achterhoede.

Van Schaerbeek prevelde iets waarin het woord ‘vervelend’ voorkwam. De dichte nabijheid van dominee Van der Woght deed hem op zijn hoede zijn. Hoe onvergeeflijk had hij zich blootgegeven! Haack, die Wim Kwets ondersteunde, riep nog, dat men zich nooit te veel om zijn medemensen bekommeren moest, maar van dergelijke kwinkslagen trok hij zich weinig aan; hij had zich waarachtig druk genoeg gemaakt voor die lui; en wat Aagje betrof: hoe meer afstand tot haar, des te eerder zouden ze die zotte bekentenissen vergeten. Martha hield haar mond wel; die was alleen maar stekelig, op haar manier... Zo weefde Van Schaerbeek in stilte aan zijn mantel der liefde, en tenslotte kroop hij er zelf onder, en begreep niet wat hij ooit in Aagje had gezien, om van Martha maar te zwijgen. Het was waar, dat de weerloze houding van vrouwen in de behandelkamer, hun angst voor de tang, hun wijdopengesperde monden, altijd erotisch prikkelend op hem hadden gewerkt, en Aagje en Martha hadden zich belachelijk vaak laten behandelen, alsof zij met elkaar afgesproken hadden hem langs deze weg te veroveren. Hij was er trouwens niet geheel zeker van, of Aagje niet van alles op de hoogte was, en Martha niet opzettelijk aangemoedigd had, daar waar zij altijd zei, dat Martha het háar had gedaan... Hij zuchtte. Na een dergelijke nacht, een dergelijke droom, kon men natuurlijk altijd een nieuw leven beginnen, de oude mens afleggen, - ‘het oude is voorbijgegaan, het is alles nieuw geworden’.

En bléef Aagje zenuwziek, dan zou dat alles ten zeerste kunnen vergemakkelijken. Als zijn vrouw nu nog maar leefde! Anders zat hij met dat stel opgescheept op een manier, die hem waarachtig nog voor de tweede maal in het huwelijksbootje zou kunnen brengen...

Nu en dan pratend, ook wel eens lachend, bereikten zij een plein, waar de tot dusverre alleen maar tegen de wolken weerkaatste vuurgloed zich aan het einde van een straat voor het eerst in zijn feitelijk woeden openbaarde. Het was een enorme brand, waarbij de opstijgende vlammen en rookwolken niet alleen de gewone roetdelen meevoerden, maar ook zwarte figuurtjes, die zij in het eerst niet thuis konden brengen. In lange rijen achter elkaar werden deze figuurtjes naar boven gestoten, tot op een punt waar zij niet verder konden, en waar zij tòch verder stegen, thans als figuurtjes van witte as. De brand verplaatste zich snel in de richting van het plein; van blussingswerkzaamheden was geen sprake. Geen huis stortte in, balken en binten bleven staan als roodgloeiende geraamten. Haastig sloegen de flatbewoners een tegenoverliggende zijstraat in, elkaar bemoedigend en ondersteunend. Wie omkeek zag, zo niet de vlammen, dan toch de opstijgende figuurtjes van zeer nabij, en nu waren zij ook te herkennen, zoals zij daar, snorrend als een troep eenden uit het riet, in lange rijen uit daken en goten opvlogen. Het waren kleine, witte heksen op bezemstelen, kleine vrouwtjes of mannetjes, of iets tussen man en vrouw in, met armpjes en beentjes, en handjes, waarmee zij zich van tijd tot tijd over de ogen streken, alsof zij wensten te ontwaken, of bang waren te ontwaken. En ziet, daar stegen zij ook op van de huizen voor de nachtelijke wandelaars uit, hoewel die toch nog niet door het vuur waren aangetast. Zij keken

niet naar omlaag, zij wijdden zich aan hun eigen bedrijf, zij hadden geen individualiteit; al deze duizenden en nog eens duizenden geleken op elkaar als tinnen soldaatjes, die aan het vuur ontsnapt en licht en gewetenloos geworden zijn, in de brand, uit de brand.

Dit keer liep Tjalko voorop. Met een kreet van schrik hield hij halt, toen de straat, die zij volgden, over de gehele breedte onderbroken bleek te zijn door een onvermoede gaping. Zich vooroverbuigend, staarde hij de sterren in het gezicht. Ja, daar waren ze weer, de sterren der tegenvoeters, die een vette ober naar zijn zeggen van het uitspansel had geplukt... Hij voelde zich driftig worden. Hadden zij dáarvoor het station de rug toegekeerd, al die onnoemelijke ellende doorstaan? Sterren waar zij niet hoorden! Nog wist hij, zich vooral niet als praatjesmaker te moeten manifesteren, de anderen geen gelegenheid te moeten geven tot critiek. Want dat had hij geleerd deze nacht: men moest alleen praten, als men deed, of als het met doen gelijkstond. Zijn moeder en Haack hadden hem wel zeer de loef afgestoken; in plaats van de eerste, zoals hij zich van het begin af aan had voorgenomen, was hij de derde of vierde persoon geweest in het grote drama...

‘Daar zijn die sterren weer,’ zei hij rustig tegen de anderen, die ter weerszij in een lange rij langs de rand stonden, ‘maar ik loop door.’

Van Schaerbeek's commentaar op deze doldriestheid bestond uit misprijzende keelgeluiden. - ‘We kunnen misschien beter een andere straat in... Het is buitengewoon onaangenaam, dat die vervelende sterren er nu weer zijn; alles ging juist zo goed, verdorie...’

‘Ik loop door.’

‘Ik ook,’ zei zijn moeder, die zich al eerder van zijn arm had losgemaakt.

Dit had hij willen horen. Hij schoot vooruit en liep over glas, heel dik glas, maar zuiver als kristal. Aan de andere kant van dit kristal waren de sterren, en dit leek hem een enorme grap, een prachtige technische demonstratie, en in zekere zin de beloning voor zijn zelfbeheersing. En allemaal betraden ze dit veilige glas, niet bang om naar omlaag te kijken: het was moeilijk nog angst te koesteren na alles wat men had meegemaakt. De scheuren van de aarde werden weer gedicht, een dunne asfaltlaag zou alles aan het oog onttrekken. Maar waar waren de arbeiders? Boven hun hoofden, en nu ook reeds rondom hen, was alleen de ijle sneeuwstorm der opstijgende asfiguren, gekromd op hun bezemsteel, de hand onveranderlijk aan de ogen. Elk van hen kon niet groter zijn dan een zuigeling. Uit de ramen kwamen zij niet: zij verdichtten zich enige meters boven het plaveisel en werden terstond omhooggezogen, in rechte rijen strepen langs huizen en hemel. Rechts, aan het einde van een zijstraat, was ook de brand weer te zien. Gefigureerde asstormen dwarrelden hun tegemoet. Deze wezentjes waren spierwit, tot het haar, de oogjes en de bezemsteel toe, en het zitdeel was hard en mager, zonder de wellust der heksen.

Het snorrende geruis, dat deze zonderlinge vogelzwermen voortbrachten, was niet sterk genoeg om het rumoer te verklaren, dat al eerder hun aandacht had getrokken. Op de hoek van een smalle straat, naar de grachtengordel voerend, kregen zij een vermoeden van wat dit gillen en krijsen en deze harde slagen te betekenen hadden. De huizen deden het. Niet alle; alleen de

uitverkoren huizen, of de verdoemde, de huizen die hun hart openden en getroost of veroordeeld wilden zijn. De doden eruit, de levenden afwezig in dromen, de geesten en penaten als as in het luchtruim verspreid, - en nu huilde het stenen overblijfsel zijn eigen angstige hartetoon, als de zuilen van Memnon tot klank gewekt, en met de balken en binten bonkend om verhoor of genade. Naar gelang zij verder gingen, zwol het aan, nam het af; uit de richting der branden was het ondragelijk schrill, en sommige huizen gingen te keer als een fluitketel, andere suisden als het lichtgas, derden gaven de voorkeur aan bijna menselijke stemmen.

Hoe licht voelde men zich allengs worden in deze sneeuwjacht naar boven: zo moesten zich de grenadiers van Napoleon in de eeuwige witte diagonalen boven de Russische steppen hebben gevoeld. Men strompelde; wie meer kracht had dan een ander, gaf aan de ander van die kracht. Van Schaerbeek zeulde met de predikant, mevrouw Kwets en de thans geheel nuchtere satelliet Meyer zwaaiden als beschonkenen, terwijl de acteur de dodelijk vermoeide jongen op de amen droeg en deze onbeduidende last weigerde af te staan aan de vader, toen deze zijn goede werken met één vermeerderen wilde door zijn eigen zoon over te nemen van een suspect individu. Men strompelde. Aagje liep in den blinde te glimlachen, de ogen wijd geopend naar al dat witte en dwaze, waar zijzelf, het droeve en dwaze, dwars doorheenschreed, zusterlijk geleid door Martha Scheiberlich, die telkens met een zo droog mogelijk gewreven vinger haar brillleglazen van wazige aanslag of vuil trachtte te ontdoen. Haack's handen kleefden van het bloed, maar hij lette er niet op, voor hem had het toneelbloed kunnen zijn. Men strompelde; maar ook zweefde men, onweerstaanbaar

aangelokt door dit wemelende zweven alzijdig rondom. Het kostte machtig weinig moeite om kleine spelen te bedenken, en mee te dwarrelen met de vreemde sneeuwjacht schuin naar boven, ook als men in werkelijkheid nog beneden liep, met het hoofd tegen een of andere onvoelbare windvlaag in. Waarom zou men niet mee opstijgen met die allerminst kwaadaardige scharen? Met kinderlijke gretigheid ondernamen zij hun kleine en allerkleinste tochten, in de brand, uit de brand, om de vermoeyenis te ontvluchten. En wie het hoogst kwam, mocht God en het bestaan vervloeken; dit was afgesproken met de heksen, de ober Leenderts had er geen zeggenschap over. Eén sprong, en op het hoogste punt gauw even God vervloeken, - bijvoorbeeld omdat Hij een grachtbrug zo krom en steil had gemaakt, dat het lichaam daar beneden er bijna niet meer tegenop kon, - en dan weer dalen, dalen, als een kind, dat zich in de sproeiing der parkfonteinen heeft gewaagd en naar de moeder terugvlucht. Zo waren er vele spelen te verzinnen.

Er was de gemeenschappelijke rondedans, er was het verstoppertje in de lucht, het krijgertje der goede bedoelingen, de verliefde spelletjes, de pruilspelletjes, het spel van de stoute jongen of de zondebok, en het spel van Leenderts, rondom wiens begeerlijk spek men heendwarrelde als pikkende kraaien. Prevelde men dan in zichzelf: hij smaakt lekker, ik vervloek God, dan verspreidde zich een heerlijke braadlucht, en men ving een glimp op van de, van zoveel vet ontlaste en nu danig gespierd geworden oberkellner, met duiveltjes, die over zijn schouder gluurden of hij wel goed en pijnlijk voorsneed. Enkelen zéiden het ook wel, hardop, onder innerlijke dwang: ik vervloek God; maar geen van allen meende het; het was een spel om Leenderts te plagen en bezig

te kunnen zien; het was omdat die meer dan bespottelijke gedachte nu eenmaal in het ijle hoofd zat. Dominee Van der Woght steeg tot zonnige hoogten, tot een vochtig weiland, waar hij zijn jonger broertje Hendricus van der Woght met een steep op de kop sloeg en met lekkers troostte: zoete zwarte ballen, die men bij de kruidenier kocht; de kruidenier stiet ze los uit de fles met de steel van een houten lepel; en de jonge Van der Woghts hadden hem misschien wel eens vervloekt, omdat hij nooit een zwarte bal toegaf voor twee centen... En dan daalde dominee Van der Woght weer, naar Van Schaerbeek en naar zichzelf, om zijn hart te voelen ratelen en zijn adem te horen piepen, toch trots op dat kortstondige gezweef, dat niemand hem zo licht zou nadoen.

Maar zij deden het allemaal, ze gaven er zich aan over als aan een kleine ondeugd, die onmiddellijk beloond en vergeten werd. Zelfs Kwets en aanhang wilden wel eens opwippen tot het volvoeren van ketterse kunstjes. Zij ontmoetten elkaar, daarboven, en sloegen met de hand naar de witte heksjes of trachtten tegen de bezemstelen te schoppen. Tjalko schopte met uitbundige vreugde, hollend over het groene veld, omringd door een zwijgende en critische menigte. Ze kunnen me meer vertellen! juichte hij, terwijl hij de bal opjoeg tot een trotse boog tussen oriënt en occident; maar vertellen deden ze hem niets: ze zwegen. Zelfs de meeuwen krijsten niet; het veld lag dicht bij zee, een uithoek van een badplaats en de keeper van de tegenpartij was God, in een witte trui en met de handen in het leer. En wanneer Die de ballen niet doorliet, - een kerel als een boom, en overal tegelijk met die handen, - dan kon men Hem vervloeken, en men deed dit, maar men had toch ook respect voor Hem; en wie de nederlaag vieren wilde, kon het best met Aagje

Slangenburg dansen, dansen met de bruid, gauw nog even, voor men weer dalen moest; en zelfs al dalende kon men nog met haar springen en wiegen: gauw nog even, mijn lieve witte buurvrouw, tussen al die andere witte heksen, in de brand, uit de brand; dag Aagje, dag Tjalko, geef me je hand; foei, dat lelijke geraamtehandje, dat lelijke, lieve, stinkende geraamtehandje... Zij dansten, zij hobbelden, en één keer zweefde hij glad door de zeer ijl geworden gedaante van Aagje heen, en wist nu waarom dat malle haar altijd zo wit was geweest als dat van zijn moeder, die hij hierboven nog niet aangetroffen had, maar die aanstonds óók wel zou komen opdagen om deel te nemen aan de tomeloze pret zonder vermoeidheid...

En Aagje van haar kant zweefde door Tjalko heen, zonder te weten dat hij het was, of wie zijzelf was, en of zij ooit wel iemand was geweest. Zij voelde zich zeer verspreid, niet eigenlijk ongelukkig; er was ontrouw, er was bedrog op de wereld, maar gelukkig kon zij overal tegelijk zijn en alles ontvluchten, spartelend als een zilvervis langs de melkweg als zij wilde. Maar wie had nog een wil? Van Schaerbeek misschien; maar de wil van Van Schaerbeek stond achter de deur van zijn geurige behandelkamer, waar men in het koele leer hulpeloos achterover lag, de ogen gesloten alsof zij nooit meer open konden; en dan begon de deftige Van Schaerbeek te snikken, en hij smet de tang neer en viel op de knieën: alle wetenschap en techniek, kerk en tandheelkunde, Dordrecht en Utrecht aan haar voeten leggend. En maar prevelen: waarom heb je ook zo'n lief, weerloos gezicht, waarom ben je ook zo slap en lief, waarom ben je ook mijn bovenbuurvrouw, ik kan niet tegen bovenbuurvrouwen, en mijn vrouw heb ik vermoord in de keel, en

jou vermoord ik met Martha, en we vermoorden elkaar allemaal, heerlijk in deze stoel, en daar in de hoek is een aparte goot voor het bloed, regelrecht naar de rivier, waar's avonds de nevels uit opstijgen, wit als de onschuld en bijtend als de liefdespest, en steeds nog naar de behandelkamer geurend, krak in het riet, en een rode golf over de golven, en de mond zo wagenwijd open, dat de hele wereld erin kan, alle Van Schaerbeeks en Tjalko's uit hetzelfde huis, die met haar dansten in de vriendelijk wiegende bewegingen van de dood, die bij de tanden begint en bij de losse voeten eindigt.

Zeer dicht bij een eigenlijke, echte vervloeking kwam Martha Scheiberlich. Zij onthield er zich van met behulp van de haastige overweging, dat zij nooit iets zei, waarover zij niet eerst vijf minuten had nagedacht; en er wáren immers geen minuten meer; Willem van Schaerbeek was zijn horloge kwijt, de knol van Willem was op hol, hopla, daar vloog Martha Scheiberlich de lucht in, licht spartelend met de benen, de bril afgezet om alle kleine dingen niet meer te hoeven zien die zij anders altijd zag. Onderweg ontmoette zij Henk Veenstra, die een veeltalige profeet geworden was en met wiens gedachten zij dacht, wiens woorden zij prevelde, enkele tellen lang. Hoe snel en gewichtloos dacht Veenstra eigenlijk! Een journalist naar mijn hart. Men kon hem mank trappen, wat hij natuurlijk verdiend had door haar als bovenbewoner zo schandelijk te veronachtzamen, maar dan verplaatste hij zich uiterst vaardig op een inderhaast geroofde bezemsteel, geen seconde verpozend in zijn zegenende en welingelichte gebarentaal. Gaf men Van Schaerbeek een trap, dan kelderde hij en vloog weer omhoog. Gaf men Aagje een trap, dan glipte zij naar Van Schaerbeek, moest weer teruggehaald worden en onderwezen over Van Schaerbeek, de kleine

hebbelikheden van Van Schaerbeek, de kleine wrat naast zijn welgevormde neus bijvoorbeeld. Van Schaerbeek hier, Van Schaerbeek daar. Veenstra daarentegen schreef alle kleine dingen op, en ontlastte er zich van in de krant; hij was begeleid door een stel beweeglijke jongetjes, die met zijn wetsrollen zeulden en kegelden, mee in de wilde, witte rondedans. Zij zette haar bril weer op: kon zij niet één enkel lettertje ontcijferen, een beursberichtje over de toestand der zielen, een gemengd nieuwtje over het laatste oordeel? Zij was altijd jaloers op Veenstra geweest, wist zij nu: omdat hij alles kon opschrijven en omdat hij de mensen onderwees zonder er zelf bij te hoeven zijn. Waarom was hij nu een veeltalige profeet geworden, een conférencier, die huppelend God toesprak en Hem vervloekte alleen omdat dit bij de stijl hoorde, zijn eigen onnavolgbare stijl?

Terwijl Martha Scheiberlich beneden haar waanzinnige vriendin door een stadsbeeld vol waanzin voorthielp, - want thans sloegen de witte gedaanten als damp van de straatstenen af en verduisterden de éne lantaren, die van de gracht iets meer wilde maken dan een roofhol, - wandelde Martha Scheiberlich boven een goedbezochte schoolklas binnen, waar Van Schaerbeek in korte broek en Aagje in een aardig hobbezakje vlak naast elkaar zaten te schrijven tussen de andere kleinen. Zij proefde de weerzin tegen de les die zij geven moest. Werden zij ooit wijzer, die kleuters? Van Schaerbeek geloofde nog in God, en Aagje geloofde in Van Schaerbeek; zij zou hun zeer lage cijfers moeten geven. En waar zat de jongen met het waterspuitje, het zoveeldelige pronkstuk van de kleine regenmaker? De ene straal te breken in duizend andere, heel fijn en nauwkeurig: duizend kinderen, zóveel, dat het onbegonnen

werk zou zijn er één van weg te aborderen. O, die domme kinderen toch, daar zaten zij met hun zakken vol ondeugende geheimen en raadselen des levens; wat moest men daarmee aanvangen? Plotseling begreep zij, dat men de kleuters ook kwellen kon. Zij zette haar bril af om de kwellingen in het groot te kunnen zien. Zij stak de hand uit en kneep een kind in het armpje. Heerlijk was dat; de blauwe plek voelde men onder de druk der vingers ontstaan, men werd zelf helemaal blauw van binnen, van een ongelooflijke stralende reinheid. Langzaam door de klas warend, neerkijkend langs haar lange, spitse neus, dat akelige ding, dat altijd de zuiverheid van haar gezichtsveld bedreigd had, deed zij als een kordate dokteres greep na greep in de zenuwen der kindertjes, kneep, beet, meppe, krabde, stompte en braadde er een paar op een klein oventje in de hoek van het lokaal, in de brand, uit de brand. Het gegil was fraai oorverdovend, de blauwe zaligheid was bezig paarsachtig te worden. Waarom niet wit? Zuiver wit? Eindelijk bleven alleen Van Schaerbeek en Aagje over, met de tong in de mondhoek bezig hun dwaas geloof uit te schrijven. Zou zij Van Schaerbeek de billetjes ontbloten? Zou zij Aagje in dampende vismoten snijden? Hoe bij de lokkende en verlossende witheid te komen, nu het blauw al paarser en roder werd? En daar daalde zij al weer. Het had immers maar een paar seconden mogen duren. Daar daalde zij, met de verlossing in zicht. Maar nog wist zij, al dalende, dat de Martha boven in alle nederigheid op de vloer was gaan liggen, als een werkster, en dat Van Schaerbeek en Aagje met trippelvoetjes over haar heenliepen naar de speelplaats, waar gedanst werd op de maat van de witte muziek der sferen, alle engelen wit en tokkelend aan theorben hangend: dag Willem, dag

Aagje, dag Martha, dag Tjalko, dag profeet der witte volle kranten, reik de geraamtehandjes maar aan elkaar en wees niet bang voor de boze onderwijzeres, die mee moest doen, omdat het grote wat zij zag altijd te klein was; kijk, daar is dominee ook, en Richard Haack, een knappe vent, ik mag hem nog éénmaal voor de gek houden, - en allemaal dansen als lammeren op de wei, en wie vloekwoorden zegt mag in het midden staan.

Terugkerend eindelijk, wist zij opeens, dat zij Aagje haatte. Des te liefderijker omklemde zij haar met de behulpzame arm. Van haar nachtelijke tochten naar Van Schaerbeek had Aagje even weinig weet gehad als een geestverschijning van het gelijktijdig geknaag van de huismuis. Ze had er geen spijt van, en deze haat was nu eenmaal de tol, die de voorkomende tandarts hief op weg naar waar hij iets minder voorkomend was, zij het ook nog steeds een gentleman tot op een centimeter onder zijn pyama. Waarom moest zij alles ook zo scherp zien! Waarom moest zij weten, dat het dan ook beslist niet dieper ging dan die ene kostbare en warme centimeter! Waarom moest haar nu zo duidelijk voor de geest staan, dat de lange gesprekken met Aagje van enkele jaren tevoren over de schande van geen man te kunnen krijgen alleen enig zakelijk belang hadden gehad voor háar, en niet voor de zoveel aantrekkelijker, zij het ook witharige vriendin? Schijnbaar mocht Aagje zich het ernstigst bezorgd hebben gemaakt, zij alleen had met een feit te doen gehad. Een oude vrijster: Aagje beeldde het zich in, zij was het, - zij was het nòg. Met tien mannen zou zij altijd nog minder begeerlijk zijn dan Aagje als gepatenteerde non. Hoe doortrapt listig om door middel van die vrijzinnige en opstandige gesprekken, die lectuur, die romans over begrijpelijk overspel, de kneedbare Aagje in Van

Schaerbeek's armen te drijven, en later zelf de eigenste weg te gaan achter haar rug! Dat was alsof iemand met een ongeneeslijke ziekte een vriendin dezelfde ziekte suggereerde en haar dan naar de beroemde dokter stuurde, om te zien wat die dokter waard was. Hoe zou zij Aagje ooit nog onder de ogen durven komen, nu zij alles wilt? Plotseling besloot zij te breken met Van Schaerbeek. Een nederig dienende rol zou haar passen: niet om alles goed te maken, maar om iets te beleven van die zuivere witheid, waarnaar zij altijd gehunkerd moest hebben. Het onbeschreven blad der ziel, het dienende en alleronderste, waar iedereen vol vertrouwen de schrijvende hand op legde. Wanneer Van Schaerbeek en Aagje over haar heenliepen, zouden hun voetsporen op dat blanke papier staan, en het ongeborn kind, waarvoor Van Schaerbeek geld gegeven had, zou van binnen zijn eigen rode sporen uitwissen en voorgoed verdwijnen. Maar dan wist zij weer, dat de kleine wrat naast Van Schaerbeek's neus haar te veel boeide om hem ooit op te kunnen geven. Misschien zou zij dit aan Aagje kunnen uitleggen. Die kleine wrat alleen. Daar voelde zij zich verantwoordelijk voor, die moest weg, of die moest blijven, maar die wrat was het onderpand, haar grote liefde, het kleine bewijs voor het bestaan van God, van een klein beetje God.

Maar ondertussen Van Schaerbeek zelf! Het was eigenaardig, dat hij pas op het zwaar verduisterde grachttraject, het door heksen bijna ingesneeuwde waterlabyrint tussen snerpande gevels en miauwende puntaken, loskwam op een wijze, die dominee Van der Woght, de hijgende grijsaard aan zijn zij, had die het kunnen zien, met bevreemding zou hebben geslagen en zijn arm hart misschien wel de genadestoot gegeven had. Dit meende Van Schaerbeek,

omdat hij niets van Hendricus en de zwarte ballen afwist. Nog eigenaardiger was, dat hij tijdens zijn bovennatuurlijke kikkersprongen, waarin hij een kwajongensachtig behagen was gaan scheppen, het meest met de Kwetsen te maken kreeg, de verachtelijke Kwetsen, die moeilijk van afgodendienaars te onderscheiden waren. In gelukkige onbekommerdheid verhief de wildebras Van Schaerbeek zich tot de daken, en wat zag hij daar? Bedrogen zijn ogen hem niet? Moest hij werkelijk deze nacht nog aanschouwen hoe de Kwetsen in oermensachtige vastberadenheid bezig waren een hostie te bevuilen, die Meyer eigenhandig gebakken had? In een dakgoot, bij het licht van een kaarsje, bogen zij zich over het onheilig werk, kolossale en tonronde zitdelen naar de toeschouwer kerend. Achter deze geweldige windvangers gebeurde het. Het was vrij schandelijk, precies wat men van die mensen verwachten mocht; maar toen hij nog wat hoger steeg en wat beter toekeek, merkte hij, dat het geen hostie was, doch een deegconterfeitsel van Leenderts, de ober en opperduivel, dat zij bevuilden. Zij lieten het voorkomen alsof het de hostie was, om de gruwelijke Leenderts niet op het spoor te brengen. Het was maar een dagelijkse zonde, het was geen hoofdzonde.

Hierdoor gerustgesteld, vermeide Van Schaerbeek zich al onstuimiger in zijn sprongen en zweefvluchten. Droom der dromen! Men was weer jong, men was weer sterk, men had niet twee of drie vrouwen nodig en een abortus om zich een kerel te weten. Jong het lichaam, nuchter de geest, en bij uitstek bij machte om theologische problemen eens voor al tot oplossing te brengen. God. De vraag was: liet God zich vervloeken? Hoe hoger hij klom, al zwevende, al springende, des te verlokender kwam de oplossing

van het probleem in zicht. Helemaal boven daagde het hem: God liet zich vervloeken, jawel, jawel, - maar men kon Hem niet vervloeken, of alleen maar met de mond. 'Ik zal mijne wegen bewaren, dat ik niet zondige met mijne tong; ik zal mijnen mond met enen breidel bewaren...' Wanneer hij echter het onomstotelijk en zelfs voor de Kwetsen begrijpelijk bewijs wilde leveren, daalde hij weer, en helemaal beneden, bij de Van Schaerbeek, die met dominee Van der Woght over een betoverd stadsplein heen liep, waar hun kleine stoet bijna bedolven werd door heksenscharen, opstijgend tot uit hun eigen schoenen toe, hun eigen pijnlijke voeten, - helemaal beneden wist hij, dat het er allemaal niet toe deed, want dat God een woordklank was, waarin tandartsen pretendeerden te geloven, overspelige echtgenoten, tangliefhebbers, voor de kiezen en voor het kind. 'Want het land is vol overspelers, want het land treurt vanwege de vloek... Daarom zal hun weg zijn als zeer gladde plaatsen in de donkerheid, zij zullen aangedreven worden en daarin vallen...' Dan maar weer stijgen, dacht Van Schaerbeek, hier beneden is het niet. Op naar den hoge! Een nieuw probleem. God. Wanneer men God vervloekte, werd men dan gestraft? Antwoord: dat hangt ervan af. Maar dit was, Van Schaerbeek had zichzelf wel om de oren willen slaan, een allerellendigst ontwijkend antwoord, echt iets voor hem, en daarom klom hij met driftige bewegingen van de rechterknie al hoger en hoger, ver boven het niveau, waar thans de Kwetsen de rampzalige Meyer dwongen om de Leenderts van deeg levend te verslinden, onder het brullen van 'Daar gaat hij, onze zaligmaker! Voor ons is het Leenderts, en voor Leenderts is het God, en wij zijn gedekt!...' Meyer brulde heel andere dingen, en hierdoor werd Van Schaerbeek

zozeer vermaakt en afgeleid, dat hij niet alleen zijn probleem vergat, maar ook opeens niet verder stijgen kon, en zelfs weer dalen moest. Beneden gekomen, uit een zekere angst toch om weer zo blasphemisch uit te zullen glijden, vluchtte hij met bars genot in een niets ontziende haat tegen Aagje. Haar zoekend met de ogen, en onderwijl een huichelachtig vrome roep ter aanmoediging tot de anderen richtend, trachtte hij te genieten van haar toestand, die haar als minnares en als vrouw voorgoed onmogelijk maakte. Platvoeten, x-benen, slecht figuur, slordigheid, hysterie: Aagje. In bed een lor, vlees hier, vlees daar, en de botten ergens ertussen, - anatomie van Leonardo, ontworpen naar de wazige glimlach van de Mona Lisa, - een eindeloze vracht van koude gelei, waaruit het gichelde en trekkebekte. Door deze haatorgie opgefrist, - en hij wist door dergelijke schandelijkheden het probleem nog iets scherper gesteld te hebben, want was het vervloeken van God wel veel erger dan dit? - steeg hij opnieuw klapwiekend omhoog, zingend als een leeuwerik, het zalig vermoede getjuik en gesuis boven akkers en beemden, en hij vroeg ten derden male, en nu zeer dringend en definitief. God. Indien wij God mogen vervloeken, waarom doen wij het dan niet? Antwoord: ik houd van Aagje Slangenburg. Verdorie, dacht Van Schaerbeek, terwijl hij zich buitengewoon hoog in het luchtruim waagde, in dit kille, steeds maar stijgende, nooit tot het einde te volgen vagevuur, heksen en engelen om zich heen in allerlei wemelende soorten en heel in de diepte het kaarsje van Meyer, die op bevel van Kwets met het vervaardigen van nieuwe deegpoppetjes begonnen was: de heiligen dit keer, die allemaal Leenderts voorstelden, maar in echte heiligen zouden veranderen, zodra Leenderts zijn snuit bijgeval boven de dakrand stak, -

verdorje, dit is het goede antwoord niet, en toch geloof ik erin, zoals ik altijd geloofd heb in de dingen die mijn verstand had moeten afwijzen. En dit is de beloning: dat ik van Aagje houd, een paar seconden in de lucht. Dit is het geluk, prevelde hij ontroerd, de meest beruchte tandarts uit de buitenwijken van deze lichtelijk bezeten stad vermag het geluk te smaken... Natuurlijk, wanneer hij weer daalde, - en hij moest dalen, dit geluk, deze grenzenloze vervoering hield alleen God zelf uit, - dan zou hij Aagje weer moeten gaan haten, als een kwaadaardig reptiel. Bedroefd staarde hij naar omlaag: ja, daar begon het al, de Kwetsgroep was al duidelijker zichtbaar dan zo even, het lichtje verschool zich achter Meyer's barbaarse billen... Daar zag hij hoe mevrouw Kwets zich verhief uit haar lompe en lasterlijke hurkhouding en over de dakrand wilde springen. Als een steen liet hij zich vallen, biddende tot zijn God, dat hij niet te laat mocht zijn.

Stellig was het alleen aan Van Schaerbeek's tegenwoordigheid van geest te danken, dat mevrouw Kwets nog kon worden gered. Meyer, die zij plotseling losgelaten had om haar leven te beëindigen in de brede kade, die de begrenzing der buitenwijken vormde, was daartoe niet in staat, versuft als hij was door het voortdurende gekibbel omdat hij haar arm pijn deed of haar arm losliet. Vlak bij de waterkant haalde de tandarts haar in en dwong haar terug te keren, niet zonder verwijten en een woordje over haar zoon. Het voorval sloot de eerste en wellicht ergste episode af van hun tocht door de stad: op de kade dwarrelden geen asfiguren meer, en de branden waren achter hen komen liggen, hoewel enkele huizen nog hoorbaar raasden, kermden, of als telegraafdraden zoemden. Tjalko schatte, dat zij over een kwartier de flat konden hebben bereikt.

Een nadeel was, dat mevrouw Kwets in de grootst mogelijke opwinding en met de luidheid van een burentwist zich minuten lang te buiten ging aan woorden, niet van erkentelijkheid, maar van opheldering. Men zou wel eens willen weten waarom zij eigenlijk in het water had willen springen. Niemand wilde dit weten, men was er te moe voor; men had alleen nog energie voor korte opflinkeringen van hoop, onderlinge aanmoediging, onderling hulpbetoon. Als voornaamste reden voor haar wanhoopsdaad gaf zij vermoeidheid op, en over haar spataderen weidde zij uit met een zelfbeklag en een volharding, die de anderen in de eigen benen te voelen kregen. Zij was het avontuur begonnen met een onverwachte smeekbede om warmer bekleding voor haar zoon; daarna was zij in zichzelf verdoken geweest, uren aaneen, onmachtig zich te uiten. En nu zij weer uit de tunnel vandaan was, na de heilzame schok die zij zichzelf had bezorgd, vierde zij de bevrijding met duidelijke klaagliederen; het was of zij zeggen wilde: ik ben blij, dat ik weer vrijuit en gewoon spreken kan, zoals thuis tegen de leveranciers; hadden jullie mij die onderdompeling niet misgund, ik zou een week aan één stuk door kunnen praten... Vastberaden vergrootte Kwets de afstand tot zijn vrouw. Vermoeidheid! Het was misschien een beetje misdadig dit woord te bezigen. Nu weinig hen meer afleidde, werden zij op het eigen lichaam teruggeworpen, en op het lichaam naast het hunne, dat zij voort moesten helpen. En de dood. Niemand twijfelde eraan, of mevrouw Kwets zou verdronken zijn, zo zij haar voornemen ten uitvoer had kunnen brengen. De afwezigheid, voor het eerst, van doden en geesten hergaf hun de smaak van het eigen bittere lot, en vol heimwee dachten zij terug aan al die halve lotgenoten in het bioscoopgebouw, op het station,

in de treinen, die niemand ooit meer te zien zou krijgen, en bij wie ziekte, malaise, vermoeidheid alleen maar inbeelding waren geweest, goedig getolereerd door radio-omroepers. Een tijdlang rustten zij in een portiek. Maar dan bleek de toestand der stad toch nog dermate verontrustend te zijn, dat zij al spoedig verder trokken, na dat ene zware, martelende omhoogrichten van het lichaam: deze onnatuurlijkste beweging in heel het menselijk bestaan. Dit lichaam zat vol met gewichten, kogels, stenen, ijzerwaren. Het verzamelde ziekten als oudroest, en hield ze vast. Het deed de ruimte rondom stollen als de helse kanker, waar de oude Van der Woght zo smakelijk van opgegeven had. Het trok aan het touw van de geest als een koppige muilezel. Dat dit lichaam God en het bestaan vervloekte, wie twijfelde daaraan? Het deed niet anders, het had nooit anders gedaan; het waren maar al te trouwe volgelingen van de oberkellner Leenderts, deze spataderen, deze leeggehoeste longen, dit pijnlijke tandartslendestuk, het hart van de dominee, de enkel van Haack, tweemaal gestoten, en thans te keer gaand alsof er een gloeiend muntstuk op lag.

Toen kwam Tjalko op de gedachte te zingen. Iets beters dan een clublied wist hij niet, en hij hield moeilijk wijs. Toen hij naast zich zijn moeder hoorde lachen, was hij zo blij, dat hij ook de woorden niet meer wist; en zo kon gemakkelijk psalm 110 in de bres springen, aangeheven door dominee Van der Woght, gezongen tenslotte door allen die nog stem hadden, op de goede en op de verkeerde wijs, en de woorden zo ongeveer. Stellig kon men er minder goed op marcheren dan op Tjalko's lied, maar men kon er goed op strompelen, en de vloek van het lichaam in dit lichaam zelf besloten houden.

Dus heeft de Heer tot mijne Heer gesproken:
‘Zit op de troon ter rechterhand naast Mij;
Tot Ik de macht uws vijands hebb’
 verbroken,
En U zijn nek tot ene voetbank zij.’

En mevrouw Kwets hield voor het eerst helemaal haar mond, en Meyer, die tegen haar jeremiades zijn kraag had opgezet, zong de wijs van het Wilhelmus, en schaamde zich niet, en Kwets sloeg flauwtjes de maat met de rechterhand. Het duurde nog wel enige tijd, voordat de vermoedheid tot de keel was opgestegen.

‘We zijn, er bijna,’ zei Van Schaerbeek, toen zij een brede straat naar de rivier links lieten liggen. Daarachter hing de rode gloed nog tot hoog in de hemel. De huizen in de buitenwijk zwegen; zij schenen nog niet oud genoeg te zijn, nog niet genoeg leed verzameld te hebben voor de klacht uit hun binnenste. Maar alles wat in de stad klank aannam, verzamelde zich daarginds of werd door de wolken weerkaatst, en het was een gejoel en gedruis als bij een oproer, hoe weinig het menselijk geluid er zich ook in mengen mocht. Het was een panorama van klank, met de geluidsheuvels van grote gebouwen, het orgelpunt van een plein, de driftige fluitjes van krotwoningen en van huizen waar het ongeluk had geheerst.

‘Het is nog niet of gelopen,’ zei Van Schaerbeek, ‘het doet nu meer aan vuurwerk denken, een soort slotstuk van het feest, pang, pang.. Hoe voelt u zich, dominee?’

‘Goed, meneer,’ zei dominee Van der Woght met krachteloze stem, ‘u heeft zich veel moeite gegeven. Ik verlang naar mijn bed.’

‘In het geheel niet, in het geheel niet,’ haastte de tandarts zich

te zeggen. 'Ik bedoel: geen dank eh...'

'Als onze bedden er nog staan,' kwam de stem van Veenstra.

Tjalko lachte schamper. - 'Als we in bed kruipen, worden we misschien meteen wakker: net andersom als gewoonlijk. Ik heb het gevoel alsof ik twee voetbalknieën heb en alsof die schoft van een ober mijn hoofd in een schroef heeft gehad. Bah, wat een vent was dat... Ik wou even iets constateren. Ik geloof niet, dat dit het laatste oordeel is geweest. En wat het ook geweest mag zijn: ik protesteer ertegen. Voelt u zich wat beter, Ma?'

Ook anderen informeerden naar elkaar, en Richard Haack berichtte, dat Wim Kwets, die hij enige tijd tevoren weer van diens vader overgenomen had, - de oude Kwets had erop gestaan de jongen te dragen, even nadat hij zich van de babbelzieke zelfmoordenares had gedistancieerd, - nu scheen te slapen en rustig ademhaalde. Naast Haack trippelde de herder, onvermoeid; het had nu geen zin meer voorop te lopen, hij had wel gemerkt, dat ook deze mensen speurneuzen hadden, zo dicht bij huis. Aan het einde van een straat opende zich het plein, waar de flatwoning met enkele andere gebouwen het middenstuk van uitmaakte; een plein was het eigenlijk niet, het was meer een, aan het brein van moderne stedenbouwers ontsproten ontmoetingspunt van straten, onoverzichtelijk als de Egyptische delta. Het plein was even slecht verlicht als de rest van de stad. Maar niemand wist, zelfs Veenstra niet, of de straatlantarens 's nachts om vier of vijf uur niet uitgedraaid werden, op enkele nabijvers na. Wat zou men vinden, thuis? Zou in de flat alle waanzin en verschrikking zijn samengetrokken, die achter hen over het gehele front van de stad was verdeeld? Van de rivier kwam een koele luchtstroom, de

ochtend kon niet ver meer zijn... Van Schaerbeek greep naar zijn lege horlogezak.

‘Het eerste wat ik doe, als ik me wat opgefrist heb eh... Mijn kleren zitten waarachtig nog vol bloed; het is werkelijk iets ongehoords wat we hebben meegemaakt, iets ongehoords! We moeten morgen toch eens informeren in de buurt, of ook anderen eh... Het eerste wat ik doe - als de telefoon tenminste gaat - is het ziekenhuis opbellen. Als mijn vrouw nog leeft, waar ik niet aan twijfel, dan hebben we voor het eerst een bewijs in handen... En dan bel ik een zenuwarts op voor Aagje! Ze zal wel opgenomen moeten worden, het arme kind.’

‘Ik denk, dat ik die zenuwarts eerder opgebeld heb dan jij,’ kwam Martha's stem, ‘dat bloed zul je wel niet zo gemakkelijk van je handen kunnen krijgen.’

‘Dat is een steek,’ zei de tandarts met geforceerde opgewektheid, ‘maar ik kan wel tegen een stootje. Ik vind, dat we ons kranig gedragen hebben met zijn allen, dat moet toch wel even gezegd worden, neen, neen, geen valse bescheidenheid, Schokking, het is zo. We hebben elkaar ook veel beter leren kennen, en elkaar leren waarderen en zo; Schokking vindt mij een praatjesmaker, en ik vind Schokking een praatjesmaker, neen, neen, neen, dat is nu eenmaal zo... Ik kan nog steeds niet begrijpen hoe alles zo gelopen is; verschrikkelijke dingen hebben we toch eigenlijk meegemaakt, maar... er was een hand die ons leidde, absoluut! Het is een gebeurtenis om ieder jaar te herdenken, een soort reünie, van ons twaalven...’

‘Ik zie licht op de derde étage!’ riep Tjalko, zich met zijn moeder aan de arm naar voren dringend.

‘Dat brandde al, toen we weggingen,’ zei Veenstra, ‘en ook de lamp in de portiek is blijven branden.’

Mevrouw Kwets slikte, om de laatste belemmeringen te verwijderen voor een geheel nieuwe woordenstroom. - ‘Ik ben blij, dat ik er ben; o god o god o god, het steekt in mijn benen als met gloeiende naalden... Maar als de deur nu eens op slot is? Ik heb geen sleutel, jij Johannes?... Jij, Johannes?!... Je kunt toch wel wat tegen me zeggen?... Ik geloof nooit, dat we erin mogen; nu, dan ga ik maar languit op de stoep liggen, dan rapen ze me morgenochtend maar op; en Wim naast me; wat er van die jongen terecht moet komen... een bloedspuwing, de stakker, het is toch godgeklaagd...’ - Haar innerlijke bevrijding was zich nu gaan uitstrekken tot haar moederlijk gevoel; maar toen zij zich bedrijvig tot Haack wendde, met vragen, met verwijten misschien wel, trof haar een blik van zoveel stenen onaandoenlijkheid, dat zij ijlings in zichzelf terugschrok, en daar verder maar bleef, zó dicht bij zichzelf, dat zij niet eens meer over zichzelf kon nadenken en het droevige lot van mevrouw Kwets bejammeren.

‘De flat ontvangt ons met open armen,’ zei Van Schaerbeek met een ontevreden blik in haar richting, waarna hij dominee Van der Woght op de hand klopte: ‘Nog even, dominee; ik zal u gauw naar bed brengen, ik kleed u eigenhandig uit, ja waarachtig, dat doe ik...’

‘Mijn huishoudster zal er wel zijn, meneer,’ zei dominee Van der Woght met boerse waardigheid, ‘en ik kleed me altijd zelf uit. Het is misschien ook beter, dat ze niet...’

‘Nee, zeker niet, zeker niet, heel goed gezien van u! Voordat we er met anderen over spreken, moeten we toch wèl eh... even

eh...'

'En niet over elkaar kletsen,' kwam het krakend stemgeluid van Johannes Kwets, 'daar reken ik op, heren en dames. Ik heb een zaak, en ik zou niet graag willen, dat die praatjes van Meyer verder verbreid werden. Als ze ons hebben zien thuiskomen, of als er iets gemerkt wordt van opschudding in huis, laten we dan zeggen... nu, bijvoorbeeld dat Wim er vandoor was gegaan en een bloedspuwing...'

Zij konden nu twintig schreden van de ingang verwijderd zijn. Met open armen inderdaad ontving het hoge gebouw zijn afgetobde kinderen: het waren de armen den roodstenen muurtjes met de bijna uitgebloeide geraniums, en daartussenin het lamplicht schel op het kiezel, waar rode, blauwe, grauwe en gemarmerde steentjes elkaar zochten in een zee van witte steentjes. De portiek was dusdanig gebouwd, dat de buitenmuur, die zich aan weerskanten over een geringe afstand naar het midden toe voortzette, twee ondiepe nissen vormde, waarin iemand zich had kunnen verschuilen voor degene, die recht op het gebouw afliep. Uit een dezer nissen maakte zich een gedaante los, en het was of het feest zich herhalen wilde, of Richard Haack daar nog altijd met de agenten stond te praten, of zij, de flatbewoners, werden opgewacht door de agenten, door één agent, of alles opnieuw beginnen moest. Maar het was geen agent, die daar de drie stenen treden afdaalde en hun langzaam tegemoettrad, het was de kellner.

XII

Het oordeel en Wim Kwets

Geen van hen allen die zich niet bewust was van het veranderde voorkomen van de man, die zij dood, of op zijn best een hersenschim hadden gewaand. Dit verschil lag niet in de kleding, al had deze onberispelijke rok nauwelijks kunnen toebehoren aan het kortelings aanschouwde slachtoffer van Leenderts' opzichtige wreedheid, en evenmin in de uitdrukking, de vorm, de kleur van het gezicht. De kellner was rood en vrolijk, zoals zij hem gekend hadden: een kleine, vrij breedgeschouderde man met een ronde schedel en ronde wangen, die men knap had kunnen noemen zonder dat zelfstandige verticale glimlachje van zijn vooruitspringende snijtanden, dat hem nimmer verliet en dat iets als een weldoorvoed en goedhartig knaagdier van hem maakte. Zijn bewegingen waren bescheiden als altijd. Maar de kellner, met wie zij in de wachtkamer zoveel onnoemelijks hadden meegemaakt, had voortdurend het hoofd gebogen gehouden, lachend in de schaduw van zijn eigen gezicht, schelms en verlegen; en deze nieuwe kellner, deze mysterieuze verschijning op een plek waar op dit uur alleen een nachtwaker had kunnen staan en waar volgens alle aardse wetten hijzelf nimmer had kunnen staan, deze kellner droeg het hoofd hoog opgeheven, fier en beheerst, en dit veranderde alles aan hem, al had niemand precies kunnen zeggen waaruit deze verandering dan wel bestond.

Terwijl achter hen in de verte, door een dam van lucht en steen van hen gescheiden, de branden voortwoedden en de wanhoopsgeluiden niet staakten, kwam de kellner zeer nabij, en met een handbeweging verzamelde hij hen in een halve kring om zich heen. Haack zette de jongen neer, die terstond ontwaakte en vol schaamte naar zijn bebloede kleren keek. De hond stond naast hem, de kop naar de kellner gericht. De acteur trok zijn colbert uit en hing die de jongen om de schouders. Na de wachtenden één voor één te hebben aangezien, zei de kellner:

‘U kunt naar huis gaan. Houdt u het voor een administratieve vergissing. Levenden hebben hier niets mee uit te staan.’ - Daarmee wees hij naar de verre vuurgloed. - ‘Probeert u het te vergeten, u zult het zeer spoedig vergeten zijn. Het was niet veel; het was iets... het was iets dat iedereen kan overkomen...’ - Hij scheen naar nog iets duidelijker woorden te zoeken, naar iets meer opheldering, verontschuldiging wellicht.

‘Wat was dit dan?’ - Van Schaerbeek sprak zeer eerbiedig, ofschoon hij zich voorgenomen had de kellner niet anders te bejegenen dan hij in de wachtkamer had gedaan. - ‘U weet er meer van, vertel het ons.’

‘U kunt me wel tutoyeren,’ zei de kellner glimlachend. Daarop viel zijn oog op Aagje, die wezenloos voor zich uit staarde in het schelle licht.

‘Wat is dat?’

Zonder antwoord af te wachten begaf hij zich naar haar toe, en door een gebiedend hoofdopheffen dwong hij haar de ogen naar hem op te slaan. Reeds wilde hij beide handen op haar voorhoofd leggen, toen de brand en het rumoer zijn aandacht trokken. Hij hief

de hand op, en het rumoer zweeg, en de brand doofde, - doofde niet geheel: de ochtendschemering had de plaats van de vlammen ingenomen: een groene schijn, een kille tint, van onderen rose aangeloopen, vlak boven de zwarte silhouetten der stad. Nauwelijks een halve minuut had de kellner zijn handen op Aagje's voorhoofd gehouden, of zij begon te wankelen, zocht steun bij Martha, keek om zich heen, en herkende de aanwezigen en het huis. Hoewel zij niet sprak, koesterde geen der flatbewoners twijfel aan wat hier was geschied. Haack was de enige, die zich had omgedraaid om de prille zonsopgang in ogenschouw te nemen. Het was nu zo stil, dat zij elkanders gejaagde ademhaling horen konden; het was het uur van de eerste vogels en de morgenwind, en toch was er niets anders dan deze weergaloze stilte, waarin de kellner, midden in de kring teruggekeerd, voor het eerst het hoofd boog, als in schaamte om wat hij had verricht, zonder daarom gevraagd te zijn. Ook de anderen sloegen de ogen neer, onzeker, zoekend naar iets dat van hen verwacht werd. Het was niet zo moeilijk te weten wat dit was. Het was misschien iets moeilijker om het te doen; maar dan was er nog het voorbeeld, van degene bij wie het begrip iets eerder kwam dan bij de anderen, of bij wie de handeling zich voltrok zonder dit begrip.

Zonder de overigen een wenk te geven, knielde mevrouw Schokking op het nette en harde kiezel voor de flatingang. Meyer, die naast haar stond, knielde omdat zij knielde, en Veenstra volgde, omdat hij nu eenmaal alles zag en overal bij moest zijn. Daarna Kwets; hij begreep het niet helemaal; het was niet aangenaam het voorbeeld van ketters te moeten volgen; maar er moest wel iets heiligs aan de hand zijn, en daarom knielde hij. Martha en Aagje

dan: de eerste hielp de tweede, al was dit nauwelijks nog nodig, en daarna hielp zij dominee Van der Woght, die al eerder had willen knielen, maar het te kwaad had met zijn stijve gewrichten en met zijn tranen. Wim Kwets knielde naast de zittende herder, en dan Tjalko nog, weerbarstig, en mevrouw Kwets, en tenslotte Van Schaerbeek, voorzichtig en met enige speurzin voor een schoon, droog plekje op het kiezel. In de achterhoede stond Haack over zijn schouder te kijken naar de tot rust gekomen stad, waar zelfs de laatste lichten gedoofd waren onder de brede, groene band, waar zienderogen het rose morgenlicht in opklom als een doorschijnende zeenevel. Toen alles weer stil geworden was, draaide hij het hoofd terug, naar de knielenden, deed een stap naar voren, en vroeg: ‘Is dit een droom geweest?’

Enige seconden lang peilde de kellner hem met de ogen. Haack had het hoofd gebogen na zijn vraag; hij scheen reeds naar een plek te zoeken waar hij knielen kon. Maar hij zou natuurlijk even goed niet kunnen knielen.

‘Ja, het was een droom,’ zei de kellner.

‘Dan kniel ik,’ zei Haack, en voegde zich in de kring, achter Johannes Kwets, die nu ook maar de handen gevouwen had, op het voorbeeld van de dominee en de tandarts, ‘had u gezegd: het was géén droom, dan had ik niet gewild, maar nu kniel ik, en niet omdat iedereen het doet.’

‘Het was een droom,’ herhaalde de kellner, ‘ik ben de enige werkelijkheid in dit alles; het was, in zekere zin, een droom die u hebt beleefd. Verontrust u niet: morgen, deze dag al, zult u veel vergeten zijn, en de dag daarop misschien alles.’

Geen durfde hem aan te zien. Toen hij niets meer zei, waagde

Van Schaerbeek het met een halve commentaar, en een hele, brandende vraag:

‘Vergeten... dat is niet zo... Was dit dan het laatste oordeel niet?’

Toen de kellner ontkennend het hoofd schudde, kromde de tandarts zich alsof hij een harde slag ontvangen had, en dominee Van der Woght hief met een schok het hoofd op, als had men hem in zijn eer getast; hij scheen iets te willen zeggen, zijn lippen bewogen zich. Er was nog een zegevierende blik van Tjalko, de anderen hielden zich muistil.

‘Staat u op,’ zei de kellner vriendelijk, ‘u kunt tot mij spreken als tot een gelijke.’ - Toen zij allen waren opgestaan, vervolgde hij:

‘Er zijn er onder u, die zich teleurgesteld voelen.’

‘Ja, ik,’ zei Van Schaerbeek, ‘ik kom hier rond voor uit. Ik merk nu, dat ik er altijd in geloofd heb, maar de geest der tegenspraak was over mij vaardig, en ik was ook bang, vanwege mijn zonden...’

‘O, zonden,’ zei de kellner vluchtig, ‘u bent misschien wel trots op uw zonden?... En de dominee?’

‘Ik heb erin geloofd,’ zei dominee Van der Woght, ‘met een bijna volstrekt geloof; en de kleine twijfel, die mij bleef, heb ik opgeblazen ter wille van mijn zeer kleine gemeente... mijn vrienden... mijn zeer kleine kudde...’ - Diep boog hij het grijze hoofd en zijn borst bewoog zich schokkend op en neer. - ‘Dat zie ik nu in. Maar hoe moet het nu, wanneer dit het laatste oordeel niet geweest is, - dat spel van die duivels laat ik daar, dat was leugen en bedrog, - hoe moeten wij verder leven? Zeg het ons: hoe kunnen wij

verder leven, nu wij... nu wij... God in het aangezicht hebben gezien, hoe moeten wij ons einde onder de ogen zien, en het werkelijke laatste oordeel, later, na tijden?’

Met een gebaar verzamelde de kellner hen dichter om zich heen. - ‘U zult er veel van vergeten, zei ik reeds. Het laatste oordeel is er altijd, het wordt iedere seconde gehouden, ononderbroken, zelfs in de onbewerktuigde stof, en veel zielen oordelen zichzelf. Maar soms wordt er iets zichtbaar van, in een beeld voor allen, en verheft zich tot wat u heeft meegemaakt. Ik kan niet alles uitleggen, maar één ding verzeker ik u: deze nacht bent u geoordeeld. U bent veroordeeld en begenadigd om verder te leven.’

Tjalko wilde iets zeggen; door zacht stompemde handen tegen zijn dijen werd hem het zwijgen opgelegd. Men voelde, dat de kellner verder spreken wilde, het had geen zin om het nog langer te proberen met vragen of tegenwerpingen.

‘Ik sprak van een administratieve vergissing om uw eerste onthutstheid met 'n nuchtere verklaring te sussen. Ik dacht: zij hoeven nu niet meer te schrikken of zich bang te maken, zij moeten naar bed en proberen te vergeten en daarvoor leek mij een vingerwijzing naar ambtelijke slordigheid - waarover men zich kwaad kan maken - niet ondienstig. Maar hier was geen vergissing. Het was mijn werk. Wilt u mij nu niet vervloeken?’

Hij wachtte, niemand verroerde zich. In het Oosten klom onder tegen de rose verkleuring een donkere nevelbank omhoog; de morgen scheen weer te willen wijken, de vogels zwegen nog steeds, en de ochtendwind van de rivier maakte een omweg om de flat heen en liet de geraniums onberoerd en de flauw zichtbare heesters in het grasperk midden op het plein.

‘Het was, mag ik zeggen, een weddenschap met Iemand, wiens denkbeelden over de mens wel eens van de mijne afwijken, niet naar het wezen, maar naar de graden en de mogelijkheden, en naar wat er op een onvoorzien moment gebeuren kan. Zijn denkbeeld was: onder omstandigheden, zeer provocatieve omstandigheden, of eerder al, moet de mens Mij en het bestaan vervloeken, omdat hij alle reden heeft om dit te doen. Daartegenover stelde ik: al is de mens nog zo ontevreden, vervloeken zal hij nooit. Hij kan het doen, zeer zeker, hem is de vrijheid gegeven om van ganser harte te vervloeken, maar hij zal het niet doen. Dit was de weddenschap, de wedstrijd, - die ik gewonnen heb door een aantal levenden door een nacht te voeren, die zij nooit zouden vergeten, indien zij niet moesten vergeten om verder te kunnen leven. U bent standvastig gebleven, zelfs de allerzwaksten onder u, en er is geen middel dat ik u bespaard heb, op feitelijke marteling na, die niets bewijst, omdat zij het bewustzijn vertroebelt. Er waren er onder u, die niet wisten wat vervloeken is, die niets ter wereld zouden kunnen vervloeken, ook als zij de formule napraatten, - er waren er onder u, wier scherp verstand het ongerijmde ervan inzag, - er waren vroomheid en eerbied, in het gemoed en naar de letter, - er was de angst voor de gevolgen, waarbij de mensheid eerwaardige overlevering ter beschikking stelde van wie het grote woord uit zichzelf misschien toch hadden uitgesproken. Er waren sterken en zwakken. Maar niemand heeft het gedaan, en dat, terwijl mijn hoge tegenstander toch met een zeker recht moest vrezen, dat Hij de weddenschap winnen zou. Want voor Zijn standpunt, dat Hij met weerezin innam, spreekt alles, en voor het mijne niets. Want beschuldig Hem niet

van twijfelmoedigheid, of van de zwakheid van de ontrouwe werker, die het eigen werk verloochent! Zó moeilijk is het scheppen van het bestaan, en van de mens, de bekroning ervan, dat iedere onvolmaaktheid bij voorbaat begrijpelijk wordt, en daarmee iedere beduchtheid voor afkeer of veroordeling van de kant diergenen die er het meest bij betrokken zijn en die de goede bedoeling misschien niet zullen laten gelden. Ja, begrijpelijk is het: wie zou in staat zijn een grashalm te scheppen, die niet buigt onder de wind en in de hitte verdort? Eén misschien zou nog gaan, - maar duizend grashalmen, duizend eilanden, en vogels, en al het andere, en duizend werelden, en de sterren en de ruimte, en de mens met zijn zwaar en ondoorgrondelijk wezen. Er zou geen plaats voor zijn, wanneer dit alles volmaakt was. Begrijpelijk derhalve, zeer begrijpelijk, te bewijzen in leerboeken haast wel, - maar daarom nog niet vergeeflijk. Vannacht in de wachtkamer zei ik het u: de mens zou zonder een zweem van twijfel het recht hebben God te vervloeken, - niet alleen omdat hij vrijuit spreken mag en omdat men geen menselijke gedachte kan beletten, maar omdat er goede redenen voor zijn. Van dit recht hebt u geen gebruik gemaakt, niemand onder u. Dit is het enige. U hebt wat liefde en verdraagzaamheid voor elkaar geleerd, u hebt elkaar bijgestaan en niet al te hard over elkaar geoordeeld, - maar dit, dit is het enige. Ik zou geen andere vraag, geen andere taak, geen andere beproeving weten, wanneer mij opgedragen werd u te oordelen zoals uw overlevering dit wil. Ik zal doorgaan de mens te oordelen, van seconde tot seconde, zoals ik tot nu toe deed, zonder te straffen of te belonen, - alleen maar zien en weten. Maar er zullen er altijd twaalf zijn, die ik met een ander oog zie dan de ontelbaren. Ook

daarom zult u moeten vergeten wat u heeft doorstaan en wat ik hier tot u heb gezegd.'

Aan de horizon, waar het warme rose het verblekende groen met toenemende macht aan het aanranden was, strekte de grijze mist zijn lange uitlopers uit over de stad; en er kwam een windstoot van de rivier, verfrissend, doch het flatgebouw nog ontziend. De stad bleef donker; er was geen vals licht, geen gedooft gouden torenhaan; er was alleen maar een ochtend, die draalde te komen, en een stad, die nog in de nacht vertoefde. Die gore, gerafelde wolken, spits als zwaardvissen, die daar zo gejaagd en hongerig naderden, waren dezelfde als die de gehele nacht, en de vorige dagen reeds, in wisselende dichtheid voorbij waren gedreven. Het waren wolken, die alles bij het oude lieten, en de steden en velden bezeilden met een gebaar van apocalyptische vergeefsheid.

Wie had nog een woord van afscheid van de kellner verwacht, een woord van bemoediging, van dankbaarheid mogelijkerwijs, een handdruk voor elk hunner? De wolken kwamen en gingen; hij moest nu heen; in de rug voelden zij de verduistering, die hem riep en waaraan hij geen weerstand mocht bieden. Zij voelden hoe hij, na de ogen nog enkele tellen op hen te hebben laten rusten, langzaam omliep om hun kring te verlaten, heel langzaam, was aarzelend en onwillig, maar met zijn gedachten al niet meer geheel bij hen. Geen van hen zag hoe hij de hond bij zich wenkte. Wel hoorde men het geluid van de ene vinger tegen de andere, het bijna onverschillige bevel van mens tot dier, en van God tot dier. En nooit in zijn eigenaardig verlengd leven had de herder zo snel gehoorzaamd als thans; hij had al haast gehoorzaamd voor het vingerknippen hem bereikt had. Hij stond op en volgde de kellner, om de groep heen.

Wim Kwets stiet een kreet uit, en reeds had hid het dier ingehaald. Met beide armen om de harige nek knielde hij neer, de ogen verwijtend opgeslagen:

‘Het is mijn hond! Waarom moet hij weg?’

Besluiteloos bleef de kellner staan. Ook Haack kwam naderbij, en keek hem recht in de ogen:

‘Kan hij niet blijven?’

De tijdelijke verduistering van de ochtend had haar hoogtepunt bereikt. De stad lag als in een inktzwarte poel, en men zag de wind langs muren spelen in de dunne wingerd, die in deze nieuwe wijken nog zoveel en zo hoog te klimmen had. Daarachter, achter de zwartste wolken, kwam wel blauw en rose en goud te voorschijn, maar deze gloed werd door nieuwe wolken gesplitst en van de stad vandaan gehouden. De windstoten spaarden nog maar weinig van de ruimte rondom de flatwoning.

De kellner schudde het hoofd. - ‘Dat kan toch niet...’

Dit begreep Haack: het kon niet. De natuur hernam haar rechten, men moest de droom weer verlaten, men moest naar huis, en de hond moest heen naar waar hij hoorde.

‘Kan ik niet bij hem blijven?’ snikte de jongen, ‘hij is toch van mij...’

Een angstig beschermend gebaar sloot het geduldig wachtende dier geheel voor de blikken af van Haack en de kellner, die tegenover elkaar waren blijven staan. Er was nog een onrustige mevrouw Kwets, een bone Kwets, ergens; die legden geen gewicht meer in de schaal.

‘Laat ze bij elkaar blijven,’ zei Haack zacht.

‘Goed,’ zei de kellner, en hij naderde de jongen en de hond, en

opnieuw was het vingerbevel verneembaar, en opnieuw sprong de hond op om hem te volgen. Maar thans niet alleen, thans met Wim Kwets achter zich aan, haastig en gelukkig. Over zijn schouders hing het jasje van Haack; het bloed was niet meer zichtbaar, nu hij de anderen, de wachtenden, de rug had toegekeerd. Toen zij het plein overstaken, omspeeld door de frisse rivierwind, liep de kellner in het midden, de hond links, de jongen rechts. Zo liepen zij voort, zonder naar elkaar te kijken, en er was enige afstand tussen de drie gestalten, die door de duisternis der ontwakende stad werden verzwolgen, zo snel, dat het een mirakel had kunnen zijn.

Doorn, November 1940

Juni-Juli 1948.